

ВСЕУКРАЇНСЬКА
НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ЗБІРНИК ТЕЗ

17 квітня 2023 року
м. Хмельницький

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Хмельницький національний університет
Академія адвокатури України
Громадська організація «Подільська правова ліга»

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Збірник тез доповідей
IV Всеукраїнської наукової конференції

17 квітня 2023 р.

Хмельницький

УДК 34(477):061.1ЄС
Г20

*Рекомендовано до друку науково-технічною радою
Хмельницького національного університету,
протокол № 5 від 20.04.2023 р.*

Подані тези доповідей IV Всеукраїнської наукової конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу» (17 квіт. 2023 р., м. Хмельницький).

Розглянуті проблеми адаптації конституційного, адміністративного, цивільного, господарського, податкового, кримінального, митного та іншого вітчизняного законодавства в контексті стандартів ЄС.

Спрямовано на залучення юридичних фахівців для стимулювання і підтримки наукової діяльності правничої спільноти України.

Редакційна колегія:

Козут О. В. – канд. юрид. наук, доц. кафедри права ХНУ;
Лагойда Т. В. – канд. юрид. наук, доц. кафедри права ХНУ;
Лучковська С. І. – канд. юрид. наук, доц. кафедри права ХНУ

*Матеріали подані в авторській редакції.
Відповідальність за зміст, автентичність цитат
та правильність посилань несуть автори*

Г20 **Гармонізація** законодавства України з правом Європейського Союзу : зб. тез доповідей IV Всеукраїнської наукової конференції, 17 квітня 2023 р. (м. Хмельницький). Хмельницький : ХНУ, 2023. 259 с. (укр.)

Висвітлено проблеми адаптації конституційного, адміністративного, цивільного, господарського, податкового, кримінального, митного, іншого вітчизняного законодавства до стандартів ЄС. Окреслено перспективи розвитку правничої науки в умовах своінтеграції.

Для науково-педагогічних працівників, студентів та аспірантів юридичних спеціальностей, практикуючих юристів, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування.

УДК 34(477):061.1ЄС

© Автори доповідей, 2023

АВСІЄВИЧ АЛЛА ВАЛЕРІЇВНА,
доц. кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького
інституту імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського
і Всієї України Хмельницького інституту ПрАТ ВНЗ «МАУП»,
доктор філософії в галузі права

КОНЦЕПЦІЯ LEX ELECTRONICA ЯК ТРАНСНАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ ТА ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

Відносини, що виникають у сфері транскордонної електронної торгівлі, за своєю суттю ускладнені іноземним елементом, що, своєю чергою, породжує проблеми вибору права, яке може бути застосовано до цих відносин. Іноземний елемент у зазначеному контексті може виражатися у двох аспектах:

- 1) торговельні відносини виникають між сторонами, комерційні підприємства яких розташовані на території різних держав;
- 2) іноземний елемент міститься в об'єкті торговельної діяльності.

Вибір права до відносин, закріплених у цифровій формі, ускладнюється тією обставиною, що інформація може перетинати кордони держав за частки секунди, доступ до інформації може здійснюватись одночасно з території різних країн. Належність суб'єктів таких правовідносин до тієї чи іншої юрисдикції може ускладнюватися проблемою визначення місцезнаходження комерційного підприємства особи в контексті вибору застосовного до відносин у сфері електронної торгівлі права, місця здійснення основної діяльності сторони торговельних відносин на території тієї чи іншої держави.

Для відносин, що виникають у сфері транскордонної електронної торгівлі, особливо важливим, зважаючи на відсутність чітких уніфікованих як матеріально-правових, так і колізійно-правових норм, а також з огляду на зв'язок таких відносин одночасно з правом низки держав (доменний зв'язок, торговельний (експлуатаційний) зв'язок, зв'язок за осілістю тощо), є визначення питання, з яким правопорядком відношення є найбільш тісно пов'язаним.

Проблеми колізійно-правового регулювання відносин, що виникають у сфері електронної торгівлі, свого часу привернули підвищений інтерес Міжнародної торгової палати, активність якої в розробці матеріально-правових правил у сфері електронної торгівлі призвела до ухвалення низки рекомендаційних документів (ICC eTerms 2004, ICC Guide for eContracting, etc.). Як зазначається в

доктрині, саме Міжнародна торговельна палата найбільш послідовно і конкретно реалізовувала ідею саморегулювання в системі транскордонної електронної торгівлі, що ґрунтувалася на принципах міжнародного приватного права, виражаючи при цьому інтереси як транскордонної, так і внутрішньонаціональної бізнес-спільноти [1].

Говорячи безпосередньо про колізійно-правове регулювання транскордонних відносин, що випливають з електронної торгівлі, слід зазначити, що Міжнародна торговельна палата, як у своїх програмних документах (Глобальні плани дій у сфері електронного бізнесу, останній з яких, хоча і був прийнятий у 2002 році, але не втратив своєї актуальності [2]), так і в інших документах, таких як: Політика МТП про використання двосторонніх угод про правову допомогу в оптимізації процедур законних транскордонних перехоплень сигналів [3]; Політика МТП з питань юрисдикції та застосовного до електронної комерції права [4], проводила відмінності в колізійно-правовому регулюванні відносин у сфері електронної торгівлі за суб'єктивним складом, диференціюючи регламентацію відносин між юридичними особами – business to business (B2B), відносин між юридичною особою і фізичною (споживачем) – business to consumer (B2C) і відносини між фізичними особами (користувачами) – customer to customer (C2C).

Таким чином, у розглянутих документах МТП немає чіткого визначення колізійних прив'язок до тих чи інших відносин, запропоноване колізійно-правове регулювання має абстрактний характер, наголос робиться більшою мірою на юрисдикційних аспектах і альтернативних способах вирішення спорів, що випливають із відносин у сфері електронної торгівлі. Водночас, зусилля МТП у сфері вироблення колізійних правил регулювання електронної торгівлі видаються рідкісним прикладом формування колізійного регулювання електронної торгівлі на міжнародному рівні та безумовно заслуговують на увагу в системі регламентації електронної торгівлі загалом, оскільки окремих колізійних норм у сфері електронної торгівлі на міжнародному рівні досі не прийнято.

Говорячи про національні підходи до колізійно-правового регулювання відносин у сфері електронної торгівлі, слід зазначити, що єдиних підходів також не вироблено і велике значення відіграють доктринальні позиції, які потім втілюються в тій чи іншій нормі права. Так, доктринально диференціюється проблематика колізійно-правового регулювання відносин, що виникають у мережі Інтернет (Інтернет-правовідносини [5, с.47]) загалом та проблематика безпосередньо колізійно-правового регулювання транскордонних

договорів, укладених за допомогою електронних повідомлень [1]. Особливе значення приділяється підходам, виробленим у США, а також на наднаціональному рівні в Європейському Союзі.

Усілякий вплив електронних технологій на форму транскордонних торговельних відносин призвів до розроблення в доктрині системи саморегулювання відносин, що оформляються різними електронними способами, і, насамперед, реалізованих у мережі Інтернет. Йдеться про концепцію *lex electronica (informatica)*, зародження якої було зумовлено об'єктивною потребою в уніфікації підходів до вирішення спорів, що виникають з правочинів, укладених у мережі Інтернет. «*Lex electronica (informatica)* – це транснаціональне право електронної торгівлі, під яким слід розуміти систему норм міжнародно-правового характеру, що регулюють відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням транснаціональних правочинів в електронному інформаційному середовищі, встановлювану учасниками таких відносин для внутрішнього користування і застосовувану арбітрами під час вирішення спорів, що впливають із цих відносин, з урахуванням намірів сторін і порівняльно-правового аналізу, що враховує поточний стан сфери електронної торгівлі» [6].

Крім того, у зарубіжній доктрині зазначається, що з урахуванням розвитку *lex informatica* як похідної *lex mercatoria* включення до арбітражної угоди умови про розгляд спорів у порядку онлайн арбітражу здається таким, що цілком відповідає потребам сучасного ділового обороту, коли значна частина угод укладаються і реалізуються таким чином, що сторони контракту жодного разу не зустрічаються особисто, а таку тенденцію слід розглядати як міцну основу для подальшого розвитку інтернет-бізнесу [7].

Як бачимо, *lex informatica* сприймається як система недержавного регулювання всієї повноти відносин, що виникають у мережі Інтернет, що включає як матеріально-правове регулювання, так і процесуальні аспекти (арбітражне застереження). У той же час у доктрині, як українській, так і зарубіжній, не проводиться чіткого виділення колізійно-правової складової означеної концепції. З урахуванням окреслених вище підходів до колізійно-правового регулювання саме відносин у сфері електронної торгівлі, видається доцільним виокремлення системи колізійного регулювання в рамках *lex informatica* стосовно транскордонних договорів, що опосередковують саме електронні торговельні відносини, з виділенням класичної *lex venditoris* і спеціальної колізійної прив'язки *lex electronica*, що включає право країни реєстрації доменного імені та

право країни сервера (надсилання електронного повідомлення продавцем). Так, до торговельних відносин, що впливають із договорів, укладених за допомогою електронних повідомлень, за відсутності вибору сторонами застосовного права і при здійсненні торговельної діяльності на території однієї країни, пропонується застосовувати право країни місцезнаходження продавця «*lex venditoris*». У разі здійснення електронної торгівлі одночасно на території декількох країн, застосуванню підлягає право країни місця діяльності продавця, пов'язаної з договором. Правом країни місця діяльності продавця, пов'язаної з договором під час продажу товарів або надання послуг через сайт у зазначеному контексті визнається право країни, в якій зареєстровано доменне ім'я (*lex electronica*). Правом країни місця діяльності продавця, пов'язаної з договором під час продажу товарів або надання послуг іншим електронним способом, не пов'язаним з продажем через сайти під час продажу товарів на території одразу декількох країн у зазначеному контексті визнається право країни, з території якої електронне повідомлення, відправлене продавцем, залишило інформаційну систему продавця. Таке правило діятиме, наприклад, у випадках укладення договору шляхом e-mail листування та об'єктивно відобразатиме найтісніший зв'язок із договором. У зазначеному контексті правовою основою, що розкриває технічні аспекти визначення місця знаходження інформаційної системи продавця можуть слугувати положення Конвенції ООН про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах від 23 листопада 2005 р. [8].

У цьому випадку колізійна прив'язка *lex venditoris*, тобто право країни продавця, за відсутності вибору сторонами застосовного права і з метою визначення сторони, що здійснює вирішальне виконання в договорі для визначення, у свою чергу, права країни, з якою договірні відносини найбільш тісно пов'язані, з урахуванням дистанційного і технологічного характеру відносин, що виникають у сфері електронної торгівлі розкривається через колізійну прив'язку *lex electronica*, що є складовою частиною концепції *lex informatica*.

Окреслену модель колізійно-правового регулювання відносин у сфері електронної торгівлі, на нашу думку, доцільно закріпити на рівні міжнародного договору, який уніфікував би розв'язання питань колізійно-правового регулювання відносин, що виникають у мережі Інтернет загалом і закріплені за допомогою електронної форми вираження та передачі інформації.

Список використаних джерел

1. Lex electronica and disruptive technologies. *Comercio Electrónico*. 13 de abril de 2021. URL: <https://dernegocios.uexternado.edu.co/lex-electronica-and-disruptive-technologies/>
2. ICC. A Global Action Plan for Electronic Business. Prepared by Business with Recommendation for Governments. 3rd Edition. URL: <http://www.iccwbo.org>
3. ICC policy statement on Using Mutual Legal Assistance Treaties (MLATs) To Improve Cross-Border Lawful Intercept Procedures, 2014. URL: <http://www.iccwbo.org>
4. ICC. Policy statement. Jurisdiction and applicable law in electronic commerce. *Electronic Commerce Project (ECP)'s Ad hoc Task Force*, 6 June 2001. URL: <http://www.iccwbo.org>
5. Міжнародне приватне право: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. проф. В.П.Жушмана та доц. І.А.Шуміло. Х.: Право, 2011. 320 с.
6. Patrikios A. Resolution of Cross-border E-Business Disputes by Arbitration Tribunals on the Basis of Transnational Substantive Rules of Law and E-business Usages: The Emergence of the Lex Informatica. 21st BILETA Conference: *Globalisation and Harmonisation in Technology Law*. April 2006, Malta. British & Irish Law, Education and Technology Association.
7. Patrikios A. The role of transnational online arbitration in regulating cross-border e-business. Part II. *Computer law & Security report*. 2008. № 24.
8. Конвенція ООН про використання електронних повідомлень у міжнародних договорах від 23 листопада 2005 р. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id100240>

БАЗАЛУК ЕЛЕОНОРА ОЛЕГІВНА,
аспірантка Науково-дослідного інституту публічного права

ВИДИ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК ТА ДІВЧАТ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У певному сенсі насильство є лише найбільш крайньою формою вирішення конфлікту, оскільки більшість з таких закінчується без його застосування. Як явище воно поліморфне, адже може бути фізичним або вербальним [1], смертельним або

несмертельним [2], індивідуальним чи колективним [3], гендерним чи не гендерним [4], навмисним чи випадковим, превентивним чи реактивним, політичним чи аполітичним [5], легітимним чи нелегітимним, патологічним чи раціональним.

Найчастіше критеріями для класифікації видів насильства виступають два фактори – спосіб вчинення (характер діяння) і вид суб'єкта (суб'єктів), що його вчиняє [6]. Відповідно до способу вчинення є фізичне, психічне, економічне, політичне, культурне, релігійне тощо. А за суб'єктом – індивідуальне, міжособистісне, колективне.

Попри таку кількість його видів, насильство (як суспільний феномен) характеризується такими рисами: наявність впливу (фізичного, психічного тощо) одного суб'єкта на іншого та спеціальної мети – придушити волю особи. Якщо розглядати насильство в контексті збройного конфлікту, це також використання більш вразливого стану потенційної жертви – підвищена імовірність позбавлення життя. І таке насильство відповідно є колективним, а за способом вчинення – усі можливі його варіації і навіть такі специфічні, як, наприклад, кіберзалякування.

За даними Small Arms Survey [7], у 2016 році міжособистісне та колективне насильство забрало життя 560 000 людей у всьому світі. Причому 385 000 стали жертвами навмисних вбивств і лише 99 000 стали жертвами війни. З п'яти країн із найвищим рівнем насильницької смертності у 2016 році – Сирії, Сальвадору, Венесуели, Гондурасу та Афганістану – лише дві мали активні збройні конфлікти [8]. Відповідно до останнього оновлення бази даних Global Violent Deaths цієї організації, 531 000 людей (у тому числі 88 000 жінок і дівчат) загинули насильницьким способом у 2020 році. Кількість жертв навмисних вбивств і смертельних випадків у конфлікті зменшилася порівняно з попередніми роками, що призвело до загального зменшення зареєстрованих насильницьких смертей у всьому світі між 2016 і 2020 роками на 22 відсотки [9]. Однак, як показує практика, більш повні дані про насильницьку смерть – і особливо статистику про смерть у конфлікті – публікуються через місяці або роки після року, що розглядається.

Експерти окремо акцентують, що поки неможливо оцінити, скільки життів буде втрачено внаслідок поточного конфлікту в Україні [10; 11], але вплив війни на світові тенденції, безумовно, буде значним [9].

Окремо слід вказати, що за статистичними даними під час збройних конфліктів серед цивільного населення саме жінки та дівчата є основними жертвами насильства. У свою чергу, сексуальне насильство має найбільш масштабні наслідки та використовується як «зброя» під час збройних конфліктів.

Зокрема, у деяких конфліктах, наприклад, перспектива отримати «сексуальних рабів» як винагороду за приєднання до групи, є частиною стратегії озброєних груп щодо вербування нових бійців [12]. Однак сексуальне насильство, що сталося під час збройних конфліктів, практично не фігурує в історичних хроніках. Наприклад, під час Другої світової війни, цей вид насильства був застосований усіма сторонами конфлікту, а тому жодна сторона не могла висунути звинувачення проти іншої після закінчення військових дій.

Підтвердження того, що сексуальне насильство не враховувалось при пред'явленні обвинувачення головним злочинцям Другої світової війни, знайдемо при аналізі Статуту Міжнародного військового трибуналу (або Нюрнберзької хартії) [13], який був доданий до Лондонської угоди 1945 року та окреслював статус, функції, юрисдикцію трибуналу й встановив перелік злочинів – «злочини проти миру», «воєнні злочини» та «злочини проти людяності» [14].

Зокрема Нюрнберзький та Токійські трибунали отримали деякі докази сексуальних жорстокостей, однак сексуальні злочини, які були скоєні проти жінок, не мали чітких звинувачень і не згадувалися в відповідних рішеннях [13]. Жодна зі зґвалтованих жінок не була викликана для давання показань, а темі жіночої віктимізації приділялася лише випадкова увага [15]. Це попри те, що Законом Контрольної ради № 10 «Покарання осіб, винних у воєнних злочинах, злочинах проти миру та проти людства» (Control Council Law No. 10, Punishment of Persons Guilty of War Crimes, Crimes Against Peace and Against Humanity) від 20 грудня 1945 року до переліку «Злочини проти людства» увійшли: «...зґвалтування чи інші нелюдські акти, вчинені проти будь-якого цивільного населення» [16].

Крім того, обвинувальний процес ускладнювався тим фактом, що наприкінці 1940-х років сексуальні питання не обговорювалися відкрито. Зокрема й через те, що був відсутній сильний, мобілізований жіночий рух, який би чинив тиск з метою захисту прав жертв сексуального насильства [15].

Однак, Нюрнберзький та Токійський трибунали внесли вагомий внесок у розвиток міжнародного кримінального права. Протягом кількох десятиліть ці трибунали були єдиними прикладами

міжнародних трибуналів щодо воєнних злочинів. Вони також послужили моделями для створення нової серії міжнародних кримінальних трибуналів на початку 1990-х років. Відзначимо, що вперше терміни «злочини проти миру», «воєнні злочини» та «злочини проти людяності» були визначені саме в Нюрнберзькій хартії, що стало значним досягненням.

Отже, розглядаючи насильство взагалі, у тому числі сексуальне в контексті війни та миру, стає очевидним, що вони мають різний сенс для різних людей і містять в собі гендерний конструкт. Адже сексуальне насильство тепер визнається міжнародним правом, політикою та наукою, що робить його новою зброєю для ведення війни. І навіть попри відсутність достовірної статистики, яка б показувала тенденції розвитку цього явища, безспірним буде твердження щодо його розвитку в майбутньому. Можливо ще важливішим є те, що нове розуміння сексуального насильства закладає підвалини для виникнення сумнівів щодо розмежування насильства в залежності від того чи вчинене воно під час збройного конфлікту чи миру, і на його загальній шкоді, яка за таких умов заподіюється населенню та індивідуалізованій жертві.

Список використаних джерел

1. Види насильства. *Розірви коло*, 2021. URL: <https://rozirvykolo.org/vidi-nasilstva/>
2. Dr. Marco Iazzetta. Gender-based Violence in Numbers: Data from Argentina's National Agency of Controlled Materials (ANMaC) / La violencia de género en números: la producción de estadística por parte de la Agencia Nacional de Materiales Controlados (ANMaC) de Argentina. *MEDIUM*, 2023. URL: <https://smallarmssurvey.medium.com/gender-based-violence-in-numbers-data-from-argentinas-national-agency-of-controlled-materials-1f0ce3520888>
3. Поняття, причини, форми і види насильства – визначення в психології. Наслідки насильства у дорослих. Профілактика та реабілітація. *Журнал КОЗАКУ*, 2020. URL: <https://www.kozaky.org.ua/ponyattya-prichini-formi-i-vidi-nasilstva-viznachennya-v-psixologii%D1%97-naslidki-nasilstva-u-doroslix-profilaktika-ta-reabilitaciya/>
4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. *Верховна Рада України*. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15/ed20180107#n17>
5. Keith Krause. On (Political) Violence. *Global Challenges: The Graduate Institute Dossiers*, 2021. URL: <https://globalchallenges.ch/issue/5/on-political-violence/>

6. Одинадцять типів насильства (і різні види агресії). *Психологія, філософія і роздуми про життя. Блог з філософії та психології*. URL: <https://ua.sainte-anastasia.org/articles/psicologa-forense-y-criminalstica/los-11-tipos-de-violencia-y-las-distintas-clases-de-agresin.html>
7. Global Violent Deaths (GVD). *Small Arms Survey Privacy*, 2020. URL: <https://www.smallarmssurvey.org/database/global-violent-deaths-gvd>
8. Homo Conflictus: The Protean Nature of Armed Violence in a Fragmenting World. *Global Challenges: The Graduate Institute Dossiers*, 2019. URL: <https://globalchallenges.ch/issue/5/armed-violence-in-a-fragmenting-world/>
9. Gergely Hideg and Gianluca Boo. The Calm Before the Storm: Global Violent Deaths Update 2019–2020. *MEDIUM*, 2022. URL: <https://smallarmssurvey.medium.com/the-calm-before-the-storm-global-violent-deaths-update-2019-2020-5b56c53b6834>
10. Ukraine Conflict Monitor. *ACLEDA*, 2023. URL: <https://acleddata.com/ukraine-conflict-monitor/#1646162232662-6ca30964-7f69>
11. Sanjana Varghese. Counting the Dead in Ukraine. *New Lines Magazine*, 2022. URL: <https://newlinesmag.com/reportage/counting-the-dead-in-ukraine/>
12. Global Report on Trafficking in Persons – in the context of armed conflict. *United Nations Office on Drugs and Crime*, 2018. URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2018/GloTIP2018_BOOKLET_2_Conflict.pdf
13. Нюрнбергский процесс. Сборник документов. Типография имени Володарского 1954 г. *IIR-MP*. URL: http://iir-mp.narod.ru/int_law/nurnberg.htm
14. The Nuremberg Trial and the Tokyo War Crimes Trials (1945–1948). *Office of the Historian, Foreign Service Institute (United States Department of State)*. URL: <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/nuremberg>
15. Sexual Violence and Armed Conflict: United Nations Response. Published to Promote the Goals of the Beijing Declaration and the Platform for Action April 1998. *UN*. URL: <https://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/pdf/sexual-violence-and-armed-conflict-1998-UN-report.pdf>
16. Control Council Law No. 10, Punishment of Persons Guilty of War Crimes, Crimes Against Peace and Against Humanity, December 20, 1945, 3 Official Gazette Control Council for Germany 50-55.

БАЛОВ ПАВЛО ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
аспірант кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

СПРОЩЕНІ ПОРЯДКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ США

Компромісні процедури, спрямовані на забезпечення права громадян на вільний доступ до правосуддя та справедливий, у розумні строки розгляд справи, не суперечать призначенню кримінального провадження та його принципам. Підхід законодавця США проявляється у тому, що він пропонує розглядати кримінальне провадження як певну форму правового конфлікту між стороною обвинувачення та захисту. Відповідно, там, де є місце конфлікту, також відкривається можливість до різних форм його врегулювання.

У США диференціація кримінально-процесуальної форми знайшла своє відображення у так званому «скороченому» (сумарному) провадженні. Воно застосовується під час розслідування малозначних правопорушень, за які судом може бути призначене покарання не більше одного року позбавлення волі, та у справах про менш небезпечні злочини.

Разом із тим, необхідно пам'ятати, що публічні засади та публічно-правова природа кримінального судочинства залишаються провідними й обумовлюють деяку специфіку компромісу, що досягається сторонами. По-перше, його умови встановлені процесуальним або конституційним законом. По-друге, визнання обвинуваченим вини не звільняє органи кримінального переслідування від обов'язку довести вину особи у вчиненні кримінального правопорушення. По-третє, згода сторін щодо застосування компромісної процедури оформляється письмовим документом про взаємні зобов'язання [1, с.423].

Розслідування малозначних правопорушень здійснює поліція, діяльність якої взагалі не вважається кримінально-процесуальною та здійснюється в адміністративному порядку. Поліція, виконуючи функції розслідування вчиненого правопорушення, у меншій мірі обтяжена процесуальними формальностями (найменше пов'язана зі складанням процесуальних документів та дотриманням процесуальної форми).

На місці події представники поліції зобов'язані зібрати інформацію про правопорушення. Поліцейське дізнання не передбачає глибокого та всебічного дослідження обставин провадження, при

цьому строк розслідування не обмежений. Достатньо зібрати для суду докази, які вказують на причетність особи до вчинення правопорушення. Докази, що збираються поліцією, призначаються для пред'явлення обвинувачення та підтримання його в суді, у зв'язку з цим, процес доказування факту вчинення правопорушення певною особою переноситься до зали судового засідання. Розгляд справ здійснюється одноосібно мировим (муніципальним) суддею штату за умови відмови обвинувачуваного від суду присяжних і згоди сторін процесу.

Іншим різновидом диференціації порядку досудового розслідування у США є укладання угод з підозрюваним. За різними даними від 75 до 90 % усіх справ у США вирішуються саме у такий спосіб. Так, за даними Бюро статистики правосуддя (Bureau of Justice Statistics) у 2020 році більше 90,9 % федеральних кримінальних справ були вирішені за допомогою угоди про визнання вини [2]. У 2019 році цей показник становив 90,4% [3].

Угоди про визнання вини можуть відрізнятися за типом вчиненого злочину, строком покарання та іншими факторами. Найчастіше угоди про визнання вини укладаються у провадженнях щодо злочинів проти майна, «наркотичних» злочинів, злочинів проти публічного порядку. Угоди про визнання вини частіше за все укладаються за «закритими дверима», без участі громадськості.

Поняття, яке ми перекладаємо як «угода з правосуддям», в сучасному правовому розумінні виникло у США наприкінці XIX ст. В узагальненому вигляді угода про визнання вини являє собою переговори між обвинувачем і стороною захисту (обвинуваченим і захисником), за результатами яких обвинувачений погоджується визнати себе винуватим у вчиненні злочину в обмін на пред'явлення йому обвинувачення у злочині меншої тяжкості, ніж те, що вказане в обвинувальному акті, скасування частини обвинувачення або призначення більш м'якого покарання [4, с. 239].

Угода про визнання вини отримала своє закріплення на рівні Федеральних правил кримінального судочинства США (правило 11) та у судових рішеннях прецедентного характеру: «Штат Північна Кароліна Проти Альфорда», «Штат Айдахо проти Хоурі», «Штат Південна Кароліна проти Гейнса» та інших. У рішенні Верховного Суду США 1971 р. у справі «Сантобелло проти штату Нью-Йорк» *plea bargaining* було визнано «необхідністю правового життя». У 1974 р. було затверджено поправки до Правила 11 Федеральних правил кримінального процесу США, що передбачають необхідність досягнення спрощення всіх кримінально-процесуальних дій,

неупередженості при розгляді справи та усунення невинуватих витрат і зволікань при їх розгляді [5].

Як правило, у науковій літературі наголошують, що у американській юридичній літературі існує кілька термінів, які нарівні один з одним використовуються для позначення угод про визнання провини: *plea bargain* (*plea bargaining*) – дослівний переклад з англ. – «заява про угоду». Підкреслимо, що Федеральні правила кримінального судочинства США такий термін не вживають. Поняття «*plea bargaining*» є назвою окремої підстади кримінального судочинства, в межах якої реалізуються положення, визначені у правилі 11 Федеральних правил кримінального судочинства США (Rule 11. Pleas).

Безпосередньо у правилі 11 Федеральних правил кримінального судочинства США йдеться про такий різновид угоди, як «*nolo contendere plea*» («не визнаю вини, але і не заперечую»). З позицій процесуального закону це означає невизнання обвинуваченням своєї вини у формі незаперечення винесення обвинувального вироку за пред'явленим обвинуваченням в суді першої інстанції. Водночас, це не позбавляє його права заперечувати встановлені судом обставини.

На окрему увагу також заслуговує такий різновид угоди про визнання вини як «*alford plea*», яке можна сформулювати як «визнаю, але заперечую». У цьому випадку обвинувачений визнає свою вину з одночасним збереженням права оскаржувати обвинувачення висунете прокуратурою як в суді першої інстанції, так і в порядку апеляції. У випадку «*alford plea*» обвинувачений не визнає власної вини у вчиненому злочині та стверджує, що невинуватий, але, водночас, визнає, що докази, представлені прокуратурою, швидше за все, переконують суддю або присяжних визнати підсудного винним «поза розумним сумнівом». Це може бути викликано як непрямыми доказами на користь обвинувачення, так і труднощами з пошуком доказів, які б допомогли захисту [6].

Власне *plea bargaining* ініціюється прокуратурою від імені влади штату при наявності вагомих аргументів і полягає у пропозиції обвинуваченому укласти угоду про визнання вини, щоб уникнути судового розгляду та, можливо, зменшити для нього більш тривалий термін покарання. У цьому разі обвинувачений може визнати себе винуватим, лише якщо він дійсно вчинив злочин і зізнався в цьому на відкритому судовому засіданні перед суддею.

Федеральні правила кримінального судочинства США передбачають право обвинуваченого відкликати заяву про визнання винуватості лише до її прийняття судом. При відхиленні клопотання

про винуватість суд дає обвинуваченому можливість відкликати своє клопотання і повідомляє йому, що якщо той буде наполягати на задоволенні такого клопотання, вирішення кримінального провадження може бути менш сприятливим для нього, ніж це передбачалося умовами угоди [7, с.169].

Більшість угод про визнання вини у США відбувається після складання та пред'явлення підозрюваному обвинувального акта. Проте підозрюваний може розпочати переговори щодо угоди і до пред'явлення обвинувачення. Таке визнання винуватості до пред'явлення обвинувачення буває доцільним, якщо прокурор хоче використати підозрюваного для надання їм показань проти інших правопорушників. Також у певних категоріях проваджень особа, яка дає показання, позбавляється права не відповідати на питання, що компрометують її, але при цьому обвинуваченому надається гарантія, що його показання не будуть використовуватися проти нього. Це положення в американському кримінальному процесі отримало назву «імунітету свідка».

Список використаних джерел

1. Пунда О. О. Спрощений порядок досудового розслідування у кримінальному процесуальному законодавстві США: досвід для України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 422-425.
2. Federal Justice Statistics, 2020. *U.S. Department of Justice. Bureau of Justice Statistics*. URL : <https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/fjs20.pdf>.
3. Federal Justice Statistics, 2019. *U.S. Department of Justice. Bureau of Justice Statistics*. URL: <https://bjs.ojp.gov/content/pub/pdf/fjs19.pdf>.
4. Крушинський С. А. Угода про визнання вини: світовий досвід та перспективи запровадження в Україні. *Університетські наукові записки*. 2010. № 4. С. 238-245.
5. Federal Rules of Criminal Procedure. *United States Courts*. URL : https://www.uscourts.gov/sites/default/files/federal_rules_of_criminal_procedure_-_december_2020_0.pdf.
6. Nolo Contendere Plea vs. Alford Plea. URL: <http://www.nolocontendere.org>.
7. Стратій О. В. Угода з правосуддям у законодавстві США. *Європейські перспективи*. 2014. № 9. С. 165-170.

БЕКАС ЯРОСЛАВ АНДРІЙОВИЧ,
студент 4-го курсу факультету управління та економіки
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ЗАСАДИ ЕТИЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МІЖ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ ТА ГРОМАДЯНАМИ

Відносини між органами державної влади та громадянами завжди перебували не в найкращому становищі. Відсутність партнерства між двома сторонами має безліч причин, основними з яких є дещо стереотипне мислення про байдужість публічних службовців до проблем громадян. Такий стереотип вже давно закріпився у свідомості громадян, що призводить до відсутності конструктивного діалогу між органами державної влади та суспільством. Варто зауважити, що така стандартна думка не формувалася з порожнього місця та мала свої передумови виникнення і закріплення в суспільстві. Українські державні службовці, які у своїй діяльності мали б захищати інтереси громадян та робити їх життя краще, на практиці відстоювали лише власні інтереси, піклуючись лише про свій політичний рейтинг. Така модель поведінки відштовхувала та робила майже неможливим партнерство на рівних умовах, що є підґрунтям для формування демократичного суспільства.

Зважаючи на такі обставини, ми може ствердно сказати, що процес взаємодії між державою та громадськістю потребує доопрацювання та поступового вдосконалення. Надзвичайно важливо виокремити основні прогалини в цьому питанні та знайти рішення нагальних проблем. І однією з найважливіших проблем взаємодії між органами державної влади та громадськістю є етичне спілкування. Дійсно, спілкування слугує основним джерелом обміну інформацією між двома сторонами, яке допомагає знайти компромісне рішення певної проблеми. Вирішити більшість проблем можна за допомогою конструктивного діалогу, який допоможе знайти суть проблеми та вирішити її.

Будь-який ефективний діалог починається з поваги один до одного. Не може бути і мови про ефективність спілкування та його позитивний ефект, якщо учасники цього процесу відносяться один до одного без належного етикету. Першим моментом етичного спілкування є рівень його демократичності. Суспільство вже давно вживає дане поняття, вставляючи його в будь-яку розмову. Демократичність в державі проявляється в залученості всього

суспільства до вирішення проблем та діяльності держави в інтересах народу [1]. Важливо наголосити на тому, що демократична держава має діяти в інтересах кожного громадянина, а не лише окремо взятих груп. Формуванню демократичних засад у суспільстві сприяють такі чинники, як визнання прав демократичної більшості та прав на самовизначення особи в Дотримання даних прав, які визначенні в нормативно-правових актах, є основою для розбудови соціального партнерства між державою та громадянами.

Відносини між представниками державної влади та громадянами базуються на багатьох принципах, які є основними для будь-якої демократичної держави. Одним з найважливіших принципів, які спрямовують таке спілкування в позитивне русло, є принцип гуманізму. Даний принцип визначає цінність людини, її інтересів, гідності та права на щастя. Публічним службовцям потрібно дотримуватися даного принципу під час спілкування, оскільки саме він визнає людину як особистість. Важливо пам'ятати, що у кожній людини є свої інтереси та принципи, які можуть не збігатися з інтересами публічного службовця, що може зробити спілкування натягнутим та малоефективним. Представник органу державної влади має прийняти це, відкидаючи незгоду та гнів, і діяти в інтересах суспільства на яке він працює. Даний принцип також забезпечує чесність виконання публічним службовцем своїх посадових обов'язків, оскільки він буде розуміти свою відповідальність за добробут громадян та те, що суспільство стежить за ефективністю його праці [2, с.155].

Після усвідомлення важливості даного принципу, публічний службовець має почати формування культури спілкування з громадянами, які будуть до нього звертатися. Однією з основних складових такої культури є моральна культура спілкування. Моральна культура спілкування – співвіднесення людської свідомості, поведінки, відносин з моральними цінностями, установками, нормами, принципами. Дане твердження сприяє формуванню позитивних зв'язків між державою та суспільством, які будуть націлені на продуктивний діалог. Публічний службовець у своїй повсякденній та робочій діяльності представляє не тільки власну персону, а й державну владу загалом. Представницька функція відіграє важливу роль в житті представника державної влади, тому потрібно мати розвинені комунікативні навички та застосовувати принципи моралі в спілкуванні.

Наступною категорією, яка сприяє покращенню комунікації між представниками державної влади та громадянами, є відкритість у

спілкуванні, яка характеризується здатністю чесного та неупередженого діалогу. Дана умова є важливою для формування стійкого партнерства, оскільки чесність, правдивість та вміння створити атмосферу, яка буде сприяти спільному та ефективному вирішенню проблем, є основою для культури спілкування. Відкритість діалогу буде підвищувати довіру до влади, що в майбутньому матиме свої позитивні наслідки [3, с.120-124].

Також для продуктивної взаємодії важлива пластичність у спілкуванні, яка виражається у спроможності публічного службовця сприймати проблеми громадян, залишаючи актуальними власні інтереси. В розрізі цього питання, важливо наголосити про важливість вміння застосовувати різні психологічні прийоми спілкування та оперативне реагування на ситуацію, яка склалася. Публічний службовець має швидко враховувати всі фактори та вести діалог спокійно і конструктивно, не даючи прояву швидкоплинних емоцій. Вагому роль у реалізації цього принципу в практичній діяльності відіграють особисті якості публічного службовця та його здатність вирішувати проблему безконфліктно.

Отже, етичне спілкування є основним інструментом побудови соціального партнерства між державою та суспільством. Реалізація вищезазначених принципів спілкування між представниками державних інституцій та громадянами сприятиме формуванню довіри в спілкуванні, яка є основною проблемою на даний момент. Довіра є життєвою необхідністю для існування демократичних засад у суспільстві, і саме за допомогою етичного і продуктивного діалогу можна досягти високого рівня надійності стосунків між державою та громадянами. Процес створення діалогу є довготривалим та потребує значних зусиль для інтеграції у суспільне життя країни, але він є умовою для розвитку демократичної держави та її суспільства.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування : наказ Національного агентства України з питань державної служби 05 серпня 2016 р. № 158. *Офіційний вісник України*. 2016. №74. Ст. 2493.
2. Битяк Ю.П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади : монографія. Харків : Право, 2005. 304 с.
3. Бралатан В.П., Гуцаленко І.В., Здирко Н.Г. Професійна етика : навч. посібник Київ : Центр учбової літератури, 2011. 251 с.

БЕССАРАБОВА ВІКТОРІЯ МИКОЛАЇВНА,
аспірантка кафедри приватного права
Державного податкового університету

СУЧАСНА МОДЕЛЬ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ З ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Сучасна модель управління державними підприємствами передбачає запровадження інструментів корпоративного управління, стратегічного планування, розробку і затвердження державою, як акціонером, окремих економічних політик щодо розпорядження власністю для кожного підприємства, призначення незалежних наглядових рад та розробку системи заохочення для таких рад і управління. Це ключовий фактор у забезпеченні результативного функціонування підприємства, що підтверджено досвідом багатьох державних підприємств у інших країнах. Такий підхід не лише створить фінансову вигоду для державного бюджету, а й підвищить якість послуг, які надаються громадянам, позитивно вплине на національну економіку та бізнес-середовище, підвищить привабливість України для інвесторів, ліквідує корупційні ризики [1].

Управління корпоративними підприємствами відрізняється від управління суто державними або приватними суб'єктами господарювання. Корпоративне управління надає можливість використання спеціальних організаційно-правових форм і способів реалізації інтересів держави як власника. Ефективне управління корпоративними правами підприємств з державною часткою власності в Україні має включати заходи щодо належного захисту прав інвесторів, надійної системи управління та контролю, відкритості і прозорості у своїй діяльності. При розгляді суб'єктивного права держави брати участь в управлінні справами підприємств з державною часткою власності можна виділити зовнішню та внутрішню його площини [2].

Функції держави з управління корпоративними підприємствами набувають важливого значення в кризових умовах. Це пов'язано не тільки зі створенням умов для формування нових економічних відносин між рівнями місцевого, регіонального та загальнодержавного управління, а й із необхідністю адаптації системи управління до воєнного або надзвичайного стану. Поруч із посиленням ринкових елементів значно трансформуються і управлінські структури, які виконують функції органів управління підприємствами

з державною часткою власності. Таким чином, сучасне управління державними підприємствами передбачає в перспективі комплексні зміни інституційних, адміністративних, правових, фінансових, цінних, кредитних методів та засобів ефективного управління.

Збільшення доходів від більш ефективного використання державного майна, оптимізація витрат на управління ним на користь здійснення соціальних функцій держави повинні бути пов'язані з видатками бюджету таким чином, щоб значна частина отриманих доходів від використання державного майна реінвестувалась знову в національну економіку, а решта спрямовувалася на підтримку належного стану і розвиток самих підприємств та їх працівників. Окрема увага має приділятися питанню перегляду процедур, пов'язаних з корпоративним управлінням, щоб вони повністю відповідали керівним принципам ОЕСР [3]. В цілому правовідносини при функціонуванні підприємств з державною часткою власності відзначаються здійсненням таких прав учасників корпоративних правовідносин: право брати участь в управлінні товариством, право на одержання частини прибутку (дивідендів) товариства, право одержувати інформацію про діяльність товариства.

Корпоративне управління – це нормативно-регламентоване управління діяльністю підприємства. Баланс різних інтересів: акціонерів, членів управлінських органів корпорації («менеджменту»), інших зацікавлених осіб, – забезпечується, насамперед, шляхом законодавчого регулювання відносин у сфері корпоративного управління. Законодавче регулювання у сфері корпоративного управління відбувається шляхом встановлення імперативних приписів, необхідних як з точки зору забезпечення інтересів самих учасників корпорації (перш за все міноритарних), так і з точки зору захисту інтересів зацікавлених осіб (перш за все кредиторів) і громадських інтересів.

Разом з тим, самі корпорації повинні мати законодавчо окреслену певну свободу у виборі моделі управління. Більш того, сама корпорація має право встановлювати свої правила корпоративної поведінки за умови, що вони не обмежують права і законні інтереси учасників корпорації і не порушують інтереси інших зацікавлених осіб, а також публічні інтереси. В основі належного корпоративного управління лежать вихідні засади, базові постулати – принципи корпоративного управління: принцип рівного і справедливого ставлення до всіх акціонерів при реалізації ними права на участь в управлінні корпорацією; принцип підзвітності; принцип прозорості;

принцип соціальної відповідальності та відповідальності перед кредиторами.

Водночас також слід враховувати, що у 2015 році Організацією економічного співробітництва та розвитку були опубліковані Керівні принципи ОЕСР щодо корпоративного врядування на підприємствах державної форми власності. Зазначені Керівні принципи ОЕСР з корпоративного управління юридичними особами, що контролюються державою, зокрема, визначають, що: органи державної влади повинні спростити і стандартизувати організаційно-правові форми діяльності юридичних осіб, що контролюються державою; держава повинна дозволити контрольованим нею юридичним особам бути повністю автономними в їх операційній діяльності на досягнення визначених цілей та має утримуватися від втручання в їх управління; держава повинна дозволити наглядовим радам виконувати їхні функції та має поважати їхню незалежність та ін. [4]. Кабінет Міністрів України оголосив, що на 15-ти найбільших державних підприємствах будуть поширені стандарти ОЕСР, а саме «Керівні принципи щодо корпоративного врядування на підприємствах державної форми власності». Серед таких підприємств: Оператор ГТС; ДАК «Автомобільні дороги України»; ПАТ «Аграрний фонд»; Поліграфкомбінат «Україна»; ДП «Укранерорух» [5].

При цьому, в процесі реалізації корпоративного управління державною власністю, реалізуються одночасно і приватно-правові, і публічно-правові відносини, так як в даному аспекті держава виступає в ролі комплексного стейкхолдера, зацікавленого одночасно в отриманні прибутку, збільшенні доходів бюджету і підвищенню якості управління об'єктами державної власності, виконанні соціальних функцій для здійснення інших функцій держави.

Саме ці принципи є основою для розвитку законодавства, що регулює корпоративні відносини, в тому числі і відносини в сфері управління корпораціями. При всьому різноманітті підходів до різновидів моделей корпоративного управління аналіз сучасної практики корпоративного управління, яка існує на даний момент в світі, свідчить про співіснування двох базових моделей корпоративного управління: німецької та англо-американської (відповідно – інсайдерської і аутсайдерської). На нашу думку, можливе виділення варіативної моделі управління в тому випадку, коли законодавчо закріплена можливість вибору або однієї, або іншої базової моделі корпоративного управління [6].

Керівні принципи ОЕСР з корпоративного управління для підприємств з державною участю (Керівні принципи) представляють собою *рекомендації* для держав, які покликані забезпечити ефективне, прозоре та відповідальне функціонування підприємств з державною участю. Вони є прийнятим на міжнародному рівні *стандартом* того, яким чином держави повинні здійснювати функцію державного власника, щоб уникнути помилок, пов'язаних як з пасивним володінням майном, так і з надмірним втручанням з боку держави. Керівні принципи були вперше розроблені в 2005 році в якості доповнення до Принципів корпоративного управління ОЕСР (Принципи). Дані Принципи були перейменовані в Принципи корпоративного управління G20 / ОЕСР після їх перегляду в 2015 році і затвердження на зустрічі міністрів фінансів та глав центральних банків країн «Групи двадцяти» (G20), що відбулася 4-5 вересня 2015 року.

Таким чином, нормативно-правове забезпечення функціонування дієвої моделі корпоративного управління підприємствами з державною часткою, має ґрунтуватися на принципах корпоративного управління (рівного ставлення до всіх учасників (акціонерів), підзвітності органів корпорації, інформаційної відкритості та прозорості, відповідальності перед зацікавленими особами) і здійснюватися за умов балансу імперативного і диспозитивного правового регулювання.

Законодавче регулювання з використанням механізмів імперативного регулювання є необхідним з точки зору забезпечення балансу інтересів учасників корпоративних відносин (перш за все міноритарних), а також з точки зору забезпечення інтересів зацікавлених осіб (перш за все контрагентів державних підприємств).

Використання «Керівних принципів ОЕСР щодо корпоративного управління державними підприємствами» виглядає особливо ефективним через механізм імплементації їх положень у діючі нормативно-правові акти, які стосуються управління майновими правами держави або, як альтернатива, через створення нового кодифікованого акту (наприклад, «Про підприємства з державною участю»).

Список використаних джерел

1. Ефективні державні підприємства. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/ekonomichnezrostannya/efektyvni-derzhavni-pidpriyemstva> (дата звернення 25.03.2023 р.).

2. Погрібний Д.І. Специфіка реалізації державою належних їй корпоративних прав. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. Х., 2005. Вип. 31. С.318-321.

3. Мінекономіки: у держвласності мають бути лише об'єкти, що пов'язані із функціями держави. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2021/08/8/676687/> (дата звернення 25.03.2023 р.).

4. Проект Закону про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707 (дата звернення 25.03.2023 р.).

5. Уряд визначив держпідприємства, на яких запровадять управління за стандартами ОЕСР. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3072910-urad-viznaciv-derzpidpriemstva-na-akih-zaprovadat-upravlinna-za-standartami-oesr.html>

6. Керівні принципи ОЕСР щодо корпоративного управління державними підприємствами. URL: <https://www.oecd.org/publications/2015-9789264312906-uk.htm>. (дата звернення 25.03.2023 р.)

БОРИСЛАВСЬКА МАРИНА В'ЯЧЕСЛАВІВНА,
доц. кафедри цивільного права та процесу Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
канд. юрид. наук, доц.

ЩОДО ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПО СІМЕЙНИХ СПОРАХ

Значна кількість правових, зокрема й процедурних питань, що знайшли своє достатньо стабільне вирішення стосовно цивільно-правових відносин, є доволі складними у їх систематизації у теорії та реалізації у практичній площині, якщо йдеться про інші приватні відносини – сімейно-правові.

Значною мірою такий висновок стосується й виконання рішень судів по сімейних справах. Саме по собі винесення рішення суду й набуття ним законної сили не задовольнятиме інтереси особи, яка зверталася з позовом до суду, автоматично не відновить її порушених прав й інтересів. Виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження є підсумком усіх попередніх етапів

судового розгляду справи. І саме якість його проведення зможе продемонструвати, чи не марною був весь проведений судовий процес по певній справі.

В цілому особливість виконання рішень по сімейних справах впливає із специфіки самих сімейних відносин. Перелік таких особливостей є чималим. Не перелічуючи їх усіх, насамперед, на нашу думку, слід акцентувати увагу на такій їх властивості, як значний вплив правил моралі на учасників сімейних відносин, що підчас для таких суб'єктів стають важливішими за норми офіційного законодавства.

Для проведення аналізу виконання рішень по сімейних спорах логічним є виділення двох найбільш загальних груп сімейних спорів: немайнових й майнових. Причому, і немайнові, і майнові спори трапляються у всіх традиційних видах сімейних правовідносин: шлюбних, батьківських, відносинах між іншими членами сім'ї та родичами, відносинах із влаштування дітей, що мають статус сиріт чи дітей, які позбавлені батьківського піклування.

Майнові спори між учасниками сімейних відносин є достатньо традиційними. Зокрема, це справи між подружжям стосовно утримання, про стягнення аліментів та додаткових витрат на дітей, про утримання батьками своїх повнолітніх непрацездатних дітей, щодо шлюбного договору (його укладення, виконання, розірвання, зміни умов, визнання недійсним його в цілому чи його окремих умов), поділ спільного сумісного майна подружжя [1, с.222-223]. Слід визнати, що найбільш відпрацьованим є алгоритм виконання рішень суду щодо стягнення аліментів. І навіть при наявності певних проблем (зокрема, щодо необхідності пошуку доходу чи майна аліментнозобов'язаної особи, на яке можна накласти стягнення, неофіційне працевлаштування такої особи), ця категорія справ у виконавчому провадженні виглядає досить «малопроблемною».

Особливо, якщо порівнювати із виконанням немайнових сімейних спорів. Серед рішень суду у таких справах можна назвати рішення про позбавлення батьківських прав, про відібрання дитини, про встановлення побачень із дитиною, про усунення перешкод у побаченні з дитиною.

Зупинимося на нюансах та труднощах виконання рішень про позбавлення батьківських прав. Згідно ч.6 ст.164 СК відповідне судове рішення після набуття ним законної сили суд надсилає до органу ДРАЦСу за місцем реєстрації народження дитини [2]. Проте, цим у переважній більшості випадків виконання не вичерпується.

Як правило, в межах виконавчого провадження у таких справах відбувається цілий ряд певних дій з числа наступних:

- виселення особи, яка позбавлена батьківських прав;
- примусовий поділ (чи обмін) житла, в якому мешкає ця особа та дитина;
- відібрання дитини від боржника з переданням її до інших осіб тощо [3, с. 201].

Особливою психоемоційною складністю зазвичай характеризується остання дія. У випадку, коли діти особи, що позбавлена судом батьківських прав, вже влаштовані до дитячої установи чи до сімейної форми виховання, виконання не проходить з таким болісним моментом, як відібрання дитини від батьків. Аналогічно складається ситуація, коли діти покинуті батьками.

Проте, усе відбувається значно складніше (насамперед, у емоційному відношенні), якщо дитину слід відібрати у батьків в буквальному розумінні. Ситуація ускладнюється, якщо дітей ховають або вони ховаються самі. Участь у приховуванні дітей чи перешкоджанні їх відібранню у батьків можуть приймати не тільки батьки, але й інші особи (родичі, друзі, знайомі) [4, с.212].

Отже, особливостями виконання рішення про позбавлення батьківських прав є наступні моменти:

- часто виникає необхідність вчинення багатьох різнопланових дій, для чого потребується звернення до суду, органів поліції тощо;
- виконання таких рішень покладається виключно на державних виконавців, приватні до вказаних питань не залучаються (п.1 ч.2 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження» [5]);
- державний виконавець має враховувати психічний стан дитини [6];
- під час примусового виконання такого рішення обов'язково має бути присутня особа, якій дитина передається на виховання, та представник органів опіки та піклування (ст. 64 Закону України «Про виконавче провадження» [5]).

Відповідно, виконання рішення суду про позбавлення батьківських прав супроводжується значними труднощами організаційного, психологічного, фізичного характеру [4, с.214]. Звичайно, найкращий спосіб запобігти цим труднощам – взагалі не мати ситуацій, коли постає питання про необхідність прийняття рішень про позбавлення батьківських прав. Для цього достатньо, щоб члени нашого суспільства навчилися добросовісно відноситися до власних дітей, шанувати та поважати їх.

Отже, захист сімейних прав та виконання відповідних рішень суду характеризується відсутністю в сімейному законодавстві (на відміну, наприклад, від цивільного) універсальних санкцій, які можна

застосовувати до усіх випадків протиправної поведінки учасників сімейних відносин.

Список використаних джерел

1. Бориславська М.В. Особливості виконання рішень суду в сімейних спорах. *Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів* : зб. наук. пр. / за ред. Ю.В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2019. С. 220-228.

2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947–III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.

3. Бичкова С.С. Виконання рішень у справах про позбавлення батьківських прав: психолого-правові проблеми. *Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів* : зб. наук. пр. / за ред. Ю.В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2019. С. 200-204.

4. Августенюк М.В. Особливості виконання рішень суду про відібрання дитини від батьків, позбавлених батьківських прав. *Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів* : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А.А., 2019. С. 210-214.

5. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06. 2016 р. № 1404-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19?find=1&text>.

6. Розка Н.В. Коментар фахівця: примусове виконання рішень про відібрання дитини. Державна виконавча служба Запорізької області. URL: <http://bit.ly/38vejVi>.

ВАВРИНЧУК МИКОЛА ПРОРОКОВИЧ,

зав. кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. політ. наук, доц.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В МЕЖАХ УКРАЇНИ

Захист прав людини та домовленості, які укладаються для захисту цих прав, найбільшою мірою залежать від розробок і механізмів на національному рівні. Закони, політика, процедури і механізми, які існують на національному рівні, є ключовими для здійснення прав людини в кожній країні.

Стаття 3 Конституції України визначає права і свободи людини та їх гарантії змістом і спрямованістю діяльності держави, а

утвердження та забезпечення прав і свобод людини – головним обов'язком держави. Розділ II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» конкретизує положення преамбули та зазначеної статті Конституції, визначаючи і розглядаючи ці права не як даровані державою, а як природні, невідчужувані та непорушні. Права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, окрім випадків військового або надзвичайного стану, як передбачено ст.64 Конституції у відповідності з нормами міжнародного права. Всі права і свободи людини і громадянина, що закріплені Конституцією і законами, підлягають захисту у судовому порядку (ст.55) [1].

З прийняттям Конституції завершився поворот правової системи України до визнання і гарантованості прав людини і громадянина, що закріплені у Загальній декларації прав людини [2], Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини та Протоколах №2, 3, 8 і 11 до цієї Конвенції та інших.

Отже, зміст II розділу відповідає загальноновизнаному у праві переліку прав і свобод. У сукупності вони складають систему громадянських (особистих), політичних, соціальних, економічних, культурних, екологічних прав та, згідно ст.22 Конституції, не є вичерпними. Однак, не можна не погодитися з думкою про те, що така видова класифікація навряд чи є взірцевою з точки зору суспільної науки і не завжди здатна задовольнити праворегулятивну практику [3], а тому права людини за характером потреб, які цими правами забезпечуються, доречно було б класифікувати на фізичні (життєві), особистісні, культурні (гуманітарні), економічні, політичні права.

Одна з фундаментальних ознак правової держави – це юридична захищеність людини та її прав, яка покликана закріплювати, забезпечувати і захищати природні та невідчужувані права людини як найвищої цінності в державі.

Держава, що обмежує їх у законодавстві та допускає їх порушення, не може бути правовою і демократичною державою, як приклад таких держав – це Російська Федерація, Республіка Білорусь.

Оскільки реально тільки захищене, а не проголошене право, то виникає питання про зміст, сутність і визначення поняття «юридична захищеність прав людини», його ознаки і елементарний склад.

Якщо юридична захищеність особи – це наявність розвинених та ефективних процедурно-юридичних засобів (механізмів) для вільного здійснення, охорони і захисту основних прав людини [4], то юридична захищеність прав людини – це кінцевий результат належної

регламентації, реалізації, охорони і захисту юридично закріплених можливостей людини володіти, користуватися і розпоряджатися певними благами, необхідними для її існування та розвитку.

Потрібно відмітити, що на юридичну захищеність прав людини впливає цілий спектр неправових факторів, а саме: політичні, економічні, демографічні, соціальні, які визначають зміст, інтенсивність, спрямованість та кінцеву ефективність захисту прав людини, повноту, обсяг, глибину, достатність цього явища.

Очевидно, що правовий фактор виступає лише одним зі всіх соціальних факторів впливу на захищеність прав людини. Без врахування цих факторів неможливе розуміння дійсності природи переходу від закріплення прав людини у юридичних нормах до практичної діяльності людей і до наявності реальної юридичної захищеності як кінцевого результату цієї діяльності.

Рушійною силою юридичної захищеності прав людини є не стільки самі нормативні акти (приписи), скільки ті соціальні потреби, інтереси, які породили ці акти, норми. Зазначені інтереси не зникають в момент прийняття нормативних приписів, а продовжують діяти на стадії втілення цих правових вимог в життя.

Можна констатувати, що основними елементами юридичної захищеності прав людини є:

- визнання і закріплення в національному законодавстві основних або фундаментальних прав людини;
- наявність системи ефективних механізмів забезпечення прав людини;
- наявність системи органів, в тому числі уповноважених з прав людини у владних структурах, в яких є завдання захищеності прав людини.

З кожним днем права людини набувають дедалі більшого значення й отримують широку підтримку. Це перемога не тільки захисників прав людини, але всіх людей взагалі. Наслідком цих успіхів стала розробка великого і складного зводу текстів (документів) з прав людини, а також процедура їх виконання. Лише в рамках ООН існує більше сотні документів, які стосуються прав людини.

Як можна домогтися того, щоб ці захисні механізми працювали? Хто або що забезпечить виконання державами їхніх зобов'язань?

Кожна країна світу, що взяла на себе зобов'язання виконувати міжнародні конвенції, в тому числі про права людини, повинна

керуватися принципами і нормами цих угод у своєму внутрішньому законодавстві.

Проблеми юридичної захищеності прав людини можна поділити на:

- проблеми, пов'язані з удосконаленням регламентації прав людини у нормативно-правових актах держави;
- проблеми, пов'язані з прийняттям та ратифікацією відповідних міжнародних актів з питань захисту прав людини;
- проблеми, пов'язані з умовами здійснення прав людини в країні;
- проблеми, пов'язані з соціальними засобами охорони захисту прав людини;
- проблеми, пов'язані з захистом прав людини в національних судах і Європейському суді з прав людини.

Держави, що взяли на себе зобов'язання виконувати міжнародні документи про права людини, зобов'язані створити умови для здійснення і захисту прав кожної людини. Слід зазначити, що Україна є стороною практично всіх багатосторонніх конвенцій ООН в галузі прав людини.

Успішне розв'язання зазначених проблем зробить Конституцію України фактичною, тобто такою, яка не тільки проголошує права і свободи, але і є безпосереднім діючим правом людини і для людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Верховна Рада України. Законодавство України. UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.*
2. Загальна декларація прав людини, 1948 рік. *Верховна Рада України. Законодавство України. UPL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.*
3. Рабінович П.М. Основні права людини: поняття, класифікація, тенденції. *Український часопис прав людини. 1994. №1. С.19.*
4. Рабінович П.М. Права людини та їх юридичне забезпечення. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. К.: НМК ВО, 1992. С.13.

ВАВРИНЧУК МИКОЛА ПРОРОКОВИЧ,
зав. кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. політ. наук, доц.;
ЧОРНОБАЙ ОЛЬГА ВАДИМІВНА,
студентка 3-го курсу Хмельницького національного університету

ПРИЧИНИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ЮРИСТА

Таке явище, як професійна деформація не є чимось новим для сучасної науки, адже існує безліч прикладів професій, що схильні до професійної деформації, зокрема і юристи. Багато науковців досліджували питання професійної деформації юриста та шляхи його вирішення, адже на сьогодні ця тема є такою ж актуальною, як і раніше. Дана проблема знайшла своє відображення у працях таких вчених: О.П. Дзьобань, А.М. Бабенко, О.В. Волошенко, І.О. Билиця, О.В. Павлишин.

Професійна деформація – це така модель поведінки, що суперечить загальноприйнятим нормам поведінки в соціумі; зміна якостей, цінностей, поведінки, манери спілкування у зв'язку із виконанням службових обов'язків.

Причини та прояви професійної деформації можуть бути різними: стереотипне мислення, недостатній рівень культури, дефіцит часу та перенавантаження, в результаті чого відбувається професійне вигорання, відсутність достатніх професійних знань в супроводі із надмірною впевненістю у своїй хорошій юридичній підготовці [1], бажання досягти поставлених цілей у професійній діяльності будь-яким способом, недостатній процес соціалізації особистості, слабкий контроль за додержанням правил корпоративної культури та ін. [2]. Також з об'єктивних причин можна додати постійний контакт із злочинним середовищем, виникнення конфліктних ситуацій, наявність владних повноважень у юриста, що спричиняє (за відсутності достатнього морально-етичного виховання) почуття всемогутності, адже часто від юристів можуть залежати долі інших людей. З суб'єктивних причин професійної деформації можна привести приклад відсутності контролю своєї поведінки та завищену самооцінку [3].

Окрім вищезазначених причин існують і інші. Наприклад, можна назвати такі:

- відсутність єдиного інтересу у колективі;
- психологічна невідповідність до роботи;
- відсутність вольових якостей у юриста;
- недостатнє технічне забезпечення (наприклад, у таких органах, як поліція, прокуратура);

- некоректні критерії оцінювання роботи юристів їх керівництвом;
- нездатність забезпечити усі потрібні заходи для підвищення кваліфікації;
- присутність групової, соціальної чи національної нетерпимості у юриста;
- некомпетентне втручання керівництва у роботу [4].

Як результат професійної деформації можна спостерігати такі прояви:

- надмірна самовпевненість при виконанні професійних обов'язків;
- помилки при оцінюванні дій інших через надлишкову підозрілість;
- зміна звичної поведінки, манери розмови, взаємин з колегами, клієнтами та перенесення такої поведінки в повсякденне життя;
- владний вплив на клієнтів, правопорушників та інших осіб;
- відсутність будь-якої ініціативи, виконання лише чітко поставлених задач;
- професійний егоїзм, що виражається у нерозумінні важливості взаємодії з іншими службами;
- ігнорування нових методів роботи та застосування лише звичних, перевірених методів [2].

Варто зазначити, що професійна деформація можлива протягом усього періоду виконання професійних обов'язків юристом. Професійна деформація впливає на моральний вибір юриста, тому її наслідком може бути таке негативне суспільне явище, як правовий нігілізм.

Якщо об'єднати думки О.В. Волошенюка та Г.А. Жигачева, то можна сказати, що правовий нігілізм являє собою прояви негативного ставлення до права, сумніви у його силі, справедливості та ефективності, заперечення його соціальної цінності. Також можна характеризувати це поняття як форму деформації правової свідомості, при якій присутнє зневажливе ставлення до права без наміру здійснити певні злочинні дії [1]. Правовий нігілізм надає професійній деформації негативного змісту, тому кожен юрист при виконанні ним своїх професійних обов'язків повинен дотримуватися усіх приписів законодавства, принципу верховенства права та справедливості.

Для попередження професійної деформації потрібно застосовувати антидеформаційні заходи. До них входять морально-виховні, соціально-економічні та організаційно-управлінські заходи. Елементами таких програм можуть бути:

- формування та подальше підтримання професійної культури;
- формування належних взаємовідносин між співробітниками та керівництвом;
- відбір співробітників, що мають здатність вирішувати складні проблеми, готові постійно підвищувати свою кваліфікацію, здатні планувати свою діяльність та спроможні не переносити свої професійні навички у позаслужбові відносини;
- додержання кодексу професійної етики.

Від кожного юриста повинно вимагатися не лише знання кодексу професійної етики, але й його додержання. Юрист у своїй професійній діяльності повинен бути чесним, справедливим, тактовним, незалежним та стійким. Така поведінка допоможе юристу вибудувати хороші взаємовідносини з колегами, керівництвом, клієнтами.

Задля того, аби запобігти професійній деформації при підготовці фахівців у сфері права як під час їх навчання, так і в подальшій діяльності, повинні бути присутні такі елементи: емоційно-вольова, професійно-психологічна та кваліфікаційна підготовка. Це допоможе юристу в його практичній діяльності використовувати свої знання та навички, опанувати себе у конфліктних ситуаціях, оволодівати своїми думками та не піддаватися впливу більшості [3].

Отже, можна зробити висновок, що професійна деформація залежить від відсутності з самого початку або подальшої втрати під час професійної діяльності правосвідомості юриста. Поступова втрата певних цінностей призводить до правового нігілізму, що однозначно не має позитивних наслідків. Тому сьогодні слід приділити особливу увагу підготовці майбутніх юристів до професійної діяльності, сформуванню у них правильних уявлень про право, аби в подальшому не було перепон для розбудови демократичних цінностей держави та суспільства.

Список використаних джерел

1. Назаренко О.А. Теоретичний аналіз професійної деформації юриста. *ІХ-ті наукові читання, присвячені пам'яті академіка В.В. Копейчикова : зб. матеріалів* (м. Київ, 20 лист. 2019 р.) / Редкол. : А. М. Завальний, Ю. В. Кривицький, Н. В. Лазнюк. Київ : НАВС, 2019. С. 143-146.
2. Теліженко Л.В. Етика юриста Конспект лекцій. Суми : Сум. держ. ун-т, 2020. 164 с.

3. Нітченко А.Г., Крес Н.О. *Причини професійної деформації працівників юридичної сфери: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (21 травня 2021 року). Одеса. 2021. С. 75-78.

4. Павлишин О.В., Кравчук О.В., Лев О.Р. Антропологічно-правові виміри професійної деформації моральної свідомості працівників Національної поліції України. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. №2 (18). С. 71-78.

ВАРЕЦЬКИЙ ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ,
головний спеціаліст відділу двосторонніх зв'язків
Департаменту міжнародних зв'язків МВС України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЮ ПУБЛІЧНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ТА ІНШИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

У контексті триваючої агресії російської федерації, з урахуванням вже цілком очевидних перспектив відновлення територіальної цілісності України, одним із визначальних чинників є взаємодія України з міжнародним співтовариством та окремими країнами, їхніми громадянами з метою формування багаторівневих альянсів, поглиблення інтеграційних процесів.

Серед міжнародних партнерів визначне місце посідає Республіка Польща та її народ. Історія українсько-польських відносин налічує тисячу років, опосередковується безліччю спільних драматичних подій та звершень, політико-правовий аспект яких зафіксовано через укладені міжнародно-правові та національні акти.

В контексті теми дослідження нас цікавить, у першу чергу, період міждержавних відносин з моменту відновлення незалежності України в 1991 році і дотепер.

Договірні-правова база між Україною та Республікою Польща за ці роки налічує більше 150 чинних документів. Такий обсяг правового матеріалу свідчить про визнання сторонами стратегічного характеру партнерства, а, зважаючи на консолідовану і солідарну реакцію щодо геополітичних чинників, це прослідковується ще більш виражено.

З початком російської навали Польський Сейм ухвалив спеціальний Закон «Про допомогу громадянам України у зв'язку із збройним конфліктом на території цієї держави» (далі – Польський закон про українців) [1], який негайно легалізував громадян України,

що з 24.02.2022 перетнули кордон, надавши їм широкий обсяг можливостей в сфері доступу до ринку праці, підприємницької діяльності, соціальної підтримки, фінансової допомоги, охорони здоров'я та інших.

Поряд із цим, польські громадяни на своїй території з властивою делікатністю почали надавати приватну підтримку громадянам України, що вимушено покинули охоплену війною державу.

Чимало громадян Республіки Польща в якості радників, комерційних представників, волонтерів тощо прибули до України і надають сприяння в економічній, гуманітарній та соціальній сферах в умовах небезпек, породжених війною.

По спливу декількох місяців, за принципом взаємності та на знак вдячності Польській Нації за солідарність, Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про встановлення додаткових правових та соціальних гарантій для громадян Республіки Польща, які перебувають на території України» від 28 липня 2022 року (далі – Закон), що лібералізував умови перебування громадян Республіки Польща на території України, встановивши для них додаткові правові та соціальні гарантії [2].

В цілому, схвалюючи зазначену ініціативу українського парламенту, варто звернути увагу на деякі недоліки, закладені законодавцем до окремих положень Закону, які здатні спровокувати виникнення публічно-правових спорів, вирішення яких буде передано до українських адміністративних судів.

Важливо зазначити, що проблематику сфери адміністративного права і процесу в Україні у попередні роки досліджували такі вітчизняні вчені, як М. Белікова, А. Ємельянова, М. Мальцев, А. Мезенцев, В. Недбай, В. Несторович, В. Патлачук, І. Сулова, О. Тітов, М. Фоміна та інші.

Порівняльні дослідження польського законодавства із законодавством України в аспекті захисту публічних прав та інтересів іноземних громадян, наявних недоліків правового регулювання і, як наслідок, передумов для виникнення публічно-правових спорів, заслуговують стати предметом наукового інтересу в працях вітчизняних та зарубіжних авторів, особливо у контексті подолання наслідків російської агресії проти України.

Актуальність викладеного у цих тезах зумовлена геополітичними і політико-правовими змінами, масштабом війни, з якими Україна та її правова система ще не стикалися.

Масмо зауважити, що частина перша статті 1 Закону [2] встановлює для громадян Республіки Польща, їх подружжя та дітей (незалежно від громадянства), які у встановленому порядку в'їхали в Україну з території Республіки Польща для тимчасового перебування, а також їхніх дітей, які народилися на території України, право перебувати на території України на законних підставах упродовж 18 місяців із дня набрання чинності цим Законом.

На нашу думку, нерозумним є поставлення у причинно-наслідкову залежність факту виникнення прав згідно Закону від обставини перетину польськими громадянами виключно українсько-польського кордону, оскільки це не враховує особливості транспортної логістики, обумовленої військовим станом, необґрунтовано обмежує можливість обирати найбільш безпечний і прийнятний шлях до України (зі сторони Румунії, Угорщини, Словаччини, Молдови). Це неодмінно стане демотивувальним чинником для польського громадянина спрямувати зусилля на користь перебування в Україні, тому не кореспондує національному інтересу найбільш широкого і тривалого залучення потенціалу іноземців.

Якщо порівняти вказану вище норму Закону із аналогічним положенням Польського закону про українців, можна дійти висновку, що Українська Сторона застосувала дзеркальний метод надання прав та легалізації, продемонструвала очевидну вдячність Польській Стороні.

Натомість всього потенціалу спеціального інституту лібералізації в контексті українських інтересів, зокрема, в частині тривалого залучення потенціалу польських громадян до відновлення національної економіки України після завершення війни, Українська Сторона не розкрила.

В цьому ж контексті слід враховувати, що повноцінне поновлення доступу до всіх операційних ринкових інструментів та інших спроможностей мирного часу очікуване лише по завершенню правового режиму воєнного стану, тому варто переглянути строк, передбачений частиною першою статті 1 Закону, визначивши його початок датою набрання чинності Законом, а завершення – моментом спливу 18 місяців з дня припинення військового стану на території України (перспективна дія).

У свою чергу частина друга статті 1 Закону встановлює право громадянина Польщі на продовження строків законного перебування в Україні понад 18 місяців (ультраактивна дія) за умови подання ним документів що підтверджують мету перебування, містить прогалину, яка суперечить низці базових міжнародних документів про соціальні

права людини та гарантії захисту дітей. Чинна правова конструкція по суті оминає увагою механізм продовження законного перебування для членів родини (включно з неповнолітніми особами) на утриманні такого польського громадянина.

Гармонізація цього положення в контексті міжнародних зобов'язань очікувано забезпечить юридичну визначеність правовідносинам знаходження на території України всіх зацікавлених суб'єктів відповідно до умов Закону.

До того ж, відсутність в цьому питанні дискреційного потенціалу для адміністративного правозастосування з боку Державної міграційної служби України та інших компетентних органів позбавить передумов для виникнення публічно-правового спору між польськими громадянами та українськими суб'єктами владних повноважень, для вирішення якого польський громадянин буде змушений звернутися до адміністративного суду.

У підсумку, врахування законодавцем наведених вище зауважень і пропозицій, застосування ним критеріїв розумності, формальної визначеності до всіх положень Закону, сприятиме утвердженню принципу верховенства права для польських громадян на території України. Це також забезпечить збереження соціально-економічних зв'язків, комерційного та іншого корисного ефекту від довгострокового тимчасового перебування громадян Республіки Польща в Україні, не залишить поза увагою стратегічні інтеграційні цілі двох народів, в також поживавить вестернізацію України, беручи до уваги, що польська ментальність базується на принципах належної поведінки та високому рівні правової культури.

Список використаних джерел

1. USTAWA z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa, Warszawa, dnia 12 marca 2022 r. Poz. 583 . URL: <https://dziennikustaw.gov.pl/DU/rok/2022/pozycja/583>

2. Про встановлення додаткових правових та соціальних гарантій для громадян Республіки Польща, які перебувають на території України: Закон України від 28.07.2022 р. № 2471-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-20#Text>

ВЕРЕША РОМАН ВІКТОРОВИЧ,
зав. кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України,
доктор юрид. наук, проф.

ЗАСАДНИЧІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Принципи кримінального права – це основоположні засади, які є підґрунтям побудови власне кримінального законодавства у цілому та кожної конкретної норми зокрема, а також базовими положеннями для застосування норм кримінального права відповідними органами, що забезпечують реалізацію кримінальної відповідальності [1]. Принципи кримінального права забезпечують захист прав і свобод людини і громадянина, які закріплені у конституціях переважної більшості зарубіжних країн, у тому числі й України, що висвітлено у основних принципах Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та у праві Європейського Союзу в цілому [2]. При цьому особливої актуальності набуває проблема визначення шляхів реалізації конституційних положень щодо принципів у законах про кримінальну відповідальність, у тому числі і КК України.

Поглиблене вивчення у кримінальному праві принципів необхідне для того, щоб з'ясувати його основний зміст, визначити сутність кримінально-правових механізмів і напрями розвитку та зробити висновки про ефективність застосування кримінального закону, про перспективи його удосконалення, розуміти мету, завдання, методи його застосування, у тому числі на рівні міжнародного кримінального права, про що свідчить розробка практичних рекомендацій по застосуванню основних принципів кримінального права у практиці Європейського Суду з прав людини [3]. Адже дотримання кримінально-правових принципів зобов'язує законодавця на стадії підготовки та прийняття кримінального законодавства вирішувати питання про відповідність видів і розмірів покарань характеру та ступеню суспільної небезпеки кримінальних правопорушень, за які вони призначаються.

Проблема законодавчого врегулювання принципів кримінального права потребує якомога швидшого вирішення. Тут мова йде про те, що необхідність нормативної регламентації поняття, системи та сутності основних принципів кримінального права сприятиме підвищенню ефективності кримінального законодавства.

Це, у свою чергу, забезпечить більш високий рівень дотримання конституційних прав, свобод та інтересів людини і громадянина під час застосування норм кримінального законодавства.

Враховуючи, що основні принципи кримінального права узгоджуються із конституційними принципами, а також спрямовані на забезпечення прав, свобод та інтересів людини і громадянина, які закріплені у конституціях переважної більшості країн, ці принципи є не лише теоретичними, але мають і практичне значення як на національному, так і на міжнародному рівнях.

У кримінально-правовій науці деякі проблемні аспекти визначення системи принципів залишаються поза увагою. До таких відноситься визначення сутності принципів кримінального права, значення для правозастосовної практики не лише на національному, але і на міжнародному рівнях, зокрема для процесу глобалізації кримінального права.

Враховуючи вказане вище, маємо на меті визначити сутність та значення принципів кримінального права на національному та міжнародному рівнях і вирішити питання необхідності їх законодавчої регламентації, у тому числі і у чинному кримінальному законодавстві України.

Вказаний напрям наукових досліджень є досить перспективним не лише на національному, але і на міжнародному рівні. Так, дане дослідження поняття та сутності основних принципів кримінального права матиме важливе значення для міжнародного права, оскільки дозволить визначити міжнародні загальні засади кримінального права, що мають бути втілені у національному кримінальному законодавстві.

У зарубіжній кримінально-правовій науці проблемам принципів права, зокрема кримінального, приділялося досить багато уваги. У значному обсязі досліджуються як загальні комплексні питання основних принципів кримінального права, так і проблеми окремих принципів і їх значення для міжнародного кримінального права, окремих аспектів практичного застосування кримінального законодавства тощо. Чітке розуміння сутності принципів кримінального права, їх системи та значення, зокрема у частині дотримання конституційних прав, свобод та інтересів людини і громадянина, сприяло тому, що досить велика кількість зарубіжних кримінальних кодексів містять норми, які регламентують основні принципи кримінального права. Необхідно відмітити, що зарубіжні законодавці у сфері кримінального права вважають, що основні принципи кримінального права мають бути закріплені у національному кримінальному законодавстві, оскільки саме вони

встановлюють необхідні межі та засади, які сприятимуть створенню якомога більш ефективного, так би мовити ідеального, кримінального законодавства.

Як правило, основні принципи кримінального права у зарубіжних кримінальних кодексах є конституційними, тобто закріплені у конституціях цих країн (як і в Україні). Тому у ряді зарубіжних кримінальних кодексів ці принципи закріплені у окремих розділах, що регламентують дію цих конституційних принципів у сфері кримінального права.

Також ряд основних принципів є засадами міжнародного кримінального права, які зокрема є базою для законодавства Європейського Союзу, підґрунтям переважної більшості нормативно-правових актів Європейського Суду з прав людини. Так, зокрема, мова йде про принцип законності при дотриманні прав людини у міжнародному кримінальному законодавстві, який розглядається як гарантія незастосування щодо людини принципу *ex post facto* (ретроактивність, тобто зворотність сили закону незалежно від того, яким він є зараз – такий, що посилює, чи такий що пом'якшує кримінальну відповідальність) у межах дотримання основних прав людини у контексті національного кримінального переслідування міжнародних злочинів [4]. Також принцип законності аналізується з позиції його основної складової – принципу *nulla poena sine lege* (законності покарання) у розумінні Європейського Суду з прав людини, виходячи із практики застосування ним положень міжнародного кримінального законодавства.

Формулювання основних принципів кримінального права перебуває у межах основних завдань сучасної кримінально-правової політики держави. До того ж, сучасна кримінально-правова політика повинна враховувати необхідність впровадження конституційних засад у практично всі чинні галузеві закони, як на міжнародному, так і на національному рівнях, у тому числі і у законодавство України. Такий процес конституціоналізації сприятиме певній уніфікації понятійного юридичного та кримінально-правового апарату. Одним із аспектів цього процесу також є і закріплення основних засад міжнародного права, що обумовлюється глобалізаційними процесами. Проблеми глобалізації, зокрема у сфері права, не є новими, однак потребують сучасного осмислення. На сьогодні, особливо ретельно вивчаються проблеми глобалізації як транснаціональної правової структури з точки зору її екстенсивності, динамічності, швидкості проведення та впливу на процеси, що відбуваються на національному та міжнародному рівнях. Глобалізація кримінального права, виходячи із загального розуміння сутності та окремих аспектів

глобалізації права [5] – це злиття національного кримінального права у єдину міжнародну (в ідеалі – світову) систему кримінального права, що полягає у розповсюдженні загальних інструментальних моделей організації захисту правопорядку засобами кримінального права. Засадами ж цього процесу повинні стати основні принципи кримінального права.

Список використаних джерел

1. Murphy Cian C. The Principle of Legality in Criminal Law Under the ECHR / Cian C. Murphy. *European Human Rights Law Review*. 2010. Vol. 2. P. 192–210. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1513623
2. Reid Karen. *A Practitioner's Guide to the European Convention on Human Rights*. Sweet & Maxwell, 2011. 915 p.
3. Guide on Article 6: Right to Fair Trial (criminal limb). Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014. URL: <https://rm.coe.int/1680304c4e>
4. Shane Darcy. *The Principle of Legality at the Crossroads of Human Rights and International Criminal Law*. National University of Ireland, Galway (NUIG). Irish Centre for Human Rights. Oxford University Press, 2016. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2643275
5. Michaels Ralf. *Globalization and Law: Law Beyond the State*. *Law and Society Theory* (Banakar and Travers eds., forthcoming 2013). URL: https://scholarship.law.duke.edu/faculty_scholarship/2862/

ВЕРЕША РОМАН ВІКТОРОВИЧ,

зав. кафедри кримінального та адміністративного права

Академії адвокатури України,

доктор юрид. наук, проф.;

КАРПУШИНА МАРІЯ ГРИГОРІВНА,

аспірантка Академії адвокатури України

МЕДИЙНИЙ СЕГМЕНТ ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ЧИННИК ЗАПОБІГАННЮ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МЕДИЧНІЙ СФЕРІ

Громадянське суспільство повсякчас вимагає розвитку та вдосконалення. Проте, в умовах сучасного людського буття та існування, питання підвищення правової обізнаності медичних працівників не є основоположним предметом політичного чи

наукового дискурсу. Означений напрямок правової діяльності не отримує підтримки на державному рівні, не отримує розвитку в напрацьованні сталого та злагодженого правового механізму. З метою мінімізації затрат часу як пересічних громадян, так і державного керівного апарату, окрім того, підвищення компетентності та правової обізнаності медичного персоналу, здається доцільним відображення питань відповідальності медичних працівників в медійному контенті за допомогою засобів масової інформації з використанням медіа-комунікаційних чинників впливу. Проте, система формування та асигнування засобів масової інформації з часів постановня держави Україна незалежною та суверенною, побудована таким чином, що формулювання медійного контенту та наповнення ефіру в повному обсязі залежало від волевиявлення владних політичних структур (партій) та волі монопольних структур (олігархів). На початку становлення незалежної держави Україна та протягом наступних років, не зважаючи на прийняття 18 липня 1997 року Закону України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення», ситуація олігархічного інформаційного впливу, що призводила до комерціалізації гілки «четвертої влади» та система імперативних висловлювань і узурпація інформаційного телекомунікаційного простору радіомовлення лишалася незмінною. Сутність системи Суспільного телебачення і радіомовлення викладено у статті 1 згаданого Закону. Суспільне телерадіомовлення – це телерадіоорганізація зі статусом єдиної загальнонаціональної неподільної і неприбуткової системи масової комунікації, яка є об'єктом права власності Українського народу і діє згідно з єдиною програмною концепцією. Суспільне телерадіомовлення ґрунтується на широкому представництві різних верств суспільства, які через своїх представників у Громадській раді забезпечують реалізацію програмної концепції та здійснюють контроль за фінансово-господарською діяльністю телерадіоорганізації. Програмна концепція діяльності Суспільного телерадіомовлення періодично переглядається з урахуванням тенденцій суспільного розвитку і задоволення права громадян вільно одержувати, використовувати та поширювати інформацію. Суспільне телерадіомовлення є юридичною особою і має самостійний баланс, поточні та вкладні (депозитні) рахунки в установах банків, печатку зі своїм найменуванням, а також знак (логотип) для своїх товарів та послуг [1].

Однак, ані впливові олігархічні кола, ані владний державний апарат не були зацікавлені в реалізації системи Суспільного телебачення і радіомовлення на державному рівні. Дещо змінюватись

ситуація почала у 2005 році. Так, 21 червня 2005 року Верховною Радою України було прийнято постанову «Про рекомендації парламентських слухань «Перспективи створення громадського телерадіомовлення в Україні»». Вельми важливим є пункт 1 згаданої постанови, в якому зазначено, що: «1. Вважати за необхідне, з урахуванням пропозицій учасників парламентських слухань, на сьомій сесії Верховної Ради України четвертого скликання розглянути як невідкладний проект нової редакції Закону України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України» (485/97-ВР), в якому передбачити порядок обрання та повноваження Наглядової ради, інших керівних органів Суспільного телебачення і радіомовлення, принципи діяльності, господарювання та фінансового забезпечення Суспільного телебачення і радіомовлення. Передбачити, що реформування державного телерадіомовлення у Суспільне здійснюється на таких засадах:

- Суспільне телерадіомовлення має слугувати інтересам громадян, а не інтересам влади чи політичних сил, влада не повинна контролювати або втручатись у діяльність Суспільного телерадіомовлення;

- Суспільне телерадіомовлення має відповідати високим професійним стандартам журналістики, інформувати громадян про події об'єктивно, збалансовано, неупереджено;

- Наглядова рада має бути єдиним органом, який призначає та звільняє керівників Суспільного телерадіомовлення;

- Наглядова рада повинна формуватися у спосіб, що гарантує максимальну незалежність та політичну незаангажованість цього органу та довіру до нього з боку громадськості;

- держава повинна гарантувати достатнє фінансування Суспільного телерадіомовлення у спосіб, який не підриває незалежності телерадіоорганізацій;

- Суспільне телерадіомовлення може базуватися на основі державної власності за умови забезпечення редакційної незалежності;

- Суспільне телерадіомовлення повинне розвиватися в напрямі збільшення кількості розповсюджуваних телерадіопрограм та іншої інформації (інтернет, телетекст, інтерактивні додатки) на базі впровадження нових технологій багатоканального цифрового мовлення» [2].

Надалі, з метою реалізації вимог пункту 1 згаданої постанови, Верховною Радою України від 17 квітня 2014 року прийнято Закон України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» № 1227-VII. З прийняттям згаданого Закону, мовлення в Україні,

пройшовши величезний шлях перетворень, вирвалося з-під диктату більшовицької доктрини, покінчивши з таким ганебним явищем як державна цензура, перестало бути партійно-державною монополією та спробувало майже всі форми власності (акціонерну, приватну тощо). Станом на сьогодні, медійне мовлення в Україні стоїть на порозі нової ери – справжньої свободи слова та залежності переважно від громадської думки, без тотальної залежності від політико-економічних чинників. Окрім того, з прийняттям та набранням чинності суттєвого редагування, обумовлений Закон отримав не лише нову назву Закон України «Про Суспільні медіа України», але й істотно впливовіший сенс, через вміщення принципово нових понять та значень, що легалізує створення та наповнення медійного контенту на законодавчому рівні [3]. Також, із прийняттям згаданого Закону в новій редакції, втратив чинність Закон України «Про телебачення і радіомовлення» [4]. Дана обставина може свідчити про істотні новації змісту Закону України «Про Суспільні медіа України» та його принципову відмінність від раніше існуючих нормативних правил у діяльності засобів масової інформації.

Лише за умови розвитку Суспільного медіа в Україні, без його квазі-розуміння, як такого, стане можливим підвищення свідомості громадянського суспільства для його користі за допомогою комунікативних медійних каналів [5, с. 243-248]. В даному випадку здається вельми логічним запозичення прикладу європейської практики у відношенні подачі матеріалу професійного специфічного спрямування, такого як підвищення правової обізнаності медичних працівників за допомогою висвітлення обумовленого питання медіа-комунікаційними каналами та подання важливої інформації належним чином, адже для населення цивілізованих країн притаманні такі ціннісні орієнтири як: самоствердження, турбота про людей та природу, збереження, відкритість змін, персональна безпека, самостійність у прийнятті рішень, прагнення веселитися і отримувати задоволення від життя (гедонізм), готовність йти на ризик і відкритість для всього нового, прихильність традиціям і залежність від громадської думки [6, с.251-254].

Донесення правової інформації медичної галузі є важливим превентивним заходом уникнення кримінальної відповідальності за можливі правопорушення у професійній діяльності у лікарській справі в цілому, також при проведенні наукових медичних досліджень. Обов'язковою та важливою умовою розвитку медичних досліджень на національному рівні є використання, з-поміж іншого, законодавчих норм Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і

техніки» від 11.07.2001 № 2623-III; Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, ратифікованої Законом України від 21.11.2002 228-IV.

Питання щодо кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення розглядали у своїх роботах такі вчені: Д.С. Азаров, П.П. Андрушко, А.О. Байда, В.В. Балабко, Ю.В. Баулін, О.Г. Берило, В.В. Бабаніна, Ф.Ю. Бердичевський, Р.В. Вереща, В.О. Глушков, О.Д. Гринь, С.Р. Дутчак, Г.К. Лапко, П.С. Литвин, В.І. Осадчий, О.В. Сапронов, В.В. Сташис, С.Г. Стеценко, Т.Ю. Тарасевич, І.М. Філь, М.І. Хавронюк, Г.В. Чеботарьова, А.С. Чистякова, О.М. Язухін. Науковою спільнотою наголошується на доцільності впровадження дієвих превентивних заходів у кримінальній галузі, адже зменшення рівня злочинності є суттєвою ознакою розвинутої країни.

Слід наголосити, що, зокрема, Національною службою здоров'я України в своїй поточній діяльності активно розвивається державна політика напрямку «впровадження інформації та знань про охорону здоров'я в усі сфери політики, включаючи запровадження підходу «Охорона здоров'я в усіх напрямках політики» («Health In All Policies»).

В науковому розумінні, медичне право в доктрині системи права можна розглядати з декількох сторін (в деяких розуміннях): 1. Як галузь права – комплексна галузь права яка регулює організаційні, майнові, особисті немайнові відносини, що виникають у зв'язку із проведенням санітарно-епідеміологічних заходів і наданням лікувально-профілактичної допомоги громадянам. 2. Як галузь законодавства – сукупність НПА, що регулюють відносини між громадянином і лікувально-профілактичною установою, між пацієнтом і медичним працівником у сфері організації, а також прав, обов'язків, відповідальності у зв'язку з поєднанням діагностичних, лікувальних, санітарно-гігієнічних заходів. 3. Як інститут права – це система норм, що регулюють відносини, пов'язані з організацією, забезпеченням та наданням медичної допомоги, медичних послуг. 4. Медичне право як комплексне міжгалузеве утворення у сфері охорони здоров'я, яке є самостійним елементом системи законодавства. Медичне право – це комплексна галузь права, що включає сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері медичної діяльності [7, с.10-45].

Список використаних джерел

1. Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України : Закон України від 18.07.1997 р. № 485/97-ВР (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/485/97-вр#Text> (дата звернення: 14.04.2023).
2. Про рекомендації парламентських слухань «Перспективи створення громадського телерадіомовлення в Україні»: постанова ВРУ від 21.06.2005 р. № 2684-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2684-15#Text>.
3. Про Суспільні медіа України: Закон України від 17.04.2014 р. № 1227-VII : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18#Text> (дата звернення: 14.04.2023).
4. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text> (дата звернення: 14.04.2023).
5. Троцай В., Гусак Н. Суспільне мовлення в Україні: особливості формату та функціональний аспект. *Масова комунікація у глобальному та національному вимірах : Збірник статей за матеріалами наукових досліджень бакалаврів, спеціалістів, магістрів.* 4-те вид. Дніпропетровськ, 2015. С. 243-248.
6. Челядіна І. Ціннісні орієнтації країн Європи. *Масова комунікація у глобальному та національному вимірах : Збірник статей за матеріалами наукових досліджень бакалаврів, спеціалістів, магістрів.* 4-те вид. Дніпропетровськ, 2015. С. 243-248.
7. Медичне право : підручник / ред.: С. Булец, М. Менджул. Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2021. 720 с.

ВОЛЯНСЬКА ОЛЬГА ІГОРІВНА,
аспірантка кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН ЄС

Права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому органом державної реєстрації актів цивільного стану. Правове регулювання відносин по визначенню походження дітей необхідне з метою забезпечення

дотримання прав та інтересів дитини. Порядок визначення походження дитини залежить, перш за все, від того, чи перебувають батьки дитини у шлюбі між собою чи ні. Сьогодні майже не викликає питань визначення походження дитини, коли її народила жінка, яка перебуває у шлюбі, зареєстрованому у встановленому законом порядку. Водночас, незважаючи на досить детальний рівень нормативно-правового регулювання визначення походження дитини, у теорії та практиці залишаються численні гострі питання які вимагають свого вирішення.

Проголошені Україною євроатлантичні вектори суспільно-політичного розвитку та взяті на себе зобов'язання обумовлюють необхідність ретельного аналізу досвіду правового регулювання визначення походження дитини у законодавстві провідних країн Європейського Союзу. Серед них провідне значення займають Німеччина та Франція, у нормативно-правовій системі яких питання регулювання походження дитини віднесено до змісту Німецького Цивільного Укладення та Цивільного кодексу (кодексу Наполеона).

Так, у Розділі 2 «Походження» Німецького Цивільного Укладення викладено базові принципи визначення походження дитини. Так ст. 1591 закріплює презумпцію материнства – «Матір'ю дитини є жінка, яка її народила», а ст. 1592 – презумпцію визначення батьківства [1]. Відповідно до ст. 1592 батьком дитини є чоловік, який: перебуває до моменту народження дитини в шлюбі з його матір'ю; визнав батьківство або батьківство якого встановлено в судовому порядку відповідно до Цивільного процесуального укладення.

Окремо у німецькому законодавстві врегульовано питання визначення батьківства у надзвичайних випадках. Так, § 1593 визначає «Батьківство при припиненні шлюбу смертю». Серед іншого у цій статті йдеться про те, що припис пункту 1 § 1592 діє, якщо шлюб був припинений внаслідок смерті і протягом 300 днів після його припинення народилася дитина. Якщо ж встановлено, що дитина була зачата в період, віддалений від моменту її народження більш ніж на 300 днів, визначальним є вказаний період часу. Якщо у жінки, яка вступила в новий шлюб, народилася дитина, яка може бути як дитиною колишнього чоловіка згідно з першим і другим реченнями, так і дитиною нового чоловіка згідно з пунктом 1 § 1592, її слід розглядати тільки як дитину *нового чоловіка*. Якщо батьківство було оскаржено і на підставі рішення суду, яке набрало законної сили, встановлено, що новий чоловік батьком дитини не є, батьком вважається колишній чоловік.

Тобто, у відповідності зі встановленою в суспільстві моделлю сім'ї, батьком (біологічним та юридичним) дитини повинен бути чоловік матері.

Німецьке законодавство також визначає випадки «визнання батьківства». Відповідно до § 1594 «Визнання батьківства» має місце у ситуації:

- якщо з закону не визначається інше, правові наслідки визнання батьківства можуть вважатися чинними тільки з того моменту, до якого заява про визнання батьківства вступить в силу;

- принцип визнання батьківства є недійсним в той час, протягом якого існує нормативно визначене батьківство іншого чоловіка;

- принцип, що визнання батьківства під умовою або на певний термін недійсний.

Водночас, допускається можливість визнання батьківства ще до моменту народження дитини.

Також, обов'язковою умовою визнання батьківства (відповідно до німецького цивільного законодавства) є згода матері або згода дитини, якщо батьківська турбота не покладається на матір.

Безпосередньо питанням походження дітей у Цивільному кодексі Франції присвячено положення Титулу VII «Про походження дітей»: глава 1. «Загальні положення, що стосуються походження дітей, що народилися в шлюбі і поза шлюбом»; глава 2. «Про походження дітей, що народилися в шлюбі»; глава 3. «Про походження дітей, що народилися поза шлюбом» [2].

На особливу увагу заслуговує норма-принцип, яка відображена у ст. 310-1 Цивільного кодексу Франції. У ній йдеться про те, що всі діти, походження яких встановлено відповідно з законом, мають однакові права та обов'язки по відношенню до своїх батька та матері. Вони є членами сім'ї кожного з них. При цьому у ст.311, 311-1, 311-2 та 311-3 викладено комплексне розуміння презумпції походження дітей [2]. Відповідно до них, законодавство передбачає, що дитина має бути зачата протягом періоду часу, що передував дню її народження, починаючи з 300-го дня і до 180-го дня, включно. Презюмується, що зачаття мало місце в будь-який момент цього періоду, в залежності від того, чого вимагають інтереси дитини. При цьому доведення протилежного, якими ці припущення оскаржуються, підлягають розгляду.

Визнання походження дитини встановлюється достатньою сукупністю фактів, що вказують на зв'язок походження і родинного

споріднення між особою і сім'єю, до якої вона, за наявними твердженнями, належить.

Головними серед цих фактів є те: що особа завжди носила прізвище тих, від кого, як стверджується, вона походить; що ці останні ставилися до неї як до своєї дитини і що вона ставилася до них як до батька і матері; що, діючи в цій якості, вони вживали заходів до її виховання, утримання та облаштування; що вона визнається такою з боку суспільства і сім'єю; що органи державної влади розглядають її в цій якості [2].

Батьки або дитина має право клопотати перед суддею у справах опіки, щоб їм було видано, в порядку, передбаченому статтями цього Кодексу, акт цивільного стану, який за відсутності доказів протилежного, визнається достовірним підтвердженням визнання її походження.

Зазначене не виключає використання цими особами будь-яких інших засобів доведення власного походження для встановлення цього стану в судовому порядку.

Окремі норми цивільного законодавства стосуються порядку розгляду позовів про походження дітей. Зокрема йдеться про те, що не підлягає прийняттю до розгляду жоден позов про походження дитини, яка народилася нежиттєздатною. У всіх випадках, коли закон не передбачає більш коротких термінів давності, позови про походження дітей можуть бути заявлені протягом 30 років з дня, коли особа була позбавлена громадянського стану, на який вона претендує, або з дня, коли вона його отримала, якщо останнє у неї заперечується (оспорюється). Відповідно до ст. 1149 ЦПК Франції: «Справи за позовами про встановлення походження дітей та про стягнення матеріальної допомоги готуються до судового розгляду і розглядаються в закритому судовому засіданні. Рішення суду оголошується у відкритому судовому засіданні, за винятком випадків, передбачених статтями 1150-1153 ЦПК Франції».

Право на позов щодо походження, яке належало особі, може бути реалізовано її спадкоємцями лише в тому випадку, якщо ця особа померла неповнолітньою або протягом 5-ти років після досягнення нею повноліття або оголошення її повністю дієздатною у випадку позбавлення дієздатності. Спадкоємці такої особи мають право також підтримати порушений нею позов, якщо тільки ця особа не відмовилася від продовження процесу у справі або якщо справа не була припинена через тривалу неучасть сторін в процесі [3].

У підсумку наголосимо, що НЦУ містить детальні правові приписи, пов'язані з питаннями визначення походження дитини. У Німеччині має місце застосування принципу *pater est quem nuptiae demonstrant* (лат. – батьком є той на кого вказує шлюб), згідно з яким батьком дитини є чоловік, який у момент народження дитини перебував у подружніх стосунках з матір'ю. Презумпція також розповсюджується на період 300 днів після розірвання або анулювання шлюбу. Однак, якщо у вказаний період перед народженням дитини мати одружиться, презумпція батьківства «переходить» на нового чоловіка. У разі ефективного заперечення такого батьківства, згідно з німецьким законодавством, батьком дитини стає перший чоловік матері. Цей гнучкий принцип проявляється у німецькому законодавстві також у можливості зміни терміну дії презумпції, якщо буде доведено, що між зачаттям та народженням дитини минуло понад 300 днів.

Водночас, Цивільний кодекс Франції також містить детальні правові приписи, пов'язані з питаннями визначення походження дитини. Цьому присвячено положення титулу VII «Про походження дітей». Окремі розділи цього титулу присвячені питанням презумпцій походження дітей, позовам про походження дитини, колізіям законів щодо визначення походження дітей, а також питанням щодо визначення походження дитини при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій. В цілому питання походження дитини розглянуто у законодавстві Франції як з позиції кровно-генетичного споріднення, так і з боку доведення походження через соціальну інституалізацію зв'язків між батьками та дітьми.

Список використаних джерел

1. Bürgerliches Gesetzbuch, BGBI. I. S. 42, 2909; 2003 I. S. 738. BGBI. I. S. 3719. [https:// wikisource.org/wiki/%D0%....B5](https://wikisource.org/wiki/%D0%....B5). (дата звернення: 20.02.2023 р.)
2. Цивільний кодекс Франції (Кодекс Наполеона). Переклад з франц. В Захватаєв. К.: Істина, 2006. 1008 с.
3. Code de procedure civile . URL. <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006070716&dateTexte=20080118>. (дата звернення: 20.02.2023 р.).

ГАЛУС ОЛЕНА ОЛЕКСАНДРІВНА,
доц. кафедри конституційного, адміністративного та фінансового
права Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова,
канд. юрид. наук, доц.

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЮ У СФЕРІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Належна організація надання адміністративних послуг населенню виступає одним з головних завдань органів публічної влади і стала однією із причин запровадження в 2014 році в нашій державі реформи з децентралізації публічної влади (муніципальної реформи) [1, с.18]. Концепція проведення цієї реформи передбачає як один з очікуваних її результатів – формування ефективної територіальної системи органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць [2].

На сьогодні, в умовах воєнного стану, Україна все ще знаходиться на етапі реформування органів публічної влади, передачі повноважень від органів виконавчої влади до органів місцевого самоврядування, чому сприяла і проведена у 2020 році територіальна реформа із утворення та ліквідації районів [3]. Укрупнення районів, припинення діяльності райдержадміністрацій ліквідованих районів потягло за собою низку питань щодо належної організації надання ними адміністративних послуг.

03 листопада 2020 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації мережі та функціонування центрів надання адміністративних послуг та удосконалення доступу до адміністративних послуг, які надаються в електронній формі». У п.2 Прикінцевих та перехідних положень цього закону передбачено, що «Центри надання адміністративних послуг, утворені при районних державних адміністраціях, функціонують до початку роботи центрів надання адміністративних послуг, утворених відповідними міськими, селищними радами в адміністративних центрах районів (станом на 1 січня 2020 року), але не пізніше 31 грудня 2021 року. Центри надання адміністративних послуг, утворені при районних державних адміністраціях, що набули статусу військово-цивільних адміністрацій відповідно до Закону України "Про військово-цивільні адміністрації", продовжують здійснення повноважень з надання адміністративних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної

одиниці до відкриття першої сесії новообраної відповідної ради. На підставі узгодженого рішення з новообраною відповідною радою центр надання адміністративних послуг, утворений при районній державній адміністрації, може продовжувати здійснення надання адміністративних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці до утворення такою радою центру надання адміністративних послуг відповідно до цього Закону» [4].

У зв'язку із введенням воєнного стану, законодавча вимога щодо створення центрів надання адміністративних послуг всіма сільськими, селищними та міськими радами ще не повною мірою впроваджена у життя, тому з метою належної організації та повсюдного надання адміністративних послуг населенню все ще функціонують центри надання адміністративних послуг районних державних адміністрацій.

Підсумовуючи варто зазначити, що із запровадженням в нашій державі муніципальної реформи відбулися важливі законодавчі зміни у регулюванні порядку організації та надання адміністративних послуг. З метою впровадження ефективної системи надання адміністративних послуг варто пришвидшити процес створення у всіх територіальних громадах центрів з надання адміністративних послуг. Оскільки не всі органи місцевого самоврядування спроможні створити належні умови щодо організації надання адміністративних послуг на території своїх громад, варто в подальшому ширше впроваджувати співробітництво територіальних громад у сфері надання адміністративних послуг, зокрема, шляхом укладання договорів про створення спільних центрів надання адміністративних послуг або договорів про організацію надання адміністративних послуг на території декількох громад, тощо.

Список використаних джерел

1. Івановська А.М., Галус О.О., Рижук І.В. Організація надання адміністративних послуг соціального характеру в територіальній громаді в умовах децентралізації як гарантія конституційного права на соціальний захист. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 9. С.17-21. URL: <http://efp.in.ua/uk/journal-article/735>

2. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80?find=1&text=%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB#w1_1

3. Про утворення та ліквідацію районів: Постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації мережі та функціонування центрів надання адміністративних послуг та удосконалення доступу до адміністративних послуг, які надаються в електронній формі: Закон України від 03.11.2020 № 943-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/943-IX#Text>

ГАМБУРГ ІННА АРКАДІЇВНА,
доц. кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права
Класичного приватного університету м. Запоріжжя,
канд. юрид. наук, доц.

МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Триваючі вже більше року бойові дії на території України визначають питання взаємодії органів публічної влади надзвичайно злободенним. Адже чітке розмежування повноважень органів, які повинні здійснювати свої функції в умовах воєнного стану, є особливо важливим задля уникнення дублювання функцій одне одного та оперативного вирішення поставлених задач.

07.02.2023 р. Верховна Рада України ухвалила закони України: «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» (№ 8419) та «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку проведення загальної мобілізації» (№ 8420), де визначено, що строк дії воєнного стану та проведення загальної мобілізації в Україні продовжується ще на 90 діб – до 20 травня 2023 року [1]. Тому означені питання залишаються актуальними.

Особливості правових засад діяльності органів, що складають державний апарат (органу законодавчої влади – Верховної Ради України; органів виконавчої влади – Кабінету Міністрів України, центральних та місцевих органів; органів судової влади), а також інших органів публічної влади (органів місцевого самоврядування), організаційних структур (військового командування, військових адміністрацій) в умовах воєнного стану регламентуються Законом

України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 р. № 389-VIII в редакції від 31.03.2023 р., у якому воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (ст. 1) [2].

У ст. 4 цього Закону визначено, що рішення про утворення військових адміністрацій приймається Президентом України (який, як відомо, не входить до механізму держави, проте є суб'єктом публічної влади) за поданням обласних державних адміністрацій (органів місцевої виконавчої влади) або військового командування. Військові адміністрації населених пунктів утворюються в одному чи декількох населених пунктах (селах, селищах, містах), в яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, у тому числі внаслідок фактичного саморозпуску або самоусунення від виконання своїх повноважень, або їх фактичного невиконання, або припинення їх повноважень згідно із законом. При цьому, стаття не містить виключного переліку підстав, з яких органи місцевого самоврядування не здійснюють покладені на них повноваження.

Взаємодія органів державної влади, органів місцевого самоврядування та військового командування проявляється, насамперед, у організації правових заходів воєнного стану, перелік яких наведений у ст. 8 вказаного Закону. Зокрема, визначено, що «В Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану:

1) встановлювати (посилювати) охорону об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і вводити особливий режим їх роботи...;

2) запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану, та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та захисту критичної інфраструктури і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб. За працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада). Порядок залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт та питання їхнього соціального захисту з урахуванням вимог закону визначаються Кабінетом Міністрів України;

3) використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю;

4) примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка;

5) запроваджувати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлювати спеціальний режим світломаскування...» – усього 25 пунктів.

Також цією статтею визначено, що у місцевостях, де ведуться бойові дії, запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану покладається безпосередньо на військово командування та військові адміністрації (у разі їх утворення) [2].

Запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану провадиться відповідно до затвердженого Кабінетом

Міністрів України типового плану. На сьогодні таким нормативно-правовим актом є розпорядження Кабінету Міністрів України «Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. №181-р. Проте, недосконалість або відсутність законодавчо закріпленого механізму реалізації цих заходів призводить до негативних наслідків, внаслідок чого страждає насамперед мирне населення.

Механізм взаємодії усіх органів та спеціальних структур в умовах воєнного стану має базуватись на положеннях, що діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування в умовах введення воєнного стану зводиться до сприяння військовим адміністраціям, створеним на визначеній території, в безпосередньому вирішенні завдань оборони держави. При цьому, особлива роль відводиться органам внутрішніх справ (Національній поліції) у системі органів держави, які працюють в даній ситуації, що зумовлюється змістом їх завдань в умовах воєнного стану. Від ефективності їх роботи у вирішальній мірі залежить безпосереднє забезпечення внутрішньої безпеки, що є не менш важливим. В умовах воєнного стану об'єктом уваги діяльності органів внутрішніх справ виступають внутрішні загрози військового становища, особливо такі, як криміналізація суспільства, розвиток «тіньової економіки», різні прояви тероризму, неналежне виконання законів і низький рівень правопорядку та ін. Таким чином, основною функцією органів внутрішніх справ щодо забезпечення режиму воєнного стану є протидія внутрішнім загрозам, що досягається вирішенням таких завдань, як: боротьба зі злочинністю, особливо з її організованими формами; протидія різним проявам тероризму; боротьба з незаконним обігом наркотиків; забезпечення громадської безпеки; участь у порятунку населення від техногенних катастроф, стихійних лих; забезпечення екологічної безпеки тощо. Практика сучасних реалій висвітлює численні проблеми саме у формах взаємодії вказаних органів.

Отже, законодавство щодо взаємодії органів державної влади, інших органів, організацій в умовах воєнного стану потребує вдосконалення у напрямку чіткої регламентації повноважень кожного із суб'єктів цих відносин, розробки механізму проведення правових заходів з метою уникнення дублювання функцій одне одного та оперативного вирішення поставлених задач для ефективного захисту населення та територій.

Список використаних джерел

1. Воєнний стан в Україні продовжили до 20 травня. УКРІНФОРМ. Мультимедійна платформа іномовлення України. Публікація 08.02.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3666774-voennij-stan-v-ukraini-prodovzili-do-20-travna.html>
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250. Редакція від 29.09.2022.
3. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 р. № 181-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-%D1%80#Text>

ГОЛДЗІЦЬКИЙ КАЗИМИР АДАМОВИЧ,
ст.викладач кафедри права
Хмельницького національного університету

ПРОБЛЕМИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ

Евтаназія (лат. – «смерть») навмисне позбавлення життя лікарем безнадійно хворої людини з метою припинення її нестерпних страждань. Питання евтаназії є об'єктивною реальністю сьогодення, яка стала предметом активного обговорення науковців, лікарів, юристів, філософів, теологів та інших спеціалістів.

Евтаназія легалізована в деяких державах з високим рівнем демократії. До таких держав належать: Нідерланди, Швейцарія, Бельгія, Люксембург, Сполучені Штати Америки. Вперше з питань легалізації добровільної смерті почали дискутувати в США в 1967 році. Американське товариство евтаназії першим у світі розробило проект документа, який являє собою офіційну відмову пацієнта від штучного підтримання життя (у разі надання таких обставин), коли очевидно, що хвороба є невиліковною та приносить нестерпні страждання. В 1998 році в штаті Орегон (США) вступив в силу закон, який дозволив евтаназію.

Деякі держави пішли шляхом апробації. Зокрема, в Австралії закон про евтаназію проіснував менше одного року (з липня 1996 року по 25 березня 1997 року). Під натиском австралійської медичної асоціації суспільних груп, які захищають право на життя, закон був відмінений.

У 2001 році в Бельгії прийнято закон, який звільнив від кримінальної відповідальності лікарів за проведення такої процедури, як евтаназія. В лютому 2014 року бельгійський парламент знову повернувся до питання евтаназії із пропозицією внести до відповідного закону доповнення щодо здійснення евтаназії відносно дітей. Бельгійський король підписав закон, який дозволяє евтаназію неповнолітніх. Проти такого закону категорично виступала католицька церква.

Евтаназія неповнолітніх легалізована з 2002 року і в Нідерландах, але тут має місце вікове обмеження: евтаназія застосовується до дітей, які досягли 12 років.

В Україні евтаназія заборонена законом. Здійснення евтаназії вважається злочином і кваліфікується як умисне вбивство (стаття 115 Кримінального кодексу України). Але не тільки кримінальний закон забороняє евтаназію. Стаття 27 Конституції України визначає, що кожна людина має право на життя, тобто фізичне існування як біологічної істоти.

Думка українського суспільства з питання евтаназії не є такою категоричною, як зазначено в законодавстві. За даними соціологічних досліджень минулих років (проведених інститутом Горшеніна), в 2007 році проти евтаназії висловилося близько 57 % опитуваних. В 2011 році цей показник значно зменшується, і становить 37 %. Тобто, були підстави стверджувати, що кількість прибічників добровільної смерті хворих збільшилась.

Від проведеного дослідження минуло більше 10 років, впродовж яких суспільство переживає події, які носять глобальний характер. Як змінилась думка суспільства зможуть показати майбутні дослідження.

У певний час до Верховної Ради України було подано законопроект про легалізацію евтаназії в Україні, котрий було відхилено.

Вважаємо, що легалізація евтаназії в Україні тягне за собою наступні проблеми: 1) вплив родичів на прийняття відповідного рішення невиліковно хворими (мотиви можуть бути різні, до прикладу: одержання спадку, позбавлення витрат на лікування тощо); 2) зловживання медперсоналу при встановленні діагнозу, адже можливий підкуп лікарів родичами хворого.

Небезпека можливих зловживань – важливий аргумент противників евтаназії. Проведені дослідження в Бельгії встановили факти суттєвих порушень правил реалізації процедури евтаназії. Автори дослідження дійшли висновку, що будучи легалізованою, евтаназія не може регулюватися на належному рівні. Це призводить до

численних випадків насильницького відключення апаратури життєзабезпечення без згоди пацієнтів.

Дослідження п'ятирічного досвіду застосування закону про евтаназію в Нідерландах виявили, що 27 % лікарів проводили її на вимогу, а 72 % – фальсифікували свідоцтво про смерть, вказуючи природну причину смерті. Незважаючи на те, що з моменту прохання пацієнта про евтаназію до реалізації процедури повинно пройти не менше 2-х місяців, у 12 % випадків цей інтервал був менше одного дня, а в 35 % випадків – тиждень. У 22 % випадків процедура евтаназії відбувалася на підставі одноразового прохання (за законом їх має бути чотири, з них – два у письмовому вигляді). У 12 % випадків лікар ні з ким не обговорював звернення хворого. Хоча за законом рішення повинна приймати комісія мінімум з трьох лікарів.

За даними організації «Міжнародна робоча група з евтаназії» в усіх країнах, де евтаназія можлива в тій чи іншій формі, в 70 % випадків ініціаторами процедури є родичі пацієнтів. Численні опитування доводять, що більшість невиліковних хворих не підтримує евтаназію.

Питання можливості легалізації евтаназії в Україні потребує ретельних та деталізованих комплексних досліджень не лише національних фахівців, а й із залученням міжнародних науковців та практиків.

Список використаних джерел

1. Доклінічні дослідження лікарських засобів (за ред. АМН України О.В. Стефанова). К., 2001. 217 с.
2. Ковальов М.Н. Право на життя і право на смерть. *Держава і право*. 1992. № 7. С.12-19.

ГРУЗЕНСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ,
здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
Академії адвокатури України

ЗЕМЛІ ТА ҐРУНТИ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ, ЯК ОБ'ЄКТИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ

Російська збройна агресія завдала і продовжує завдавати значної шкоди довкіллю. Через активні бойові дії руйнуються екосистеми, забруднюються ґрунти, знищуються ліси, страждає клімат, знищуються та пошкоджуються особливо охоронювані

території на об'єкти (території та об'єкти природно-заповідного фонду, Смарагдової мережі тощо). Особливо потерпають землі та ґрунти, які є окремими об'єктами правової охорони, їх не слід ототожнювати.

Земля – це поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею (ст.1 Закону України «Про охорону земель» [1]). Земля вважається найважливішим природним ресурсом. Вона має специфічні властивості та виконує надзвичайно важливі функції, зокрема є: єдиним місцем проживання людей та всіх живих організмів; місцем здійснення господарської та будь-якої іншої діяльності; основою життя, компонентом довкілля; складною екосистемою; загальнолюдським і загальнонаціональним надбанням; просторовим операційним базисом, що використовується для розміщення усієї інфраструктури; важливим, незамінним і складним об'єктом господарювання та основним засобом виробництва у сільському господарстві; майновим об'єктом, нерухомістю (але це майно особливого роду, земля не має і не може мати вартості). У статті 13 Конституції України закріплено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, є об'єктами права власності Українського народу [2]. Статтею 14 Конституції України проголошено, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [2].

З поняттями «земля», «землі» тісно пов'язане поняття «земельна ділянка», що являє собою частину земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами (ч.1 ст.79 Земельного кодексу України) [3].

Ґрунт – це природно-історичне органо-мінеральне тіло, що утворилося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин, основою життя та розвитку людства завдяки найціннішій своїй властивості – родючості (ст.1 Закону України «Про охорону земель» [1]). Ґрунти земельних ділянок є об'єктом особливої охорони (ч.1 ст.168 Земельного кодексу України [3]). Найважливішою властивістю ґрунту є родючість. Ґрунтовий покрив є основним незамінним, важко відновлюваним компонентом навколишнього природного середовища, що відіграє продуктивну, соціально-духовну, екологічну (біоекологічну, біоенергетичну, гідрологічну) роль, від стану якого залежить якість поверхневих і підземних вод. Ґрунти є не лише джерелом виробництва сільськогосподарської продукції, а й ареалом існування більшості

живих організмів, а також чинником забезпечення сприятливого середовища для життя людини [4, с.191].

Ґрунт – це складна екосистема. Велика кількість дрібних організмів, що створюють і підтримують ґрунт, а також його біологічний покрив – трави, мохи, лишайники та гриби – є найбільш вразливими через фактичну відсутність мобільності. Це означає, що чисельні живі організми, що мешкають у товщі ґрунту (як власне і сам ґрунт), не здатні покинути ділянку, на якій відбувається вибух боєприпасу, або захистити себе від негативних впливів. Такими впливами передусім є короткострокова руйнівна дія вибухової хвилі та довготривала дія хімічного забруднення. Всім відомий факт про перший в історії випадок застосування хімічної зброї під час воєнного конфлікту. Це сталося під час Першої світової війни, у 1915 році поблизу м. Іпр (Бельгія). У 2011 році вчені провели дослідження ґрунтів біля міста Іпр і встановили, що вміст важких металів у них все ще перевищує норму [5]. Отже, минуло майже сто років з часу використання хімічної зброї, але ґрунти залишаються забрудненими.

Наукові дослідження доводять, що найбільше серед екосистем, що зазнають негативного впливу воєнних дій, страждає екосистема ґрунту. Наслідками майже кожного обстрілу є пошкодження поверхні ґрунту, потрапляння у нього уламків снарядів та вивільнення в атмосферу токсичних газів. Шкоду значного масштабу ґрунту спричиняє й сама вибухова хвиля.

Зрозуміло, що внаслідок зазначеного якості ґрунту втрачається, його структура порушується, а здатність до самовідновлення мінімізується. Для відновлення ґрунту необхідно дуже багато часу, він обліковується століттями та тисячоліттями. Отже, ґрунт є важковідновлюваним природним ресурсом, що означає фактичне виключення з інтенсивного господарського використання масивів зі зруйнованим ґрунтовим шаром у доступній часовій перспективі. Отже, принаймні на декілька найближчих десятиліть значна частина українських земель з пошкодженим або знищеним ґрунтовим покривом, а також заміновані території будуть виключені із господарського використання.

У контексті зазначеного вище, державою мають вживатись належні заходи задля захисту та відновлення земель та ґрунтового шару на території України, а особливо – славнозвісних українських чорноземів. За оцінками вчених, Україна володіє від 8 до 25% світових запасів чорноземів. Але через збройну агресію російської федерації проти України ми втрачаємо наше національне багатство, що

становить загрозу екологічній та продовольчій безпеці України та світу.

Враховуючи ведення повномасштабних бойових дій на території України, реалізація існуючих та створення нових механізмів захисту ґрунту, збереження його корисних властивостей, зведення до мінімального рівня негативних факторів, що мають місце і чинять вплив на нього, має стати одним із пріоритетних завдань водночас і держави, і громадянського суспільства. Відновлення земель та ґрунтів, що постраждали внаслідок збройної агресії російської федерації, має стати пріоритетом державної екологічної політики України.

Як вірно зазначає Т.В. Лісова, такий природний об'єкт як земля є взагалі невідтворюваним, їх неможливо створити як природний об'єкт, проте він є відновлюваним. Однак відновленню земель, на відміну від інших природних ресурсів, притаманна певна специфіка, яка полягає в тому, що відновленню підлягає стан земель (ідеться про відновлення їх якісного стану, їх ґрунтів, належного стану порушених земель), а також функції, що виконують землі за їх основним цільовим призначенням. Отже, у широкому розумінні відновлення становить собою усунення погіршення стану земель [4, с.95].

Від забезпечення ефективного відновлення земель та ґрунтів залежить здоров'я нації і продовольча безпека України та світу.

Погоджуємося із висловленою у вітчизняній юридичній науці думкою про те, що «відновлення земель» і «відновлення ґрунтів» співвідносяться як ціле й частина [4, с.11].

На нашу думку, через збройну агресію російської федерації проти України, особливої актуальності набуває пропозиція П.Ф. Кулиничка щодо створення в Україні Червоної книги ґрунтів, насамперед тих, що перебувають під загрозою зникнення [6, с.623]. Це є запорукою їхнього збереження та відновлення.

Така значна шкода заподіюється землям та ґрунтам вперше з часів Другої світової війни. Тому потребує реформування система національного землеохоронного законодавства. Закон України «Про охорону земель» не відповідає потребам сьогодення. Нагальною необхідністю сьогодні є розробка та прийняття Закону України «Про охорону та відновлення земель та ґрунтів».

Список використаних джерел

1. Про охорону земель : Закон України від 19 червня 2003 року №962-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text>

2. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

3. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року №2768-III. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

4. Лісова Т.В. Теоретичні проблеми правового забезпечення відновлення земель. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук 12.00.06. «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2020. 493 с.

5. Белоусова К. Наслідки війни для здоров'я відчуватимуть два покоління українців. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/v-ukraini-naslidkivijni-dlya-zdorov-ya-vidchuvatimut-dva-pokolinnya-eksperti/>

6. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні : монографія. Київ: Логос, 2011. 688 с.

ДАВИДЕНКО ОЛЕКСАНДР ІГОРОВИЧ,
доц. кафедри прав людини, міжнародного та європейського права
Академії адвокатури України, канд. юрид. наук

ЗМІСТ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВ-КАНДИДАТОК НА ВСТУП ДО ЄС У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА БЕЗПЕКИ

Установчі договори не містять детальних вказівок щодо процедури вступу до ЄС, зокрема стаття 49 Договору про ЄС вказує, що критерії членства встановлюються Європейською Радою, а умови приєднання визначаються домовленістю між ЄС та державою-кандидаткою. Критерії членства в ЄС, так звані Копенгагенські критерії, були визначені на зустрічі Європейської Ради у 1993, а згодом уточнені за підсумками зустрічі Європейської Ради в Мадриді у 1995 році. Загалом до держав-кандидатів висуваються такі вимоги: стабільність інституцій, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини та захист меншин; наявність ринкової економіки, що здатна витримувати конкурентний тиск та дію інших

ринкових сил внутрішнього ринку ЄС; спроможність брати на себе зобов'язання, що випливають із членства в ЄС, зокрема здатність ефективно імплементувати *acquis* ЄС, а також відданість цілям політичного, економічного та валютного союзу в рамках ЄС [1, с.13]. Наразі офіційний статус держави-кандидатки на вступ до ЄС має Албанія, Боснія і Герцеговина, Молдова, Північна Македонія, Сербія, Туреччина, Україна та Чорногорія. Всі перелічені держави взяли на себе зобов'язання щодо увідповіднення національного законодавства *acquis* ЄС як необхідної передумови для набуття членства в ЄС.

У актах первинного та вторинного права ЄС широко застосовується термін «*acquis* ЄС», проте відсутнє чітке визначення цього поняття. З набуттям чинності Лісабонським договором 2007 р., що призвело до формальної ліквідації пілларної структури ЄС та Європейського Співтовариства, поняття *acquis* ЄС охоплює «всю повноту прав та обов'язків, що об'єднують держав-членів та інституцій ЄС разом, утворюючи Європейський правопорядок» [2, с.541]. Водночас, у науковому та експертному середовищі усталеною є думка щодо існування поняття «*acquis* вступу» як окремої динамічної політико-правової категорії, що є своєрідним зрізом правової та політичної спадщини, сформованої ЄС на момент вступу конкретної держави-кандидата [3, с.50-52].

У лютому 2020 року Єврокомісія оприлюднила комюніке, що містить комплекс заходів, спрямованих на покращення процедури вступу до ЄС, шляхом підвищення довіри ЄС та держав-кандидатів один до одного, посилення залученості вищого політичного керівництва держав-кандидатів та інституцій ЄС до процесу набуття членства, надання цьому процесу більш динамічного та передбачуваного характеру. Одним із кроків, запропонованих Єврокомісією, став поділ розділів *acquis* ЄС на шість тематичних кластерів: основи; внутрішній ринок; конкурентоспроможність та інклюзивне зростання; «зелений» порядок денний та стала інфраструктура; ресурси, сільське господарство та згуртованість; зовнішні зносини [4, с.7]. Кластер «Зовнішні зносини» включає Розділ 30 *acquis* ЄС «Зовнішні зносини» та Розділ 31 *acquis* ЄС «Зовнішня, безпекова та оборонна політика», який охоплює сферу Спільної зовнішньої та безпекової політики (далі – СЗБП), включно зі Спільною безпековою і оборонною політикою (далі – СБОП). *Acquis* ЄС у сфері зовнішньої політики та безпеки складають чинні міжнародні угоди ЄС, політичні декларації, рішення інституцій ЄС щодо заходів у сфері СЗБП/СБОП. Держави-кандидатки зобов'язані приєднуватися до заяв ЄС, а також застосувати санкції та інші

обмежувальні заходи, що були запроваджені відповідно до рішень інституцій ЄС [5]. Специфіка СЗБП, зокрема її «державоцентрична природа та процедури», обумовлює те, що в період підготовки до вступу зовнішня та безпекова політика держав-кандидаток зазнає значних обмежень, натомість держави-члени ЄС мають високий рівень автономії в рамках СЗБП, оскільки саме вони є «творцями» *acquis* ЄС у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони [6, с.265-266]. Держави-кандидатки зобов'язані денонсувати міжнародні договори у сферах, на які поширюється договірна компетенція ЄС, та ратифікувати, натомість, міжнародні договори, що були укладені ЄС в межах повноважень, наданих йому установчими договорами [6, с.265]. Наприклад, у щорічному звіті щодо виконання Чорногорією зобов'язань держави-кандидатки Єврокомісія вказує на необхідність розірвання Чорногорією угоди зі США щодо надання двосторонніх імунітетів, оскільки така угода порушує спільну позицію ЄС щодо цілісності Римського статуту та керівні принципи ЄС щодо двосторонніх угод з питань імунітетів [7, с.122].

У рамковому документі щодо переговорів про вступ (англ. *negotiating framework*) Північної Македонії, який був схвалений Радою ЄС у червні 2022 року, зазначено, що до моменту вступу в ЄС Північна Македонія зобов'язана поступово узгодити свої політики щодо третіх країн та позиції в міжнародних організаціях з політиками та позиціями ЄС та його держав-членів, що формуються та реалізуються у рамках СЗБП [8]. *Acquis* ЄС, відповідно до рамкового документа щодо переговорів про вступ Сербії, включає, *inter alia*, міжнародні угоди укладені ЄС самостійно чи спільно з його державами-членами, а також угоди щодо діяльності ЄС, укладені між його державами-членами [9, с.13]. Відповідно до положень Рамкового документа Сербія має поступово досягти всеохоплюючої нормалізації відносин з Косово, включно з укладенням юридично обов'язкового двостороннього договору між державами до моменту завершення переговорів про вступ Сербії. Прикметно, що відповідно до Рамкового документа питання нормалізації відносин між Сербією та Косово, зважаючи на його особливий характер, має розглядатися в межах Розділу 35 *acquis* ЄС «Інші питання», а не Розділу 35 «Зовнішня, безпекова та оборонна політика».

В Аналітичній доповіді Єврокомісії від 1 лютого 2023 року щодо відповідності національного законодавства та політик України *acquis* ЄС зазначено, що держави-члени ЄС мають бути здатними до здійснення регулярного політичного діалогу щодо зовнішньої, безпекової та оборонної політики ЄС, приєднуватися до заяв ЄС, брати

участь у діях ЄС, а також застосовувати запроваджені ЄС санкції та обмежувальні заходи [10, с.64]. Прикметно, що стаття 7 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2014 року закріпила зобов'язання Сторін поглиблювати діалог та співробітництво й сприяти поступовій конвергенції у сфері зовнішньої та безпекової політики, включно зі СБОП. Реалізація цього положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС 2014 року сприяла достатньо високому рівню відповідності законодавства та політики України Розділу 31 *acquis* ЄС на момент отримання офіційного статусу держави-кандидатки у червні 2022 року. Зокрема, Єврокомісія відзначила високі показники приєднання України до заяв від імені ЄС, а також наявність законодавчо закріпленої можливості застосування Україною автономних (тобто таких, що запроваджуються не на підставі рішення Ради Безпеки ООН) санкцій та ефективних механізмів їх впровадження [10, с.64]. Узагальнивши зміст відповідного розділу Аналітичної доповіді можна зробити висновок про те, що Розділ 31 *acquis* ЄС включає такі питання: СЗБП; СБОП; співробітництво в оборонній сфері; нерозповсюдження ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення; боротьба з незаконним обігом зброї, боєприпасів та вибухових речовин; протидія гібридним загрозам, зокрема питання кібербезпеки; співробітництво в рамках міжнародних організацій; політичний діалог з державами-членами ЄС та державами-сусідами. Єврокомісія констатувала загалом добрий рівень підготовки України у цій сфері та високий рівень гармонізації національного законодавства України з Розділом 31 *acquis* ЄС. Водночас, було наголошено на необхідності виконання Україною зобов'язань щодо ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та посилення заходів боротьби з незаконним обігом зброї, боєприпасів і вибухових речовин.

Список використаних джерел

1. Conclusions of Presidency. *European Council*. Copenhagen 21-22 June 1993. SN 180/1/93 Rev 1. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf>
2. Eckes C. The CFSP and Other EU Policies: A Difference in Nature? *European Foreign Affairs Review*. 2015. Volume 20, Issue 4. P. 535-552.
3. Петров Р.А. Транспозиція «*acquis*» Європейського Союзу у правові системи третіх країн : Монографія. Київ : Істина, 2012. 384 с.

4. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions “Enhancing the accession process – A credible EU perspective for the Western Balkans”. *European Commission*. COM(2020) 57 final. Brussels, 05.02.2020,. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/ef0547a9-c063-4225-b1b4-93ff9027d0c0_en?filename=enlargement-methodology_en.pdf

5. Chapters of the acquis. *European Commission, Directorate General on European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR)*. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/conditions-membership/chapters-acquis_en

6. Hillion, Christophe. Adaptation for autonomy? Candidates for EU membership and the CFSP. *Global Affairs*. 2017. Vol. 3, No. 3. P. 265-275.

7. Montenegro 2022 Report. *European Commission*. SWD(2022) 335 final. Brussels, 12.10.2022. URL: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Montenegro%20Report%202022.pdf>

8. Ministerial meeting of the Intergovernmental Conference completing the opening of the negotiations on the Accession of North Macedonia to the European Union. General EU Position, Negotiation Framework. URL: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/draft_general_eu_position.pdf

9. Ministerial meeting opening the Intergovernmental Conference on the Accession of Serbia to the European Union. General EU Position, Negotiation Framework. Brussels, 21 January 2014. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/AD%201%202014%20INIT/EN/pdf>

10. Analytical Report following the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council Commission Opinion on Ukraine’s application for membership of the European Union. *European Commission*. SWD(2023) 30 final. Brussels, 01.02.2023. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/commission-analytical-report-ukraines-alignment-eu-acquis_en

ДАНИЛЕНКО АННА ОЛЕКСАНДРІВНА,
докт. філософії у галузі права, експерт-волонтер
Інформаційно-аналітичного центру аерокосмічного права

ТЕОРІЇ ВИНИКНЕННЯ ТА ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ ГЛОБАЛЬНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Глобальне адміністративне право можна розуміти як таке, що включає правові норми, принципи та інституційні норми, які є застосовними до процесів «адміністрування» [1, с.2] в міжнародному контексті. Така інтерпретація пов'язує його з предметом міжнародного адміністративного права. Проте в сучасних умовах це різні галузі права, які досі не мають чітких рамок для розмежування предметного поля, адже глобальне адміністративне право є відносно новою проблематикою, що тільки починає формувати основи для свого сталого розвитку. Йдеться про те, що наразі не сформовано цілісної концепції його сприйняття як правового явища чи процесу і відповідної галузі наукових знань. Так, вчений Б. Корміч справедливо стверджує, що: «можна навести значну кількість заперечень щодо концепції глобального адміністративного права і спробувати пояснити сучасні процеси в цій сфері з позицій класичної теорії міжнародного права», адже «остаточні його риси ще не окреслені» [2, с.31].

Такі дослідження беруть свій початок з проекту «Глобальне адміністративне право» («GAL») Інституту міжнародного права та справедливості Школи права Нью-Йоркського університету, який мав за мету розкрити новий напрям дослідницьких пошуків та практики: все більшому використанні механізмів типу адміністративного права – зокрема тих, що стосуються прозорості, участі, підзвітності та перегляду – в рамках регуляторних установ глобального управління. Результатом цього проекту стала публікація понад сотні статей, журнальних симпозіумів і серія книг «Право та глобальне управління», опублікована Oxford University Press. Проект сприяв співробітництву між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Також, як приклад, Світовий банк посилався на глобальне адміністративне право під час дослідження режиму санкцій Банку та його останніх реформ [3].

Тому можемо припустити, що теоріями виникнення глобального адміністративного права є такі:

1) глобалізаційна – глобальне адміністративне право виникло на тлі необхідності врегулювання глобальних питань, які національні правові системи не в змозі вирішити самостійно (деструктивні зміни

навколишнього природного середовища, забезпечення колективної безпеки в контексті мирного співіснування народів та націй, освоєння космічного простору тощо);

2) інституційна – глобальне адміністративне право є галуззю права, що розширює рамки усталеного сприйняття суб'єктного складу процесу врегулювання міжнародних питань, адже базова його складова – активна участь інститутів громадянського суспільства у питаннях глобального значення;

3) еволюційна – поява нових інструментів та процедур адміністративного права за межами держави та зростання ролі глобальної адміністрації [4].

З огляду на зазначене, можемо висунути гіпотезу, що глобальне адміністративне право розвивається у межах двох парадигм розвитку – 1) національної, яка встановлює необхідність розширення меж та адаптації національного адміністративного права до потреб транснаціонального співробітництва, яке виходить за рамки усталеного сприйняття міждержавної взаємодії з позиції усвідомлення взаємовпливу національних адміністративних органів з їхніми аналогічними установами в інших країнах [1, с.3]; 2) транснаціональної, яка передбачає необхідність формування та функціонування єдиної глобальної адміністративної системи врегулювання питань глобального значення, основою якої є стратегічне управління та координація діяльності суб'єктів міжнародного права на засадах спільного бачення фундаментальних інтересів всього людства.

Список використаних джерел

1. Benedict Kingsbury, Megan Donaldson. *Global Administrative Law*. Oxford University Press, 2015. *Institute for International Law and Justice*, 2016. URL: https://www.iilj.org/wp-content/uploads/2016/08/EPIL_Global_Administrative_Law.pdf
2. Кормич Б. Глобальне адміністративне право: ключові аспекти концептуалізації. *Lex portus*. 2018. № 1. С. 21-32.
3. *Global Administrative Law. Institute for International Law and Justice*, 2011. URL: <https://www.iilj.org/gal/>
4. Sabino Cassese, Bruno Carotti, Lorenzo Casini, Eleonora Cavalieri & Euan MacDonald (eds.). *Global Administrative Law: The Casebook (3rd edition)*. *Institute for International Law and Justice*, 2012. URL: <https://www.iilj.org/publications/global-administrative-law-the-casebook-3rd-edition/>

ДАЦЕНКО ОЛЕГ ФЕДОРОВИЧ,
ст.викладач кафедри права
Хмельницького національного університету,
перший заст.нач. Державної екологічної інспекції у Хмельн.області

ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

У лютому цього року минув рік від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Упродовж цього часу триває найбільше з часів Другої світової війни військове протистояння у Європі, що призводить до численних людських жертв та матеріальних втрат в Україні. Російські окупанти зруйнували або пошкодили понад 3 тисячі закладів освіти, понад 1 тисячу закладів охорони здоров'я (майже 150 лікарень не підлягають відновленню), майже 1 200 об'єктів культурної інфраструктури (з них понад 400 зруйновані), 600 об'єктів матеріальної культурної спадщини України.

Крім того, війна несе жахливі і також часто незворотні втрати для навколишнього середовища. Відбувається нечуване за обсягами нищення екосистем, по суті має місце екоцид, за фактами вчинення якого вже порушена не одна кримінальна справа.

Понад 200 тис. га територій у зоні бойових дій уражені мінами, снарядами, уламками, забруднені нафтопродуктами та хімічними сполуками, перенасичені важкими металами, які десятиліттями становитимуть загрозу здоров'ю людей та довкіллю. Як наслідок, майже третина українських земель стали зоною ризикованого сільського господарства, з обороту виведено до 40 % сільгоспугідь. Відновлення родючості земель після агресії Росії актуальне вже, адже площі уражених угідь зростають щодня і це має місце передусім в регіонах із найродючішими в Україні ґрунтами. Відновлення, як свідчить світова практика, займе не один рік. Наприклад, за даними бельгійських учених, навіть через 90 років після Першої світової війни на місцях колишніх боїв фіксували перевищення гранично допустимих концентрацій важких металів.

Заподіяна значна шкода та існує постійна загроза збереженню біологічного різноманіття. За офіційним даними, розміщеними на сайті Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України (далі – Міндовкілля), унаслідок російського вторгнення окупованими на сьогодні є 514 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 0,8 млн гектарів. Під загрозою опинилися близько 600 видів тварин, 880 видів рослин та грибів, в т.ч. занесених до Червоної книги

України. Відбувається катастрофічна загибель чорноморських дельфінів унаслідок використання агресором гідроакустичних приладів підводних човнів та надводних суден, великої кількості мін в Чорному морі, бомбардувань, ракетних ударів із моря. За даними Всеукраїнської екологічної ліги вже підтвердженою є загибель щонайменше 50 тис. цих ссавців. У південних регіонах, де велись або ведуться активні бойові дії, розташовані водно-болотні угіддя, які слугують розмноженню, зупинці, живленню великої кількості перелітних птахів, через ці території пролягають шляхи сезонної міграції. Тому на сьогодні під загрозою опинилися більше як 120 видів птахів, які є об'єктами захисту за міжнародно-правовими угодами.

З першого дня росія спровокувала техногенні аварії – понад 100 підприємств, на яких були нафтопродукти, уже уражені. Внаслідок цього в доквілля потрапило багато токсичних викидів, які потім випадають у вигляді токсичних дощів.

Бомбардування «Азовсталі» створило загрозу транскордонного глобального отруєння сірководнем – руйнування заводу могло пошкодити технічну споруду, яка стримує десятки тисяч тонн розчину сірководню. Витік цієї рідини може повністю вбити флору та фауну Азовського моря. Після цього небезпечні речовини можуть потрапити до Чорного та Середземного морів. Ситуація настільки критична, що мер Маріуполя Вадим Бойченко зазначив, що необхідний негайний допуск на об'єкт міжнародних експертів та ООН для вивчення ситуації та запобігання екологічній катастрофі світового рівня.

Пошкодження енергетичних об'єктів, зокрема ТЕС, також становить пряму загрозу доквіллю. Пошкодження газових об'єктів створює небезпеку потрапляння газу під високим тиском у навколишнє середовище, що призводить до пожеж в Одеській, Київській та Харківській областях.

У лісах уже зафіксовані пожежі до 100 тисяч гектар. Це небезпечно не лише через викиди в повітря, а й через те, що це вбиває живу природу – пожежі відбувались під час періоду розмноження, коли тварини народжують та виховують дитинчат. Постраждали не лише звірі, а і птахи – порушені транснаціональні перельоти птахів, що мігрують.

Свідоме руйнування очисних споруд (що також є у списку злочинів рф в Україні), може призвести до потрапляння в Дніпро неочищених стоків. У теплий період це призводить до поширення інфекційних захворювань та неможливості використання поверхневих вод до вживання людьми. Ця проблема існувала й до

повномасштабної війни; як результат – цвітіння водних об'єктів. Єдиний вихід із цієї ситуації, досвід який використовують найбільш розвинені країни світу, – це підземне водопостачання, і якби ми дійшли до цього раніше, ланцюг забруднення не доходив би до кранів в оселі кожного українця. Проте це відбувається зараз.

Загроза радіаційної безпеки з'явилась, коли окупанти зайшли на територію Чорнобильської АЕС. Знеструмлення Чорнобильської АЕС несло загрозу ядерній безпеці. Крім цього, внаслідок бомбардування поблизу села Пирогово в Києві в районі розташування Центрального виробничого майданчика ДСП «Об'єднання «Радон», могло відбутись руйнування (тріщини, розломи тощо) сховищ РАВ.

Викидів радіонуклідів радону не було, але не можна сказати, що не було пошкоджень цього виробництва – дізнатись про реально існуючу загрозу можливо лише після повного обстеження цих об'єктів після закінчення бойових дій. Є дані про те, що концентрація радіонуклідів у повітрі погіршується.

Документом, який регламентує захист довкілля під час ведення бойових дій, є Додатковий протокол (Протокол І) до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів від 12 серпня 1949 р., прийнятий 8 червня 1997 р. [1]. Він визначає, що заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдають широкої, довгочасної й серйозної шкоди природному середовищу. Крім того, у ст.55 Протоколу І зазначено, що під час ведення воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довгочасної й серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдають шкоди природному середовищу й тим самим здоров'ю або виживанню населення. Заподіяння шкоди природному середовищу як репресалій заборонено.

Військові дії тривають, а фахівці вже звертають увагу на небувалі за своїми масштабами розміри збитків як для довкілля в цілому, так і для окремих природних компонентів та комплексів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації [2].

Відповідно до зазначеного Порядку, Держекоінспекція є відповідальною за визначення шкоди та збитків за такими напрямками:

- шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок забруднення ґрунтів речовинами, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості;
- шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок засмічення земельних ділянок сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами;
- збитки, заподіяні внаслідок забруднення та засмічення вод;
- збитки, заподіяні внаслідок самовільного, зокрема незаконного, користування водними ресурсами;
- збитки, заподіяні навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної (морської) економічної зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях;
- шкода, завдана атмосферному повітрю, – напрям, що включає шкоду, завдану викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Основним показником, який оцінюється, є обсяг неорганізованих викидів;
- збитки, завдані природно-заповідному фонду, – напрям, що включає збитки, завдані територіям та об'єктам природно-заповідного фонду, та пов'язані із ними витрати.

Держекоінспекцією розроблено відповідні Методики для нарахування збитків завданих довкіллю внаслідок військової агресії, які затверджено у встановленому законом порядку. Серед них: Методика визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, яка затверджена наказом Міндовкілля від 04.04.2022 № 167; Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди, яка затверджена наказом Міндовкілля від 13.04.2022 № 175; Методика визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами, яка затверджена наказом Міндовкілля від 21.07.2022 № 252; Методика визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях, яка затверджена наказом Міндовкілля від 19.08.2022 № № 309; Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, яка затверджена наказом Міндовкілля від 05.10.2022 № 414; Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами, яка

затверджена наказом Міндовкілля від 15.09.2022 № 366; Методика визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації, яка затверджена наказом Міндовкілля від 13.10.2022 № 424.

Держекоінспекцією, відповідно до затверджених Методик розрахунку збитків, заподіяних довкіллю внаслідок збройної агресії російської федерації та бойових дій, проведено розрахунки збитків, які з початку збройної агресії російської федерації станом на 31 березня 2023 року становлять 1 трлн 922 млрд 455 млн 641,3 тис. гривень, в тому числі:

за забруднення ґрунтів паливно-мастильними матеріалами та іншими нафтопродуктами – на суму 11 млрд 904 млн 819 тис. грн.;

за засмічення земельних ресурсів внаслідок ракетно-бомбових уражень – на загальну суму 858 млрд 431 млн 554 тис. грн.;

за забруднення атмосферного повітря продуктами горіння – на загальну суму 993 млрд 563 млн 805,4 тис. грн.;

за забруднення, засмічення вод та самовільне користування водними ресурсами – на загальну суму 58 млрд 555 млн 462,7 тис. грн., з яких сума збитків, обумовлених самовільним користуванням водними ресурсами з Каховського водосховища внаслідок збройної агресії Російської Федерації склала 15 489 314 750 грн.

Враховуючи вже заподіяну шкоду довкіллю та подальшу загрозу її виникнення, важливими є своєчасна і правильна фіксація шкоди та її розрахунок. Особливого значення екологічна компонента набуває в контексті післявоєнної відбудови України. Адже євроінтеграційні прагнення України неможливо реалізувати без її «зеленого відновлення» і включення в Європейський «зелений курс». А для цього потрібні реальні реформи в сфері охорони довкілля і ті величезні збитки, які завдає росія є для України викликом, але одночасно і шансом все відбудувати не лише на тому рівні, який мали до війни, а на порядок вище.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. *Офіційний вісник України*. 2022. № 26. С. 67.

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I): Організація об'єднаних націй: Протокол від 08 червня 1977 р. *Збірник чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. С. 25.

ДОБРЯНСЬКА ОЛЬГА ДЕМ'ЯНІВНА,
доц. кафедри прав людини, міжнародного та
європейського права Академії адвокатури України,
канд. юрид. наук, адвокат

ДО ПИТАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ПОЗИЦІЙ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Відповідно до частини першої статті 147 Конституції України [1] та частини першої статті першої Закону України «Про Конституційний Суд України» [2], Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції.

Ураховуючи виняткові функції Конституційного Суду України, правовим позиціям останнього приділяється особлива увага з боку правників (як теоретиків, так і практиків). При цьому, положення Конституції України та Закону України «Про Конституційний Суд України» не встановлюють імперативних вимог щодо стабільності правових позицій органу конституційної юрисдикції або особливих підстав для їх зміни.

Так, згідно з положеннями статті 92 Закону України «Про Конституційний Суд України», юридичну позицію Конституційний Суд викладає у мотивувальній та/або резолютивній частині рішення, висновку. Юридична позиція Суду може міститися в ухвалах про відмову у відкритті конституційного провадження у справі та про закриття конституційного провадження у справі, постановлених Сенатом чи Великою палатою. Конституційний Суд може розвивати і конкретизувати юридичну позицію Суду у своїх наступних актах, змінювати юридичну позицію Суду в разі суттєвої зміни нормативного регулювання, яким керувався Суд при висловленні такої позиції, або за наявності об'єктивних підстав необхідності покращення захисту конституційних прав і свобод з урахуванням міжнародних зобов'язань України та за умови обґрунтування такої зміни в акті Суду [2].

Більш того, вказані нормативно-правові акти не встановлюють наслідків необґрунтованої зміни Конституційним Судом України власної юридичної позиції, оскільки, в силу положень частини першої статті 151² Конституції України, його рішення та висновки є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені.

Конституційний Суд України сформулював значну кількість юридичних позицій щодо принципів своєї діяльності, критеріїв прийнятності обґрунтування тверджень суб'єктів звернення, меж повноважень та особливостей предмета звернень.

Так, зокрема, Конституційний Суд України наголошував, що

- відповідно до приписів пункту 6 частини другої статті 55, абзацу першого частини першої статті 56 Закону України «Про Конституційний Суд України» предметом конституційної скарги є відповідність Конституції України (конституційність) конкретного закону (його частини), а не спосіб його застосування судами. Більш того, за змістом положень статті 152 Конституції України та статті 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» питання застосування судами норм законів щодо конкретних правовідносин непідвідомчі Конституційному Суду України [3];

- за змістом приписів статті 7 Закону України «Про Конституційний Суд України» заповнення прогалин у законодавстві не належить до повноважень Конституційного Суду України [4].

Системний аналіз зазначених юридичних висновків Конституційного Суду України дає підстави для висновку про те, що під час розгляду конституційної скарги підлягає вирішенню питання про відповідність Конституції України (конституційність) конкретної норми, яка закріплена у законі України або в іншому акті у передбачених Конституцією України випадках. Натомість, предмет конституційної скарги не може зводитись до питання застосування судами норм законів щодо конкретних правовідносин та/або відсутності нормативно-правового регулювання.

Більш того, Конституційний Суд України вказав, що право на апеляційне оскарження судових рішень в контексті положень частин першої, другої статті 55, пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України є складовою права кожного на звернення до суду. Розглядаючи положення пункту 8 частини третьої статті 129 Конституції України, Конституційний Суд України дійшов висновку, що апеляційне оскарження судового рішення можливе у всіх випадках, крім тих, коли закон містить заборону на таке оскарження [5].

У даному контексті заслуговує на увагу юридична позиція Конституційного Суду України, закріплена у рішенні Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо рівноправності сторін під час судового контролю за

виконанням судового рішення) №2-р(П)/2023 від 01 березня 2023 року [6].

Суб'єкт права на конституційну скаргу зазначив, що обмеження права на апеляційне оскарження ухвал суду першої інстанції про відмову у задоволенні заяв про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання такого рішення суду (частина перша статті 294 та частина шоста статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України), не відповідає приписам частини першої статті 24, частині другій статті 55, частині п'ятій статті 125, пунктам 1, 3, 8 частини другої статті 129 Конституції України.

Варто звернути увагу на те, що частина перша статті 294 Кодексу адміністративного судочинства України [7] закріплює перелік ухвал, які можуть бути оскаржені у апеляційному порядку окремо від рішення суду першої інстанції; частина шоста статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України встановлює порядок розгляду заяви особи-позивача про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання рішення суду.

Так, буквальний аналіз приписів Кодексу адміністративного судочинства України дає підстави для висновку про те, що частина перша статті 294 та/або частина шоста статті 383 Кодексу не містять імперативної норми, яка б вказувала на обмеження права на апеляційне оскарження ухвал суду першої інстанції про відмову у задоволенні заяв про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень - відповідачем на виконання такого рішення суду.

Проте, рішенням Конституційного Суду України №2-р(П)/2023 від 01 березня 2023 року [6] визнані такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), приписи частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України в тім, що вони унеможливають апеляційне оскарження ухвали суду про залишення без задоволення заяви, поданої порядком статті 3 83 Кодексу адміністративного судочинства України.

При цьому, Конституційний Суд України виснував, що законодавець, ухваливши оспорювані приписи, якими не встановив для особи-позивача права оскаржити апеляційним порядком ухвалу суду про залишення без задоволення заяви, поданої порядком статті 383 Кодексу, не виконав головного обов'язку, покладеного на нього приписами частини другої статті 3 Конституції України, оскільки

законодавчо не встановив дієвого судового контролю за виконанням судового рішення [6].

Отже, приймаючи рішення №2-р(П)/2023 від 01 березня 2023 року Конституційний Суд України заснував нову тенденцію за якою предметом конституційної скарги можуть бути не тільки норми права, закріплені у законі України або іншому нормативно-правовому акті – у встановлених законодавством випадках, а і прогалини у правовому регулюванні, які обмежують або унеможливають реалізацію окремих прав людини і громадянина.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/961>. (дата звернення: 10.04.2023)

2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року №2136-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>. (дата звернення: 10.04.2023)

3. Ухвала Першої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою громадянки Жулаєвої Олени Михайлівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України "Про державну службу" від 10 грудня 2015 року № 889-VIII, підпункту 3 пункту 11 розділу I Закону України "Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України" від 28 грудня 2014 року № 76-VIII зі змінами від 26 червня 2018 року № 201-1(П)/2018/ *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/2278>. (дата звернення: 10.04.2023)

4. Ухвала Третьої колегії суддів Другого сенату Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою Колодій Любові Іванівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої статті 3 Закону України "Про місцеві вибори", частини другої статті 8 Закону України "Про Державний реєстр виборців" від 22 липня 2020 року №159-3(П)/2020/ *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/3174>. (дата звернення: 10.04.2023)

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Заїченка Володимира

Георгійовича щодо офіційного тлумачення положення пункту 18 частини першої статті 293 Цивільного процесуального кодексу України у взаємозв'язку зі статтею 129 Конституції України (про апеляційне оскарження ухвал суду) від 27 січня 2010 року № 3-рп/2010/ *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/599>. (дата звернення: 10.04.2023)

6. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо рівноправності сторін під час судового контролю за виконанням судового рішення) №2-р(П)/2023 від 01 березня 2023 року/ *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/5947>. (дата звернення: 10.04.2023)

7. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України Закон від 06.07.2005 № 2747-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>. (дата звернення: 10.04.2023)

ДОВГАНЬ ВАЛЕРІЙ ІВАНОВИЧ,
проф. кафедри права Хмельницького національного університету,
доктор наук з держ. управ.;
ЗАХАРКЕВИЧ НАТАЛІЯ ПЕТРІВНА,
зав. кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та страхування
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
канд. екон. наук, доц.

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Гендерна рівність як фундаментальне право, закріплене в європейських договорах, залишається однією з основних цілей у розвитку соціальної сфери Європейського Союзу (далі – ЄС). Гендерна політика ЄС являє собою діяльність численних органів та інститутів державної влади, яка спрямована на досягнення рівності чоловіків і жінок у всіх сферах життя, а саме у соціальній, економічній та особливо політичній. Одна з умов набуття членства в ЄС – приведення національного законодавства у відповідність до європейського права, у тому числі, і дотримання правових стандартів у галузі гендерної рівності.

Необхідно наголосити, що рівність між чоловіками та жінками залишається найважливішою частиною європейської філософії. Початковими кроками до досягнення рівності статей на теренах ЄС слугували положення Римського договору 1957 р. про рівну заробітну плату [1]. Особливу роль у реалізації гендерної політики ЄС відіграла «Дорожня карта для досягнення рівності між жінками та чоловіками на 2006-2010 роки» [2]. Цей документ став одним із перших прикладів плану дій у галузі гармонізації правової системи ЄС і включав понад 20 заходів, спрямованих на перегляд гендерного законодавства держав-членів ЄС, підвищення поінформованості громадян про принципи подолання соціальної нерівності. У Дорожній карті знайшли відображення шість пріоритетних напрямів діяльності у рамках подолання дискримінації: 1) досягнення рівної економічної незалежності жінок та чоловіків; 2) поліпшення співвідношення роботи, приватного та сімейного життя; 3) сприяння рівній участі жінок та чоловіків у процесі прийняття рішень; 4) ліквідація гендерного насильства та торгівлі людьми; 5) усунення гендерних стереотипів у суспільстві; 6) сприяння гендерній рівності за межами ЄС.

На початку існування ЄС (1960-1970-ті роки) основним завданням у галузі гендерної політики було законодавче закріплення рівноправності статей на ринку праці. Це було своєрідною відповіддю на висунуті марксистською теорією претензії щодо дискримінації жінок в економічних відносинах. У 1980-ті роки настав новий етап, який ознаменувався переходом до стратегії, спрямованої на досягнення гендерного рівноправ'я. Ця стратегія передбачала створення інститутів (як у рамках вже існуючих структур, так і абсолютно нових органів), покликаних боротися з гендерною несправедливістю в європейському суспільстві. Крім того, було сформовано спеціальні фонди, які спонсорували програми соціальної та економічної підтримки жінок; розширено гендерне інформаційне поле; гендерне питання включено до політичного порядку денного ЄС.

Гендерний інституціоналізм характерний і для сучасної європейської політики. Він особливо помітний у роботі Європейської комісії, яка стала основним органом у рамках ЄС, який відповідає за реалізацію гендерної політики. У рамках комісії були організовані спеціальні підрозділи та структурні одиниці, що повністю займаються гендерною проблематикою (Група із забезпечення рівних можливостей; Групи уповноважених з питань рівноправ'я; Консультативний комітет із забезпечення рівних можливостей для

чоловіків та жінок; Бюро з питань зайнятості та рівних можливостей для жінок; Жіноче бюро інформації тощо).

У 2010 році було створено Європейський інститут гендерної рівності для «...сприяння та посилення заохочення гендерної рівності, включаючи врахування гендерної проблематики у всіх стратегіях ЄС та національних політиках, які з них випливають, а також для боротьби з дискримінацією на основі статі та підвищення поінформованості громадян ЄС про гендерну рівність...» [3]. Однією із важливих функцій Європейського інституту є підрахунок гендерних показників та побудова Індексу гендерної рівності. Він складається з восьми критеріїв, шість із яких є основними – робота, гроші, знання, час, влада та здоров'я, а два інших критерії – допоміжними (нерівність, насильство) [4]. Зрештою, цей індекс сприяє виміру гендерного розриву та оцінює ЄС з точки зору успішності втілення принципу гендерної рівності як для кожної європейської країни окремо, так для ЄС в цілому. Він незамінний для моніторингу ефективності політики ЄС, вироблення стратегій та рекомендацій для покращення становища жінок. Європа займає друге місце за рівнем гендерного паритету, який на кінець 2022 р. становить 76,6%. При цьому Ісландія, Фінляндія та Норвегія займають найвищі рейтинги у світі та регіоні за показниками ліквідації гендерного розриву.[5]. Загалом для ЄС характерна позитивна динаміка щодо досягнення гендерної рівності.

Слід зазначити особливу роль Європейського парламенту у формуванні гендерної політики. Здебільшого ця діяльність виявляється у роботі Комітету з прав жінок і гендерної рівності, який на регулярній основі розробляє законопроекти, що потім потрапляють на розгляд до парламенту. При цьому робота Європейського парламенту проти гендерної дискримінації не обмежується традиційними методами законотворчості. Він також бере участь у розробці політики в галузі гендерної рівності за допомогою різних доповідей, що подаються за власною ініціативою, задля привернення уваги інших структур до проблемних питань, включаючи боротьбу з насильством щодо жінок [6].

У період з 2010 по 2015 рік діяльність Єврокомісії в галузі розвитку гендерної політики сконцентрувалася на наступних напрямках: рівний ступінь економічної незалежності жінок та чоловіків; рівна оплата за рівну працю та працю рівної цінності; рівність у прийнятті рішень; просування гендерної рівності за межами ЄС; захист гідності та припинення насильства за ознакою статі [7].

У 2014 році було розроблено «Стратегію ЄС щодо забезпечення рівності між жінками та чоловіками після 2015 року» та

сформульовано такі загальні рекомендації, як: припинити всі форми дискримінації, яким піддаються жінки на ринку праці, щодо заробітної плати, пенсій, участі у прийнятті рішень, доступу до товарів та послуг, та гармонізувати сімейне і професійне життя; боротися з усіма формами насильства щодо жінок, ліквідувати дискримінаційні структури та практики, пов'язані з гендером; задовольнити потреби жінок-інвалідів з метою забезпечення їхньої активної участі на ринку праці; залучати громадянське суспільство та соціальних партнерів до розробки та постійної оцінки Стратегії; інтегрувати гендерну перспективу та боротьбу з гендерним насильством у зовнішню політику ЄС та ін. Наголошувалося на важливості складання збалансованих за статевою ознакою виборчих списків, очолюваних по черзі чоловіком та жінкою, квот для розширення участі жінок у процесі прийняття політичних рішень. У Стратегії також міститься заклик до всіх інституцій ЄС вжити внутрішніх заходів щодо досягнення рівності в рамках своїх структур, пропонуючи кандидатури як жіночої, так і чоловічої статі на керівні посади в ЄС [8].

Однак, незважаючи на розвиток та поглиблення європейських стратегічних документів щодо забезпечення гендерного рівноправ'я, статистика виявилася менш вражаючою, ніж очікувалося. Протягом десятиліття (з 2005 по 2015 рік) Індекс гендерної рівності ЄС покращився лише на 4 пункти – з 62,2 до 66,2 (у 2022 році – 76,6).

Низкою держав-членів ЄС вжиті правові заходи та вводяться квоти при ухваленні політичних та/або економічних рішень, що дозволило значно збільшити кількість жінок на керівних посадах. Проте, між європейськими країнами зберігається величезна розбіжність. Незважаючи на значну роботу зі збільшення жіночого представництва, у європейських політичних структурах поки що не вдалося досягти гендерного балансу. У 2022 році у всіх національних парламентах у рамках ЄС було більше чоловіків, ніж жінок. Щодо членів національних урядів країн-учасниць ЄС, то Іспанія, Швеція та Франція відіграють провідну роль у підтримці стандартів гендерної рівноваги, демонструючи такі результати: 52,4 %, 52,2 % та 48,6 % жінок відповідно. Найнижчі показники мають Угорщина та Мальта (7,1% та 12% жінок на рівні національних урядів).

Слід зазначити, що в рамках дослідження політики гендерної рівноваги, в ЄС існує прогалина щодо даних про насильство над жінками. Ця обставина знижує ефективність законотворчого процесу у зв'язку з дефіцитом статистичних даних. Зокрема, Європейський інститут гендерної рівності поставив як одну з основних цілей: подолання цієї статистичної прогалини. Відповідно, можна зробити

висновок, що дослідницька діяльність у ЄС найближчими роками зосередиться на вивченні дискримінаційного аспекту насильства.

Новим викликом для гендерної політики ЄС також стає питання про жінок-мігранток. Обговорюються пропозиції щодо створення системи заохочення для країн-членів ЄС, які беруть участь у переселенні жінок та дітей; про створення спеціальних умов для дівчат і жінок, які залишають територію, де розгортаються військові дії; створення особливих умов інтеграції жінок у країні перебування. Залишається відкритим та малодослідженим філософсько-етичні питання, пов'язані з менталітетом жінок-мігранток: наскільки вони готові виконувати соціальні функції нарівні із чоловіками.

Таким чином, на початку XXI століття в Європейському Союзі запущено механізм забезпечення гендерної рівності за допомогою досягнення рівноправності статей, який включає як різні інституційні одиниці, що займаються даною проблематикою, так і правові механізми, що втілюються в стратегіях, конвенціях та інших документах, які забезпечують перманентну роботу над подоланням гендерної дискримінації.

Список використаних джерел

1. The Treaty of Rome. March 25, 1957. Art. 119. P. 43 URL: https://ec.europa.eu/romania/sites/romania/files/tratatul_de_la_roma.pdf
2. Roadmap for Equality between Women and Men (2006–2010). March 3, 2006. 22 p. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM%3A2006%3A0092%3AFIN%3AEN%3APDF>
3. EIGE. About EIGE. Our vision and mission. URL: <https://eige.europa.eu/about>
4. Индекс гендерного равенства в Европейском союзе: надежный инструмент для формирования политики: записка, подгот. Европ. ин-том гендер. равенства (EIGE). 2014. 14 февр. С. 2. URL: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.30/2014/mtg_1/12_EIGE_R_full.pdf
5. Global Gender Gap Report 2022 INSIGHT REPORT. URL: [https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2022/digest/#:~:text=In%202022%2C%20the%20global%20gender,\(136%20years%20to%20parity\).](https://www.weforum.org/reports/global-gender-gap-report-2022/digest/#:~:text=In%202022%2C%20the%20global%20gender,(136%20years%20to%20parity).)
6. European Parliament resolution of 25 February 2014 with recommendations to the Commission on combating violence against women. Feb. 25, 2014. URL: <http://www.europarl>

europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2014-0126+0+DOC+XML+V0// EN#BKMD-30

7. Strategy for Equality between Women and Men (2010–2015). Sept. 21, 2010. P. 4–10 URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0491:FIN:EN:PDF>

8. The EU Strategy for Equality between Women and Men post 2015. June 9, 2015. P. 8-9 URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0218_EN.pdf

ЗУБКО АРТЕМ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
ст. науковий співробітник,
докторант Науково-дослідного інституту публічного права,
канд. юрид. наук

ЗМІСТ ТА СУТНІСТЬ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Існують різні підходи до визначення публічної сфери і публічної політики [1, с.6]. Основна передумова цього – проблема коректного перекладу терміну «public», який сам по собі є дискусійним.

За твердженнями В. Тертичка, для аналізу політики усталеним є вживання (із варіантів перекладу терміну public: державна, публічна, громадська, суспільна, національна, цивільна) терміну «державна», хоча в процесі становлення громадянського суспільства відбувається перехід до впровадження терміну «суспільна» (замість державна) й, відповідно, суспільна політика (public policy). Вчений цим терміном підкреслює, що політика проводиться в суспільстві, для суспільства і в умовах розбудови громадянського суспільства [2, с.12]. Відразу зауважимо, що поняття «суспільна» по відношенню до політики, є значно ширшим ніж поняття «державна», і дещо ширшим ніж «публічна», тому більш адекватним перекладом терміну «public» в контексті політичної сфери суспільства є «публічна» політика [3, с.107].

Загалом вбачається, що публічна сфера є ареною, де громадяни збираються разом, обмінюються думками щодо суспільних справ, обговорюють і зрештою формують громадську думку. Цією ареною може бути як певне місце збору громадян, так і комунікаційна інфраструктура, через яку громадяни надсилають і отримують інформацію [4]. Таке визначення вперше було застосовано

Габермасом, який вважав, що публічна сфера є частиною суспільного життя, де може формуватися громадська думка [5, с.398].

У представницьких демократіях публічна сфера репрезентує можливість для висвітлення альтернативних точок зору. Також це можливість для громадян перевіряти і критикувати здійснення політичної влади та поширювати інформацію з питань, що становлять суспільний інтерес. Виконуючи ці нормативні функції (надання альтернативних точок зору, перевірка діяльності та інформаційний обмін), вирішуються проблеми, пов'язані з підзвітністю та відкритістю [6]. Тобто публічна сфера є основною для посередництва між державою та суспільством і в ідеальній ситуації – дозволяє здійснювати демократичний контроль за діяльністю держави [7].

Зокрема через це публічна політика визначається як сфера політики, що утворюється в результаті переходу від політики персональної відповідальності лідерів до особистої участі самих громадян і структур громадянського суспільства, де відповідальність бере на себе політично активна частина суспільства, і в силу цього відбувається виокремлення публічної політики з апаратно-державної, партійної, корпоративної і спеціальних політик в окрему сферу. На відміну від державної (урядової) політики, що виражає спрямованість політичного керівництва державою, публічна політика виражає інтереси нації, її окремих секторів чи регіонів, суспільних класів, груп населення, а отже для її успіху особливо необхідна добровільна підтримка всіх дійових осіб цієї політики [8, с.91].

Також існує думка, що публічна політика – це політика органів державного управління, заснована на механізмах публічного узгодження інтересів заінтересованих сторін та спрямована на досягнення суспільно значимих цілей та вирішення суспільно важливих завдань. Публічна політика та публічне управління нероздільні, тому що публічна політика представлена складним переплетінням політичних та управлінських процесів, у результаті взаємодії яких відбувається прийняття політичних та політико-управлінських рішень. У методологічному вимірі вона виступає своєрідною інституційною матрицею публічного управління. Причому публічна політика є ширшим поняттям, у порівнянні з державною, оскільки вона охоплює не лише державну політику, а й політику, яку здійснюють (чи можуть здійснювати) недержавні організації, об'єднання державних і громадських органів або навіть приватні структури й агенції [3, с.111].

Отже, публічна політика є своєрідним феноменом, який виник на тлі необхідності залучення громадянського суспільства до питань вирішення проблем публічного значення. В умовах сьогодення можна вести мову про два концептуальних напрями реалізації функцій держави – через механізми державної та публічної політики, різниця між якими полягає у виключній можливості вирішення надскладних завдань органами влади (державна політика) чи за сприяння та активної участі інститутів громадянського суспільства, які одночасно беруть на себе зобов'язання та відповідальність за прийняті рішення й ефективність їхнього виконання (публічна політика).

Список використаних джерел

1. Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб.; авт. кол. : Е. Афонін, Я. Бережний, О. Валецький та ін. ; за заг. ред. В. Ребкала, В. Шахова, В. Голубь, В. Козакова. К. : НАДУ, 2010. 300 с.
2. Тертичка В. Суспільна політика: чи стала вона сферою наукового пошуку і прикладних досліджень в Україні? *Політичний менеджмент*. 2007. № 1 (22). С. 10-23.
3. Пухкал О., Гомоляко О. Публічна та державна політика: єдність та відмінності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 106-112.
4. The Public Sphere. Communication for Governance & Accountability Program (CommGAP). *GOV.UK*. URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a08b45e5274a27b2000a69/PubSphereweb.pdf>
5. Habermas, J.(1991): “The public sphere” In Mukerji, C.; Schudson, M.(Ed.): Rethinking popular culture. Contemporary perspectives in cultural studies. *Berkeley/Los Angeles: University of California Press*. pp.398-404.
6. Agustín Goenaga (2020) Who cares about the public sphere? *European Consortium for Political Research*. Volume61, Issue1, Pages 230-254. URL: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12451>
7. Media Studies 101: Habermas’ Public Sphere. *BCcampus VICTORIA, B.C*. 151 pp.
8. Шпортько О. Поле публічної політики. *Політичний менеджмент*. 2010. № 5. С. 90-95.

ІГНАТЕНКО ОЛЕКСАНДР СЕМЕНОВИЧ,
проф. кафедри транспортних технологій
Національного транспортного університету, доктор техн. наук, проф.;
НОГА СОФІЯ РОМАНІВНА,
студентка 4 курсу факультету Транспортних та інформаційних технологій
Національного транспортного університету;
МАНЗУЛЯ АНАСТАСІЯ АНДРІЇВНА,
студентка 4 курсу факультету Транспортних та інформаційних технологій
Національного транспортного університету

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СФЕРІ ТРАНСПОРТУ: АСПЕКТИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

Новий етап у відносинах Україна з ЄС започаткований у 2022 році, коли Україна набула статусу кандидата на вступ до ЄС. Процес приєднання до євроспільноти має супроводжуватись значним реформуванням як системи законодавства, так і інтенсивним розвитком за економічним, політичним, технологічним та іншими напрямками. При цьому важлива участь органів державної влади та їх посадових осіб, а також громадян країни в забезпеченні успішного поступу України на європейському шляху реалізації базових реформ, передбачених Угодою про асоціацію, а також виконання пакета рекомендацій Єврокомісії.

«Нині на порядку денному – адаптація національного законодавства до європейського правового простору, поглиблення інтеграції українського бізнесу до ринків ЄС, практичне запровадження «безвізів» у різних сферах, подальша секторальна інтеграція тощо» [1, с.2].

«Широкомасштабна війна, розв’язана росією проти України, поглибила протиріччя сучасного світу, погіршила соціально-економічну ситуацію на регіональному і глобальному рівнях. Зокрема, зростання вартості енергоресурсів, спровокована криза на ринку продуктів харчування спричинили подорожчання споживчих товарів і відповідно масштабний вплив на рівень добробуту громадян багатьох країн світу [2].

Наведені умови та чинники свідчать про необхідність суттєвих змін в законодавстві, державному регулюванні соціально-економічної ситуації в Україні. Обставини сьогодення вразили розвиток практично всіх галузей економіки, особливо сферу транспорту, на долю якого випала роль переміщення значних обсягів населення і вантажів в кризових умовах.

Державне регулювання сфери транспорту пов'язане з низкою галузей права, зокрема, це муніципальне і цивільне право, трудове право і право соціального забезпечення, екологічне і адміністративне право при виключній важливості господарського права. Адже норми саме господарського права регулюють широку гаму відносин, що виникають у процесах як організації, так і здійснення господарської діяльності у сфері транспорту, пов'язаної із виготовленням та реалізацією транспортних засобів, супутнього обладнання та пристроїв, забезпеченням пально-мастильними матеріалами, а також процесами надання транспортних послуг в різних видах сполучень для задоволення суспільних потреб та потреб окремих споживачів.

До особливостей господарської діяльності в сфері транспорту, які доцільно враховувати в аспекті євроінтеграційних процесів, слід віднести їх складність, багатоетапність, професійний і систематичний характер. При цьому важливо дотримуватись усталеної «концепції господарського права, яка заснована на узгодженні приватноправових (горизонтальних) і публічно-правових (вертикальних) відносин у сфері транспортного господарювання, що передбачає формування відповідних правових норм на основі поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин та державного регулювання макроекономічних процесів» [3, с.131].

Важливо окреслити тенденції і процеси нормативно-правового регулювання в умовах війни, а також стан, проблеми й виклики його здійснення в умовах української євроінтеграції. В узагальненому вигляді можна виокремити кілька чинників, що взаємно посилюють один одного і в комплексі містять загрозу єдності та ефективності ЄС.

До нагальних проблем розвитку сфери транспорту в умовах війни слід віднести значні втрати транспортних засобів, порушення збалансованості ринку транспортних послуг, першочергова необхідність логістично-транспортного забезпечення потреб фронту, міграційне навантаження, ускладненням соціально-економічної ситуації.

Водночас слід зазначити, що перебудова логістики в умовах війни здійснюється на основі Плану дій ЄС від 12 травня 2022 р. «Шляхи солідарності» [4].

Масова міграція громадян України, викликана російською агресією, як внутрішня, так і зовнішня, забезпечується вітчизняною транспортною системою й реалізацією існуючої інфраструктури. У здійсненні комунікацій важливу підтримку надавали партнери з ЄС і у матеріальному, і правовому аспектах. Адже транспортна діяльність супроводжувалась окупацією українських територій, тотальним

знищення житлового фонду, соціальної та енергетичної інфраструктури, геноцидом населення. За висновками Агентство ООН у справах біженців - війна в Україні викликала «найшвидше зростання кризи біженців після Другої світової війни» [5].

Необхідне подальше взаємоузгоджене правове регулювання ринку послуг в діяльності транспорту у зв'язку з кризовими явищами в економіці і країн ЄС. Зокрема, за результатами досліджень Центра Разумкова, «уряди європейських країн, де промислове виробництво становить приблизно чверть економіки, вживали екстрених заходів, щоб підтримати комунальні послуги та пом'якшити вплив кризи. Зокрема, складна ситуація спостерігалася у Німеччині, де промислове виробництво становить приблизно 30% економіки та налічує близько 1,15 млн. людей [1, с.6].

Опрацювання літературних джерел свідчить про здійснене формування напрямів правового й технологічного забезпечення інтеграції України до ЄС у транспортній сфері за різними видами сполучень, серед яких слід виокремити наступні [1, с.29-30; 2; 4]:

- відновлення базової функціональності мережі (доріг, залізниць та повітряного транспорту) для забезпечення доставки пасажирів, гуманітарної допомоги та підтримки заходів з відбудови в різних секторах економіки;

- посилення дорожніх і залізничних зв'язків з ЄС задля сприяння економічній інтеграції з єдиним ринком ЄС;

- оновлення застарілих мереж відповідно до стандартів ЄС щодо безпеки та якості послуг.

Слід зазначити, що подальше просування України на шляху євроінтеграції пов'язане з інтенсивним розвитком сфери транспорту і пролягає через реалізацією взаємопов'язаних завдань:

- імплементації директив і технічних регламентів Євросоюзу для забезпечення сумісності транспортних систем України та ЄС;

- ухвалення ключових законів про лібералізацію транспортних ринків, що значно розширить транзитні можливості України;

- ефективне нормативно-правове регулювання для усунення адміністративних і технічних перешкод;

- інтеграція в правовому і технологічному аспектах української транспортної системи до європейської;

- відновлення пошкодженої/зруйнованої транспортної інфраструктури на основі сучасних європейських і світових технологій і практик;

— модернізацію технічного обладнання, інфраструктури з інтеграцією за всіма видами транспорту Європи;

— розширення співпраці з європейськими транспортними агентствами для підвищення ефективності суміжних секторів економіки в Україні та ЄС.

Список використаних джерел

1. Україна-ЄС: деякі напрями секторальної інтеграції. Аналітична доповідь. Центр Разумкова. / *Національна безпека і оборона*. №1-2. 2022. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf.

2. Геополітичні та гео економічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі. Центр Разумкова. 2022 р. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2022_TRANSFORMANS_UKR.pdf.

3. Смолин Г. В. Господарське право України. Особлива частина: підручник / Г. В. Смолин; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 591 с.

4. Комісія відкриває «Шляхи солідарності, щоб допомогти Україні експортувати сільськогосподарські товари. Єврокомісія, 12 травня 2022 р. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/uk/ip_22_3002.

5. Війна в Україні: кількість біженців досягла 3,8 млн людей. *Слово і Діло*. 28 березня 2022р. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/03/28/novyna/suspilstvo/vijna-ukrayini-kilkist-bizhencziv-dosyahla-38-mln-lyudej>.

КАЛАШЛІНСЬКА МАРИНА ВІКТОРІВНА,
асистент з промоції відділу міжнародної співпраці адміністрації
м. Люблін, Польща, канд. політ. наук

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ ПРАВОМ У КОНТЕКСТІ КООРДИНАЦІЇ ДІЙ ЩОДО БІЖЕНЦІВ

24 лютого 2022 року розділило новітню історію на «до» та «після» російської агресії проти України, що, поміж іншим, викликало величезну міжнародну кризу та, в тому числі, змусило мільйони українців, шукати порятунку в інших країнах світу, щоб врятувати своє життя та життя своїх дітей. В цих обставинах актуальність теми

координації дій України з країнами Європейського Союзу щодо біженців з точки зору українського та європейського законодавства не викликає жодних сумнівів.

Першим успішним прикладом взаємодії між Україною та європейськими країнами щодо біженців можна назвати їх співпрацю щодо спрощення процедур перетину спільних кордонів великою кількістю людей одразу після вибуху війни. Таке спрощення прикордонного контролю стало ефективним способом врятувати життя та забезпечити безпеку цивільних осіб в умовах воєнного стану. Для практичної реалізації такого спрощення була необхідна двохстороння відмова від більшості нормативно-правових та бюрократичних перепон у перетині кордонів, як зі сторони України, так і з боку відповідних європейських країн. В Україні з цією метою були застосовані положення статті 11 Закону України «Про прикордонний контроль» [1], що передбачає спрощення прикордонного контролю шляхом тимчасової відмови від виконання окремих дій і заходів прикордонного контролю (перевірки документів, огляду осіб, транспортних засобів, вантажів, виконання доручень правоохоронних органів України тощо). Законодавчою підставою його введення є непередбачуване посилення інтенсивності руху, коли час очікування в пункті пропуску стає надмірним, а всі кадрові, матеріально-технічні та організаційні можливості до його скорочення вичерпані. Передбачено, що спрощення прикордонного контролю є тимчасовим, запроваджується поступово, з урахуванням обставин, які його спричинили. Відповідно до положень цієї статті, рішення про спрощення прикордонного контролю приймається начальником підрозділу охорони державного кордону, у зоні відповідальності якого знаходиться пункт пропуску через державний кордон. Тож, починаючи з 24 лютого 2022 року, рішення про спрощення прикордонного контролю приймалося в кожному окремо взятому пункті пропуску через державний кордон України, у залежності від обставин (скупчення великої кількості осіб, які прямують на виїзд з України, наявність персоналу, що залучався до несення служби, технічних спроможностей пункту пропуску тощо) [2]. Вказане спрощення в той чи інший формі продовжує тривати і станом на квітень 2023 року.

Відповідні заходи були запроваджені на всіх пунктах пропуску європейських країн, що мають спільні з Україною кордони. За даними Агентства ООН у справах біженців (UNHCR), станом на листопад 2022 року більше 7.8 мільйонів біженців з України перетнули кордон з країнами Європейського Союзу, з них 4.7 мільйона осіб зареєструвалися в європейських країнах для отримання тимчасового

захисту або аналогічних національних схем захисту [3]. Станом на лютий 2023 року найбільше таких осіб зареєструвалися в Польщі (більше ніж 1,5 мільйонів осіб) [4]. Другою за кількістю зареєстрованих біженців є Німеччина (881,4 тис. осіб) [5], інші європейські країни також прийняли різну кількість біженців з України [6]. При цьому важливо розуміти, що реальна кількість осіб з України, що перебувають в кожній з цих країн, завжди більша, ніж кількість тих осіб, що зареєструвалися.

Подальша гармонізація законодавства України з європейським правом у контексті координації дій щодо біженців стосується прийому та інтеграції біженців в новому суспільстві та залежить від часу перебування українських біженців в іншій країні, оскільки за цим критерієм їх потреби можна розділити на дві великі групи: екстрені та довготривалі. Екстрені потреби пов'язані з прибуттям біженців до іншої країни та стосуються перш за все транспортних питань та логістики, місця розміщення, їжі, води, медичного обслуговування тощо. Гуманітарна криза, що виникла після повномасштабного нападу росії на українську територію значно ослабила можливість України приймати активну участь в процесах екстреного розміщення біженців на території європейських країн, найбільш вагому роль в цих процесах відігравали національні прикордонні та митні служби, про які ми вже згадували вище, а також консульські установи України, що були активно задіяні в роботі з біженцями вже від перших годин від початку війни, допомагаючи, як своїм співвітчизникам, так і представникам приймаючої країни.

Друга група дій стосується довготривалих потреб біженців, які актуалізуються під час їх перебування у відповідній країні та стосуються інтеграції в нове суспільство. Йдеться про освіту, охорону здоров'я, працевлаштування, культуру тощо. Кожний з цих напрямів є складним процесом, що вимагає взаємодії та співпраці, як всередині країни, яка приймає біженців, так і між державами, що є важливою складовою для забезпечення ефективної реалізації програм з прийняття та успішної інтеграції біженців. Крім того, має бути забезпечена соціальна та економічна стабільність в контексті міграції та прийому біженців. Наприклад, розвиток ефективних механізмів взаємодії з місцевими громадами, створення сприятливих умов для встановлення малого та середнього бізнесу, а також реалізація проектів у галузі освіти та культури для забезпечення успішної інтеграції біженців у новому середовищі.

Кожен з напрямків координації спільних дій між Україною та європейськими країнами мусить мати на меті захист прав біженців та

протидію їх дискримінації. Це відбувається шляхом співпраці України з європейськими країнами у створенні ефективних механізмів такого захисту. Важливим аспектом такого захисту є узгодження законодавства щодо порядку надання тимчасового захисту для українців, а також максимально допустимого часу тимчасового перебування біженців на території європейських країн.

Одним з найважливіших аспектів довготривалих програм є надання можливості біженцям для отримання освіти та кваліфікації. Це стосується не тільки дітей, які мають бути включені до відповідних національних систем отримання освіти, а не менш важливо також для осіб дорослих, адже допомагає біженцям інтегруватися в нове суспільство та знайти роботу, яка відповідає їхнім навичкам та кваліфікації. Важливою є організація різноманітних мовних та професійних курсів, а також програм з працевлаштування. В цьому аспекті гармонізація законодавства між Україною та відповідними європейськими країнами має полягати, перш за все, в уніфікації та спрощенні процедур видачі та оформлення документів, зокрема, щодо підтвердження отриманої раніше освіти, а також вже існуючих кваліфікацій біженців, легалізації таких документів, що має сприяти максимальному скороченню часу допущення цих осіб до ринку праці у відповідній країні, а також в гарантуванні на державному рівні безперешкодного зарахування часу праці за межами України до українського трудового стажу.

Надзвичайно гострою для осіб, змушених покинути свої домівки через війну, є потреба відчувати себе частиною нового суспільства та бути прийнятими його середовищем, тож вкрай важливим аспектом довготривалих програм є культурна інтеграція для біженців. Поміж іншим, йдеться про організацію різноманітних культурних заходів, фестивалів та інших подій, які дозволять біженцям знайомитися з новими культурними традиціями та спілкуватися, як і з співвітчизниками, так і з місцевим населенням. Такі заходи також допоможуть зняти стереотипи та негативні уявлення про іноземців та збільшити рівень взаєморозуміння та толерантності в суспільстві. Координація зусиль європейських держав та України в цьому напрямку є потрібною, зокрема, в контексті заохочення та сприяння українських діячів культури, артистів, волонтерів та інших осіб, які компетентні в цій сфері, приймати участь в культурному житті осіб, що опинилися за межами України.

Неможливо переоцінити роль галузі охорони здоров'я та вільного доступу до неї для осіб, які були змушені стати біженцями, адже потреба в лікуванні у них може виникати набагато частіше.

Можливими складнощами на медичному рівні є погіршення психічного здоров'я, травми та інші захворювання, пов'язані зі стресом та травматичними подіями в їхній батьківщині. Відповідні установи та організації повинні надавати доступну та ефективну медичну допомогу для біженців, сприяти розробленню та впровадженню програм, спрямованих на забезпечення медичної допомоги та соціальної адаптації біженців.

Таким чином, гармонізація законодавства України та європейських країн у галузі екстрених програм реагування на потреби біженців з України є важливою складовою ефективного прийому та інтеграції біженців у країнах-приймачах. Україна, зі свого боку може та має допомагати європейським країнам у розробці та впровадженні ефективних механізмів для успішної інтеграції біженців у новому середовищі та забезпечення їхніх прав та захисту від дискримінації.

Список використаних джерел

1. Про прикордонний контроль: Закон України від 05.11.2009 № 1710-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17> (дата звернення: 20.03.2023).

2. Довідка щодо умов перетину державного кордону України біженцями й особами без громадянства. URL: <https://r2p.org.ua/dovidka-shhodo-umov-peretynu-derzhavnogo-kordonu-ukrayiny-bizhencyamy-j-osobamy-bez-gromadyanstva/> (дата звернення: 20.03.2023).

3. Ukraine situation flash update №35. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/download/96923> (дата звернення: 20.03.2023).

4. Poland fact sheet February 2023. URL: <https://www.unhcr.org/publications/operations/64074abc7/bi-annual-fact-sheet-2023-02-poland.html?query=ukraine> (дата звернення: 20.03.2023).

5. Germany fact sheet February 2023. URL: <https://www.unhcr.org/publications/operations/640747697/bi-annual-fact-sheet-2023-02-germany.html?query=ukraine> (дата звернення: 20.03.2023).

6. Bi-annual fact sheet February 2023. Ukraine in full text. URL: <https://www.unhcr.org/search?page=search&query=Bi-annual+fact+sheet+February+2023&skip=0&querysi=ukraine&searchin=fulltext&sort=relevance> (дата звернення: 20.03.2023).

КАЩУК ДЕНИС АНАТОЛІЙОВИЧ,
аспірант Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

УСУНЕННЯ ВІД ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ НІМЕЧЧИНИ

Інститут негідних спадкоємців, як і багато інших інститутів спадкового права, походить з часів становлення римського права та отримав свій специфічний, унікальний розвиток у кожній окремій правовій системі сучасності. Спадкове право, безпосередньо засноване на національних і моральних традиціях сімейної організації суспільства, що складаються століттями, є однією з найбільш стабільних і консервативних галузей цивільного законодавства, а в силу того, що спадкове право європейських континентальних держав розвивалося під впливом римського приватного права, основні інститути спадкового права у європейських державах мають між собою багато схожих рис [1]. Україна не є виключенням у цьому. Водночас компаративіське дослідження правового регулювання інституту негідних спадкоємців у інших державах є корисним досвідом для удосконалення вітчизняної правової системи.

Розвиток спадкового права у багатьох європейських державах відбувався у напрямі вирівнювання становища спадкоємців за законом, за збереженням черговості їхнього залучення до процесу наслідування. Водночас, інститут негідних спадкоємців є необхідним атрибутом спадкового права практично кожної держави, різниця полягає лише у підставах усунення таких осіб від спадкування майна після померлих родичів.

Так, у Німецькому цивільному праві питання усунення від спадкування врегульовано у Книзі 5 «Спадкове право». Мова йде про Розділ перший «Порядок спадкування» (Erbfolge) Німецького цивільного укладення (далі – НЦУ) [2].

Зокрема йдеться про те, що зі смертю особи (відкриття спадщини, Erbfall) її майно (спадщина), як ціле, переходить до однієї чи кількох інших осіб (спадкоємців). Правила, які визначають питання спадкування цілого спадку, застосовуються і до окремої частки співспадкоємця (спадкової частки). Спадкоємцем може стати тільки той, хто перебуває в живих під час відкриття спадщини. Хто при відкритті спадщини ще не перебував у живих, але був уже зачатий, той вважається народженим до відкриття спадщини [2].

Згідно з § 2339 НЦУ негідним спадкоємцем є той, хто:

1) навмисне і протиправно позбавив життя спадкодавця, або вчинив замах на його життя, або привів його в такий стан, що спадкодавець аж до своєї смерті не був спроможний скласти або скасувати розпорядження на випадок смерті;

2) навмисне та протиправно перешкодив спадкодавцю скласти або скасувати розпорядження на випадок смерті;

3) обманом чи протиправною погрозою спонукав спадкодавця скласти чи скасувати розпорядження у разі смерті;

4) виявився винним в одному зі злочинів, визначених у § 267, 271-274 Кримінального кодексу ФРН (підробки та приховування документів), щодо розпорядження спадкодавця на випадок смерті [2] .

В останніх двох випадках спадкоємець не вважається недостойним, якщо розпорядження, до складання якого спонукали спадкодавця або щодо якого було скоєно злочин, втратило чинність до відкриття спадщини або втратило силу розпорядження, яке його спонукали скасувати.

Слід зазначити, що для визнання спадкоємця негідним у німецькій правовій системі необхідно оскаржити право набуття ним спадщини (§ 2340 НЦУ), яке допускається лише після набуття спадщини. У цьому випадку має місце принцип, за яким заперечення щодо наступного спадкоємця може бути після того, як спадок перейде початковому спадкоємцю. Для оскарження законом встановлено річний термін, який обчислюється з моменту, коли правомочна особа дізналася про підставу оскарження, але останнє виключається, якщо з моменту відкриття спадщини минуло тридцять років (§ 2082, 2340 НЦУ) [3] .

Як встановлено законодавством багатьох країн, правом подання позову на оскарження прийняття спадщини у подібному випадку наділяється будь-яка особа, вигоді якого послужить виключення з кола спадкоємців негідного спадкоємця.

Матеріально-правові наслідки заперечення настають лише з моменту набрання судом рішення законної сили (§ 2341, 2342 НЦУ). Німецьке спадкове право закріплює можливість вибачення спадкодавцем негідного спадкоємця, внаслідок чого оскарження виключається (§ 2343 НЦУ) [2] .

Особливим при цьому є правова природа наслідків визнання спадкоємця негідним - перехід спадщини до нього вважається таким, що не відбувся, як би його не було в живих на момент відкриття спадщини, що відкриває право спадкування низхідним у паралелі і далі.

Цивільне законодавство прямо визначає: «Спадщина переходить особі, яка була б покликана до спадкування, якби негідного спадкоємця не було живим; перехід визнається з моменту відкриття спадщини» (§ 2344 НЦУ) [2].

Правила про негідних спадкоємців застосовуються і до заповідального відказу, тому вимога, заснована на заповідальній відмові, є оспорюваною (§ 2345 НЦУ), як і право вимоги обов'язкової частки.

Оскільки успадкування обов'язкової частки є необхідним, то такий спадкоємець може вимагати її, навіть якщо все майно заповідано іншій особі, НЦУ створює цивільно-правовий механізм, за допомогою якого обов'язковий спадкоємець позбавляється таким чином права обов'язкового спадкування.

Відповідно до § 2333 НЦУ спадкодавець у формі заповідального розпорядження може позбавити спадкоємця обов'язкової частки, якщо:

1) спадкоємець посягнув на життя спадкодавця, його чоловіка (дружину) чи іншого нащадка спадкодавця;

2) спадкоємець навмисне допустить жорстоке поводження зі спадкодавцем або його чоловіком (дружиною), проте в останньому випадку – лише за умови, що нащадок належить до роду цієї особи. Підкреслимо, що саме поняття «жорстоке поводження» відповідає визначенню, наведеному в § 223 Кримінального кодексу ФРН, і не зводиться лише до «грубих дій або фізичного насильства», але може виявитися у суттєвому порушенні обов'язку *надавати належну повагу*. Жорстоке поводження з будь-ким підпадає під це правило лише за умови, що воно вплинуло на фізичне здоров'я відповідної особи;

3) нащадок винен у вчиненні злочину або іншому тяжкому умисному правопорушенні, вчиненому проти спадкодавця або іншого з його чи його подружжя;

4) нащадок злісно порушить покладений на нього законом обов'язок надавати утримання спадкодавцю;

5) нащадок проти волі спадкодавця веде безчесний чи аморальний спосіб життя [2].

Спеціальні правила позбавлення права наслідування обов'язкової частки встановлено і для окремих категорій спадкоємців. Так, згідно з § 2334 НЦУ спадкодавець може позбавити права наслідування обов'язкової частки батька (матері), якщо:

1) спадкоємець посягнув на життя спадкодавця, його чоловіка (дружину) чи іншого нащадка спадкодавця (подібно до положень ст. 2333 НЦУ);

2) винен у вчиненні злочину або іншому тяжкому умисному правопорушенні, вчиненому проти спадкодавця або іншого з його чи її подружжя (подібно до положень ст. 2333 НЦУ);

3) злісно порушить покладений на нього законом обов'язок надавати утримання спадкодавцю [2].

Так само спадкодавець може позбавити іншого з подружжя обов'язкової частки, якщо такий член подружжя:

1) вчинить замах на життя спадкодавця або одного з його нащадків;

2) навмисне допустить жорстоке поводження зі спадкодавцем;

3) винен у злочині або у бо іншому тяжкому умисному правопорушенні вчиненому проти спадкодавця;

4) злісно порушить покладений на нього законом обов'язок надавати утримання спадкодавцю (§ 2335 НЦУ) [2].

Підстави для позбавлення права спадкування повинні мати місце на момент складання заповідального розпорядження про позбавлення права спадкування, причому доведення їх покладається на особу, яка заявить про позбавлення обов'язкової частки (§ 2336 НЦУ). Право на позбавлення обов'язкової частки припиняється у разі прощення, внаслідок чого розпорядження спадкодавця, яке встановлює подібне позбавлення, втрачає силу (§ 2337 НЦУ) [2].

Якщо нащадок спадкодавця веде настільки марнотратний спосіб життя або в такому обсязі обтяжений боргами, що це створює значний ризик для матеріальних статків у подальшому, то спадкодавець може за допомогою розпорядження обмежити його обов'язкову частку таким чином, щоб його спадкоємці згідно із законом, як наступні спадкоємці отримали належне за заповітом йому майно або його обов'язкову частку пропорційно до їхніх часток у спадщині, які належать їм за законом. Спадкодавець може також у межах строку життя нащадка передати управління спадщиною виконавцю заповіту; у такому разі нащадок отримує право вимоги щорічного чистого доходу.

Розпорядження не буде мати сили, якщо на момент відкриття спадщини нащадок протягом тривалого часу вже не веде марнотратний спосіб життя або більше немає надмірного обтяження фінансовими боргами, що стало основою для відповідного розпорядження спадкодавця (§ 2338 НЦУ) [2].

Зазначені положення цивільного законодавства Німеччини можуть послужити основою для визначення засад реформування національного законодавства щодо спадкування та удосконалення інституту усунення від спадкування негідних спадкоємців.

Список використаних джерел

1. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2 т., 2000. Т. 1. С. 272-307.
2. Bürgerliches Gesetzbuch, BGB I. I. S. 42, 2909; 2003 I. S. 738, с изм. от 1 октября 2013 г., BGBl. I. S. 3719. URL: <https://wikisource.org/wiki/%....%B5>
3. Hans Hermann Seiler: *Geschichte und Gegenwart im Zivilrecht*, Heymanns, Köln 2005. S. 307–312 (311).

КОВАЛЬСЬКИЙ ВІКТОР СЕМЕНОВИЧ,
проф. кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України,
доктор юрид. наук, доц.

КРИТИЧНЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ІДЕОЛОГІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО МИРУ В УКРАЇНІ

1. В Основному Законі підкреслюється теза про заборону цензури і, водночас, гарантування свободи політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України. Так, відповідно до ст. 15 Конституції України визначено, що «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена» [1]. Проте це визначення не означає повної деідеологізації суспільного життя, відмови від пошуку найбільш вагомих ідей, концепцій, поглядів щодо майбутнього. В сучасних умовах може йтися про прагнення побудови системи громадянського миру в державі, встановлення якого неможливо без дотримання певних ідеологічних настанов, дотримання моральних цінностей та критичного світосприйняття.

2. Правові цілі розвитку держави мають базуватися на ефективних правових відносинах, які самі по собі вимагають критичного прочитання засад правової дійсності, тобто розуміння саме того, чого така дійсність надає державі і суспільству: розбрату чи громадянського миру, єдності чи роз'єднання, прагнень рівності чи зверхності. На наш погляд, у цьому сенсі потрібною і ефективною є ідеологія громадянського миру, яка б працювала на все суспільство і державу. Безумовно правова ідеологія громадянського миру аргіогі включає засади ідеології і моралі в їх єдності, що відповідно, має визначати напрямки наукових досліджень, мету, завдання і принципи законотворчості та реалізації правових норм. Намагання

деідеологізувати сферу права, держави та суспільства, в тому числі у сфері наукових досліджень, розпочалося одразу ж після розпаду Радянського Союзу та призвело до того, що наукові дослідження, система правореалізації поступово втрачали свою цілісність, світоглядну спрямованість, моральну чіткість.

3. Ідейні засади громадянського миру мають інтегруватися і визначати не тільки сутність та зміст критичного праворозуміння, але й його форми (функції, інтерпретації, принципи). На нашу думку саме критичне праворозуміння має включати наукові знання про стан, детермінацію та закономірності формування інститутів та норм права, а також передбачати їх реалізацію в інформаційно-правовому просторі. Такі знання стосуються, як розвитку методології аналізу нових соціально-правових явищ (розвиток технології наукового аналізу), так і отримання та закріплення в практичній площині правничих фактів, понять, подій (розвиток юридичної прaxeології).

4. Відомо, що зміст інтегрованої методології науки галузей охоронного призначення (зокрема, кримінального та адміністративного права, кримінального процесу та кримінально-виправного права) включає не лише єдине коло понять, але й систему підходів і методів наукового пізнання, а також і зміст досліджуваного об'єкта. Багатозначність категорій «ідеологічні засади», «моральні засади», що базувалося на вченні про моністичну детермінацію соціальних відносин і цінностей, мобілізації соціуму в період серйозних криз або загроз (так званий солідаризм) або механічне поєднання різнорідних, органічно несумісних елементів, які запозичуються з протилежних концепцій (іменоване як еkleктизм або багатофакторність), вимагає в сучасних умовах більш ретельного критичного наукового аналізу сутності та складових цієї важливої категорії, яку представляє феномен «критичне праворозуміння». Адже має місце дещо спрощене розуміння цієї важливої категорії як «уявлення дослідника про характеристики досліджуваного ним об'єкту». Безумовно критичне праворозуміння, не є виключним питанням у порядку денному наукового пізнання проблем та напрямів правової дійсності. Наскрізна правова проблематика розвитку правової системи, формування ефективних правових відносин актуалізується у зв'язку з наявністю значних викликів, міжнародних правових загроз, що виникають у транзитивний період переходу від тоталітарного суспільства до відкритого демократичного суспільства в Україні.

5. Як системне вчення саме критичне праворозуміння здатне виконувати відповідні функції на певних рівнях правової дійсності, формування ідеології громадянського миру зокрема. Йдеться про

етнодержавознавчу (гносеологічну, онтологічну, інформаційну, герменевтичну, прогностичну, аксіологічну, орієнтаційну, регулятивну, інтегративну (мобілізаційну і консолідуючу), когнітивну функції щодо підтримки легітимності та авторитету влади; на галузевому рівні охоронного права – органічну для цих галузей захисну функцію. Проте, на жаль навіть у авторитетних дослідженнях про критичне праворозуміння не згадується [2, 103-126].

6. Проте саме в сенсі критичного праворозуміння можливо фокусувати технології пізнання та застосування правових норм, будувати правозастосовчі чи праксеологічні можливості тієї чи іншої норми, інституту або субінституту права. Такий досвід є інтегрований за змістом і може включати пізнання сутності певних галузей права, розуміння їх форм, створення та зберігання певних зв'язків (у першу чергу субординаційно-координаційних) між певними поняттями, категоріями, явищами. Так, на інституціональному рівні зазначених галузей охоронного права критичне праворозуміння сприятиме зміцненню державності, легітимації владних інституцій, пропагує погляди щодо нетерпимості до злочинів, економії карної репресії тощо. В той же час, поширюючись відповідними каналами комунікацій, критичне праворозуміння може впливати на відчуття безпеки у людини, усвідомлення того, як можна скористатися нормами охоронного права з метою захисту суспільних інтересів. Здолання страху перед злочинністю має формуватися саме через критичне праворозуміння і, таким чином, воно може виконувати захисну функцію, намагання людини захистити себе через правомірне володіння певними видами зброї тощо.

7. Відповідно до вимог Основного Закону основним носієм суверенітету і єдиним носієм влади, а отже і – ідеологічних імперативів в сенсі правової культури і ментальності є саме народ України. Проте в державі і суспільстві ще досі тривають дискусії у контексті формування його правової і релігійної ідентичності. І це положення потрібно розуміти не лише як обмеження «народної тиранії», охлократії, популізму, але й, що, є важливим, у досягненні єдності єдиного носія влади, досягнення ним критичного праворозуміння. Часто-густо під носієм влади в політиці застосовують саме правовий популізм, що є неприпустимим. Так, прийняття так званого «закону Савченко» є свідченням кримінально-правового популізму, якій полягав, як відомо, у тому, що один день попереднього ув'язнення зараховується за два дні позбавлення волі при обчисленні строку покарання [3]. Ухвалення цього законопроекту було обґрунтоване ніби ідеями соціальної справедливості, практичної

реалізації принципу презумпції невинуватості, припинення негативної практики тривалого утримання в слідчих ізоляторах осіб на стадії досудового розслідування кримінальних проваджень. Але його необхідність пояснювалася також і необхідністю розвантажити слідчі ізолятори в Україні, що водночас покращувало б умови перебування там тих осіб, які не будуть звільнені після ухвалення законопроекту. Проте стрімке зростання злочинності після його прийняття і звільнення від умов ізоляції великої чисельності підслідних вказало на неприйнятність такої практики. Хоча в контексті критичного праворозуміння треба також належним чином оцінювати принцип деполітизації суддів, поліції, прокуратури, СБУ, антикорупційних органів, які закладені у відповідні акти щодо їх статусу, але який не завжди виконується

8. Велике коло суб'єктів критичного праворозуміння включає не лише державні, але й соціальні інституції, що не мають владних повноважень. Проте вони є професійно здатні бути учасниками законотворчого процесу. Тому потрібно надати належне місце й принципу верховенства права, який є дуже важливим в контексті критичного праворозуміння та правотворчості. У правовій науці його специфіка полягає у триединому розумінні як ідея, як принцип і як практика втілення необхідних правових традицій. Саме як відправна ідея, що втілює правовий інструментарій, відповідну практику і вміщує необхідний емпіричний матеріал, категорія критичного праворозуміння і верховенства права має значення для прийняття відповідних рішень. Відомо, що Верховний Суд прийняв вже декілька рішень виходячи з принципу верховенства права як правового стандарту сфери правотворення, правозастосування, формування певної правової ідеології. Проблема визначення ідеологічних, світоглядних характеристик сучасного праворозуміння у сфері права надається надзвичайно важливе значення [4, 103-126].

9. Особливого значення набуває критичне праворозуміння в контексті визначення ролі правової ментальності, особливостей соціалізації та десоціалізацію осіб, що відбули покарання, а також в оцінці ролі особи правопорушника, власне особи злочинця та її роль у кримінальній відповідальності та рецидиві злочинів, а також при захист прав потерпілих від злочинів, щодо яких держава не несе майнову відповідальність перед потерпілими та за ті злочини, які залишилися нерозкритими, а правопорушники не встановленими тощо. Адже фрагментарні висвітлення проблеми формування ідеології громадянського миру та питань застосування критичного

праворозуміння не можуть бути прийняті як закінчені та висвітлені з необхідною повнотою.

Список використаних джерел

1. Конституція України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Мозоль Н.І. Сучасні концепції праворозуміння: поняття, характеристика та особливості. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/3072/1/2013_1_mozol_ni.pdf.
3. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56953_
4. Загальна теорія права. Нормативний курс: підруч. для студ.-юристів. За ред. д-ра юрид. наук, проф. С.В. Бобровник. Київ: Юрінком Інтер. 2021. 576 стор.

КОВТУН ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА,
доц. кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України, канд. юрид. наук, доц.

ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ КОМПЕНСАЦІЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДОВКІЛЛЮ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Російська збройна агресія проти України заподіяла значної шкоди довкіллю. У результаті постійних обстрілів виникають масштабні лісові пожежі, знищуються природоохоронні території, флора та фауна, екосистеми забруднюються небезпечними хімічними речовинами від боєприпасів, військової техніки. За попередніми підрахунками, загалом шкода довкіллю складає уже понад 2 трлн грн. [1]. Але це не остаточна сума. Активні бойові дії наразі тривають. Надважливими завданнями сьогодні є фіксація, документування та обчислення розміру екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії російської федерації проти України.

Важливим завданням для сучасної еколого-правової науки є створення правової доктрини компенсації екологічної шкоди, заподіяної збройною агресією російської федерації проти України. Наразі основним нормативно-правовим актом, що врегулює

відносини з визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, є постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326, якою був затверджений відповідний Порядок та на підставі якої було прийнято низку методик, зокрема: Методика визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану (затверджено наказом Міндовкілля від 04 квітня 2022 року № 167); Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди (затверджено наказом України від 13 квітня 2022 року № 175); Методика визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами (затверджено наказом України від 21 липня 2022 року № 252); Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами (затверджено наказом Міндовкілля від 15 вересня 2022 року № 366); Методика визначення шкоди та збитків завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії російської федерації (затверджено наказом Міндовкілля від 18 травня 2022 року № 295); Методика визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії російської федерації (затверджено Наказом Міндовкілля від 5 жовтня 2022 року № 414); Методика визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях (затверджено Наказом Міндовкілля від 19 серпня 2022 року № 309); Методика визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії російської федерації (затверджено Наказом Міндовкілля від 13 жовтня 2022 року № 424).

Але у зазначених вище Методиках практично не враховується фактор недоотримання екосистемних послуг, оскільки наразі в Україні відсутнє законодавче забезпечення концепції екосистемних послуг (зокрема, Закон «Про екосистемні послуги» та відповідні методики оцінювання конкретних видів екосистемних послуг).

Екосистемні послуги – це всі корисні ресурси та вигоди, які людина може отримати від природи. Від екосистемних послуг залежить задоволення фундаментальних потреб людини в середовищі існування й продуктах харчування, а отже від них прямо залежить

рівень нашого життя [2]. Як відомо, ліси здатні виділяти кисень та поглинати вуглекислий газ, болота – очищати і примножувати воду, морські та інші природні території – позитивно впливати на клімат, врожайність і здоров'я людини. Це і є екосистемні послуги.

Втрата екосистемних послуг має доволі руйнівні наслідки. Наприклад, знищення та пошкодження лісосмуг призведе у майбутньому до масштабної вітрової ерозії і опустелювання цілих регіонів, неможливість відпочинку на азово-чорноморському узбережжі негативно вплине на стан здоров'я населення України.

Отже, наразі першочерговим завданням для України, є оцінка недоотриманих Українським народом екосистемних послуг з метою приєднання цієї суми до загального обсягу репарацій, що буде сплачено росією Україні. Чинні методики обчислення екологічної шкоди, про які йшлося вище, повною мірою не враховують шкоди, заподіяної внаслідок недоотримання екосистемних послуг через відсутність відповідних методик.

Україна має створити компенсаційний механізм екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії російської федерації. Безперечно, він буде безпрецедентним, оскільки безпрецедентною є нинішня російсько-українська війна. Проте ми маємо враховувати міжнародну практику компенсації екологічної шкоди, завданої агресором у результаті воєнних дій та тимчасової окупації.

У міжнародній практиці за способом та формою покладання практичного зобов'язання щодо сплати воєнних репарацій виокремлюються два їх різновиди: 1) репарації як наслідок взаємних мирних домовленостей (так звана договірна група) та 2) репарації як наслідок рішення третьої сторони (наприклад, судів чи Ради безпеки ООН).

Єдиним прикладом мирних домовленостей, що передбачали можливість сплати репарацій за екологічну шкоду, є мирні домовленості між Еритреєю та Ефіопією (2000). Так, згідно з Алжирським мирним договором між Еритреєю та Ефіопією (12 грудня 2000 року) було утворено нейтральну Комісію з претензій, яка була уповноважена приймати рішення в арбітражному порядку щодо претензій на відшкодування шкоди. Серед претензій Еритреї була компенсація шкоди, завданої доквіллю. Проте всі ці претензії були відхилені комісією через їхню недостатню обґрунтованість [3]. Отже, Україні важливо сьогодні врахувати цей досвід, належним чином фіксуючи та документуючи екологічні злочини російської федерації на

території України.

Практика Міжнародного суду ООН щодо відшкодування екологічної шкоди, заподіяної воєнними діями, окупацією території іншої держави, є незначною. Про встановлення та присудження компенсації екологічної шкоди йдеться у двох справах: Певна діяльність, проведена Нікарагуа у прикордонній зоні (Коста-Ріка проти Нікарагуа) [4] та Збройні дії на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди) [5]. Зокрема, цікавим є досвід Коста-Ріки, яка для визначення розміру екологічної шкоди використала «підхід екосистемних послуг», згідно з яким цінність довкілля оцінюється через послуги та товари, які воно може надати і які можуть бути чи не можуть бути продані на ринку. Такий підхід дозволяє врахувати повну і потенційно довготривалу шкоду, заподіяну довкіллю [4]. У Справі «Збройні дії на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди)» Міжнародний суд присудив відшкодування шкоди у формі загальної суми, а не для кожного виду природних ресурсів [5].

При виробленні доктринальних підходів до питань компенсації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії російської федерації, неодмінно маємо враховувати історичний досвід створення спеціальних компенсаційних органів. Так, для компенсації шкоди довкіллю та інших збитків, що заподіяв Ірак внаслідок збройної агресії проти Кувейту (1990-1991 роки) ООН створила окремий орган – компенсаційну комісію – The United Nations Compensation Commission (UNCC) [6].

Значним досягненням на дипломатичному фронті є ухвалення 14 листопада 2022 р. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН A/RES/ES-11/5 «Про сприяння правовому захисту і відшкодуванню шкоди за агресію проти України», якою визнано необхідність створення компенсаційного механізму для України та міжнародного реєстру збитків. Отже, Резолюція ООН стала першою цеглиною в процесі створення компенсаційного механізму для України, громадян та бізнесу. В Україні наразі розпочато створення міжнародного Реєстру збитків, завданих збройною агресією російської федерації. Компенсаційний механізм передбачає також створення компенсаційної комісії, яка розглядатиме індивідуальні заяви про компенсацію росією збитків від громадян, компаній та держави. Також має бути створено компенсаційний фонд, який накопичуватиме кошти для виплати

рішень комісії, в тому числі за рахунок конфіскованих російських активів.

Отже, в основу майбутнього компенсаційного механізму має бути покладено «підхід екосистемних послуг», що дозволить значно збільшити суму репарацій, що сплачуватиме російська федерація Україні. Цікавим для України є вивчення та врахування міжнародної практики компенсації екологічної шкоди, заподіяної внаслідок воєнних дій. Для забезпечення правового регулювання концепції екосистемних послуг необхідно розробити та прийняти Закон України «Про екосистемні послуги» та нормативно-правові акти, спрямовані на його реалізацію (насамперед, методики інвентаризації та оцінювання екосистемних послуг).

Список використаних джерел

1. Війна завдала шкоди природі України більш як на 2 трильйони гривень. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3680808-vijna-zavdala-skodi-prirodi-ukraini-bils-ak-na-2-triljoni-mindovkilla.html#:~:text=%>

2. Eritrea-Ethiopia Claims Commission - Final Award - Ethiopia's Damages Claims, Decision of 17 August 2009. URL: https://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXVI/631-770.pdf

3. Василюк О., Ільмінська Л. Екосистемні послуги. Огляд. URL: https://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2020/09/EcoPoslugy_web_new.pdf (дата звернення: 05.04.2023)

4. Міжнародний суд. Вебсторінка справи «Певна діяльність, проведена Нікарагуа у прикордонній зоні (Коста-Ріка проти Нікарагуа)». URL: [Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area \(Costa Rica v. Nicaragua\) \(icj-cij.org\)](https://www.icj-cij.org/cases/12010) (дата звернення: 05.04.2023).

5. Міжнародний суд. Вебсторінка справи «Збройні дії на території Конго (Демократична Республіка Конго проти Уганди)». URL: [Armed Activities on the Territory of the Congo \(Democratic Republic of the Congo v. Uganda\) \(icj-cij.org\)](https://www.icj-cij.org/cases/12010)

6. The United Nations Compensation Commission (UNCC). URL: <https://uncc.ch/home>.

КОГУТ ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА,
доц. кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, доц.

АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Інтеграція України в європейський правовий простір вимагає реформування правової системи з врахуванням стандартів та принципів, що сформувалися на загальноєвропейському рівні. Тому досить знаковою подією є те, що Україна, перебуваючи у стані війни, намагається встановити єдині прозорі правила взаємодії між державою та громадянами й бізнесом. Мова йде про *Закон України «Про адміністративну процедуру»*, який, як зазначено в преамбулі, «регулює відносини органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, інших суб'єктів, які відповідно до закону уповноважені здійснювати функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у дусі визначеної Конституцією України демократичної та правової держави та з метою забезпечення права і закону, а також зобов'язання держави забезпечувати і захищати права, свободи чи законні інтереси людини і громадянина» [1]. Цього закону суспільство чекало досить довго, адже про необхідність кодифікації адміністративно-процедурного законодавства говорилось ще в Концепції адміністративної реформи, затвердженої Указом Президента України від 22 липня 1998 року. З того часу на розгляд до ВРУ було подано щонайменше три проекти Адміністративно-процедурного кодексу України та два законопроекти «Про адміністративну процедуру». І ось, нарешті, 17 лютого 2022 року (майже напередодні широкомасштабного вторгнення росіян) ВРУ ухвалила раніше заветований Закон України «Про адміністративну процедуру» (далі – ЗАП), 13 червня 2022 року його підписав Президент України, а 15 грудня 2023 року ЗАП набуде чинності (крім пункту 8 розділу IX, який вже діє, бо встановлює певні обов'язки КМУ щодо подання відповідних законодавчих пропозицій та прийняття та/або оновлення нормативних актів органів виконавчої влади).

Ми не будемо зупинятись на новелах ЗАП, лише зазначимо, що запровадження загальної адміністративної процедури наближає Україну до стандартів Європейського Союзу, адже подібні закони

діють у всіх державах-членах ЄС як невід'ємна частина права на належне урядування. У цьому контексті доцільно згадати *справу ЄСПЛ «Рисовський проти України»* [2], яка ґрунтується на особливій важливості того, щоб органи публічної влади дотримувалися принципів належного урядування. Вони передбачають, що у разі, коли йдеться про питання публічного інтересу, зокрема якщо справа впливає на такі основоположні права людини, як майнові права, публічні органи повинні діяти вчасно та в належний і якомога послідовніший спосіб. Зокрема, на публічні органи покладено обов'язок запровадити внутрішні адміністративні процедури, які посилять прозорість і ясність їхніх дій, мінімізують ризик помилок і сприятимуть правовій визначеності в цивільних правовідносинах, що торкаються майнових інтересів.

Доцільно згадати і *Хартію Європейського Союзу про основоположні права* [3], а саме статтю 41, яка встановлює, що «Кожна людина має право на розгляд своєї справи неупереджено, справедливо та у відповідні терміни установами, органами, офісами та агентствами Європейського Союзу. Це право включає: (а) право кожної особи бути вислуханою до того, як будуть вжиті будь-які індивідуальні заходи, які могли б вплинути на неї чи на нього; (б) право кожної особи на доступ до її файлів із дотриманням законних інтересів конфіденційності та професійної та ділової таємниці; (с) адміністрація має зобов'язання вмотивувати свої рішення.

На увагу заслуговує і *проект Модельних правил адміністративних процедур Європейського Союзу*, що були підготовлені науково-дослідницькою групою Європейського Союзу з адміністративного права у 2014 р. [4]. Як зазначено в документі, адміністративні процедури в ЄС мають бути засновані на конституційних принципах, що вже містяться в установчих угодах Європейського Союзу, а це принцип верховенства права та принцип належної адміністрації. Наголошується, що будь-яка адміністративна діяльність має базуватися на зобов'язаннях забезпечити рівноправність усіх приватних осіб і відсутність будь-якої дискримінації, правову визначеність, справедливість, неупередженість та об'єктивність. Крім того, до переліку принципів віднесено пропорційність, захист законних очікувань, прозорість і доступ до ефективних правових засобів. Окремий наголос зроблено на безперечності додержання принципу субсидіарності, широго співробітництва та чіткого розподілу обов'язків [5, с.112].

Необхідно слід сказати і про *принципи належного урядування*. Зазначимо, що концепція Good Governance була запроваджена в ЄС ще

на початку ХХІ ст. Як управлінська модель Governance оформилася, коли вийшла у світ Програма розвитку ООН «Governance» для сталого розвитку людських ресурсів» (1997 р.). У Програмі ООН основними принципами «Good Governance» було зазначено: 1) участь у прийнятті державних управлінських рішень; 2) консенсус під час прийняття рішень; 3) зворотний зв'язок; 4) ефективність у проведенні державної політики; 5) відповідальність усіх учасників процесу; 6) прозорість; 7) рівноправність; 8) верховенство закону; 9) стратегічне бачення [6].

Порівняльний аналіз положень законодавства ЄС з вітчизняним ЗАП свідчить про те, що законодавець врахував європейські стандарти адміністративної процедури. Так, ч.1 ст.4 ЗАП виділяє такі принципи адміністративної процедури: 1) верховенство права, у тому числі законності та юридичної визначеності; 2) рівність перед законом; 3) обґрунтованість; 4) безсторонність (неупередженість) адміністративного органу; 5) добросовісність і розсудливість; 6) пропорційність; 7) відкритість; 8) своєчасність і розумний строк; 9) ефективність; 10) презумпція правомірності дій та вимог особи; 11) офіційність; 12) гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні; 13) гарантування ефективних засобів правового захисту. А вже у статтях 5-18 деталізується зміст принципів адміністративної процедури. Зупинимось на окремих проблемних моментах закріплення вітчизняних принципів адміністративної процедури.

По-перше, якщо п.1 ч.1 ст.4 ЗАП виділяє принцип верховенства права, у тому числі законності та юридичної визначеності, то статті 5-6 присвячені конкретизації окремо принципу верховенства права та принципу законності, а от зміст юридичної визначеності взагалі відсутній. Зазначимо, що у редакції законопроекту 2019 року (до якого навіть було розроблено ґрунтовний науково-практичний коментар [7]), була ст. 9 «Обґрунтованість та визначеність», ч.5 якої встановлювала, що адміністративний акт за змістом повинен бути належно визначеним та зрозумілим. На думку авторів коментаря, ця вимога стосувалась і чіткості положень адміністративного акта, і його мови [7, с.58].

По-друге, дещо сумнівною вважаємо юридичну конструкцію ч.4 ст.5 – «висновки про застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, є обов'язковими для всіх адміністративних органів, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права». Але ж відповідно до ч.2 ст.19 Конституції України «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані

діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [8]. Чи зможуть на практиці відповідні адміністративні органи використовувати висновки Верховного Суду? А якщо такий обов'язок не буде виконано, то що тоді?

По-третє, ст.7 ЗАП, яка присвячена принципу рівності перед законом, поширює цей принцип на всіх *фізичних осіб* незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, стану здоров'я, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, а також на усіх *юридичних осіб* незалежно від організаційно-правової форми, форми власності, підпорядкування, місцезнаходження, місця створення та реєстрації, законодавства, відповідно до якого створена юридична особа, та інших ознак чи обставин. Але ж потенційним учасником адміністративної процедури можуть бути не лише фізичні та юридичні особи, а і *громадське об'єднання, що не має статусу юридичної особи* (п.8 ч.1 ст.2 ЗАП). Отже закріплений у ЗАП принцип стосується не всіх?

По-четверте, заслуговують на увагу думки щодо розширення переліку адміністративної процедури принципом конфіденційності (або захисту персональних даних) [9, с.173; 10, с.50], адже цей принцип є одним із базових принципів чинного законодавства України, визначений він і в європейських стандартах адміністративного урядування. Редакція ч.3 ст.12 ЗАП (яка присвячена принципу відкритості) містить лише заборону розголошення наявних у справі відомостей, що відповідно до закону становлять інформацію з обмеженим доступом. Для дотримання принципу збереження конфіденційної інформації слушною вважаємо пропозицію закріпити такі вимоги до органів публічної адміністрації в адміністративній процедурі: «1) зобов'язання зберігати конфіденційну інформацію про фізичну особу (персональні дані) та юридичну особу (за виключенням тієї інформації, що підлягає розголошенню); 2) право поширювати конфіденційну інформацію лише за бажанням особи у визначеному нею порядку відповідно до законодавства; 3) зобов'язання щодо неможливості використовувати у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб конфіденційної інформації, а у випадку її розголошення нести відповідальність» [10, с. 51].

Отже, ми розглянули лише окремі проблемні моменти законодавчого закріплення принципів адміністративної процедури. Підготовка до введення ЗАП в дію включає численні зміни до спеціального законодавства, адже предмет його правового регулювання охоплює дуже широке коло відносин, а Прикінцеві та

перехідні положення передбачають часткові зміни лише до двох законів – «Про звернення громадян» та «Про адміністративні послуги». ЗАП повинен стати загальним законом, який визначає спільні процедурні правила для всіх сфер публічного адміністрування, а у спеціальних законах мають залишитися лише обґрунтовані винятки щодо особливостей адміністративного провадження для окремих категорій адміністративних справ, але при цьому ці особливості повинні відповідати принципам адміністративної процедури, визначеним ЗАП.

Частина 2 статті 1 встановлює перелік відносин, на які не поширюється дія ЗАП. Серед цього переліку слід звернути увагу на пункт 2 у якому зазначено про відносини, що виникають під час «судового провадження». Отже, провадження у справах про адміністративні правопорушення, що розглядаються адміністративними комісіями при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад, виконавчими комітетами (а в населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, - виконавчими органами, що виконують їх повноваження), органами Національної поліції, органами державних інспекцій та іншими органами (посадовими особами), уповноваженими на те Кодексом України про адміністративні правопорушення, має здійснюватися з дня набрання чинності Законом України «Про адміністративну процедуру» відповідно до його положень. Очевидно це правильно, адже по своїй суті і формі, притягнення до адміністративної відповідальності за Кодексом України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) – це така ж адміністративна діяльність і такі ж самі адміністративні акти. Але належна реалізація таких положень потребує концептуального осмислення щодо одночасного внесення відповідних змін до КУпАП та інших законодавчих актів України, які регулюють правовідносини, пов'язані із адміністративною відповідальністю (зокрема Митний кодекс України, Податковий кодекс України, Господарський кодекс України тощо). Доцільніше було б ці зміни вже викласти у розділі Прикінцеві та перехідні положення. Але там міститься лише п.8 (що вже діє), який надає доручення КМУ протягом 12 місяців з дня опублікування цього Закону подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів України у відповідність із цим Законом. Висловлюємо сподівання, що доручення буде виконано, зміни буде розроблено, законодавство гармонізовано і у визначений час ЗАП запрацює та запровадить якісно новий рівень законодавчої регламентації процедур зовнішньо-управлінської діяльності адміністративних органів і забезпечить належний баланс публічних та приватних інтересів.

Список використаних джерел

1. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text__ (дата звернення: 01.03.2023).
2. Справа «Рисовський проти України» (Заява № 29979/04) від 20 жовтня 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854#Text____ (дата звернення: 25.03.2023).
3. Хартія Європейського Союзу про основоположні права. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-uevropejs> (дата звернення: 25.03.2023).
4. ReNEUAL Model Rules on EU Administrative Procedure 2014. URL: <http://www.reneual.eu/projects-and-publications/reneual-1-0> (дата звернення: 25.03.2023).
5. Бережна К.В. Проблемні аспекти правового регулювання провадження адміністративних процедур в Україні. *Право і суспільство*. №6-2. Частина 2. Дніпро. 2015 р. С.110-114. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/6_2_2015/part_2/23.pdf (дата звернення: 25.03.2023).
6. Шаульська Г.М. Принципи «належного врядування»: перспективи впровадження в Україні. *Держава та регіони*. Серія: Державне управління. 2019 р. № 2 (66). С. 140-143. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/2_2019/26.pdf (дата звернення: 25.03.2023).
7. Науково-практичний коментар до проекту Закону України «Про адміністративну процедуру» / Авт. колектив (Андрійко О.Ф., Бевзенко В.М. та ін.), за заг. ред. Тимошука В.П. К.: ФОП Мишалов Д.В., 2019. 460 с.
8. Конституція України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.03.2023).
9. Шарая А.А. Реалізація принципів адміністративно-процедурного права. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. С.169-174. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2019/4/part_3/40.pdf (дата звернення: 25.03.2023).
10. Криворучко І.В. Організаційні принципи адміністративної процедури: сутність, перелік, законодавче закріплення. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 3. С. 49-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2016_3_10 (дата звернення: 25.03.2023).

КРАВЧУК СТЕПАН ЙОСИПОВИЧ,
ст. викладач кафедри права
Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, доц.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТИМЧАСОВО ВИЛУЧЕНОГО МАЙНА

Кримінальний процесуальний кодекс України вперше вводить інститут тимчасового вилучення майна. Згідно ч.1 ст.167 КПК тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення [1, с. 34].

Тимчасово вилучити майно може не тільки уповноважена особа правоохоронного органу, а кожен, хто законно затримав особу відповідно до норм КПК України. Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно із доставкою затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Факт передання тимчасово вилученого майна засвідчується протоколом. Тимчасове вилучення майна може здійснюватися також під час обшуку, огляду.

Вивченням питання щодо обмеження права власності під час кримінального провадження займалися вчені-процесуалісти Галаган В., Гловюк І., Давиденко С., Калачова О., Тракало Р., Удовенко Ж., Хахуцяк О. та інші. Разом з тим не в повній мірі науковцями вивчався такий важливий аспект як оформлення тимчасово вилученого певного майна під час обшуку, яке за своїми фактичними ознаками підпадає під ознаки і речового доказу. Тому метою цієї статті є дослідження питання необхідності звернення на наступний робочий день з клопотанням до суду щодо всього майна, яке вилучається під час проведення обшуку та огляду, про його арешт, вважаючи таке майно тимчасово вилученим.

Щоб вирішити це питання, слід звернутися до ч.7 ст.236 КПК України [1, с. 97]. Зі змісту цієї норми вбачається, що вилучені під час проведення обшуку об'єкти мають одне з трьох значень:

- 1) речі та документи, що входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на їх відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку;
- 2) предмети, вилучені законом з обігу;

3) речі та документи, що не входять до цього переліку, тобто тимчасово вилучене майно, що вважається таким відповідно до ч.1 ст.167 КПК України до вирішення питання про його арешт або повернення (до цієї групи належать мобільні телефони, SIM-картки, платіжні та банківські документи, інші речі, які зберегли на собі сліди злочину тощо).

Якщо в ухвалі слідчого судді про проведення обшуку конкретно зазначено предмети, які мають бути вилучені, то факт їх вилучення відображається у протоколі обшуку [2, с. 47].

Якщо в процесі обшуку вилучаються також й інші предмети, які не були зазначені в ухвалі слідчого судді, то вони набувають статусу тимчасово вилученого майна, також докладно описуються в протоколі обшуку або окремо у протоколі огляду. Аналогічне правило передбачено і стосовно проведення огляду - вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученими. У цих випадках процесуальне оформлення речових доказів здійснюється у таких процесуальних документах: ухвалі слідчого судді про обшук та протоколі обшуку (якщо вилучено лише той предмет, що вказано в ухвалі слідчого судді); протоколі огляду; клопотанні про арешт тимчасово вилученого майна; ухвалі слідчого судді про арешт тимчасово вилученого майна, що відповідає критеріям, передбаченим ст.167 КПК України (два останні процесуальні документи складаються, як зазначено вище, у тих випадках, коли під час обшуку чи огляду вилучені предмети чи документи, не зазначені в ухвалі слідчого судді про проведення вказаних слідчих (розшукових) дій) [3].

Таким чином, вирішення питання про те, чи є майно, вилучене уповноваженою службовою особою органу досудового розслідування під час проведення обшуку, тимчасово вилученим, залежить від того, чи було надано дозвіл на його вилучення слідчим суддею, судом.

Цей висновок цілком відповідає положенням ч.1 ст.167 КПК України про те, що такий забезпечувальний захід триває до вирішення питання про арешт майна або його повернення. Тобто тимчасовість цього заходу обумовлюється його застосуванням без дозволу слідчого судді, який у разі позитивного вирішення питання про арешт майна по суті легітимізує його попереднє вилучення, чим забезпечується, зокрема, допустимість доказів, якщо вилучені предмети мають значення речових доказів у кримінальному провадженні [5, с.69]. Однак закріплений у чинному КПК України порядок дій із майном, тимчасово вилученим в ході процесуальних дій, яке за своєю сутністю є речовим доказом, не відповідає потребам практики. Зокрема, якщо

керуватись логікою чинного КПК України, все майно, яке не входило до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на його відшукання та не є вилученим з обігу, слід відносити до тимчасово вилученого майна. З аналізу цього Кодексу вбачається, що тимчасово вилучене майно може набути статусу речового доказу лише в разі накладення на нього арешту. Але з практичного боку накладення арешту можливе не на будь-який об'єкт, тимчасово вилучений під час процесуальної дії. Зокрема згідно з п.3 ч.2 ст.171 КПК України у клопотанні слідчого, прокурора про арешт майна з-поміж іншого повинно бути зазначено документи, що підтверджують право власності на майно, що належить арештувати. Цю вимогу неможливо виконати у разі тимчасового вилучення під час проведення огляду таких об'єктів, як, наприклад, волосина, крапля крові, ніготь тощо, що більше належать до слідів, а не речових доказів. Такі об'єкти не відповідають ознакам, передбаченим ч.2 ст.167 КПК України, оскільки не є майном, щодо якого є підстави вважати, що воно: 1) підшукане, виготовлене, пристосоване чи використане як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегло на собі його сліди; 2) призначалося (використовувалося) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з його незаконним обігом; 4) одержане внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходом від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено [6, с.46].

Згідно положення ч.3 ст.173 КПК України, відмова в задоволенні або часткове задоволення клопотання про арешт майна тягне за собою негайне повернення особі всього або частини тимчасово вилученого майна. У ч.3 ст.233 та ч 2 ст.255 КПК України зазначено, що отримані докази у визначених законом випадках може бути визнано недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню. Адже нелогічно повертати особі наркотичні засоби, незареєстровану зброю, вибухові чи сильнодіючі речовини тощо, на володіння і зберігання яких в особі немає достатніх законних підстав. У цьому разі наявність в особі зазначеного майна може утворювати склад окремого кримінального правопорушення, щодо якого кримінальне провадження не проводять [8]. Тому виникає необхідність доповнення цієї статті нормою, відповідно до якої якщо майном є предмети, вилучені законом з обігу, про це ухвалою слідчого судді

повідомляють прокурора для вирішення питання про початок кримінального провадження за цими фактами.

Закріплений у чинному КПК України порядок дій із тимчасово вилученим майном сприяє затягуванню строків розслідування, оскільки, наприклад, для проведення експертизи тієї ж волосини, вилученої під час огляду, спочатку слід було б накласти на неї арешт, а підготовка клопотання про арешт майна, його розгляд та вирішення займають певний час. Враховуючи викладене, існуючий порядок, згідно з яким для визнання вилученого об'єкту речовим доказом необхідно, щоб цей об'єкт ще до проведення обшуку належав до переліку, щодо якого судом прямо надано дозвіл на їх вилучення, або ж на нього було накладено арешт, потребує зміни, оскільки не здатний вирішити усіх практичних питань [7].

Кримінальний процесуальний закон має надавати слідчому можливість визнати речовим доказом певні об'єкти, вилучені під час обшуку, навіть якщо вони не були включені до переліку майна, яке суд дозволив вилучити в своїй ухвалі та якщо вони не є майном, на яке слід накладати арешт. Для усунення цієї прогалини доцільно внести змін до ч.7 ст.236 та ч.7 ст.237 КПК України. У цих процесуальних нормах доцільно зазначити, що вилучені речі та документи, які не входять до переліку, щодо якого прямо надано дозвіл на відшукання в ухвалі про дозвіл на проведення обшуку, та не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, чи до речових доказів відповідно до ч.1 ст.98 цього Кодексу, вважаються тимчасово вилученим майном [4, с.183].

При цьому слід зауважити, що згідно з ч.1 ст.98 КПК України речовими доказами є не лише знаряддя вчинення кримінального правопорушення, а й матеріальні об'єкти, які зберегли на собі сліди, а також об'єкти, які містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Саме до речових доказів припустимо віднести як сліди злочину, так і предмети, на яких вони виявлені [8].

Враховання зазначених пропозицій надасть можливість слідчому у подальшому визначити, які матеріальні об'єкти, виявлені ним під час проведення процесуальних дій, можуть бути віднесені до слідів чи речових доказів, і як саме використані у доказуванні.

За необхідності призначення експертиз чи проведення інших процесуальних дій запропоновані зміни надають можливість оптимізувати процес розслідування та не звертатися до слідчого судді з питаннями про арешт таких об'єктів. Це надає реальну можливість суттєво заощадити робочий час слідчого та звернути увагу на інші

важливі питання розслідування, у тому числі по інших кримінальних провадженнях [10, с.47].

З огляду на викладене, можна зробити висновок про те, що підстави та порядок проведення тимчасового вилучення майна у чинному КПК України врегульовані досить суперечливо. У зв'язку з нечіткою регламентацією процесуальних дій органів, що ведуть кримінальне провадження, під час здійснення тимчасового вилучення майна зростає ризик незаконного обмеження можливостей володільців такого майна користуватись, володіти та розпоряджатись ним, а, отже, виникає підвищена небезпека порушення засад недоторканності права власності. За таких умов питання уточнення й деталізації змісту норм КПК України, що регламентують тимчасове вилучення майна, потребує свого невідкладного подальшого дослідження та висловлення пропозицій щодо їх вирішення.

Список використаних джерел

1. Верхогляд-Герасименко О. В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально-процесуального примусу : монографія. Х. : Юрайт, 2012. 216 с.

2. Галаган В.І. Протокол як форма фіксування кримінального провадження. *Дні науки Національного університету «Києво-Могилянська академія» на факультеті правничих наук : тези наук. доп. та повідомл. К., 2014. С. 46-48.-Могилянська академія» на факультеті правничих наук : тези наук. доп. та повідомл. К., 2014. С. 46-48.*

3. Гловюк І. В. Деякі проблеми тимчасового вилучення та арешту майна як заходів забезпечення кримінального провадження. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія».* 2013. Т. 13. URL:<http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/2503> (дата звернення 20.02.2023).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Х. : Право, 2012. 768 с.

5. Крушинський С. Процесуальне оформлення доказів, поданих сторонами та іншими учасниками кримінального провадження. *Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України : зб. матеріалів міжвуз. наук. конф., м. Київ, 26 квіт. 2013 р. К. : Алерта, 2013. С. 67-71.*

6. Пожар О. М. Процесуальні засади (гарантії) реалізації права на особисту недоторканність як суб'єктивного права людини. *Митна справа.* 2013. № 4. С. 43-49.

7. Проблеми застосування положень Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, обшуку та тимчасового доступу до речей і документів. *Закон і Бізнес*. URL: <https://zib.com.ua/ua/41323.html> (дата звернення 12.03.2023).

8. Савицький Д. О. Умови застосування заходів кримінально-процесуального примусу. *Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової дійсності: генезис та напрями вдосконалення: наук.-практ. Інтернет-конф.*, 15 груд. 2011 р. Секція № 5. URL: https://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=140%25 (дата звернення 24.03.2023).

9. Удовенко Ж.В. Невтручання у приватне життя при провадженні деяких слідчих (розшукових) дій. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. (Серія «Право»). 2013. № 2(8) . URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13uzvsrd.pdf> (дата звернення 26.03.2023).

10. Хахуцяк О. Ю. Речові докази у новому Кримінальному процесуальному кодексі України. *Адвокат*. 2013. № 6(153). С. 46-48.

ЛАГОЙДА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА,
доц. кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, доц.

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЕКОЛОГІЧНОГО ОМБУДСМЕНА В УКРАЇНІ ЯК ВИМОГА ЧАСУ

Конвергація природоресурсного законодавства України до законодавства ЄС, збільшення антропогенного впливу на довкілля і, як наслідок, зазіхання на екологічну безпеку і, зрештою, бойові дії, які ведуться на території нашої держави, вимагають посиленої уваги до еколого-правового статусу людини і громадянина.

Право на екологічну безпеку як фундаментальне життєво забезпечувальне право в сучасних умовах постійно перебуває під загрозою порушення. Масштаб наслідків від злочинів росії проти довкілля України на даний момент навіть неможливо оцінити. Особливе занепокоєння викликає неможливість отримати, перевірити і відреагувати на інформацію про лиха та аварії на тимчасово окупованих територіях. Потребує належної реалізації під час війни і право на екологічну інформацію. Зокрема, є запит суспільства на забезпечення вільного доступу до даних про радіаційний фонд на

атомних електростанціях і навколо них. Після завершення активних бойових дій активізується і реалізація права на відшкодування екологічної шкоди.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (ст. ст. 10, 11) закріплює основи системи гарантування екологічних прав [1]. Для їх реалізації громадянину слід звернутися до однієї з інституцій, в компетенції якої знаходиться вирішення спірного питання, а це: правоохоронні органи (зокрема, поліція та прокуратура), суди, органи місцевого самоврядування, Уповноважений Верховної Ради з прав людини (омбудсмен) та ін. Кожна з вищевказаних інституцій може розглянути та вирішувати конкретні правові спори, але їх діяльність не спрямована на узагальнення практики та усунення причин порушення прав та свобод. Такі можливості має тільки Уповноважений Верховної Ради з прав людини, що витікає з його прав, які закріплені ст. 13 профільного Закону України [2].

Аналіз соціологічних досліджень, проведених соціологічною службою Центру Разумкова (липень - серпень 2021 р.) показує порівняно високу довіру до омбудсмена з боку громадян (баланс «довіри - недовіри» – 8,4). До прикладу, той самий показник у судовій системі в цілому – 58,7, а в прокуратури – 53,3 [3]. Аналогічне дослідження в лютому – березні 2023 р. вже для Уповноваженого з прав людини показує баланс «довіра – недовіра» 29,6, а судова система отримала показник – 34,1, прокуратура – 11,2, а державний апарат в цілому – 38,4 [4].

Отже, омбудсмен має найбільше резервів для розширення своєї діяльності і збільшення її результативності. Саме тому згідно із Стратегічними напрямками діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на 2022 рік, Секретаріатом Уповноваженого здійснюється моніторинг додержання екологічних прав людини органами державної влади та місцевого самоврядування у сфері права на безпечне атмосферне повітря та поводження з відходами [5].

Загалом слід відзначити, що останні роки в Україні прослідковується тенденція до запровадження спеціалізованих омбудсменів (Рада бізнес-омбудсмена, радники - уповноважені Президента – з прав дітей, з питань безбар'єрності, з питань учасників бойових дій, з питань Фонду Президента з підтримки освіти, науки та спорту і т.д.).

У 1985 році Комітет міністрів Ради Європи прийняв Рекомендацію CM/Rec(85)13 про інститут омбудсмена. Зважаючи на його значний розвиток в Європі і за її межами за останні 30 років, Кабінет Міністрів Ради Європи доручив Керівному комітету з прав

людини переглянути вищезгаданий документ. Нова Рекомендація СМ/Rec(2019)6 Комітету міністрів державам-членам про розвиток інституту омбудсмена була прийнята 16 жовтня 2019 року. Їй передувало прийняття Венеціанською комісією Принципів захисту і просування інституту омбудсмена, відомих як «Венеціанські принципи». В п. 4 яких зазначено: «Вибір моделі (єдиний омбудсмен чи безліч омбудсменів) залежить від державної організації, її особливостей і потреб. Інститут омбудсмена може бути організований на різних рівнях і з різною компетенцією.» [6]

Цікавим є досвід приватних підприємств, які піклуються про довкілля і вводять в штат посади, в обов'язки яких входять виключно екологічні питання. Зокрема, металургійний комбінат «АрселорМіттал Кривий Ріг» нещодавно призначив екологічного омбудсмена, який відповідатиме за реалізацію оновленої екологічної стратегії компанії, взаємодію з еко-спільнотою, план декарбонізації «АрселорМіттал Кривий Ріг» і увесь спектр завдань, які стосуються адаптації підприємства до європейських вимог зменшення промислового навантаження на навколишнє середовище. [7] Хоча до формулювання назви посади є деякі питання, але загалом такі приклади показують запит суспільства на реформування інституційного забезпечення захисту екологічних прав.

Вищенаведене підтверджується і фактом подання в червні 2020 року електронної петиції на офіційне інтернет-представництво Президента України «Про запровадження в Україні інституту екологічного омбудсмена», в якій зазначено, що інститут екологічного омбудсмена нині існує більше ніж у 50 країнах світу і суттєво підвищує ефективність функцій із захисту довкілля. Його завдання не просто стежити за дотриманням екологічних прав громадян і оперативно реагувати на їх порушення, але й здійснювати відповідні превентивні заходи, сприяти виконанню природоохоронних зобов'язань суб'єктами господарювання, організаціями та установами, дотриманню норм екологічного законодавства [8].

Отже, можна вирішити питання посилення гарантування і захисту екологічних прав громадян інститутом омбудсмена в Україні шляхом реформування існуючої моделі чи створення нової.

На даний момент Уповноважений Верховної Ради з прав людини має сім представників, представника з земельних чи екологічних питань немає. Їх віднесено до повноважень представника з дотримання соціальних та економічних прав. Однак, після запровадження ринку землі і у зв'язку із вторгненням росії в Україну є велика ймовірність перевищення кількості звернень щодо порушення

екологічних і земельних прав та спроможності існуючої системи їх захисту.

На нашу думку доцільним є ведення мови про радикальний спосіб покращення інституційного забезпечення захисту екологічних прав громадян шляхом створення окремого екологічного (природоресурсного) омбудсмена. Офіційно назва посади могла б звучати як Уповноважений з екологічних питань.

Для цього потрібно розробити і прийняти окремий нормативно-правовий акт, де б було закріплено основні засади та гарантії діяльності Уповноваженого з екологічних питань, вимоги до особи, що претендує на дану посаду, основні завдання і повноваження даної посадової особи, організаційне, інформаційно-довідкове та інше забезпечення діяльності Уповноваженого.

Запровадження такого інституту посилить управлінський вплив на природоресурсні правовідносини, покращить інституційно-функціональне забезпечення екологічних прав, сприятиме підвищенню правової культури і екологічної свідомості громадян.

Посилення захисту екологічних прав громадян має відбуватися, перш за все, через удосконалення роботи існуючих інституцій, що мають на це відповідні повноваження, а також за допомогою чіткого законодавчого регулювання даних правовідносин. Але, зважаючи на вибір Україною моделі запровадження спеціалізованих омбудсменів, а також на те, що «забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи - катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави» (ст. 16 Конституції України), «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» (ст. 14 Конституції України) [9], запровадження окремого інституту екологічного (природоресурсного) омбудсмена є виправданим та актуальним.

Список використаних джерел

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546 (дата звернення: 11.04.2023).

2. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99 (дата звернення: 11.04.2023).

3. Довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян України (липень–серпень 2021р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy> (дата звернення: 11.04.2023).

4. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (лютий–березень 2023р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-liutyi-berezen-2023r> (дата звернення: 11.04.2023).

5. Стратегічний план діяльності. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/strateg-napryam-diyalnosti-na-2022.pdf> (дата звернення: 12.04.2023).

6. Принципи захисту і просування інституту омбудсмена («Венеціанські принципи»), прийнято Венеціанською комісією на 118-й пленарній сесії (Венеція, 15-16 березня 2019 року). URL: https://boi.org.ua/upload/wn/sr/ombudsman%20principles_ukr.pdf (дата звернення: 12.04.2023).

7. «АрселорМіттал Кривий Ріг» призначив екологічного омбудсмена. URL: <https://eba.com.ua/arselormittal-kryvyj-rig-pryznachyv-ekologichnogo-ombudsmena/> (дата звернення: 12.04.2023).

8. Про запровадження в Україні інституту екологічного омбудсмена. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/98272> (дата звернення: 12.04.2023).

9. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (дата звернення: 12.04.2023).

ЛИТВИНЕНКО АНАСТАСІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА,
викл. кафедри публічного і приватного права
Східноєвропейського університету імені Рауфа Аблязова

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЇ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Вступивши в інформаційну епоху, суспільство активно використовує інформаційно-комунікаційні технології, автоматизує і роботизує всі галузі виробництва, створює інтегративну комунікаційну системи, удосконалює джерела та носії інформації, що призвело до її

докорінної трансформації. З формуванням інформаційного суспільства виник інформаційно-комунікаційний та економічний простір, який перетворив інформацію на один з найважливіших ресурсів розвитку суспільства.

Активне впровадження інформаційних та комп'ютерних технологій, поширення інформаційно-комунікаційних мереж, сприяють формуванню глобального інформаційно-комунікаційного середовища, яке охоплює всю планету. Інформаційно-комунікаційний простір поступово стає засобом інформаційного впливу на свідомість мас. Під впливом інформаційно-комп'ютерних технологій докорінно змінюється структура суспільства зазнають змін і комунікативні відносини. Активне поширення інформаційних, комунікаційних і комп'ютерних технологій та їх вплив на суспільство стає однією з міждисциплінарних наукових проблем, оскільки вона безпосередньо пов'язана з проблемою майбутнього людства [1].

Характерною рисою сучасного інформаційного суспільства є зростання знань, перетворення інформації на головний предмет людської праці. Сьогодні можна впевнено стверджувати, що в епоху інформаційних технологій і високотехнологічного виробництва інформаційне виробництво стає одним з видів обробної промисловості, а наука стає продуктивною силою. Інформаційне суспільство базується на інформації та розвинутій мережі послуг та має вплив на всі сфери життя суспільства: освіту, охорону здоров'я, заклади культури, учасники яких або отримують, або надають інформацію, передаючи свої знання як послугу. Стрімкий розвиток інтернет-технологій відкрив нові способи організації ділових відносин на різних рівнях. Поміж Інтернету та веб-технологій, з'явилися нові способи фінансових розрахунків, електронних платежів, а також можливість здійснювати покупки, отримувати різноманітні послуги.

Інформаційно-комунікаційні технології використовуються як засіб міжкультурної комунікації, що розширило можливості громадян спілкуватися один з одним по всій нашій планеті на форумах, веб-сайтах та блогах.

Використання інформаційних та комп'ютерних технологій розширює можливості громадян брати участь у муніципальному чи державному управлінні, дає можливість оцінювати події, що відбуваються в країні та за кордоном.

У філософському дискурсі не існує єдиного підходу до оцінки досягнень у сфері інформації та інформаційних технологій.

Дослідники стверджують, що інформаційні технології вдосконалюються завдяки потребам матеріального виробництва, а накопичення інформації є показником суспільного прогресу [2].

У сучасному суспільстві інформація стає промисловим продуктом, а її виробництво – одним з видів промисловості. Інформація та інформаційно-комунікаційні технології стають одним із джерел продуктивності праці та влади. Люди мають доступ до необмеженої кількості інформації, знання якої дозволяє їм будувати комунікацію з усім світовим співтовариством. Знання певної інформації дає можливість контролювати суспільство, впливати на суспільну свідомість. Інформаційне середовище створює умови не тільки для інтелектуального розвитку людини, а й для набуття нового виду діяльності, поліпшення матеріального становища, дозволяє людям з обмеженими можливостями соціально адаптуватися. Завдяки впровадженню нових технологій поступово усуваються протиріччя між виробництвом і споживанням, змінюється структура зайнятості.

У сучасному суспільстві, завдяки широкому впровадженню інформаційних та цифрових технологій, досягнуто прогресу в усіх галузях науки та виробництва, набувають поширення новітні технології доповненої реальності, які набули широкого розповсюдження. Технологія доповненої реальності – це проектування різної інформації: текстів, відео, графіків, аудіоматеріалів на поверхню екрану в режимі реального часу.

Впровадження інформаційних та комп'ютерних технологій сприяє активному розвитку світової економіки, формуванню світової фінансової системи, електронних бірж праці, що вплинуло на формування глобального інформаційного суспільства. Це підтверджується існуванням «всесвітньої павутини» (Інтернет, Skype, електронна пошта), що дозволяє в будь-який час зв'язатися з організацією або людиною, яка проживає в будь-якій точці світу. Цифрова обробка різних джерел інформації, процес обміну інформацією не має просторових і геополітичних кордонів, сприяючи взаємопроникненню культур, що не дозволяє зберегти самотність культури окремих етнічних груп. Інформаційні та комп'ютерні технології сприяють створенню кіберпростору, як інструменту маніпулювання свідомістю людей. Інтернет використовується для поширення викривленої, сфальсифікованої інформації з метою маніпулювання суспільною свідомістю. В Інтернеті інформація передається в режимі інтерактивності та за відсутності цензури. Людина, отримавши її, самостійно обробляє, оцінює, потрапляючи під вплив пропагандистських ідей, змінює систему цінностей, світогляд. В

умовах формування глобального інформаційного простору активно використовуються хакерські атаки та кібертероризм, що створює можливість для інформаційних війн проти будь-якої держави. Інформаційні війни використовують глобальний інформаційний простір як поле бою, обробляючи та фальсифікуючи інформацію.

Тож активне впровадження інформаційних, комунікаційних та комп'ютерних технологій у життя сучасного суспільства є амбівалентним за своєю природою. Це не викликає сумнівів, що впровадження та поширення інформаційних, комунікаційних та комп'ютерних технологій у сучасному суспільстві принесло багато позитиву, зокрема:

1. сформувалися нові структури з новими способами надання інформації: електронний уряд, державні послуги, цифрове та інтерактивне телебачення, електронний документообіг, електронна пошта, що дозволило оптимізувати діяльність цих структур;

2. інформація позитивно впливає на модернізаційні процеси в соціальній сфері, політиці, культурі, стає одним з головних ресурсів економічного розвитку;

3. комп'ютеризація галузей промисловості та інших сфер дозволила оптимізувати їх діяльність, підвищити їх продуктивність;

4. інформаційні технології змінили традиційні види діяльності (приватний бізнес на дому);

5. інформація стає однією з базових цінностей сучасного суспільства. Знання та інформація стають головним фактором економічного добробуту суспільства, а отже, фактором його стабільності та сталого розвитку [3].

Відзначаючи позитивну динаміку в розвитку сучасного суспільства, не можна не відзначити і негативні прояви, які виникають в процесі активного впровадження інформаційних технологій:

1. негативна інформація, що поширюється в інформаційному полі, сприяє розвитку негативних установок, які нейтралізують морально-етичні принципи, змінює світогляд;

2. негативним проявом є Інтернет-залежність, що призводить до порушення міжособистісних стосунків, соціальної ізоляції;

3. інформація стала товаром, її купують і продають;

4. зросла кількість злочинів у сфері інформаційних технологій;

5. комп'ютерні ігри, які демонструють сцени насильства, сприяють формуванню агресії, жорстокості;

6. інформація перетворилася на зброю «масового знищення», її використовують для поширення ідей радикального націоналізму, екстремізму, релігійного фундаменталізму;

7. несанкціонований доступ до серверів дозволяє зламувати і виводити з ладу електронні системи управління країною, що має на меті знищення країни, що спрямовано на знищення держав;

8. відсутність законодавчої бази або її недоопрацювання у сфері інформаційних технологій сприяє поширенню непристойних матеріалів у соціальних мережах, створенню небезпечних для життя сайтів [4].

Отже, виявляючи низку негативних наслідків у процесі впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій, слід визнати, що саме ці технології відкрили нові перспективи для прогресивного розвитку сучасного суспільства. Завдяки новітнім технологіям людство отримало можливість не лише зберігати та поширювати інформацію, але й використовувати її у вирішенні глобальних проблем та прогнозуванні майбутнього. Інформація як цінність стає одним із регуляторів, що впливає на соціокультурні зміни в суспільстві.

У зв'язку з виявленими проблемами необхідно розробити стратегію подальшого розвитку інформаційного суспільства та використання інформаційних, комунікаційних та комп'ютерних технологій. Ми пропонуємо наступні заходи, які б мінімізували негативний вплив інформаційно-комунікаційних та комп'ютерних технологій на суспільство:

1. створити законодавчу базу, яка б регулювала діяльність Інтернету, соціальних мереж;
2. всі проекти, які реалізуються в системі інформаційно-комунікаційних та комп'ютерних технологій, повинні формувати у громадян моральні принципи, загальнолюдські цінності;
3. у процесі поширення інформаційно-комунікаційних та комп'ютерних технологій необхідно приділяти велику увагу створенню «інтелектуального середовища» при формуванні «інформаційної сфери» та «інформаційного права».

Список використаних джерел

1. Корнхаузер В. Політика масового суспільства. *Політологічні читання*. 1992. № 1.
2. Лалл Джеймс. Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід. К., 2002.
3. Овчаров А. Вплив соціально-психологічних технологій на соціальне середовище. *Соціальна психологія*. 2008. №6. С. 34-42.
4. Бебик В., Барно О. Проблеми та реалії інформаційного суспільства в умовах глобалізації. Кіровоград, 2008. 118 с.

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 р. введено воєнний стан на території України Законом України від 24 лютого 2022 року «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [1]. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» повноваження судів не можуть бути припинено, а ч. 2 ст. 26 передбачає, що скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [2].

Зміст і форма провадження в цивільних справах в умовах воєнного стану повинні відповідати завданням, засадам цивільного судочинства, які передбачені ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України. Так, завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [3].

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Суд не може відмовити у прийнятті позовної заяви на підставі дії воєнного стану на території України.

Процес здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану має характерні теоретико-правові та організаційно-процесуальні особливості, які потребують наукового дослідження [4].

Метою даного дослідження є висвітлення характеру впливу воєнного стану на здійснення цивільного судочинства.

З моменту введення воєнного стану Державною судовою адміністрацією України, Радою суддів України були розроблені рекомендації щодо забезпечення роботи судів. Рішенням № 9 Рада суддів України звернула увагу, що навіть в умовах воєнного стану робота судів не може бути припинена, тобто не може бути обмежено конституційні права людини на судовий захист. Радою суддів України були визначені основні рекомендації щодо розгляду цивільних справ: суди по можливості мають відкладати розгляд справ, за винятком невідкладних судових розглядів, розглядати справи, які не є невідкладними, за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового процесу, виважено підходити до питань, пов'язаних з

поверненням процесуальних документів, залишення їх без руху тощо, продовжувати процесуальні строки щонайменше до закінчення воєнного стану. Якщо суд не припинив здійснювати судочинство, учасники судових процесів мають можливість подати заяву про відкладення розгляду справ у зв'язку з воєнними діями та/або про розгляд справ у режимі відеоконференції за допомогою будь-яких технічних засобів, зокрема власних [5].

Розпорядженням Голови Верховного Суду № 1/0/9-22 від 6.03.2022 р. було прийнято рішення про зміну територіальної підсудності справ в Донецькій, Київській, Луганській, Херсонській областях у зв'язку з неможливістю судами в цих регіонах здійснювати правосуддя чи передачу судових справ до місцевих та апеляційних судів міста Дніпропетровська, Переяслав-Хмельницького, Кривого Рогу [6].

22.07.2022 року Верховний Суд опублікував перелік судів у різних областях України, територіальну підсудність яких було змінено у зв'язку з неможливістю здійснювати правосуддя під час воєнного стану. Верховний Суд також періодично публікує інформацію про відновлення територіальної підсудності справ судів на територіях, де вже не ведуться активні бойові дії. Суди, які розташовані на безпечних на цей час територіях, продовжують працювати у звичайному режимі.

Особливості здійснення деяких процесуальних дій в умовах воєнного стану були відображені у проекті Закону України «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану)» № 7316 від 26 квітня 2022 року. Вказаним законопроектом були визначені особливості судових викликів і повідомлень на період дії воєнного чи надзвичайного стану (стаття 128-1 ЦПК), зокрема за неможливості забезпечити повідомлення учасників в існуючому процесуальному порядку, пропонується встановити, що суд викликає або повідомляє учасників судового процесу про дату, час і місце судового засідання у справі будь-якими можливими засобами (телефонограмою, СМС-повідомленням, електронною поштою, повідомленням у месенджерах тощо), а також через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України, яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за двадцять днів до дати відповідного судового засідання [7]. Однак даний законопроект було відхилено та знято з розгляду.

Верховна Рада України 1 липня 2022 р. ухвалила в першому читанні законопроект № 7315, яким вносить зміни до Закону України

«Про судоустрій і статус суддів» щодо гласності та відкритості судового процесу та передбачає, що додатковим способом інформування через Єдиний державний веб-портал-додаток «Дія». Водночас, законопроект не вносить жодних змін до Цивільного процесуального кодексу України. Тобто, «Дія» не матиме статусу офіційного повідомлення, а пропонується виключно з інформативною метою [8].

Введення в дію правового режиму воєнного стану не впливає на процес здійснення судочинства. Режим роботи кожного конкретного суду визначається окремо в залежності від того, яка ситуація склалась у регіоні там, де розташований суд. У разі неможливості прибути у судове засідання, особа має право подати клопотання про відкладення судового засідання або про участь в режимі відеоконференції [9].

Відповідно до ч.7 ст.11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» учасники судового процесу на підставі судового рішення можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції [10].

Відповідно до ч.1 ст.212 Цивільного процесуального кодексу України учасники справи мають право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза приміщенням суду за умови наявності у суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судове засідання визнана судом обов'язковою.

Враховуючи те, що велика кількість учасників судового процесу не мають змоги прибути до суду через небезпеку для життя або не можуть подавати заяву про відкладення розгляду справи чи про розгляд справи у режимі відеоконференції у зв'язку із роботою на об'єктах критичної інфраструктури, вступом до лав Збройних сил України, територіальної оборони тощо, активно практикується участь у судових засіданнях в режимі відеоконференції.

Важливим є також вирішення питання щодо процесуальних строків. Незалежно від того, чи строк на вчинення процесуальної дії розпочався до або після 24.02.2022 р. встановлений судом або законом, строк не зупиняється і продовжує свій перебіг після впровадження воєнного стану. Введення воєнного стану фактично визнається поважною причиною пропуску строку. Суди у більшості випадків адекватно підходять до питання про поновлення процесуального строку з огляду на існування реальної небезпеки для життя учасників процесу на всій території України. На час дії воєнного стану

продовжується строк загальної та спеціальної позовної давності, передбачений нормами цивільного законодавства. Разом з тим, Верховний Суд наголошує, що питання поновлення пропущеного строку у випадку його пропуску з причин, пов'язаних із запровадженням воєнного стану в Україні, вирішується в кожному конкретному випадку з урахуванням доводів, наведених у заяві про поновлення такого строку.

Сам по собі факт запровадження воєнного стану в Україні не може бути підставою для поновлення процесуального строку. Під час визначення поважності причин пропуску процесуального строку суди враховують місцезнаходження суду, поточний хід бойових дій, наявність у конкретної особи фактичної можливості звернутися до суду із дотриманням процесуального строку [11].

Суди поновлюють пропущені процесуальні строки, якщо учасник справи доведе у заяві про поновлення такого строку наявність обставин, які виникли внаслідок запровадження воєнного стану та неможливість своєчасного виконання процесуальної дії.

Розглянемо і право на звернення до суду в умовах воєнного стану. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Суд не може відмовити у прийнятті позовної заяви на підставі дії воєнного стану на території України. З метою забезпечення безпеки учасників судових процесів і відвідувачів судів припиняється проведення особистого прийому керівництвом суду й обмежується допуск у судові засідання осіб, які не є учасниками процесу.

В умовах воєнного стану в Україні, коли майже щодня у кожній області лунають сигнали повітряної тривоги, судові засідання перериваються, тому передбачити кількість та тривалість судового розгляду справи неможливо.

В період дії воєнного стану пропонується реалізовувати принцип процесуальної економії – своєчасний, швидкий і правильний розгляд справи через раціональне використання учасниками процесу наданих законом процесуальних прав, без зловживання ними і за умови дотримання ними основних засад цивільного судочинства.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 року №2102-XI. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL:[https:// zakon .rada. gov. ua](https://zakon.rada.gov.ua).

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-ХІІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>.

3. Цивільний процесуальний кодекс України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/994_126.

4. Привиденцев О.Г. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. №3. С. 54.

5. Рішення № 9 (лютий, 2022). Рада суддів України. URL: <https://court.gov.ua>

6. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ. *Портал судової влади України*. URL :<https://supreme.court.gov.ua//ua//news/usim-sudam-ukraini-rsu>.

7. Проект Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану). *Верховна Рада України. Законотворчість*. URL :<https://itd.rada.gov.ua/bill/info/Billis/Card/39489>.

8. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану: Проект Закону №7315 від 26.04.2022. *Верховна Рада України. Законотворчість*. URL :<https://itd.rada.gov.ua/bill/info/Billis/Card/39495>.

9. Дрогозюк К.Б. Проблеми здійснення дистанційного розгляду цивільних справ в умовах воєнного стану: *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції ім. Ю.С.Червоного «Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану»*. Одеса, 16 грудня 2022 р. С. 33-37.

10. Про судоустрій і статус суддів: Закон України 2 червня 2016 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

11. Ухвала Касаційного Цивільного Суду у складі Верховного Суду від 21.07.2021 р. у справі № 127/2897/13-ц *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/105372019>

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ТИМЧАСОВОГО ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Тимчасове вилучення майна є необхідним заходом забезпечення кримінального провадження. Його застосування здатне забезпечити реальне і швидке виконання завдань кримінального провадження, сприяє забезпеченню у подальшому відшкодуванню шкоди, завданої кримінальним правопорушенням потерпілому, цивільному позивачеві, відновленню їх порушених прав та захисту законних інтересів, перешкоджає втраті майна, що може бути визнано речовим доказом у кримінальному провадженні або підлягає у подальшому спеціальній конфіскації, передачі цього майна іншим особам або здійсненню щодо нього будь-яких інших протиправних дій.

На думку Ананьєва Є.А. тимчасове вилучення майна в кримінальному провадженні є спеціальним засобом тимчасового обмеження права власності. Причиною існування такого виняткового обмеження одного з основоположних прав особи є необхідність досягнення цілей і виконання завдань кримінального провадження [1, с. 468]. Горошко В.В. зазначила, що сутність інституту тимчасового вилучення майна полягає у вилученні або витребуванні у певної особи або установи (підприємства, організації) майна, що має значення для кримінального провадження, що виявляється в обмеженні майнових прав особи [2, с.70].

Кримінальним процесуальним законом чітко визначено сутність та форми обмеження права власності під час такої діяльності. Так, відповідно до ч.1 ст.167 КПК України тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного або осіб, у володінні яких перебуває зазначене у частині другої цієї статті майно, можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення або його спеціальну конфіскацію в порядку, встановленому законом.

Вважаємо, що вищезазначені форми обмеження права власності є вимушеним заходом, до якого вдається уповноважена службова особа. Застосовується цей захід на короткий проміжок часу для прийняття рішення, яке у більшості випадків буде стосуватися питання щодо арешту вилученого майна. Обмеження цього права не може тривати довше ніж зазначено у ч.5 ст.171 або ч.6 ст.173 КПК

України.

Слід також відзначити, що застосування тимчасового вилучення майна не потребує окремого дозволу слідчого судді, за деякими виключеннями. Наприклад, тимчасове вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку для вивчення фізичних властивостей, які мають значення для кримінального провадження, здійснюється лише у разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду (ч.2 ст.168 КПК України).

У слідчій практиці переважно тимчасове вилучення майна застосовується під час затримання особи (ст. ст. 207, 208, 298² КПК України), у разі проведення обшуку чи огляду (ст. ст. 234, 237 КПК України). Галась І.А. з цього приводу зазначила, що тимчасове вилучення майна не застосовується самостійно. Воно завжди відбувається в рамках проведення інших процесуальних заходів, у зв'язку з цим нерідко застосовується за відсутності «окремої санкції суду», так як провадиться в рамках затримання, обшуку чи огляду, які вже здійснюються на основі ухвали слідчого судді [3, с. 41].

Досліджуваний нами захід спрямований виключно на вилучення певного майна, незалежно від того, де воно знаходиться, а тому процесуальний статус особи у якій вилучається майно не має значення. Нею може бути як підозрюваний, так й особа, у володінні якої воно перебуває. Водночас наслідком тимчасового вилучення майна може бути подальше тривале обмеження права власності особи, у разі накладення арешту на таке майно.

Законом чітко визначено майно, яке може бути вилучено у підозрюваного чи особи, у володінні якої воно перебуває, а саме: речі, документи, гроші тощо, щодо яких є достатні підстави вважати, що вони: 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та (або) зберегли на собі його сліди; 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; 4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено. Разом з тим забороняється вилучення (виїмка) матеріальних носіїв інформації, пов'язаних із веденням Центральним депозитарієм цінних паперів та депозитарними установами системи депозитарного обліку цінних паперів, облікової

системи часток і внесенням змін до них (ч.3 ст.167 КПК України); електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, крім випадків, коли їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження, або якщо такі об'єкти отримані в результаті вчинення кримінального правопорушення чи є засобом або знаряддям його вчинення, а також якщо доступ до них обмежується їх власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч.2 ст.168 КПК України). Неможливо також тимчасово вилучити нерухоме майно, майнові права інтелектуальної власності, корпоративні права.

Процесуальний механізм застосування цього заходу передбачає, що слідчий, прокурор, інша уповноважена службова особа під час затримання або обшуку, огляду в процесі яких здійснювалося тимчасове вилучення майна або негайно після їх провадження зобов'язана скласти відповідний протокол, у якому має бути зазначено, хто передав і яка уповноважена службова особа прийняла майно, його назва, кількість, вага та інші індивідуальні ознаки майна.

Уповноважена службова особа зобов'язана забезпечити схоронність такого майна, що здійснюється відповідно до правил зберігання речових доказів до повернення майна власнику у зв'язку з припиненням тимчасового вилучення майна або до постановлення слідчим суддею, судом ухвали про накладення арешту на майно. У будь-якому разі тимчасове вилучення та утримання майна в режимі його зберігання є необхідним для кримінального провадження процесуальним заходом забезпечувального характеру, що застосовується за рішенням уповноважених осіб лише на певний період і не породжує переходу права власності на майно. Подібний, вимушено необхідний, захід дозволяє забезпечити збереження майна та його доказове значення, а також запобігти використанню майна для продовження злочинної діяльності. Ключовим також моментом є те, що витрати за зберігання тимчасово вилученого майна не може бути покладено на особу, в якій це майно було вилучене.

Звернемо увагу, що законодавець у ч.1 ст.169 КПК України визначив підстави повернення тимчасово вилученого майна, яке може бути як за постановою прокурора, ухвалою слідчого судді, суду чи за вироком суду. На жаль, якщо вести розмову про повернення майна за постановою прокурора, законодавець не визначає строк винесення такої постанови та її виконання, що іноді призводить до затягування

процесу повернення майна його власнику. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне запропонувати ст.168 КПК України доповнити частиною 1¹ у такій редакції: «У разі визнання безпідставним вилучення майна або неподання у визначені законом строки клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, прокурор зобов'язаний негайно винести постанову про повернення тимчасово вилученого майна. Слідчий зобов'язаний в межах 24 годин після винесення такої постанови вжити заходів щодо її виконання та направити повідомлення прокурору про її виконання». На нашу думку, сама процедура фіксації повернення тимчасово вилученого майна має здійснюватися за допомогою розписки власника майна про його отримання на ім'я слідчого чи прокурора, яка приєднується до матеріалів досудового розслідування.

Щодо судового рішення стосовно повернення тимчасово вилученого майна, то законодавець у ч.ч. 2, 3 ст.169 КПК України чітко визначив, що копія судового рішення про відмову в задоволенні або про часткове задоволення клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, копія судового рішення про повне або часткове скасування арешту тимчасово вилученого майна негайно після його оголошення вручається слідчому, прокурору. Слідчий, прокурор після отримання судового рішення про відмову в задоволенні або про часткове задоволення клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, судового рішення про повне або часткове скасування арешту тимчасово вилученого майна повинні негайно вжити заходів щодо виконання судового рішення та направити повідомлення про його виконання слідчому судді.

Підводячи підсумок зазначимо, що такий захід забезпечення як тимчасове вилучення майна, є вкрай необхідним у кримінальному провадженні. Водночас його застосування завжди має здійснюватися на підставі закону. Обмеження права власності осіб, у яких вилучається майно, може бути лише у визначених законом строках, а у разі визнання такого вилучення безпідставним тимчасово вилучене майно має бути негайно повернуто його власнику.

Список використаних джерел

1. Ананьєв Є. А. Проблематика тимчасового вилучення майна як засобу забезпечення кримінального провадження, який тимчасово обмежує права і свободи людини і громадянина. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-*

розишукової діяльності : тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 3 березня 2017 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2017. С.467-470.

2. Горошко В. В. Концептуалізація тимчасового вилучення майна в кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 1. С. 70-74.

3. Галась І. А. Тимчасове вилучення майна як захід забезпечення кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К, 2019. 206 с.

МІСЯЦЬ АНДРІЙ ПЕТРОВИЧ,

доц. кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, адвокат;

ПОНИЧ АНАСТАСІЯ АНДРІЇВНА,

студентка 3 курсу ННІ «Юридичного інституту»
КНЕУ ім. Вадима Гетьмана

ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з введенням Указом Президента України воєнного стану на всій території України «активується» воєнне законодавство, яке передбачає низку не характерних для мирного часу обмежень й особливих повноважень державних інституцій. Зокрем у період воєнного стану для потреб армії або військових адміністрацій може знадобитися майно. Тому розглянемо, як працює примусове відчуження майна під час війни і на яку компенсацію може розраховувати власник.

Дослідженням тематики примусового відчуження майна під час воєнного стану займалися такі науковці: В.І. Борисова, О.В. Дзера, А.С. Довгерта, І.В. Жилінкова, В.М. Коссак, П.Ф. Кулинич, Н.С. Кузнецова, І.М. Кучеренко, Р.А. Майданик, О.А. Підпригора, В.В. Резнікова, І.В. Спасибо-Фатеева, Р.О. Стефанчук, Є.О. Харитонов, Я.М. Шевченко.

Питання примусового відчуження або вилучення майна в умовах воєнного стану регулюється статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, ст.41 Конституції України, ст.353 ЦК України, ст.8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» та ст.3, 4, 9 Закону України «Про передачу,

примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану».

Стаття 41 Конституції України передбачає, що примусове відчуження майна допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану з наступним повним відшкодуванням його вартості. [1].

Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» визначає, що примусове відчуження майна – це позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості [2].

Виходячи з тлумачення статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини, вилучення майна вважається правомірним, якщо воно є законним, здійсненим з легітимною метою та не покладає на власника надмірного тягаря, якщо йому забезпечене «належне відшкодування» вартості майна. Тобто, примусове відчуження майна громадян під час воєнного стану, може бути застосоване лише як виняток, з мотивів суспільної необхідності [3].

Примусове відчуження приватного майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану здійснюється за рішенням військового командування, погодженим відповідно з обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради. У місцевостях, де ведуться бойові дії, примусове відчуження приватного майна здійснюється за рішенням військового командування без погодження з вказаними органами [2].

Відповідно до ч.1 ст.3 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» військовим командуванням, якому надається право запроваджувати та здійснювати заходи правового режиму воєнного стану, є головнокомандувач Збройних сил України, командувач Об'єднаних сил Збройних сил України, командувачі видів та окремих родів військ (сил) Збройних сил України, командувачі (начальники) органів військового управління, командири з'єднань, військових частин Збройних сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань [4].

З огляду на те, що відповідно до Указу Президента України «Про утворення військових адміністрацій» від 24.02.2022 р. № 68/2022 утворено військові адміністрації, запроваджувати та здійснювати примусове відчуження майна, що перебуває у приватній власності, як захід правового режиму воєнного стану має право військове командування за погодженням з військовими адміністраціями [5].

Про примусове відчуження або вилучення майна складається акт. Бланк акта про примусове відчуження або вилучення майна виготовляється за єдиним зразком, затвердженим Кабінетом Міністрів України. Зазначений акт повинен обов'язково містити наступні відомості:

1. назва військового командування та органу, що погодив рішення про примусове відчуження майна, або військового командування чи органу, що прийняв таке рішення;
2. відомості про власника (власників) майна;
3. відомості про документ, що встановлює право власності на майно (у разі наявності);
4. опис майна, достатній для його ідентифікації. Для нерухомого майна – відомості про місцезнаходження (адреса), для рухомого майна (наземні, водні та повітряні транспортні засоби) – відомості про реєстраційний номер транспортного засобу, марку, модель, номер шасі, рік випуску та інші реєстраційні дані;
5. сума випланих коштів (у разі попереднього повного відшкодування вартості майна) [6].

Акт підписується власником майна або його законним представником і уповноваженими особами військового командування та органу, що погодив (прийняв) рішення про примусове відчуження майна зі скріпленням акта печатками військового командування та/або зазначених органів. До складеного акта додається висновок про вартість майна на дату його оцінки, яка проводиться професійним оцінювачем у зв'язку з прийняттям рішення про його примусове відчуження.

У разі примусового відчуження майна за відсутності його власника – акт складається без участі власника і за першої можливості вручається під розписку особі, у якої відчужується майно, або її уповноваженому представникові [2].

Примусова реалізація майна в умовах воєнного стану здійснюється із попереднім повним відшкодуванням його вартості, а в разі неможливості попереднього повного відшкодування таке майно примусово відчужують із наступним повним відшкодуванням його

вартості. Спосіб примусового відчуження визначається в рішенні військового командування.

Повне попереднє відшкодування вартості примусово відчуженого майна здійснюється на підставі висновку про його вартість на дату оцінки. Зазначена компенсація здійснюється військовим командуванням чи органом, що ухвалив рішення про таке відчуження за рахунок коштів державного бюджету до підписання акта.

Повна компенсація після примусового відчуження майна здійснюється протягом п'яти наступних бюджетних періодів (років) після скасування правового режиму воєнного стану за рахунок коштів державного бюджету. За її отриманням колишній власник майна або уповноважена ним особа повинні звернутися до територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем відчуження майна з заявою, до якої додаються акт і документ, що містить висновок про вартість майна.

Заява розглядається протягом десяти робочих днів з дня її подання. У разі виникнення потреби в перевірці викладених у заяві фактів та з'ясуванні додаткових обставин заява розглядається протягом одного місяця. За результатами розгляду заяви оформляється висновок про здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно. Виплата повної компенсації здійснюється органами, що ухвалили рішення про примусове відчуження майна, у порядку черговості оформлення висновків за рахунок і в межах коштів, передбачених у державному бюджеті [2].

Усі спори, пов'язані з відшкодуванням вартості примусово відчуженого майна, вирішуються у судовому порядку.

Необхідно також зазначити, що у разі якщо після скасування правового режиму воєнного стану примусово відчужене майно збереглося і колишній власник хоче його повернути, то для цього йому необхідно звернутися до суду. Підставою для повернення майна є рішення суду, яке набрало законної сили. Але власнику майна треба знати, що у разі отримання ним компенсації від держави за це майно її прийдеться повернути. Він також замість грошової компенсації може вимагати взамін надання йому іншого майна, якщо це можливо.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.04.2023).

2. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. №4765-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17> (дата звернення: 11.04.2023).

3. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 11.04.2023).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. 389-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 11.04.2023).

5. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 68/2022 *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text> (дата звернення: 11.04.2023).

6. Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.10.2012 р. № 998. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.04.2023).

МІЩЕНКО ІЛОНА ВОЛОДИМИРІВНА,
доц. кафедри морського та митного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
канд. юрид. наук, доц.

ПРАВО БУТИ ПОЧУТИМ У МИТНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ЄС

Право бути почутим – відносно нова категорія в митному праві України, офіційно впроваджена у законодавство, зокрема Митним кодексом (далі – МК) України, у серпні 2022 року. Його сутність викладена у статті 19-9 МК України та полягає у наступному: у разі, якщо митний орган має намір прийняти рішення, що може мати

несприятливий вплив на права заінтересованої особи (несприятливе рішення), така особа має право подати письмові заперечення та додаткові документи чи відомості [1]. Іншими словами, право бути почутим є додатковою можливістю для особи відвернути прийняття негативного рішення митною адміністрацією. Зважаючи на те, що зазвичай підставами для відмови у надання певної публічної послуги є некомплектність поданих документів, помилки в них тощо, вважається, що реалізація цього права дає можливість виправити ці недоліки і все ж отримати бажане рішення, послугу тощо.

В митному законодавстві Європейського Союзу, зокрема в Митному кодексі ЄС (англ. Union Customs Code, далі – МК ЄС), у частині 6 статті 22 теж є відповідна норма, яка передбачає можливість застосування права бути почутим у відносинах зацікавлених осіб (фізичних осіб та бізнесу) та митної адміністрації [2]. У загальному розумінні його зміст повністю співпадає з українським варіантом, що є цілком логічним на фоні процесів гармонізації законодавства України із законодавством ЄС. Разом із тим є суттєві відмінності в підходах до його реалізації по обидва боки українсько-європейського кордону.

Український законодавець, окреслюючи сферу застосування права бути почутим, пішов шляхом перелічування тих випадків, а точніше тих несприятливих рішень, потенційна можливість прийняття яких дає можливість зацікавленій особі скористатися зазначеним правом. Зокрема, про це йдеться у статті 19-9 МК України. Несприятливими в розумінні цієї статті є наступні рішення митного органу: 1) про внесення змін до рішення; 2) про зупинення рішення; 3) про скасування рішення; 4) про анулювання рішення. Крім того до несприятливих рішень також належить відмова у наданні ініційованого зацікавленою особою рішення (наприклад, випадок, коли особа звернулася за дозволом на відкриття та експлуатацію митного складу, а митний орган відмовив у наданні цього дозволу).

Європейський законодавець застосував зворотній підхід та обрав шлях виключення тих випадків, на які не поширюється право бути почутим замість закріплення переліку можливих. Так, абзац 2 частини 6 статті 22 МК ЄС передбачає, що положення про право бути почутим не застосуються у таких випадках:

якщо йдеться про рішення щодо зобов'язуючої інформації про класифікацію та походження товарів;

у разі відмови митного органу у наданні переваг (тарифних пільг) на підставі тарифної квоти, якщо досягнуто граничний обсяг цієї тарифної квоти;

якщо цього вимагає характер або рівень загрози безпеці ЄС та його мешканців, здоров'ю людей, тварин чи рослин, навколишньому середовищу чи споживачам;

якщо рішення спрямоване на забезпечення виконання іншого рішення, для якого вже було застосовано право бути почутим, без шкоди для законодавства відповідної держави-члена;

якщо застосування такого права зашкодить розслідуванням, розпочатим з метою боротьби з шахрайством;

в інших конкретних випадках [2].

Тобто, ми бачимо невичерпний перелік винятків з правила про застосування права бути почутим. Вважаємо, що саме цей підхід є більш влучним та вдалим через більш широке охоплення випадків застосування цього права. Разом з тим, невичерпний перелік ситуацій, які унеможливають реалізацію права бути почутим, може спровокувати певні зловживання, суб'єктивність та необґрунтовану відмову зацікавленій особі у реалізації права бути почутим в певних випадках.

Очевидною спільною рисою у правовому регулюванні права бути почутим у митних законодавствах України та ЄС є його поширення на ті випадки, коли йдеться про рішення митних органів, які виносяться виключно за ініціативою зацікавленої особи. Тобто, іншими словами, ті рішення, які не пов'язані із наданнями послуг (адміністративних за українським законодавством), а приймаються в ході виконання посадовими особами митних органів своїх повноважень, пов'язаних зі здійсненням митного контролю, митного оформлення тощо не підпадають під дію норм кодексів обох юрисдикцій про право бути почутим. Наприклад, якщо митний орган збирається прийняти рішення про відмову у прийнятті митної декларації чи митному оформленні, декларант не матиме можливості скористатися правом бути почути.

Разом із тим, як зазначає Г.Л. Карпенко, посилаючись на європейську судову практику, де-факто цей принцип використовувався і до його формального закріплення (у 2013 р.) на рівні Митного кодексу ЄС [3, с. 194]. У своєму рішенні у справі C-349/07 – «Sorogré» – винесеному ще в грудні 2008 року, Європейський суд постановив, що, якщо пропонується прийняти рішення, яке буде негативно впливати на особу (в т.ч. юридичну), цій особі необхідно надати можливість висловити свою точку зору до прийняття рішення. Підтримуючи принцип права бути почутим, Суд зазначив: «Загальним принципом права Співтовариства є дотримання прав на захист, який

застосовується, якщо органи влади мають намір вжити заходів, що негативно вплинуть на людину» [4]. Варто зазначити, що у цьому рішенні суду йшлося про відшкодування митного боргу, а не про рішення, які ініційовані зацікавленими особами.

Це в принципі дає підстави пропонувати на законодавчому рівні розширити застосування права бути почутим на більш широке коло випадків. Наприклад, вважаємо за доцільне передбачити можливість реалізації цього права у ситуаціях, коли митний орган не згоден із заявленою декларантом митною вартістю та планує прийняти рішення про коригування митної вартості відповідно до статті 55 МК України. Таких випадків в Україні надзвичайно багато, про що свідчить судова практика, а також статистичні дані на офіційному сайті Державної митної служби України [5]. З одного боку, в МК України закріплено положення про врегулювання спірних питань щодо митної вартості шляхом консультацій між митним органом та декларантом. Таким чином, як вважає законодавець, обидві сторони можуть навести аргументи на обґрунтування свого значення митної вартості. Разом із тим, процедура таких консультацій на законодавчому рівні не закріплена, тому можемо прогнозувати високий ризик формального підходу до проходження цього етапу комунікації. З іншого боку, право бути почутим та його реалізація деталізовано в у статтях 19-9 та 19-10 МК України і цей факт, за умови поширення цих норм і на відносини щодо коригування митної вартості, міг би сприяти покращенню взаємодії та порозуміння між митними органами та декларантами в питаннях визначення митної вартості та знижував в кінцевому рахунку кількість скарг на рішення митних органів саме з цих, найпроблемніших, питань [6, с.109].

Підсумовуючи викладене, зазначмо, що в контексті правового регулювання права бути почутим у галузі митної справи, ступінь наближеності законодавчих положень МК України до МК ЄС є задовольним. Наразі оцінити практику застосування відповідних правових норм в Україні не видається можливим через незначний строк їхньої дії. Разом із тим, вважаємо, що розбіжності, які існують в підходах до окреслення сфери застосування права бути почутим у сфері митної справи, мають бути усунені з метою розширення можливостей реалізації такого права суб'єктами господарювання та громадянами (фізичними особами).

Список використаних джерел

1. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
2. Regulation (EU) № 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02013R0952-20200101>.
3. Малєєва Г.Л. Право бути почутим в механізмі прийняття рішень митними органами: проблемні аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 12. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/42>.
4. Judgment of the Court (Second Chamber) of 18 December 2008. Sopropé - Organizações de Calçado Lda v Fazenda Pública. Case C-349/07. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-349/07>
5. Звіт щодо стану розгляду судами справ за участі митниць Держмитслужби протягом 11 місяців 2022 року. *Офіційний веб-сайт Держмитслужби.* URL: <https://customs.gov.ua/en/tozgliad-sporiv-u-sudovomu-poriadku> (2023, січень, 10).
6. Міщенко І. Проблемні аспекти коригування митної вартості митними органами України: передумови, причини, шляхи розв'язання. *European Political and Law Discourse.* 2023. Volume 10, Issue 1. С. 106 – 110. DOI: 10.46340/eppd.2023.10.1.5

МУЗА ОЛЕГ ВАЛЕНТИНОВИЧ,
проф. кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України, доктор юрид. наук,
член-кореспондент Академії адміністративно-правових наук

РЕКОДИФІКАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Міністерством юстиції України завершується тривала у часі робота з підготовки нового кодифікованого акта про адміністративні проступки, перша редакція якого була оприлюднена для обговорення у 2020 році.

Про доцільність рекодифікації адміністративно-деліктного законодавства у вітчизняній адміністративно-правовій науці зазначалося ще у кін. 1990-х років, однак законодавець до сих пір не

вирішив проблеми оновлення правового регулювання сфери охорони публічного порядку через унормування юридичної (адміністративної) відповідальності за публічні правопорушення (проступки), що не межують з кримінальними правопорушеннями.

Рекодифікацію адміністративно-деліктного законодавства України слід пов'язувати, зокрема, з такими змістовими маркерами, як:

1. Приведення законодавства України про адміністративні проступки до стандартів Ради Європи у галузі демократичного функціонування органів публічної адміністрації та практики Європейського Суду з прав людини.

Комітет Міністрів Ради Європи 13 лютого 1991 року ухвалив Рекомендацію № R (91)1, в якій закріплено вісім принципів застосування адміністративних санкцій адміністративними органами. Зокрема, застосування адміністративних санкцій має відповідати закону; жодна адміністративна санкція не може бути застосована за діяння, яке на момент його вчинення не було поведінкою, що суперечить чинним нормам; особі надається перевага у випадку, якщо після вчинення дії набрали чинності менш каральні норми; особа не може бути піддана відповідальності двічі за порушення одних і тих самих норм; адміністративні органи повинні вчиняти дії у розумний строк; та ін. [1].

Додатковим джерелом «м'якого» права у сфері здійснення адміністративної процедури є Резолюція (77) 31, прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи 28 вересня 1977 року «Про захист особи відносно актів адміністративних органів», в якій викладено принципи належного урядування: 1) право бути почутим; 2) право на доступ до інформації; 3) право на представництво та допомогу; 4) викладення причин [2], які вже відображені в адміністративно-процедурному законодавстві України.

У рішеннях ЄСПЛ містяться правові позиції, що стосуються кримінального провадження, які можуть бути використані в адміністративному деліктному провадженні. Так, у справі «Штефанек проти Чеської Республіки» Суд наголосив, що «хоча покладання на адміністративні органи влади функції розслідування і покарання за правопорушення не суперечить положенням Конвенції, особа, якій висунуто такі обвинувачення, повинна, у зв'язку з ухваленим не на її користь рішенням, мати можливість звернутися до органу, здатного перевірити законність рішення з дотриманням процесуальних гарантій статті 6 (Конвенції)» [3]. У справі «Енгель та інші проти Нідерландів» зазначено, що санкції, які передбачають позбавлення волі особи, є кримінальними [4].

2. Врахування досвіду європейських держав з питань регулювання юридичної відповідальності за публічні правопорушення.

Законодавство європейських держав свідчить про існування двох підходів у розмежуванні суспільно небезпечних діянь: 1) відокремлене право про адміністративні правопорушення (Франція, Нідерланди, Іспанія, Греція, Австрія, Польща, Чехія, Словаччина); 2) «широке» кримінальне право (ФРН, Швейцарія, Італія, Португалія, Словенія, Сербія, Хорватія, Болгарія, Естонія) [5, с.183].

Зауважу, що у законодавстві зарубіжних країн норми про адміністративні проступки або розпорошені у галузевих законах, або містяться у кодифікованих актах про кримінальну відповідальність, або про відповідальність за публічні правопорушення.

Регламентация провадження у справах про адміністративні проступки залежить від співвідношення кримінального та адміністративно-деліктного законодавства. Цей порядок може бути врегульований нормами кримінального закону (Данія), нормами кодексу про адміністративні проступки (Білорусія, Чехія, Польща), одночасно як нормами кримінального закону, так і адміністративно-деліктного законодавства (Естонія, Болгарія, Хорватія) [6, с.181].

3. Ухвалення та впровадження у національну управлінську практику Закону України «Про адміністративну процедуру».

17 лютого 2022 року був прийнятий Закон України «Про адміністративну процедуру», дія якого частково поширюватиметься на адміністративно-деліктні відносини, участь в яких беруть адміністративні органи, та які виникають не під час судового провадження. За таких умов застосовуватиметься положення частини другої статті 3 цього Закону, відповідно до якого, законом можуть бути встановлені особливості адміністративного провадження для окремих категорій адміністративних справ, при цьому такі особливості повинні відповідати принципам адміністративної процедури, визначені цим Законом.

4. Розмежування адміністративних проступків та кримінальних правопорушень.

В адміністративно-правовій доктрині виокремлено дві концепції визнання діяння суспільно небезпечним чи суспільно шкідливим:

1) перша концепція базується на генетичних зв'язках адміністративного проступку і злочину (її представники виходять з природньої єдності відповідних діянь і принципово відмінністю між ними визнають лише ступінь суспільної небезпеки);

2) друга концепція (шкідливість адміністративних проступків) як альтернатива до першої (її мета – відмежування адміністративного проступку від злочину; з кримінально-правового простору виводився величезний масив правопорушень) [7].

Важливо відмітити, що у проєкті Концепції реформування кримінального законодавства України 2020 року зазначено, що концептуальною засадою законопроектної роботи є розрізнення юридичної природи злочинів та проступків і відмова від розуміння проступків як різновиду злочинів найменшої суспільної небезпечності. Проступок розуміється як таке протиправне діяння, яке заподіює і не здатне заподіяти істотну шкоду особі, суспільству чи державі, тоді як злочин заподіює істотну, значну, тяжку або надзвичайно тяжку шкоду. Усі вказані види шкоди мають бути чітко дефінійовані у законодавстві, що створить належний законодавчий апарат критеріального розмежування проступку і злочину [8].

Рекодифікацію адміністративно-деліктного законодавства України слід також пов'язувати з такими змінами, як:

- 1) унормування складів адміністративних проступків;
- 2) визначення штрафу як основного виду адміністративного стягнення;
- 3) закріплення підвідомчості з розгляду справ про адміністративні проступки виключно за адміністративними органами;
- 4) розширення прав учасників провадження у справах про адміністративні проступки;
- 5) удосконалення процедури адміністративного оскарження рішень про накладення адміністративно-правових санкцій.

Список використаних джерел

1. Офіційний веб-сайт Ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/16804fc94c>.
2. Офіційний веб-сайт Ради Європи. URL: <https://rm.coe.int/16804dec56>.
3. Офіційний веб-сайт Європейського Суду з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22C5%20tefanec%20v.%20the%20Czech%20Republic%22%7D>.
4. Офіційний веб-сайт Європейського Суду з прав людини. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57479%22%7D>.
5. Банчук О.А. Доповідь «Адміністративно-деліктне законодавство в європейських державах і пропозиції щодо його

реформування в Україні». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 2. С. 183-185.

6. Фазикош О.В. Зарубіжний досвід провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 3-2. С. 178-182.

7. Колпаков В.К. Правопорушення і проступок в адміністративно-деліктному праві: онтолого-гносеологічний вимір. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2015. С. 23.

8. Проект Концепції реформування кримінального законодавства України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/08/25/povnyj-tekst-kontseptsiyi-reformuvannya-kk-ukrayiny.pdf>.

НАЗАРОВ ВІКТОР ВОЛОДИМИРОВИЧ,
проф. кафедри кримінального процесу та криміналістики,
Академії адвокатури України,
доктор юрид. наук, проф.

ІНСТИТУТ ТРЕТЬОЇ ОСОБИ, ЩОДО МАЙНА ЯКОЇ ВИРІШУЄТЬСЯ ПИТАННЯ ПРО АРЕШТ: РЕАЛЬНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ

Інститут третьої особи в кримінальному провадженні викликає зацікавленість у зв'язку із запровадженням державних механізмів заморожування та спеціальної конфіскації засобів учинення злочинів і доходів, отриманих злочинним шляхом, введенням у дію низки суворих юридичних заходів за вчинення визначеного роду злочинів. Отже, виникає багато питань щодо дотримання процедурних запобіжників, які надаватимуть будь-якій залученій у кримінальне провадження третій особі чіткої процедурної позиції в процесах, пов'язаних із спеціальною конфіскацією та в правах, що належать стороні, яка захищається, зокрема щодо правової допомоги. Важливим чинником щодо заснування даного інституту стали й прецеденти арешту майна особи, яку не визнано підозрюваним або обвинуваченим, але фактично позбавляли прав у кримінальному провадженні та правових механізмів захисту свого права власності.

Уперше інститут третіх осіб введено в дію Законом України

від 10 листопада 2015 р. «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні». Відповідно до цього Закону розширили коло суб'єктів, на майно яких може накладатися арешт. До підозрюваного, обвинуваченого, особи, яка відповідно до закону несе цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, законодавець додатково включив засудженого, юридичну особу, а також третіх осіб, на майно яких, за наявності визначених у законі підстав, може накладатися арешт.

Частиною 2 статті 170 КПК України визначалося, що арештованим може бути майно, яким володіють, користуються чи розпоряджаються треті особи. Третіми особами, майно яких може бути арештоване, визнавалися особи, які отримали чи придбали в підозрюваної, обвинуваченої чи засудженої особи майно безоплатно або в обмін на суму, значно нижчу ринкової вартості, або знали чи повинні були знати, що мета такої передачі полягає в отриманні доходу від майна, здобутого внаслідок учинення злочину, його приховування та/або уникнення конфіскації. Вищезазначені відомості про третю особу повинні бути встановлені в судовому порядку на підставі достатності доказів.

Згідно з указаними законодавчими нововведеннями арешт накладався в установленому КПК порядку на рухоме чи нерухоме майно, гроші в будь-якій валюті готівкою або в безготівковій формі, у тому числі на кошти та цінності, що перебувають на банківських рахунках чи на зберіганні в банках або інших фінансових установах, на видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права, які перебувають у власності або володінні, користуванні, розпорядженні третіх осіб (ч.6 ст.170).

Законодавчих нововведень щодо арешту майна третіх осіб зазнали й інші норми КПК (прикладом ст.171), редакція яких на сьогодні залишається незмінною. Законодавець передбачив певні процесуальні гарантії для третіх осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт, а саме: у разі вирішення питання про арешт майна слідчий суддя, суд повинен урахувати наслідки арешту майна для третіх осіб; копія ухвали про арешт майна негайно після її постановлення вручається третім особам, які були присутні під час оголошення ухвали. У разі відсутності таких осіб під час оголошення ухвали копія ухвали надсилається їм не пізніше наступного робочого

дня після її постановлення; треті особи мають право на захисника, право оскаржити судові рішення щодо арешту майна.

Зазначимо, що чимало змін і доповнень до законодавства виявилися недостатньо ефективними та послідовними, а редакційно невдалі формулювання спонукали до варіативності в тлумаченні певних норм. Крім того, бракувало прогнозування щодо ризиків та загроз настання небажаних наслідків у разі застосування відповідних норм. Передусім такі недоліки виявлялися в тому, що треті особи, щодо майна яких вирішувалося питання про арешт, не належали до учасників кримінального провадження, не було визначено їх процесуальних прав та обов'язків, не передбачалося, з якою метою слідчим суддею чи судом приймалося рішення про арешт їх майна.

Указані вище прогалини в нормативно-правовому регулюванні інституту третіх осіб, щодо майна яких вирішується питання про арешт, було усунуто прийняттям Закону України від 18 лютого 2016 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться в шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно вдосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації». Унесення відповідних змін до законодавства було продиктовано взятими Україною зобов'язаннями щодо імплементації прийнятої 3 квітня 2014 р. Європейським парламентом та Радою ЄС Директиви 2014/42/EU «Про замороження та конфіскацію засобів та доходів, отриманих злочинним шляхом, у Європейському Союзі» (Директива 2014/42/EU) [1]. Крім того, даною Директивою ЄС встановлено *мінімальний список* правопорушень, що підпадають під її норми. До цього списку, зокрема, включено корупцію, відмивання грошей, інші серйозні фінансові злочини, контрабанду наркотиків, торгівлю людьми, тероризм, сексуальні злочини проти дітей та ін.

Статтями 5 та 6 Директиви 2014/42/EU однозначно регламентовано, що застосування конфіскації майна повинне мати низку конструктивних обмежень, спрямованих на захист прав власників. Зокрема, застосування спеціальної конфіскації до засобів, доходів і майна, що належать особі, яку визнано винною в учиненні кримінального правопорушення, має відбуватися лише після доведення, що інкриміноване правопорушення могло призвести, прямо або опосередковано, до економічної вигоди; указане майно було набуто в результаті злочинної поведінки (наприклад, якщо вартість майна є невідповідною законному доходу засудженого). Ще більше пересторог у ЄС було запроваджено щодо застосування спеціальної

конфіскації до майна третьої особи, яка не є засудженою, а саме: таке майно має бути придбане третіми особами в підозрюваного або обвинуваченого; такі треті особи мали знати, що мета передачі або придбання спрямована на уникнення конфіскації, свідченням чого є те, що передача або придбання здійснювалося безкоштовно або в обмін на суму, значно нижчу за ринкову вартість [2].

Таким чином, зазначені вище зміни в законодавстві України, з урахуванням відповідних рекомендацій ЄС, істотно розширили сферу застосування спеціальної конфіскації, у тому числі й щодо майна третьої особи. Передбачалося, що до третьої особи спеціальна конфіскація застосовується за наявності достатніх підстав вважати, що вона, набувши таке майно від підозрюваного (обвинуваченого), знала або повинна була і могла знати, що воно має злочинне походження або набуте безоплатно, або за ринкову ціну, або за ціну, вищу ринкової вартості, або за ціну, нижчу ринкової вартості.

У положеннях Закону інакше висвітлюється мета арешту майна та збільшено перелік суб'єктів, щодо майна яких може застосовуватися арешт. Третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт, законодавець нарешті відніс до учасників кримінального та судового провадження (п.п.25, 26 ч.1 ст.3 КПК України). Зокрема, КПК України було доповнено ст.64², яка регламентує процесуальний статус третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, а саме визначає, що такою особою може бути будь-яка фізична або юридична особи. Крім того, передбачено момент, з якого виникає процесуальний статус третьої особи. Акцентується увага, що третя особа має права та обов'язки, передбачені КПК України для підозрюваного, обвинуваченого, у частині, що стосується арешту майна. Таку особу інформують про прийняті процесуальні рішення в кримінальному провадженні, що стосуються арешту майна, та надають їх копії у випадках та в порядку, установлених даним Кодексом. У ст. 64² КПК України також передбачено, що представником третьої особи може виступати особа, яка в кримінальному провадженні має право бути захисником; керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю – у випадку, якщо власником майна, щодо якого здійснюється арешт, є юридична особа. Зазначено необхідні документи, які мають підтверджувати повноваження представника третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, на участь у кримінальному провадженні та його процесуальні права.

Нова редакція ч.4 ст.170 КПК України передбачає, що у

випадку, визначеному п. 2 ч.2 ст.170 КПК, арешт накладається на майно третьої особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно підлягатиме спеціальній конфіскації у випадках, передбачених КК України.

Разом з тим, не зважаючи на реформування інституту третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, зміни і доповнення кримінального процесуального законодавства України в цьому напрямі не вплинули на слідчу та судову практику, де залишається багато дискусійних і проблемних питань щодо правової природи арешту майна третьої особи і порядку його застосування. Так, на сьогодні не врегульовано питання «розумності» строку дії арешту майна з метою забезпечення спеціальної конфіскації. Майно ризикує залишатися арештованим на весь період досудового розслідування чи судового провадження, яке може тривати роками, оскільки така мета накладення арешту, як забезпечення застосування спеціальної конфіскації, навряд чи відпаде. До того ж, третя особа буде обмежена в розпорядженні арештованим майном увесь цей час.

На доктринальному рівні виникають питання і щодо правової обумовленості збереження арештованого майна, зокрема в ст.64² КПК України не визначено поняття «арешту майна третіх осіб». *В українській системі «спеціальної конфіскації» слідчий та прокурор досі мають доводити незаконне походження активів правопорушника. До того ж, для порівняння, розширена конфіскація в праві ЄС полягає в тому, що тягар доказування покладено на порушника, якого визнано винним за серйозне кримінальне правопорушення, і саме він має довести законний характер набуття своєї власності та своїх витрат* [3, с. 75].

Підсумовуючи, слід зазначити, що інститут третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, є досить складним, має численні правові невизначеності, суттєві недоліки, які можуть бути використані в кримінальному провадженні з метою порушення майнових прав власників, а тому потребує свого подальшого наукового дослідження й удосконалення.

Список використаних джерел

1. Directive 2014/42/eu of the european parliament and of the council of 3 april 2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0042&from=EN>.
2. Проблема: Безпідставне втручання. URL: <http://jurist.ua/?article/1646>.
3. Смалюк Т. В. Інститут третьої особи в кримінальному провадженні: становлення та законодавча трансформація. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С. 70-77.

ОСТРОВСЬКИЙ АНДРІЙ МИХАЙЛОВИЧ,
аспірант кафедри цивільного права та процесу
юридичного факультету Львівського національного університету
імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТОРІН ДОГОВОРУ ПОСТАЧАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ ЧЕРЕЗ ПРИЄДНАНУ МЕРЕЖУ

Починаючи з кінця ХІХ століття використання електричного струму стало важливою складовою розвиненої цивілізації. Енергетика є стратегічною галуззю в Україні, а особлива увага приділяється правовим відносинам, пов'язаним з постачанням енергії через об'єднану мережу. У сучасних умовах енергетична галузь України перебуває в стадії реформування, що потребує відповідних підходів до правового регулювання.

Дослідження правових аспектів укладання договорів на постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу є необхідним для забезпечення стабільності та розвитку енергетичної галузі в Україні, а також для забезпечення енергетичної безпеки та ефективного функціонування ринку енергоресурсів в країні.

Договір енергопостачання є юридичною формою, яка дозволяє регулювати споживання енергетичних та інших ресурсів шляхом їх постачання через підключену мережу. Цей договір є важливим інструментом для забезпечення споживачів енергетичними ресурсами та ефективної роботи енергетичного ринку в країні.

Цивільно-правова відповідальність за порушення зобов'язань, як і відповідальність, визначена іншими галузями права за відповідні порушення, є мірою правового впливу на особу за скоєне нею правопорушення. Цивільно-правова відповідальність – це застосування до особи, що відповідальна за невиконання або неналежне виконання зобов'язання або за порушення зобов'язання, що охороняються законом права, майнових наслідків, передбачених правовою нормою.

Сторони, які укладають цивільно-правове відношення, повинні бути усвідомлені того, що невиконання їхніх зобов'язань може призвести до порушення суспільних відносин, спричинити майнові збитки та інші негативні наслідки для іншої сторони та суспільства в цілому. Тому вони повинні виконувати свої зобов'язання та не допускати їхнього порушення.

У деяких випадках, правові акти, які регулюють правила поведінки сторін при постачанні ресурсами, встановлюють

розрахунковий механізм для визначення збитків, що виникли в результаті неналежного виконання обов'язків. Наприклад, Правила роздрібного ринку електричної енергії встановлюють порядок розрахункового визначення кількості незаконно спожитих ресурсів (розділ 8.4. [1]).

В першу чергу це пов'язано з тим, що порушення договору, такі як безоблікове користування, зрив пломби, самовільне приєднання до мережі, фіксуються не в момент порушення, а під час перевірки технічного стану енергоприймачів. Через це, тривалість порушення та обсяг неправомірно спожитого ресурсу через пошкодження приладів обліку, незаконне врізання до приєднаної мережі та зміну схем підключення, не можуть бути точно визначені.

Методики розрахунку збитків, що заподіяні такими порушеннями, зазвичай враховують технічні характеристики приєднаної мережі, потужність ресурсоприймачів та умовну тривалість протиправного споживання, яка може бути більшою або меншою за нормативну [2].

Вказані фактори мають важливе значення для розрахунку збитків у тому стані, в якому вони були на момент складання акту про порушення. Якщо тривалість порушення неможливо встановити точно, то нормативні акти передбачають, що вона презумується від попередньої перевірки до моменту виявлення порушення. Важливо знати, що розрахований за методиками обсяг ресурсу може бути або вищим, або нижчим за фактично спожитий під час порушення, тому що в поточний момент потужність приймачів та тривалість порушення можуть відрізнятись від тих, що були на момент порушення. Незважаючи на те, що розрахунок збитків за методиками не є абсолютно точним, такий підхід на сьогодні є найбільш оптимальним.

Відповідно до положень ст.614 Цивільного кодексу України [3], особа, що порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини, якщо інше не передбачено договором. Це правило має свою специфіку при кваліфікації порушень у договорах постачання енергетичних ресурсів через приєднану мережу. Зокрема, споживання енергетичних та інших ресурсів без укладення договору є правопорушенням, що тягне вказані вище негативні наслідки для порушника. Проте, порушення обліку може відбутися як внаслідок винних дій споживача (втручання в дію приладу обліку, приєднання приймача поза обліком тощо), так і у випадку відсутності вини останнього в порушенні обліку. В результаті порушення обліку ресурсів можуть виникати проблеми, які впливають на продавця та

енергопостачальника. Незалежно від причини порушення, в результаті безоблікового споживання ресурсів збитки зазнає як продавець, так і постачальник. У даному випадку, винність споживача полягає не в пошкодженні обліку, а в тому, що він не повідомив постачальника про проблему що виникла та продовжував використовувати ресурси.

Якщо споживач вчасно повідомив постачальника про збій у роботі обліків, його відповідальність у цьому випадку не виникає. Згідно зі статтею 526 Цивільного кодексу України [3], грошові зобов'язання повинні бути виконані належним чином, у відповідний термін. Остаточним виконанням обов'язку вважається тоді, коли постачальник отримує кошти на свій рахунок.

Переривання подачі електричної енергії споживачеві розцінюється як невиконання договірної умови про кількість електричної енергії, що підлягає відпустку, і порушення режиму її подачі. За вказані порушення договору електропостачальна організація зобов'язана відшкодувати абонентові отриманий ним реальний збиток, якщо такий був йому завданий.

У разі виникнення спорів між споживачем та постачальником електроенергії щодо невиконання умов договору, можна скористатися як досудовим, так і судовим порядком для їх вирішення. У рамках досудового порядку споживач може звернутися до постачальника з претензією або скаргою, але якщо спір не буде вирішено, то його можна передати до суду.

Отже, за неналежне виконання своїх обов'язків учасники договору постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу несуть відповідальність згідно законів України та підзаконних актів.

Список використаних джерел

1. Правила роздрібного ринку електричної енергії, затверджені постановою НКРЕКП № 312 від 14 березня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312874-18#Text>.
2. Гуйван П. Часові та змістовні регулятори договору енергопостачання. *Юридичний вісник*. 2022. №3. С.82-89.
3. Цивільний кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАК ВОЄННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

В міжнародному кримінальному праві й досі немає єдності думок щодо поняття воєнного кримінального правопорушення, незважаючи на велику кількість наукових досліджень. Чимало науковців як вітчизняних, так і зарубіжних займалися розробкою питань, пов'язаних з розумінням того, які саме кримінально протиправні діяння можна кваліфікувати як воєнні кримінальні правопорушення та які види і форми відповідальності за них передбачені.

Сучасні дослідники обґрунтовано вказують на те, що воєнні кримінальні правопорушення посягають на встановлені основними принципами міжнародного права та міжнародного гуманітарного права правила ведення збройних конфліктів, безпеку осіб та об'єктів, при цьому можуть бути скоєні в умовах збройного конфлікту [1, с.39]. Науковці також зазначають, що воєнні кримінальні правопорушення є видом міжнародних кримінальних правопорушень. Берко А.В. зазначає, що юридична природа воєнних кримінальних правопорушень є подвійною: до таких кримінальних правопорушень, з однієї сторони, відносяться кримінальні правопорушення, що полягають в порушенні правил ведення воєнних дій (збройних конфліктів), направлені проти інтересів осіб, що безпосередньо приймають участь у цих конфліктах, а з другої сторони, порушення норм міжнародного гуманітарного права, яке покликано захищати права та інтереси осіб, що безпосередньо участі в збройних конфліктах не беруть [2, с. 107-108]. Науковець також вважає, що визначення воєнного кримінального правопорушення повинно зводитися не лише до злочинного порушення норм міжнародного гуманітарного права, а також і до порушень у ході збройних конфліктів міжнародного чи внутрішнього характеру основних принципів міжнародного права (принципів *juscogens*). До таких принципів відносяться: принцип дотримання прав і свобод людини; принцип рівноправності народів і право народів розпоряджатися своїм майбутнім; принцип мирного співіснування і суверенної рівності держав; принцип незастосування сили чи погрози застосування сили в міжнародних відносинах; принцип непорушності

державних кордонів та територіальної цілісності держав; принцип співробітництва між державами.

Проте необхідно визнати справедливість тези, відповідно до якої міжнародне гуманітарне право забороняє низку методів та засобів ведення війни (збройного конфлікту), тоді як міжнародне кримінальне право встановлює їхню кримінальну протиправність та кримінальну відповідальність за їх застосування [1, с.58]. Варто також зазначити, що питання кримінальної відповідальності за воєнні кримінальні правопорушення, в частині механізму, процедури та методів ведення війни, за своїм характером виходять за межі тих відносин, які регулює міжнародне гуманітарне право (право збройних конфліктів), а тому вони потребують спеціальної правової регламентації. Досліджуючи воєнні кримінальні правопорушення з сучасних позицій, цілком обґрунтовано можна визначити їх як грубе порушення міжнародного гуманітарного права, що застосовується у збройних конфліктах (міжнародного та неміжнародного характеру), що тягнуть за собою індивідуальну кримінальну відповідальність відповідно до норм міжнародного кримінального права [3, с.153].

Однак деякі діяння, які визнані воєнними кримінальними правопорушеннями є такими не внаслідок порушення міжнародного гуманітарного права, а внаслідок порушення основних принципів міжнародного права. Зокрема, це стосується вербування, використання, фінансування та навчання найманців. Так, у преамбулі Міжнародної конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням та навчанням найманців від 4 грудня 1989 року [4] кримінальна протиправність даних діянь як воєнних кримінальних правопорушень обумовлена тим, що найманці вербуються, використовуються, фінансують та навчаються для діяльності, що порушує такі принципи міжнародного права, як суверенна рівність, політична незалежність, територіальна цілісність держав та самовизначення народів. Таким чином, воєнні кримінальні правопорушення виходять за межі порушень міжнародного гуманітарного права і полягають також в інших порушеннях норм чи принципів міжнародного права. Усі воєнні кримінальні правопорушення в міжнародному праві об'єднані рядом спільних юридичних ознак:

1) всі ці кримінальні правопорушення посягають на встановлений основними принципами міжнародного права та міжнародним гуманітарним правом порядок ведення збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного (внутрішнього) характеру. Регламентований порядок ведення воєнних дій у збройних

конфліктах є основною частиною інтересів забезпечення миру та безпеки людства;

2) перелік воєнних кримінальних правопорушень встановлений у документах міжнародного кримінального права.

Ознаки воєнних кримінальних правопорушень відображаються у нормах права, а також у правових позиціях інститутів міжнародного кримінального правосуддя під час розгляду справ. При цьому правові норми, які містяться в договірних джерелах міжнародного кримінального права, що вказують на ознаки воєнних кримінальних правопорушень, виключно важливі, оскільки, по-перше, таким чином забезпечують дію принципу *nullum crimen sine lege*, і, по-друге, є необхідними для правильної юридичної кваліфікації вчиненого діяння, а отже, і під час реалізації кримінальної відповідальності за міжнародним кримінальним правом. Саме норма права містить системні ознаки кримінального правопорушення. В теорії кримінального права вказаний перелік ознак дозволяє оцінити конкретне діяння як кримінально протиправне, називаючи складом кримінального правопорушення. Крім того, деякими авторами звертається увага на те, що якщо кримінальне правопорушення є актом людської поведінки, то склад кримінального правопорушення – це спосіб його законодавчого опису шляхом виділення частин та елементів, які його утворюють [5, с.72].

Аналіз практики застосування положень міжнародного законодавства дає нам можливість сформулювати висновок, що кожне воєнне кримінальне правопорушення характеризується наявністю чотирьох обов'язкових ознак:

1) умови вчинення воєнного кримінального правопорушення. Воєнне кримінальне правопорушення вчиняється під час збройного конфлікту (міжнародного чи неміжнародного характеру) або в обстановці, пов'язаній із цим конфліктом. За цією ознакою воєнне кримінальне правопорушення відрізняються від інших кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, для вчинення яких наявність збройного конфлікту не є обов'язковою ознакою, а також від низки кримінальних правопорушень загального характеру. Вказану ознаку загалом можна виділити із змісту положень міжнародного гуманітарного права, які описують заборонені способи та методи ведення війни, опису військових кримінальних правопорушень у Статуті міжнародних органів кримінального правосуддя. Окрім того, вона чітко сформульована в документі Міжнародного кримінального суду в розділі «Елементи злочинів» як: «Дія, яка відбулася під час збройного конфлікту і була пов'язана з ним» [6];

2) грубий характер порушення, його наслідки для суспільних інтересів, охоронюваних міжнародним гуманітарним правом за допомогою міжнародного кримінального права. Джерела міжнародного кримінального права вказують на низку грубих порушень правил ведення міжнародного збройного конфлікту. При цьому I Додатковий протокол 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року розглядає грубі порушення, зазначені у міжнародно-правових документах, як воєнні кримінальні правопорушення. Поряд із грубими порушеннями, можуть скоюватися й інші види порушень, що не є за своїм характером і ступенем небезпеки воєнними кримінальними правопорушеннями та які, що тягнуть за собою дисциплінарну або кримінальну відповідальність;

3) спрямованість посягання воєнного кримінального правопорушення. Необхідно зазначити, що, на відміну від міжнародного гуманітарного права, яке застосовується у міжнародних збройних конфліктах, інтереси, які охороняються міжнародним гуманітарним правом у збройних конфліктах неміжнародного характеру, досить детально встановлює перелік захищених осіб та об'єктів. Однак вивчення положень II Додаткового протоколу 1977 р. до Женевських конвенцій 1949 р. дозволяє віднести до кола осіб, яким надається захист наступні категорії: всіх осіб, які не беруть безпосередньої участі у збройному конфлікті або припинили участь у військових діях, незалежно від того, обмежена їхня свобода чи ні (ч.1 ст.4); осіб, яких позбавили волі з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, незалежно від того, інтерновані вони чи затримані (ч.1 ст.5); всіх поранених, хворих осіб, а також осіб, які зазнали аварії корабля, незалежно від того, чи брали вони участь у збройному конфлікті (п.1 ст.7); медичний та духовний персонал (ч.1 ст.9); цивільне населення та окремих цивільних осіб (ч.1 ст.13). Варто також зазначити, що особливий захист надається дітям, які не досягли п'ятнадцятирічного віку: захист продовжує застосовуватися до них і в тому випадку, якщо вони беруть участь у військових діях та потрапляють у полон (п.(d) ч.3 ст.4) [7; 8];

4) особливості суб'єктивної сторони воєнного кримінального правопорушення. Однією із умов визнання діяння кримінально протиправним виступає встановлення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. З погляду сучасного міжнародного кримінального права, коло основних положень якого наведено в Римському Статуті Міжнародного кримінального суду, суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства

(у тому числі воєнних кримінальних правопорушень) характеризується: умислом особи вчинити діяння; усвідомленням особою тієї обставини, що при нормальному перебігу обставин наслідок настане.

Отже, можемо зробити висновок, що кримінально протиправне порушення загально визначених принципів міжнародного права і міжнародного гуманітарного права, вчинене під час збройного конфлікту, є воєнним кримінальним правопорушенням. Тобто воєнне кримінальне правопорушення можна визначити як винне, суспільно небезпечне, протиправне та каране діяння, що полягає в порушенні встановлених основними принципами міжнародного права, міжнародним гуманітарним правом правил ведення збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру та кримінальна протиправність яких визначена актами міжнародного кримінального права.

Список використаних джерел

1. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста. За ред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса: Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016-2017. 145 с.

2. Міжнародне кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності): підручник / В.А. Гринчак, І.В. Земан, І.І. Когутич, О.К. Марін. Харків: Право, 2019. 460 с.

3. Драгоненко А.О. Поняття та ознаки воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. *Наукові записки. Серія: Право*. Вип. 12. 2022. С. 151-157.

4. Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням та навчанням найманців. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_103#Text.

5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор» 2018. 1360 с.

6. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Міжнародний документ, Поправки від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

8. Конвенція про закони і звичаї суходільної війни (IV Гаазька конвенція) від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_765#Text.

ПАНКРАТОВА ВІКТОРІЯ ОЛЕГІВНА,
ст. викладач кафедри фундаментальної юриспруденції
та конституційного права Сумського державного університету,
канд. юрид. наук, доц.

ПЕТИЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ: ДОСВІД КРАЇН ЄС

Важливим інструментом демократії є петиції. Етимологічно «петиція» означає прохання. У латинській мові це слово походить від *petere*, що означає запитувати. Петиція – це звернення до органу державної влади чи місцевого самоврядування з проблемою чи пропозицією. Електронні системи подання петицій є новими, але права громадян подавати петиції до своїх урядів існують сотні років. Завдяки прогресу в інформаційно-комунікаційних технологіях електронні петиції тепер служать механізмом для участі громадян у різних країнах світу [1, с.134].

Європейський Парламент почав використовувати модернізовану та багатомовну платформу подачі електронних петицій у листопаді 2014 року. На сайті Європейського Парламенту вказано, що право на подання петиції є одним із фундаментальних для європейських громадян і резидентів, закріплених як у Договорі, так і в Хартії основних прав Європейського Союзу. Портал дозволяє зручно та швидко подати петицію, ознайомитись з іншими петиціями для того, щоб громадяни країн-членів та резиденти могли визначити спектр проблем, які підіймаються в ЄС [2].

У 2021 році до Європейського парламенту надійшло 1392 петиції, що на 11,5% менше порівняно з 1573 петиціями, поданими у 2020 році і на 2,5% більше порівняно з 1357 петиціями, зареєстрованими у 2019 році. У 2021 році майже 79% петицій було подано через Веб-портал петицій та 21% петицій – поштою. Отже, веб-портал петицій залишається найбільш використовуваним каналом для подання петицій громадян до Парламенту Європейського Союзу [2].

Петиції в ЄС можуть стосуватися однієї чи кількох держав-членів, тому реєструються як в ЄС, так і в відповідних державах-членах. До п'ятірки країн, які активно подавали петиції у 2021 році, входили Іспанія, Німеччина, Італія, Греція, Румунія. Словенія та Естонія, наприклад, залишаються вже кілька років поспіль найменш активними країнами щодо використання окресленого інструменту

електронної демократії. Щодо проблем, які піднімаються в петиціях, то традиційно це фундаментальні права, здоров'я та навколишнє середовище [3].

Що стосується окремих країн ЄС, то слід зазначити, що практика подання електронної петиції, наприклад, в Німеччині сформувалась з 2005 року. Правовою передумовою для цього є ст. 17 Основного закону Федеративної Республіки Німеччини, яка визначає право на звернення до Бундестагу з особистою чи колективною петицією. Публічні петиції до Бундестагу Німеччини підлягають спеціальній процедурі оцінки прийнятності. Петиційна комісія при Бундестазі аналізує формальні ознаки петиції та приймає рішення про можливість опублікування петиції на сайті парламенту. Цікавою є статистика, яка вказує, що 60% опитаних осіб, які подали публічні петиції не змогли зрозуміти причину їх недопущення [4, с.35].

Окремо варто звернути увагу на досвід застосування електронних петицій в Латвії, де головними рушіями її запуску були громадські активісти. У 2011 році з їхньої ініціативи було створено інтернет-портал «M voice». За перші години роботи порталу було зібрано кілька сотень підписів на підтримку різних ініціатив. Через тиждень після відкриття порталу на позачерговому засіданні Сейму було розглянуто перший законопроект, ініційований за допомогою петиції, який підтримав Сейм Латвії. Такі результати та подальша діяльність порталу зробили його важливою ланкою в публічній комунікації з Сеймом [5].

Варто зазначити, що в Україні такий інструмент електронної демократії як петиції набули широкого застосування. Закон України «Про звернення громадян» визначає електронну петицію як особливу форму колективного звернення громадян до Президента України, органів виконавчої, законодавчої або місцевої влади.

Для подання електронної петиції необхідно заповнити спеціальну форму на офіційному веб-сайті органу, якому вона адресована, або веб-сайті громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронних петицій та розміщує текст електронної петиції. При цьому варто звернути увагу, щоб зазначена в зверненні тема входила до повноваження того органу, до якого направляється. Створена петиція, у випадку її відповідності встановленим нормам, оприлюднюється на офіційному веб-сайті протягом двох робочих днів з дня надсилання її автором. День її публікації є датою початку збору підписів на її підтримку. А у випадку

невідповідності – оприлюднення не відбувається, про що автора інформують не пізніше строку, встановленого для оприлюднення. Електронні петиції, що адресовані Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, розглядаються у особливому порядку за умови збору на їх підтримку не менш як 25000 підписів громадян протягом не більше трьох місяців з дня оприлюднення петиції. Вимоги до кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до органу місцевого самоврядування та строку збору підписів визначаються статутом територіальної громади. Якщо петиція не набрала необхідної кількості підписів, її розглядають в порядку, встановленому законом для звичайних звернень громадян.

Досвід європейських країн демонструє, що ефективно впровадження та вдосконалення механізму е-петицій надає громадянам та іншим зацікавленим сторонам можливості для того, щоб їхні голоси були почуті і щоб вони могли взяти участь у складанні порядку денного і прийнятті рішень. Громадяни, які можуть виносити пропозиції та висловлюватися під час обговорення та реалізації важливих питань та рішень, частіше сприймають рішення та більше довіряють обраним представникам місцевих органів влади й інституціям.

Вважаємо, що електронні петиції є важливим інструментом демократії, завдяки якому громадяни взаємодіють з владою – інформують про наявні проблеми, подають ініціативи та пропозиції. Зрозуміло, що петиції не відображають загальну соціальну думку чи настрої, але можуть бути індикатором та сигналом для влади про наявні проблеми чи потреби громадян.

Список використаних джерел

1.Harrison, T., Dumas, C., DePaula, N., Fake, T., May, W., Atrey, A., Lee, J., Rishi, L. Exploring E-petitioning and media: The case of BringBackOurGirls. *Government Information Quarterly*. 2022. №39. P. 130-142. [In English].

2.European Parliament. Petitions. URL: <https://www.europarl.europa.eu/petitions/en/home>.

3.Draft report 2022/2024(INI) on the outcome of the Committee on Petitions' deliberations during 2021 (2022/2024(INI)) Committee on Petitions. URL : https://efaidnbmnnpbpcjpcglclefindmkaj/https://www.europarl.europa.eu/document/PETI-PR-734076_EN.pdf. [In English].

4. Reshota, V., Burdin, V., Teremetskyi, V., Synchuk, S., Chopko, K., Burak, V. Electronic Petitions in European States and Ukraine Solving Social and Economic Problems. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory*. 2021. № 24. P. 30-38. [In English].

5. Riehm, U. Electronic petitioning and modernization of petitioning systems in Europe. Final report. 2020. Vol. 21. URL : <https://www.isi.fraunhofer.de/content/dam/isi/dokumente/cct/2014/Electronic-petioning-2014.pdf>. [In English].

ПЕТЕЧЕЛ НАДІЯ МИХАЙЛІВНА,
виклад. кафедри судочинства Навчально-наукового юридичного
інституту Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника, канд. юрид. наук

ПРОГРАМА МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ ЯК ІСТОТНА УМОВА ДОГОВОРУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ

Питання про істотні умови цивільно-правового договору є ключовим для вивчення будь-якої договірної конструкції, оскільки визначає її зміст.

При визначенні істотних умов цивільно-правового договору варто враховувати, що вирішення цього питання залежить насамперед від суті конкретного договірної зобов'язання.

Істотними умовами є умови, необхідні для договору медичного страхування, коли сторонам договору слід розуміти, чи може договір бути виконаний належним чином без включення і узгодження сторонами тої чи іншої умови. Крім цього, будь-яка зі сторін може визнати недостатніми ті умови, що названі істотними у законі або є необхідними для договору цього виду, і забажати включення до договору додаткових умов, без яких договір її не влаштовує. У цьому випадку такі умови також набувають значення істотних.

Невід'ємною частиною договору медичного страхування та однією із істотних умов цього договору є програма медичного страхування.

Страховиком розробляються Правила страхування та складаються конкретні програми медичного страхування. Медична програма страхування є невід'ємним додатком до договору медичного страхування, в якій визначається конкретний варіант медичної допомоги.

Під програмою медичного страхування слід розуміти погоджені зі страховиком та страхувальником у конкретному договорі медичного страхування види та обсяги, порядок організації надання та фінансування медичних послуг, а також перелік медичних установ, в які страхувальник має право звернутися у разі настання страхового випадку.

Програми є різними залежно від переліку медичних послуг та контингенту застрахованих осіб [1, с.140]. Крім того, програми можуть бути розраховані тільки на надання допомоги дітям чи дорослим, відрізнятися переліком медичних установ, до яких має звертатися застрахована особа, залучених до реалізації послуг із медичного страхування. І, звичайно, програми відрізняються вартістю, на яку впливають усі вищеперераховані умови.

Програма медичного страхування може бути змінена під час дії договору медичного страхування за згодою страховика при умові внесення страхувальником додаткових страхових платежів.

Страховики можуть пропонувати програми медичного страхування, що відрізняються обставинами, за яких страхувальник буде отримувати медичну допомогу: амбулаторно, у стаціонарі, шляхом виклику медичної допомоги чи лікаря додому, компенсацію витрат на придбання лікарських препаратів, консультації різних спеціалістів, проведення профілактичних заходів, послуги сервісного характеру (палати підвищеного комфорту, додаткове харчування і т. п.) тощо.

Договором медичного страхування можуть бути передбачені наступні Програми медичного страхування:

1. Програма «Амбулаторно-поліклінічне лікування». На умовах цієї програми страховик гарантує виплату страхової суми (її частини) шляхом оплати вартості медико-санітарної допомоги, наданої застрахованій особі при амбулаторно-поліклінічному лікуванні, у тому числі при лікуванні в умовах денного стаціонару;

2. Програма «Стаціонарне лікування». На умовах цієї програми страховик гарантує виплату страхової суми (її частини) шляхом оплати вартості медико-санітарної допомоги, наданої застрахованій особі при стаціонарному лікуванні у відділеннях загального профілю та спеціалізованих відділеннях;

3. Програма «Швидка медична допомога». На умовах цієї програми страховик гарантує виплату страхової суми (її частини) шляхом оплати вартості медичної допомоги, яка була надана застрахованій особі загально профільними або спеціалізованими бригадами швидкої допомоги;

4. Програма «Страхування дітей». На умовах цієї програми

страховик гарантує виплату страхової суми (її частини) шляхом оплати вартості медичної допомоги та медичних послуг, що надаються дітям віком від 3 до 14 років на умовах обраної програми страхування [2, с. 5].

Як свідчить практика, страховики пропонують програми медичного страхування двох видів – універсальні та спеціалізовані.

Універсальна програма медичного страхування передбачає ті випадки (стан здоров'я), медична допомога при яких не потребує спеціального лікування або консультації лікарів вузьких спеціальностей. Перелік страхових випадків може бути уніфікований, а може визначатися за згодою між страховиком та страхувальником з можливою участю клінічної обслуговуючої бази.

Спеціалізована програма медичного страхування дає змогу скористатися медичними послугами лікарів із вузьких спеціалізацій або брати під страховий захист лише певний стан організму (вагітність тощо). Спеціалізовані програми медичного страхування характерні здебільшого для осіб, які вже захворіли або які мають схильність до певних захворювань [3, с. 99].

Проаналізувавши діяльність страховиків, можна виділити наступні програми медичного страхування, які на практиці є поширеними:

- відвідування лікарів та амбулаторне лікування;
- придбання медикаментів;
- лікування у стаціонарі;
- отримання стоматологічної допомоги, зубне протезування;
- проведення профілактичних та оздоровчих заходів тощо.

У залежності від обсягу страхового покриття виділяють:

– повне страхування медичних витрат, що гарантує покриття витрат як на амбулаторне, так і стаціонарне лікування, придбання медикаментів, профілактичні заходи;

– часткове страхування медичних витрат, що компенсує витрати на амбулаторне лікування або на стаціонарне чи спеціалізоване лікування, наприклад, стоматологію, санаторно-курортне лікування тощо;

– страхування витрат лише по одному страховому ризику.

Отже, для договірних відносин з медичного страхування характерним є те, що на законодавчому рівні перелік істотних умов для цього виду договорів не передбачений, тому сторони при укладенні такого договору повинні керуватися переліком істотних умов договору страхування загалом. При цьому будь-яка із сторін договору медичного страхування може визнати недостатніми ті умови,

що названі істотними у законі або є необхідними для договору цього виду, і зажадати включення до договору додаткових умов. У цьому випадку такі умови також набувають значення істотних.

Список використаних джерел

1. Внукова Н. М., Кузьминчук Н. В. Соціальне страхування: Кредитно-модульний курс: навч посіб. К.: Центр учбової літератури, 2009. 412 с.

2. Правила добровільного страхування медичних витрат. Українська страхова група. Київ. 2005. 8 с. Зареєстровано Державною Комісією з регулювання ринків фінансових послуг України за №2150770 від 26.08.2005. URL: <https://ukringroup.ua/ua/help/policies> (дата звернення: 10.04.2023).

3. Пунда О. О., Арзянцева Д. А. Медичне страхування в Україні: правові та організаційні засади. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1 (29). С. 95-100.

ПЕТРЕЧЕНКО СВИТЛАНА АНАТОЛІЇВНА,

доц. кафедри адміністративної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України,
канд. юрид. наук, доц.

ІСТОРІЯ ВИБОРЧОГО ПРАВА ЖІНОК НА ТЛІ ГЕНДЕРНИХ КВОТ У КРАЇНАХ СКАНДИНАВІЇ НАПРИКІНЦІ ХХ СТОЛІТТЯ

Актуальність дослідження. Запровадження досвіду Європейського союзу вкрай важливе для України у питанні гендерної рівності, адже існує низка успішних прикладів, з яких Україна може запозичити корисний досвід. Наразі країни Скандинавії лідирують, як найефективніший приклад застосування гендерних квот та знаменуються покращенням становища жінки у політичній владі. Втім, питання стосовно того, чи саме завдяки гендерним квотам існує така кількість жінок у владних структурах Скандинавії, залишається майже невисвітленим.

Виклад основного матеріалу дослідження. Саме у Норвегії, Швеції, Фінляндії жіночий рух зумовив проведення реформ, завдяки яким жінкам вдалося інтегруватись до суспільства значно раніше, ніж в інших країнах. Найпершими у Європі право брати участь у виборах до парламенту і бути обраними до нього отримали фінські жінки.

Більш того, притаманна Скандинавським країнам стійка виборча система не спричинила виникнення окремих жіночих політичних партій [1, с.44].

На фоні просування жіночого руху дослідження жіночих проблем відбулося у країнах Скандинавії ще у 1860-х рр., адже держава надавала даному питанню вагомого значення та фінансувала дослідження даного явища. Політика гендерної рівності у Скандинавських країнах принесла передбачувані результати. Гендерні квоти офіційно закріплені лише у деяких західних країнах, однак це не стає перешкодою ефективного функціонування даної політики. Першими ініціаторами гендерних квот у Європі у 1970-х роках були зелені, соціалістичні та соціал-демократичні партії. Втім, згідно дослідженню за Індексом гендерних розривів у 2015 р. [2], Скандинавські країни лідирували серед більш ніж ста інших країн світу. Перше місце очолила Ісландія, а першу десятку країн із гендерною рівністю очолили Норвегія, Фінляндія та Швеція.

Щодо останньої країни, то Швеція відома своїми дослідницями у сфері гендерних квот, які досить давно вивчають Скандинавський досвід запровадження квот. Варто згадати про шведських дослідниць Друд Далеруп та Леніту Фрайденваль [3, с.128-144]. Таким чином, Швеція повільно, але масово залучає жінок до парламенту. У цій країні запровадження гендерних квот є неабияким прикладом. А взагалі, найпоширенішим типом квот у світі є добровільні партійні квоти, які були запроваджені окремими соціал-демократичними партіями у Західній Європі у 1970-х роках. Проте закріпились вони, знайшли відбиток та стали ефективними досить швидко у Скандинавських країнах.

Варто додати, що навіть у державних законодавчих актах Швеції, Норвегії, Фінляндії та Данії вимоги щодо квот були офіційно закріплені та були сформовані комісії, спеціальні комітети, міністерства по нагляду за дотриманням принципу рівних можливостей для обох статей у всіх сферах життя.

Резюмуючи дослідження досвіду Скандинавських країн, можна зробити висновок, що він дає змогу відзначити зв'язок між високою залученістю жінок до політичного життя та добробутом країни. Втім, підвищення представництва шведських жінок відзначалося ще у 1970-х роках, коли будь-які квоти ще були відсутні, їх запровадження відбулось, коли жінки мали більш, ніж 20% місць у Риксдазі. Отже, гендерні квоти, запроваджені у Скандинавських країнах, зумовили відомість даного явища в усіх куточках світу. Проте, дане явище – не ключовий «лакмусовий папірець», що

зумовлює велику кількість жінок у парламенті та інших органах влади у країнах Скандинавії. Запозичення даного досвіду у країн Скандинавії для України та інших держав буде вагомим внеском у розвиток власної, рішучої, більш прогресивної політики щодо забезпечення гендерної рівності, адже саме із цих країн йдуть витоки запровадження, і, як ми бачимо, чудової реалізації такого процесу.

Список використаних джерел

1. Марценюк Т. О. Докладніше про квоти в країнах ЄС, політика Європейського Союзу: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2015. 44 с.

2. "The Global Gender Gap Index Results in 2015." Global Gender Gap Report 2015. Retrieved 21.08.2022 from <https://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2015/the-global-gender-gap-index-results-in-2015/> (дата звернення: 14.04.2023)

3. Марценюк Т. О. Чому не варто боятися фемінізму? Київ, 2018. 128-154 с.

ПОПОВ ГЕОРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ,
проф. кафедри кримінального процесу та криміналістики
Академії адвокатури України,
доктор юрид. наук

«ГРУМІНГ» ЯК КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Сьогодні надзвичайної актуальності набули питання захисту дітей від насильства в умовах воєнного стану. Незважаючи на згуртованість суспільства навколо протистояння збройній агресії, нових масштабів у нашій країні набуває «грумінг», тобто налагодження довірливих стосунків з дитиною (у тому числі в Інтернеті) з метою сексуального насильства над нею.

Конвенція про права дитини 1989 року у ст. 34 визначає, що Держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень. З цією метою Держави-учасниці, зокрема, вживають на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів щодо запобігання:

а) схиланню або примушуванню дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності;

б) використанню дітей з метою експлуатації у проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці;

с) використанню дітей з метою експлуатації у порнографії та порнографічних матеріалах.

Відповідно до ст. 23 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротська конвенція) Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації умисної пропозиції, зробленої дорослою людиною за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, зустрітися з дитиною, яка не досягла віку, передбаченого пунктом 2 статті 18 цієї Конвенції, для скоєння проти неї одного з правопорушень, передбачених пп. «а» п. 1 ст. 18 або пп. «а» п. 1 ст. 20 цієї Конвенції, якщо після цієї пропозиції відбулись істотні дії, що призвели до такої зустрічі.

На виконання міжнародних зобов'язань Кримінальний кодекс України у 2021 році був доповнений ст. 156-1 КК України ч. 1 якого встановлює відповідальність за пропозицію зустрічі, зроблену повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася. Пропозиція такої зустрічі може бути поєднана з вмовлянням, викликом у дитини співчуття (до потенційного кривдника, домашніх тварин, що у нього є тощо) з певними подарунками дитині або обіцянками таких подарунків, походу до кінотеатру, закладів дитячого харчування тощо.

Примітка 1 цитованої статті визначає, що під зустріччю слід розуміти, у тому числі, зустріч, проведення якої передбачає використання інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 липня 1994 року № 80/94-ВР інформаційно-телекомунікаційна система – це сукупність інформаційних та телекомунікаційних систем, які у процесі обробки інформації діють як єдине ціле.

Розкриваючи зміст дій сексуального характеру або розпусних дій доцільно звернутися до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» № 5 від 30 серпня 2008 року, де вказано, що розпусні дії повинні мати сексуальний характер і можуть бути у виді фізичних дій або інтелектуального розбещення. Такі дії спрямовані на задоволення винною особою статевої пристрасті або на збудження у неповнолітньої особи статевого інстинкту.

Ознаками, що можуть свідчити про грумінг в поведінці кривдника можуть бути: надмірна зацікавленість дитиною; часте ініціювання або створення можливості побути наодинці з дитиною (чи кількома дітьми); зацикленість на дитині; надання дитині особливі привілеї (наприклад, намагання їздити з дитиною на тренування та назад тощо); дружба з сім'єю і виявлення більшого інтересу до побудови стосунків з дитиною, ніж з дорослими; проявлення фаворитизму до однієї дитини в сім'ї; пошук можливості купити дитині подарунки; демонстрування вікової та гендерної переваги [1].

Ознаками того, що дитина зазнала грумінгу можуть бути: наявність незрозумілих подарунків, такі як нові іграшки чи одяг; відмова говорити про те, звідки взяли подарунки; отримання великої кількості повідомлень від тих, з ким вона знайома лише онлайн; велика кількість розмов про конкретного дорослого чи старшу дитину або бажання проводити з ними багато часу; висловлення бажання самостійно піти на зустріч конкретному дорослому чи старшій людині; небажання говорити про те, що вони робили з дорослою людиною; раптове небажання розповідати про свій день або питати вашої поради; проведення більшого часу наодинці у своїй кімнаті [2].

Особливу увагу слід звернути на те, що метою злочину є вчинення стосовно особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій. Злочин є закінченим з моменту, коли після пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася.

Не слід також залишати поза увагою й окремі документи Ланцаротського комітету, що допоможуть зрозуміти сутність нового національного законодавства. Так, у п. 17 Висновку Комітету щодо статті 23 Ланцаротської конвенції «Домагання дітей для сексуальних цілей за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (Грумінг)» 2015 року вказано, що домагання дітей за допомогою інформаційних та комунікаційних технологій не обов'язково призводить до особистої зустрічі. Така діяльність може залишатися в Інтернеті і тим не менш завдати серйозної шкоди дитині. Сексуальні злочини, які навмисно вчиняються під час онлайн-зустрічі за допомогою комунікаційних технологій, часто пов'язані з виготовленням, володінням та передачею дитячої порнографії [3].

Важливо зауважити, що доволі часто дії спрямовані на встановлення контакту з дитиною стають передумовою вчинення більше тяжких злочинів відповідальність за які, зокрема, передбачена ст. ст. 152, 153, 154, 155, 156 КК України. Саме тому, під час досудового розслідування слід детально дослідити те, яким чином

кривдник встановив контакт з дитиною, оскільки такі дії можуть бути окремим складом злочину.

Список використаних джерел

1. Understanding Sexual Grooming in Child Abuse Cases by Daniel Pollack and Andrea MacIver (November 01, 2015). URL: https://www.americanbar.org/groups/public_interest/child_law/resources/child_law_practiceonline/child_law_practice/vol-34/november-2015/understanding-sexual-grooming-in-child-abuse-cases/ (дата звернення: 10.04.2023)

2. Grooming: recognising the signs. URL: [https://raisingchildren.net.au/school-age/safety/online-safety/grooming-signs#:~:text=\(дата звернення: 10.04.2023\)](https://raisingchildren.net.au/school-age/safety/online-safety/grooming-signs#:~:text=(дата звернення: 10.04.2023))

3. Висновок Ланцаротського комітету щодо статті 23 Ланцаротської конвенції «Домагання дітей для сексуальних цілей за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (грумінг)» 2015 р. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168064de98> (дата звернення: 10.04.2023)

ПРИСЯЖНЮК МИХАЙЛО ПЕТРОВИЧ,

доц. кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук;

ЛУЧКОВСЬКА СВИТЛАНА ІГОРІВНА,

доц. кафедри права Хмельницького національного університету,
канд. юрид. наук, доц.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Підприємництво є важливим чинником для економічного розвитку будь-якої держави, в тому числі й в Україні. Підприємництво сприяє збільшенню обсягу виробництва, зниженню безробіття, збільшенню доходів населення, а також розвитку інновацій. Така діяльність відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності країни, а також є основним джерелом створення робочих місць, збільшення валового внутрішнього продукту (ВВП) та підвищення доходів населення.

Відповідно до статті 42 Господарського кодексу України підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і

соціальних результатів та одержання прибутку [1]. Не зважаючи на те, що «ризик є невід'ємною частиною підприємницької діяльності, який здійснює значний вплив на конкурентоспроможність підприємства, виступаючи його складовою частиною» [2] підприємці в Україні сьогодні перебувають в особливо складному становищі. Найбільший негативний вплив на діяльність суб'єктів підприємництва під час війни рф проти України мають такі фактори, як активні бойові дії та близькість до фронту, руйнування, обстріли, перебої з електропостачанням та зв'язком, недоступність кредитних коштів, падіння споживчого попиту та зменшення платоспроможності населення, ускладнення логістики, знищення інфраструктури, інфляція, податковий тиск.

З метою полегшення здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану державою було запроваджено конкретні кроки, зокрема прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 2118-IX [3] та Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2120-IX [4].

Відповідно до вказаних вище Законів, розділ II «Прикінцеві положення» Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [5] було доповнено пунктами 12 та 13:

- п. 12. Тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України, санкції за порушення вимог Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» не застосовуються, крім санкцій за порушення порядку здійснення розрахункових операцій при продажу піддакцизних товарів;

- п. 13. На період дії воєнного стану або обставин непереборної сили: проведення розрахункових операцій, що здійснюються в режимі офлайн та використання фіскальних номерів із діапазону фіскальних номерів, сформованих фіскальним сервером контролюючого органу, можуть здійснюватися з перевищенням строків, встановлених абзацами третім і четвертим статті 5 Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг»; зупинити дію абзацу сьомого статті 5 Закону України «Про застосування

реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [3; 4].

Отже, було зупинено заборону використання програмного реєстратора розрахункових операцій у період відсутності зв'язку між програмним реєстратором розрахункових операцій та фіскальним сервером контролюючого органу без отриманого в контролюючому органі діапазону фіскальних номерів, сформованих фіскальним сервером контролюючого органу. Запровадженими змінами не було скасовано вимогу обов'язкового застосування РРО/ПРРО, але тимчасово, в період воєнного стану, призупинено застосування штрафних санкцій до суб'єктів господарювання, які не використовують РРО/ПРРО під час здійснення розрахункових операцій. Проте потрібно зазначити, що в період воєнного стану штрафні санкції не скасовуються за порушення порядку здійснення розрахункових операцій при продажу підакцизних товарів. Також вказаними вище змінами законодавства на період воєнного стану надано можливість проводити розрахункові операції у ПРРО в офлайн-режимі у понад встановлені Законом обмеження офлайн-часу. Тобто розрахункові операції у ПРРО в режимі офлайн можуть здійснюватися без встановлених часових обмежень, коли, суб'єкти підприємницької діяльності можуть працювати в режимі офлайн стільки часу, скільки буде необхідно до відновлення зв'язку із фіскальним сервером контролюючого органу.

Проте 31 березня 2023 року Кабінетом Міністрів було подано для розгляду Верховною Радою проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» (реєстр. № 8401 від 31.01.2023) [6]. Метою прийняття проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» (далі – законопроект) є виконання Україною зобов'язань в рамках Меморандуму про економічну та фінансову політику від 08 грудня 2022 року. Зокрема розробка законопроекту обумовлена необхідністю виконання пункту 15 Меморандуму про економічну та фінансову політику від 08 грудня 2022 року [7], відповідно до якого Україна взяла на себе зобов'язання якнайшвидшого відновлення довоєнного стану податкової політики.

Так, вказаним законопроектом пропонується внести зміни в тому числі до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», згідно з якими передбачається:

- встановити, що окремі норми, введені на період до припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану на території України, діють не довше, ніж до 1 липня 2023 року, зокрема незастосування штрафних санкцій за порушення порядку проведення розрахункових операцій із застосуванням реєстраторів розрахункових операцій та/або програмних реєстраторів розрахункових операцій;

- відновити заборону використання програмного реєстратора розрахункових операцій у період відсутності зв'язку між програмним реєстратором розрахункових операцій та фіскальним сервером контролюючого органу без отриманого в контролюючому органі діапазону фіскальних номерів, сформованих фіскальним сервером контролюючого органу.

Згідно з пояснювальною запискою до законопроекту його прийняття забезпечить виконання Україною зобов'язань в рамках Меморандуму про економічну та фінансову політику від 8 грудня 2022 року [7] та впровадження заходів, реалізація яких сприятиме збільшенню податкових надходжень у 2023 році.

20 лютого 2023 року відбулося засідання Комітету з питань фінансів, податкової та митної політики, на якому було ухвалено рішення рекомендувати Верховній Раді України: 1) проект Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану (реєстр. № 8401 від 31.01.2023) [8], внесений Кабінетом Міністрів України, включити до порядку денного дев'ятої сесії Верховної Ради України дев'ятого скликання; 2) за наслідками розгляду законопроекту в першому читанні прийняти за основу з дорученням Комітету підготувати його до другого читання з необхідним техніко-юридичними правками, а також з доопрацюванням та усуненням суперечностей відповідно до частини першої статті 116 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», та з урахуванням пропозицій і поправок суб'єктів права законодавчої ініціативи [9].

Потрібно зазначити, що у січні 2023 року зросло значення двох основних перешкод для відновлення бізнесу – недостатня кількість платоспроможних клієнтів в Україні та непрогнозованість розвитку ситуації в Україні. Також серед головних перешкод для відновлення бізнесу залишаються фінансові проблеми (відсутність достатнього капіталу), непередбачуваність дій держави, недоступність кредитних та грантових програм, оголошених урядом, а також перешкоди з боку регуляторних/фіскальних органів, хоча потрібно

зазначити, важливість цих перешкод дещо знизилась, порівняно з оцінками листопада [10].

Підсумовуючи, слід наголосити, що прослідковується чітке бажання Кабінету Міністрів України виконати міжнародні зобов'язання України перед іноземними донорами, в тому щодо запровадження реєстраторів розрахункових операцій та/або програмних реєстраторів розрахункових операцій у підприємницькій діяльності. Водночас, не зважаючи на позитивні моменти від впровадження РРО/ПРРО у підприємницькій діяльності для прозорості та достовірності ведення бізнесу, існуючі на сьогодні реалії життєдіяльності бізнесу в умовах війни вказують як на поспішність повернення до норм, що діяли до встановлення воєнного стану, так і на очевидні проблеми з їх впровадженням.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

2. Вишнеvsька О.А. Підприємницький ризик в управлінні конкурентоспроможністю підприємства. *Економіка і суспільство.* 2016. Випуск № 7. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/39.pdf.

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 3 березня 2022 року № 2118-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#Text>.

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.

5. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг: Закон України від 6 липня 1995 року № 265/95-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: *Проект Закону України. Реєстр. № 8401 від 31.01.2023.* URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41268>.

7. Меморандум про економічну та фінансову політику від 8 грудня 2022 року. URL: https://mof.gov.ua/uk/memorandum_of_economic_and_financial_policies_by_the_authorities_of_ukraine-435.

8. Про прийняття за основу проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану»: *Проект Постанови Верховної Ради України № 8401/П від 20.02.2023р.* URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41387>.

9. Висновок до проекту Закону України про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану (реєстр. № 8401 від 31.01.2023). *Комітет з питань фінансів, податкової та митної політики. Верховна Рада України.* URL: <https://komfinbank.rada.gov.ua/uploads/documents/34003.pdf>.

10. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування в січні 2023 року. Центр розвитку інновацій, Офіс з розвитку підприємництва та експорту, національний проєкт Дія. URL: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-at-war-results-of-the-january-2023-survey/>.

ПУНДА ОЛЕКСАНДР ОЛЕГОВИЧ,
доц. кафедри права Хмельницького національного університету,
доктор юрид. наук, доц.;
АРЗЯНЦЕВА ДАР'Я АНДРІЙВНА,
доц. кафедри менеджменту, фінансів, банківської справи та
страхування Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова, канд. екон. наук, доц.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СИСТЕМ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ: ПРИКЛАД ЧЕХІЇ

Мале та середнє підприємництво є найважливішим елементом ринкової економіки, без якого неможливий нормальний розвиток сучасних суспільних відносин. Сфера діяльності суб'єктів цього сегменту комерційної діяльності є надзвичайно широкою - від надання елементарних побутових послуг до створення та обслуговування високотехнологічних стартапів. Варто пам'ятати і про їх істотний вплив на розвиток територіальних громад та окремих регіонів.

Зазначене пояснюється їхньою близькістю до безпосереднього споживача та можливістю оперативного реагування на актуальні потреби громадян та суспільства за рахунок мобільності їхньої внутрішньої організації (структури). Створення даних суб'єктів пов'язане з необхідністю перекладання навантаження на приватний сектор економіки, який в умовах нестабільності мікро- та макроекономіки швидше та менш болісно перебудовується до нових умов господарювання.

Світова практика також показує, що незважаючи на діяльність великих підприємств, нормальний розвиток економіки держави неможливий без існування малих та середніх форм ведення бізнесу. У розвинених країнах альтернативні системи оподаткування спрямовані на стимулювання розвитку окремих секторів економіки і пріоритетних форм підприємницької діяльності. Системний характер цих інструментів податкового регулювання проявляється в тому, що в разі їх застосування принципово змінюються структура податкових платежів і об'єкти оподаткування.

Інтеграція України у світову та європейську економіку вимагатиме подальшого розвитку малого та середнього бізнесу, приведення у відповідність до норм міжнародного права національного законодавства в галузі регулювання діяльності підприємництва та формування перспективних напрямків відбудови національної економіки.

Держава об'єктивно зацікавлена у нормальному функціонуванні суб'єктів підприємництва, у фінансовій стійкості їхньої діяльності, оскільки їхні фінансові ресурси є джерелом забезпечення загальнодержавних потреб та функціонування окремих регіонів в умовах децентралізації.

Так, наприклад, згідно із законом, підписаним президентом Чехії, з 1 січня 2021 року у приватних підприємців з'явилося право на єдиний податок (raušalňny daň). Це означає, що тепер сплачувати податок на прибуток, а також медичне та соціальне страхування можна за новою системою – одним платежем, без зобов'язання подання податкової декларації та звітів щодо медичного та соціального страхування окремо [1].

Насамперед єдиний податок – це економія часу, який зазвичай витрачається на подання декларацій. Крім того, така система оподаткування вигідна тим підприємцям, які мають ставки паушальних витрат 40%. Це так звані вільні професії, до яких належать перекладачі, аудиторів та оцінювачів, нотаріусів, юристів та судових приставів, лікарів та ветеринарів, а також архітекторів.

Тобто, оподаткування приватного підприємця може відбуватися як за загальною ставкою у 15 % (податок на прибуток), так і є можливість обрати спрощену систему оподаткування [2]. У 2022 році щомісячне відрахування єдиного податку становить 242 євро, що включає: 4 євро – податок на прибуток; 132 євро – платіж за соціальне страхування; 106 євро – платіж за медичне страхування. Внесок за медичне страхування не є обов'язковим за умови наявності медичної страховки. Паушальний податок призначений лише для підприємців із річним доходом (виручкою) до 40 416 євро.

Перехід на таку альтернативну систему оподаткування може мати місце:

- коли приватний підприємець не є платником ПДВ. Але це не стосується тих, хто є ідентифікованою особою – тобто осіб, які мають зобов'язання щодо реєстрації ПДВ або вони з'явилися в процесі подання заявки на єдиний податок;

- коли дохід від підприємницької діяльності за попередній рік не перевищив 1 млн. чеських крон;

- коли підприємець не буде у поточному році отримувати прибуток *ze závislej činnosti*, тобто від традиційного працевлаштування.

Якщо поріг буде перевищено, підприємцю необхідно буде подати податкову декларацію та звіти із соціального та медичного страхування, а також здійснити необхідні доплати за податковими та страховими внесками. У цьому випадку порушення не станеться, і санкцій не буде. Але важливо врахувати, що вся процедура буде вже набагато складнішою, ніж у стандартному вигляді.

Для постановки на облік за єдиною ставкою необхідно до 10 січня поточного року подати до податкової інспекції заповнену форму Повідомлення про вступ до режиму єдиної ставки. Депозит завжди має бути внесений до 20 числа календарного місяця, за який внесений депозит [3].

Таким чином, існування суб'єктів малого та середнього підприємництва вимагає створення такого законодавства, яке містило б у собі особливі правові норми, що враховують їхнє матеріальне становище, види діяльності, що здійснюються, організаційно-правові форми, особливості оподаткування та інші фактори. Пріоритетний напрямок для формування сприятливого середовища, необхідного для нормального функціонування та подальшого розвитку суб'єктів малого підприємництва, має полягати у ефективному фінансово-правовому регулюванні їх діяльності заснованому на диференційованому підході. В даний час саме в рамках фінансового та податкового права

визначено основні критерії суб'єктів малого підприємництва, що дозволяють виділити їх з інших.

Альтернативні системи оподаткування є своєрідним проявом лібералізації економічних відносин суспільства. За їх наявності суб'єкти підприємницької діяльності отримують можливість самостійного вибору податкових умов господарювання, тобто мають змогу активно впливати на цей фактор зовнішнього середовища, що суттєво збільшує ступінь їх свободи в прийнятті господарських рішень. Тому можливість застосування альтернативних систем оподаткування на рівні суб'єктів підприємницької діяльності слід розглядати як один із резервів підвищення ефективності їх господарювання [4].

Підприємства та особи-підприємці щодо сплати ними податків отримали можливість певного вибору, обмеженого вимогами податкового законодавства: платник податків застосовує або загальний режим оподаткування, або альтернативну систему. При правильному виборі системи оподаткування у суб'єктів підприємництва з'являються можливості оптимізувати тягар сплати податків і спрямувати свої зусилля на вирішення інших завдань.

Важлива ланка у вирішенні цієї проблеми – податкова система, яка має не лише забезпечувати фінансовими ресурсами бюджет держави та територіальних громад, та створювати стимули до підприємницької діяльності. Вона є ефективним інструментом, за допомогою якого публічно-правові суб'єкти здійснюють практичне регулювання економічної діяльності.

Особливість процесу акумуляції податків, що збираються в секторі малого та середнього бізнесу, полягає у суттєвій неоднорідності складових його об'єктів - конкретних підприємств та фізичних особах-підприємцях, а також наявності різних схем оподаткування, що визначають особливий спосіб обчислення податків. Іноді власникам та менеджерам малих підприємств досить складно розібратися у перевагах кожної з них та прийняти раціональне рішення, що знижує податкове навантаження на малу чи середню фірму (фізичну особу-підприємця).

Альтернативні системи оподаткування є розповсюдженим інструментом оптимізації податкового навантаження на бізнес. Реформування оподаткування дозволяє більш предметно говорити про особливе ставлення до малого бізнесу в цій сфері. Таким чином, для реалізації потенціалу гарантії вибору платниками альтернативних способів оподаткування необхідним є створення умов для здійснення відповідних розрахунків та прийняття рішення суб'єктом

господарської діяльності. У цьому підприємцям мають допомагати різноманітні електронні сервіси.

Список використаних джерел

1. Zákon č. 586/1992 *Sb.Zákon České národní rady o daních z příjmů*. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-586> (дата звернення: 20.02.2023 р.)

2. Заковоротний Д. Малий бізнес в Європі: яку спрощену систему оподаткування пропонують країни ЄС. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/212147_maliy-bznes-v-vrop-yaku-sproshchenu-sistemu-opodatkuvannya-proponuyut-krani-s (дата звернення: 20.02.2023 р.)

3. Paušální daň 2023. URL: <https://www.kurzy.cz/danove-griznani/pausalni-dan/> (дата звернення: 20.02.2023 р.)

4. Іванов Ю.Б. Альтернативні системи оподаткування. Монографія. Харків: ХДЕУ.Торнадо, 2003. 517 с.

РАФАЛЬСЬКИЙ МАКСИМ ЛЕОНІДОВИЧ,
аспірант кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ РЕГУЛЯЦІЇ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

У контексті євроінтеграції України, однією з головних проблем у регуляції віртуальних активів є зростання злочинів, пов'язаних з їх використанням. Віртуальні активи стали новим класом об'єктів і засобів для злочинів, що не мають чіткого визначення та правового статусу. Це ускладнює кваліфікацію таких злочинів. Тому потрібно визначити, чи визнається певний вид віртуального активу об'єктом та засобом незаконних дій за законодавством. Цього можна досягти, визначивши правовий статус віртуальних активів у рамках існуючих законів, аналогії з ними або впровадження нових нормативних актів. Невизначеність щодо правового регулювання ускладнює визначення статусу віртуальних активів на початкових етапах, а також їх визнання як об'єктів цивільного обігу. Однак наразі віртуальні активи активно використовуються у цивільному обігу та злочинних діях, незважаючи на відсутність чіткого правового статусу.

Враховуючи різницю у правових статусах та регулюванні віртуальних активів у різних державах, встановлення точних методів, правил та норм, що мають бути застосовані до віртуальних активів, є складним завданням у даному часі. Проте, загальні особливості віртуальних активів, такі як можливість електронної передачі, зберігання та обміну, цифрове представлення вартості, а також використання як засобу оплати за товари та послуги, зберігаються відносно незмінними. На наш погляд, впровадження загальних методів, які використовуються в більшій частині країн, в рамках загальних регулятивних умов України та позицій контролюючих органів, може сприяти розробці підходів до вжиття конкретних заходів у боротьбі з порушеннями, пов'язаними з віртуальними активами, а також з профілактикою таких порушень. У порівнянні з державами, які повністю інтегрували віртуальні активи в свої регулятивні рамки, або тими, що тільки розпочинають цей процес, деякі країни встановили суворі обмеження на обіг віртуальних активів. Головними причинами таких обмежень є бажання зменшити ризики, пов'язані з відмиванням коштів, відтоком капіталу, забезпеченням стабільності національної валюти та захистом прав споживачів від незаконних дій. Важливим етапом у розробці адекватної регуляції є розуміння причин таких обмежень, оскільки повна заборона може призвести до розвитку тіньових схем та перенесення криптовалютних бізнесів в інші юрисдикції, а також до відтоку кваліфікованих фахівців. Основне пояснення різниці підходів полягає в потребі зрозуміти сутність віртуальних активів, їх технічні аспекти обігу та використання, те, що вони насправді є математичним кодом, а також принципи їх децентралізованого функціонування (відсутність центрального органу, відповідального за емісію таких активів, здатність припинити їх обіг або вводити інші обмеження). В деяких країнах такий підхід успішно втілюється в регулятивне законодавство.

Щодо України, ми також долаємо складний шлях формування та розвитку сектору регулювання віртуальних активів. Завдяки всеосяжному поширенню віртуальних активів, і в Україні з'явилася потреба адаптації національного законодавства для контролю цієї галузі. Іванюк В.Д. називає обставинами, які спричиняють нагальну потребу у запровадженні державного регулювання криптовалют в Україні:

- створення умов для функціонування ринку криптовалют у правовому полі;
- необхідність збалансування інтересів держави та інтересів учасників ринку криптовалют, що дозволить: по-перше, збільшити

надходження до бюджетів, по-друге, ефективно захистити права учасників ринку криптовалют;

- трансформація безготівкових розрахунків; - поява кіберзлочинів з використанням криптовалют, які здійснюються з використанням найсучасніших інформаційних технологій;

- неможливість своєчасного попередження, виявлення та реагування правоохоронних органів на криптовалютну протиправність;

- проблеми інформаційної безпеки в державних і недержавних структурах; - низький рівень криптовалютної грамотності населення;

- технологічні, управлінські та організаційні ризики криптовалют;

- збільшення використання блокчейну в сучасній технологічній і фінансовій інфраструктурах;

- євроінтеграційний курс України, який призведе до потреби узгодження українського законодавства, що регламентує ринок криптовалют з європейським [1, с.57-58].

На початкових етапах в Україні робились спроби встановити правовий режим віртуальних активів як потенційними регуляторами сфери обігу віртуальних активів, наприклад, Роз'яснення НБУ щодо правомірності використання в Україні "віртуальної валюти/криптовалюти" Bitcoin від 10.11.2014 року [2], Лист НБУ № 29-208/72889 від 08.12.2014 року [3], Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні [4], Концепція державного регулювання операцій з криптовалютами (НКЦПФР) від 20.07.2018 року [5], так і на законодавчому рівні. У Верховній Раді України було зареєстровано кілька законопроектів щодо обігу криптовалют, які демонструють різні підходи до правової кваліфікації цього інституту та оподаткування в цій сфері: проект закону України «Про обіг криптовалюти в Україні» № 7183 [6], проект закону України № 7183-1 «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» [7], проект Закону України від 30.10.2017 р. № 7246 «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні)» [8], проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні» від 14.09.2018 р. № 9083 [9], проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні» від 27.09.2018 р. № 9083-1 [10], проект Закону України від 15.11.2019 р. № 2461 «Про внесення змін

до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами» [11]. Вказані законопроекти не були прийняті.

08.09.2021 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про віртуальні активи», який підписаний Президентом України 15 березня 2022 року [12]. Вказаний закон набере чинності лише з дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами». Незважаючи на вказані спроби, численні питання щодо обігу віртуальних активів залишились не врегульованими. Відсутність чіткого правового регулювання змусила бізнес дотримуватися принципу "ubi jus incertum, ibi nullum", що означає "якщо закон неясний, то його немає" або "те, що не заборонено, дозволено". Цей принцип також активно використовували злочинці для виправдання своїх дій. Внаслідок цього, створилася потреба у розробці чіткого правового регулювання, щоб запобігти зловживанням та забезпечити законність операцій з криптовалютами, зокрема, для захисту інтересів учасників ринку та боротьби з кіберзлочинами.

Робимо висновок, що для України таке регулювання має лише позитивні наслідки, оскільки воно відкриває можливості для збільшення податкових надходжень, контролю та зменшення кількості випадків відмивання грошей, отриманих злочинним шляхом, за допомогою віртуальних активів, зокрема криптовалют, а також забезпечує захист прав громадян та юридичних осіб від шахрайських дій. Це може сприяти створенню стабільного та безпечного середовища для розвитку криптовалютного ринку та залученню інвестицій, що, в свою чергу, підвищить економічний рівень країни. У контексті євроінтеграційних процесів, Україна повинна слідувати прикладу розвинутих країн, дозволяючи обіг віртуальних активів в регулятивних межах, які постійно удосконалюються. Основні напрямки регуляції включають державний моніторинг, ліцензування, реєстрацію, оподаткування, ідентифікацію користувачів, захист прав користувачів, протидію шахрайству, протиправним діям, фінансуванню тероризму та відмиванню грошей. Це є оптимальним шляхом, який, окрім притоку капіталу, веде до цифрового майбутнього з гармонійним поєднанням свободи, децентралізації, захисту приватного капіталу та державного регулювання.

Список використаних джерел

1. Іванюк В.Д. Фінансово-правове регулювання ринку криптовалют в Україні [PhD]. Тернопіль: Західноукраїнський національний університет; 2021. 232 с.
2. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin [Інтернет]. *Офіційний вебпортал парламенту України*. [цит. за 12, Квітень 2023]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0435500-14>.
3. Щодо віднесення операцій з "віртуальною валютою/криптовалютою «Bitcoin» до операцій з торгівлі іноземною валютою, а також наявності підстав для зарахування на поточний рахунок в іноземній валюті фізичної особи іноземної валюти, отриманої від продажу Bitcoin [Інтернет]. *Офіційний вебпортал парламенту України*. [цит. за 12, Квітень 2023]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v2889500-14>.
4. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні [Інтернет]. *Національний банк України*. [цит. за 12, Квітень 2023]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/spilna-zayava-finansovih-regulyatoriv-schodo-statusu-kriptovalyut-v-ukrayini>.
5. Концепція державного регулювання операцій з криптовалютами – *НКЦПФР* [Інтернет]. [цит. за 12, Квітень 2023]. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/kontseptsya-derzhavnogo-regulyuvannya-operatsiy-z-kriptovalyutami/>.
6. Про обіг криптовалюти в Україні: проект Закону України № 7183 від 06.10.2017. LIGA:ZAKON [Інтернет]. [цит. за 12, Квітень 2023]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/jh5jj00i>.
7. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні: проект Закону України № 7183-1 від 10.10.2017. LIGA:ZAKON [Інтернет]. [цит. за 12, Квітень 2023]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/JH5JJ1A1>.
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні): проект Закону України № 7246 від 30.10.2017. LIGA:ZAKON [Інтернет]. [цит. за 12, Квітень 2023]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/JH5LA00I>.
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні: проект Закону України № 9083 від 14.09.2018 р. LIGA:ZAKON [Інтернет]. [цит. за 21, Вересень 2022]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/JH70B00I>.

10. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування операцій з віртуальними активами в Україні: проект Закону України № 9083-1 від 27.09.2018 р. LIGA:ZAKON [Інтернет]. [цит. за 21, Вересень 2022]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/JH70B1AI>.

11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законів України щодо оподаткування операцій з криптоактивами: проект Закону України № 2461 від 15.11.2019 р. LIGA:ZAKON [Інтернет]. [цит. за 21, Вересень 2022]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/JI00814I>.

12. Про віртуальні активи: Закон України № 2074-IX від 17.02.2022 р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. Офіційний вебпортал парламенту України. [цит. за 18, Липень 2022]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2074-20>.

РИБАЛКО АНАСТАСІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА,
здобувачка вищої освіти юридичного факультету
Національного університету «Запорізька політехніка»;
СМОЛЯРОВА МАРИНА ЛЕОНІДІВНА,
доц. кафедри конституційного, адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»,
канд.юрид.наук, доц.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА ВІКОМ У ПОЛЬЩІ ТА В УКРАЇНІ

Однією з найбільших проблем, яку переживають держави в усьому світі, є старіння населення. Україна не є винятком. Звісно, що на сьогодні пенсійна система в Україні не спроможна захистити пенсіонерів від бідності, тому виникають багато проблемних питань у цій сфері, які потребують негайного вирішення.

Пенсії за віком існують не тільки у законодавстві України, а у законодавстві більшості розвинених країн, зокрема, країн Євросоюзу. Враховуючи, що Україна стала країною-кандидатом на вступ до Європейського Союзу, вважаємо доречним порівняти пенсійне законодавство України з однією з країн Євросоюзу. На наш погляд, найлогічнішим буде порівняння правових норм України та Республіки Польща, адже й історично і географічно ці дві країни досить близькі.

Почати варто безпосередньо з віку, з якого особа має право на допомогу від держави. Згідно зі Законом України «Про

загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1], а саме частинами 1 та 3 статті 26, особи мають право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років за наявності страхового стажу не менше 15 років по 31 грудня 2017 року. У разі відсутності, починаючи з 1 січня 2019 року, страхового стажу передбаченого законодавством, право на призначення пенсії за віком мають особи після досягнення віку 65 років. При деяких обставинах цей вік може бути змінено – і це передбачено чинним законодавством – однак за загальним правилом застосовується положення статті 26 вищезазначеного закону.

У Республіці Польща дуже схожий підхід до віку, з якого особи можуть мати право на пенсійні виплати. Згідно із статтею 24 Закону про пенсії та пенсії по інвалідності від Фонду соціального страхування [2], застраховані особи, які народилися після 31 грудня 1948 року, мають право на пенсію за віком після досягнення пенсійного віку не менше 60 років для жінок і не менше 65 років для чоловіків. Такий пенсійний вік діє у країні з 1 жовтня 2017 року [3]. Отже, у Польщі законодавець вирішив зробити різний пенсійний вік для чоловіків і жінок, в той час, коли в Україні за загальним правилом пенсійний вік настає для обох статей у одному віці – 60–65 років в залежності від наявності та тривалості страхового стажу.

Наступним пунктом порівняння хотілося б зазначити страховий (або ж трудовий) стаж, який в порівнюваних країнах дещо відрізняється. В Україні це, згідно з законом, для особи 60 та більше років наявність страхового стажу не менше 15 років по 31 грудня 2017 року. У разі відсутності, починаючи з 1 січня 2019 року, такого страхового стажу, право на призначення пенсії за віком мають особи після досягнення віку 65 років за наявності страхового стажу від 15 до 19 років. У Польщі ж страховий стаж, необхідний для отримання пенсії, становить 20 років для жінок і 25 років відповідно для чоловіків. Проте, якщо немає такої кількості років стажу, пенсійне забезпечення все одно буде надаватися, але в меншому розмірі – залежно від суми пенсійних внесків, які були сплачені раніше.

Останнім, але не менш важливим критерієм порівняння пенсійного законодавства двох країн, буде розмір мінімальної пенсії. Мінімальна страхова пенсія в Польщі дорівнює 853 злотих (що дорівнює майже 7 тисяч гривень на сьогодні) на місяць, але на практиці такий низький рівень пенсійної допомоги встановлюється для всього 4-5 % похилого віку поляків, а також для іноземців, які змогли підтвердити свій страховий стаж, достатній для нарахування пенсії у Польщі. Решта громадян отримують трохи більше: середня виплата на місяць коливається в межах 1500-2000 злотих [4]. В Україні розмір

мінімальної пенсійної виплати залежить від розміру прожиткового мінімуму, що встановлюється Законом України «Про Державний бюджет України», який затверджується на певний рік [5]. За повідомленням Пенсійного фонду України з 1 березня 2023 року пенсії збільшені на 100 – 1500 гривень. Середній розмір пенсії становить 5 219,69 гривень. Крім того, збільшено розміри мінімальних пенсій. Так, пенсіонери, при досягненні 65 років, які не працюють, отримують пенсію із солідарної системи та мають повний страховий стаж не менше ніж 30 років у жінок і не менше ніж 35 років у чоловіків – до 3120 гривень. Середній розмір підвищення пенсії складає 385,48 гривень, але ці пенсійні виплати не дають пенсіонерам нормально жити в сучасних умовах.

Отже, і законодавство Республіки Польща, і законодавство України регламентують порядок призначення пенсії для такої важливої, і водночас вразливої категорії громадян, як особи, які досягли пенсійного віку. Проте положення щодо віку, з якого особа може мати право на пенсійні виплати, кількість років страхового стажу та безпосередньо розмір цих пенсійних виплат суттєво відрізняються. Проведення пенсійної реформи в Україні з урахуванням досвіду країн Євросоюзу суттєво змінить пенсійну систему, що буде сприяти, на нашу думку, захисту від бідності людей похилого віку.

Список використаних джерел

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09 липня 2003 р. № 1058-4. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№49-51. Ст. 376.
2. U S T AWA z dnia 17 grudnia 1998 r.o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. URL:<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19981621118/U/D19981118Lj.pdf> (дата звернення: 31.03.2023).
3. Яковлева О. Вихід на пенсію в Польщі: що потрібно знати про особливості нарахування виплат у країні-сусідці. URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/robota/vyhid-na-pensiyu-v-polshhi-osoblyvosti-polskoj-i-pensijnoyi-systemy/> (дата звернення: 31.03.2023).
4. Пенсія в Польщі: для поляків і не тільки. URL: <https://migrant.biz.ua/polsha/zhittya/pensii-v-polshhi.html#:~:text=Мінімальна%20страхова%20пенсія%20в%20Польщі,достатній%20для%20нарахування%20пенсії%20в> (дата звернення: 31.03.2023).
5. Про Державний бюджет України на 2023 рік: Закон України від 03 листопада 2022 р. № 2710-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. №94. Ст. 5847.

РИЖУК ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА,
доц. кафедри конституційного, адміністративного та
фінансового права Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова, канд. юрид. наук, доц.

КОАЛІЦІЯ ДЕПУТАТСЬКИХ ФРАКЦІЙ В РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

На сучасному етапі розвитку парламентаризму в Україні досі залишається відкритим питання функціонування парламентської більшості через невизначеність її нормативно-правового регулювання. Дане питання викликає чимало дискусій серед науковців, в засобах масової інформації, породжує проблеми у функціонуванні органів законодавчої та виконавчої державної влади, а також стає предметом розгляду в конституційному судочинстві.

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року парламентська більшість отримала назву «коаліція депутатських фракцій». У жовтні 2010 року зазначені положення було визнано неконституційними, через проголошення Конституційним Судом України Рішення у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України від 30 вересня 2010 р., згідно з п. 1 якого було визнано «таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222–IV у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття» [1].

Події 2014 року, пов'язані зі зміною влади, вплинули на зміну низки конституційних положень, і Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. № 742-VII [2] в конституційне законодавство повертаються положення, щодо коаліції депутатських фракцій.

На сьогодні, статтею 83 Конституції України передбачено, що більш детально засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються, крім Конституції, також Регламентом Верховної Ради України [3]. Проте чинний Регламент Верховної Ради України, затверджений Законом України від 10.02.2010 року, який за своєю природою є процесуальним джерелом конституційного права, яке значною мірою деталізує норми Конституції, докладно визначає процедури роботи вищого законодавчого органу [4], не містить жодних положень, які б регулювати функціонування коаліції депутатських фракцій. Із врахуванням зазначеного, при визначенні

правового регулювання статусу коаліції, її складу, визначення ролі в формуванні Уряду України, варто брати до уваги рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) щодо тлумачення окремих аспектів конституційних положень стосовно коаліції депутатських фракцій.

Так, у питанні утворення депутатських фракцій, коаліції та її складу в Рішенні від 25 червня 2008 року № 12-рп/2008 КСУ зазначив наступне: «За Конституцією України фракційне структурування Верховної Ради України і формування коаліції депутатських фракцій є обов'язковими умовами її повноважності. Ч.6 статті 83 Конституції України передбачено, що у Верховній Раді України за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України; згідно з п.1 ч.2 ст.90 Конституції України, якщо протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до ст. 83 Конституції, Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради України; належність народного депутата України до фракції Основний Закон України закріплює як його конституційний обов'язок, а не як право» (абзац другий, перше речення абзацу третього підпункту 5.3 пункту 5 мотивувальної частини) [5].

У Рішенні від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008 КСУ наголосив, що «вимога щодо сукупної чисельності народних депутатів України, які у складі депутатських фракцій формують коаліцію депутатських фракцій, стосується як моменту формування коаліції, так і всього періоду її діяльності. Таким чином, до складу коаліції депутатських фракцій можуть увійти лише ті народні депутати України, які є у складі депутатських фракцій, що сформували коаліцію. Саме належність народних депутатів України до цих фракцій відіграє визначальну роль депутатських фракцій в утворенні коаліції депутатських фракцій. Зокрема, відповідно до ч.10 ст. 83 Конституції України депутатська фракція, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України, має права коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України» (абзац другий підпункту 3.2.1 підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини) [6].

Отже, з наведених положень Основного Закону нашої держави, юридичних позицій КСУ стосовно формування та складу коаліції вбачається, що вимога про сукупну чисельність народних депутатів України стосується як моменту формування коаліції, так і всього періоду її діяльності. Тобто коаліція має бути сталим

політичним утворенням та налічувати більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України.

КСУ також констатував, що до складу коаліції можуть увійти лише ті народні депутати України, які перебувають у складі депутатських фракцій, що утворили коаліцію, оскільки відповідно до норм Конституції України вона формується виключно з депутатських фракцій, а не з окремих народних депутатів України, які не належать до депутатських фракцій. Лише депутатські фракції, які утворені політичними партіями у Верховній Раді України, є суб'єктами формування коаліції. Інші суб'єкти формування коаліції у Конституції України не передбачені.

У 2010 році, після прийняття парламентом Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року, яким затверджено Регламент Верховної Ради України, до КСУ звернулись 68 народних депутатів України з клопотанням щодо офіційного тлумачення положень ч. 6 ст. 83 Конституції України, ч. 4 ст. 59 Регламенту стосовно можливості формування коаліції окремими народними депутатами України, зокрема такими, яких відповідно до ч.4 ст. 59 Регламенту визнано позафракційними (у зв'язку з їх виключенням зі складу депутатської фракції) або які вийшли чи не вийшли до складу депутатських фракцій, у тому числі через незгоду з позицією депутатських фракцій щодо участі у формуванні коаліції.

КСУ у Рішенні від 6 квітня 2010 року № 11-рп/2010 здійснив офіційне тлумачення вищезгаданих положень Конституції України, Регламенту, зазначивши, що положення частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту «слід розуміти так, що окремі народні депутати України, зокрема ті, які не перебувають у складі депутатських фракцій, що ініціювали створення коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, мають право брати участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України» (п.1 резолютивної частини) [7].

Тобто КСУ визнав, що тепер цю норму з урахуванням її тлумачення в цьому Рішенні КСУ слід розуміти так, що окремі народні депутати України, зокрема ті, які не перебувають у складі депутатських фракцій, що ініціювали створення коаліції, мають право брати участь у формуванні коаліції.

Таким чином, КСУ змінив тлумачення частини шостої статті 83 Конституції України, надане раніше. При цьому, зазначена правова норма не змінювалася. Наведений приклад демонструє важливість послідовності та обґрунтованості рішень КСУ, завданням якого є не модифікація за допомогою своїх рішень норми Конституції України, а виявлення її реального змісту, їх тлумачення.

Список використаних джерел

1. Рішення у справі про додержання процедури внесення змін до Конституції України від 30 вересня 2010 р., згідно з п. 1 якого було визнано «таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222–IV у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>.

2. Про відновлення дії окремих положень Конституції України: Закон України від 21 лютого 2014 р. № 742-VII. *Верховна Рада України.* Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text>.

3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст.141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#>

4. Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України: Закон від 08.10.2010 № 2600-VI. *ВВРУ.* 2011. № 10. Ст. 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

5. Рішення у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, шостої статті 13 Закону України "Про статус народного депутата України", частини четвертої статті 61 Регламенту Верховної Ради України та офіційного тлумачення положень пункту 6 частини другої, частини шостої статті 81, частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 13 Закону України "Про статус народного депутата України" (справа про перебування народного депутата України у депутатській фракції) від 25 червня 2008 року № 12-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-08#Text>.

6. Рішення у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-08#Text>.

7. Рішення у справі за конституційним поданням 68 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частини шостої статті 83 Конституції України, частини четвертої статті 59 Регламенту Верховної Ради України стосовно можливості окремих народних депутатів України брати безпосередню участь у формуванні коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України від 6 квітня 2010 року № 11-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-10#Text>.

РУДАКОВ ДМИТРО ІГОРОВИЧ,
суддя Личаківського районного суду м. Львова,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ НА ДОСТУПНЕ ЖИТЛО

Відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва», доступне житло визначено як збудовані і ті, що будуються за державної підтримки, житлові будинки (комплекси) та квартири [1]. Згідно з п. 9 постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом» [2] визначено категорії осіб, які мають право на таку державну підтримку.

Незважаючи на це, актуальною залишається необхідність ефективного функціонування механізмів забезпечення громадян реалізувати їхнє право на участь у програмах доступного житла. У випадку порушення їхніх інтересів, таким громадянам має бути гарантований реальний захист. У цьому аспекті дійсний захист може бути забезпечений через обрання, зокрема, належних способів судового захисту.

За змістом положень ст. 15, 16 Цивільного кодексу України, у разі порушення, оспорення або невизнання прав та інтересів особи, така наділена правом на їх захист у спосіб визначений актами цивільного законодавства чи договором [3, с.161].

Відповідно до ч. 2 ст. 16 Цивільного кодексу України, способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміна правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб. Позаяк, суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках [4].

В. І. Тертишніков та Р. В. Тертишніков визнають існування судової, адміністративної та громадської форм захисту прав та інтересів [5]. При цьому, способи захисту у літературі розрізняють

залежно від порядку їх застосування: а) способи, застосування яких можливе лише судом (визнання недійсним господарського договору з підстав, визначених у законі; оспорювання актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування); б) способи універсального застосування судом і державними органами або органами місцевого самоврядування, які здійснюють захист прав суб'єктів господарювання, у передбачених законом випадках; в) способи застосування стороною праввідносин самостійно або за допомогою суду (стягнення неустойки, припинення договору та ін.); г) способи, які уповноважена особа має право використовувати без звернення до суду шляхом певного впливу на поведінку правопорушника або його майнові активи (самозахист, притримання тощо); ґ) способи, змістом яких є дії уповноваженої особи щодо односторонніх заходів впливу на боржника, які вчиняються без звернення до суду без участі суду (наприклад, відмова від продовження договору на майбутнє) [6, с. 60-61].

Конституційний Суд України у Рішенні від 20.12.2019 року по справі № 1-26/2018(2572/17) розтлумачив, що, з аналізу положень другого речення ч. 1, ч. 2 ст. 47 Конституції України випливає, що право на житло може бути реалізоване у спосіб будівництва житла, придбання його у власність або взяття в оренду, а громадянами, які потребують соціального захисту, – у спосіб отримання соціального житла від держави або органів місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону. Виходячи з наведеного, Конституційний Суд України наголосив, що Конституція України встановлює, зокрема у ст. 47, різні способи реалізації права на житло і не пов'язує можливості реалізації цього права з постійним проживанням особи у тому чи іншому населеному пункті (з місцем проживання). Наприклад, одним із способів реалізації конституційного права на житло є його будівництво (або участь у будівництві), яке може забезпечуватися, зокрема, шляхом вступу суб'єктів цього права до житлово-будівельних кооперативів [7].

Як зауважив О. О. Кот, доктрина цивільного права, а особливо правозастосовна практика, не виключають поділ способів захисту на загальні та спеціальні. Більше того, в окремих випадках наголошується на пріоритетному значенні спеціальних способів захисту для відновлення тих чи інших суб'єктивних прав [8, с.92].

Як слушно вказано в Рішенні Господарського суду Івано-Франківської області у справі № 909/1094/21 від 20.01.2022 року, вимога на захист цивільного права має відповідати змісту порушеного права та характеру правопорушення, забезпечити поновлення

порушеного права, а у разі неможливості такого поновлення – гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування [9]. При цьому суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом. Застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту суб'єктивного права, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення. Одночасно, суд зобов'язаний з'ясувати характер спірних правовідносин (предмет і підстави позову), наявність/відсутність порушеного права чи інтересу та можливість його поновлення/захисту в обраний спосіб [10].

Отже, способи захисту прав фізичних осіб на доступне житло:

- а) мають забезпечувати поновлення цього права у випадку порушення чи отримання відшкодування у разі неможливості такого поновлення;
- б) повинні відповідати критерію ефективності;
- в) залежать від конкретних способів реалізації права на доступне житло.

Список використаних джерел

1. Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва: Закон України № 800-VI від 25.12.2008. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-17/conv#Text> (дата звернення: 01.01.2023).

2. Деякі питання забезпечення громадян доступним житлом: постанова Кабінету Міністрів України № 819 від 10.10.2018. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2018-%D0%BF/conv#Text> (дата звернення: 01.01.2023).

3. Крупник Р.В. Охорона та захист майнових прав власника (володільця) у разі примусового вилучення земельної ділянки: цивільно-правовий аспект: дис... д-ра філософії в галузі права. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів. 2020. 233 с.

4. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#Text> (дата звернення: 01.01.2023).

5. Тertyшников В.И., Тertyшников Р.В. Защита гражданских прав в суде (57 вопросов и ответов в порядке рассмотрения гражданских дел). Харьков: Консум, 1998. 78 с.

6. Петруня В.В. Поняття та система способів захисту прав суб'єктів господарювання: дис... канд. юрид. наук. 12.00.04. НУ «Одеська юридична академія». Одеса. 2019. 221 с.

7. Рішення Конституційного Суду України № 12-р/2019 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 135 Житлового кодексу Української РСР від 20.12.2019. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-19/conv#Text> (дата звернення: 01.01.2023).

8. Кот О. Спеціальні способи захисту суб'єктивних цивільних прав. *Право України*. 2017. № 1. С. 91-100.

9. Рішення Господарського суду Івано-Франківської області у справі № 909/1094/21 від 20.01.2022. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102824987> (дата звернення: 01.01.2023).

10. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду у справі № 910/7164/19 від 28.05.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89485041> (дата звернення: 01.01.2023).

РЯБОВОЛ ЛІЛІЯ ТАРАСІВНА,
проф. кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка, доктор пед. наук, проф. ;
ПОРАЛО ОЛЕНА ОЛЕГІВНА,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 081 Право Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ТА ПРАВООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Національна поліція України (далі – Поліція), створена у 2015 році, постала як орган з принципово новими підходами у галузі здійснення правоохоронної діяльності. Функціонування цього державного органу ґрунтується на вихідних засадах, принципах, визначених у Законі України «Про Національну поліцію» (далі – Закон «Про Нацпол»), а спрямовується на виконання покладених на цей

орган завдань – забезпечення публічної безпеки і порядку; охорона прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги (ст. 2). У Розділі II зазначеного нормативно-правового акту викладено перелік принципів діяльності Поліції, до яких законодавець відніс: верховенство права, дотримання прав і свобод людини, законність, відкритість та прозорість, політичну нейтральність, взаємодія з населенням на засадах партнерства, безперервність [1].

Усі перелічені принципи реалізуються в діяльності Поліції комплексно, є взаємопов'язаними. У рамках цього дослідження, акцентуємо увагу на таких принципах, як: відкритість та прозорість; взаємодія з населенням на засадах партнерства. Відповідно до ст. 9 Закон «Про Нацпол», відкритість і прозорість в діяльності Поліції забезпечується шляхом постійного інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку. Згідно зі ст. 11, діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. Саме з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад здійснюється планування службової діяльності органів і підрозділів поліції, спрямованої зокрема на визначення причин та/або умов учинення правопорушень. При цьому, основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції є рівень довіри населення до поліції [1]. Такий підхід дозволяє характеризувати Поліцію як таку, що розвивається за європейським зразком.

У ст. 23 Закону «Про Нацпол» закріплено широкий перелік повноважень Поліції (46 позицій). Проте, вже у п.п. 1-2 цієї статті вказано на такі, як: здійснення превентивної і профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, а також здійснення заходів (у межах своєї компетенції) для їх усунення [1]. Це пов'язується із правопросвітницькою місією Поліції та перегукується з Національною програмою правової освіти населення, до основних завдань якої віднесено зокрема: створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи і обов'язки; широке інформування

населення про правову політику держави та законодавство; забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації. Документом також передбачена активна участь усіх органів державної влади в організації і здійсненні заходів із правової освіти населення [2].

Сьогодні від Поліції суспільство очікує принципово нових форм і методів діяльності, які ґрунтуються на принципах верховенства права і пріоритету прав та свобод людини і громадянина. Власне, відповідно до принципу верховенства права, яким у своїй діяльності керується Поліція, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями. На просвіропейський вектор розвитку Поліції як інституту вказує і те, що застосування принципу верховенства права передбачено з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Законодавець акцентував, що під час виконання своїх завдань Поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, при цьому, забороняються будь-які привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовною або іншими ознаками (ст. 6, 7 Закону «Про Нацпол») [1].

У рамках розкриття теми нашого дослідження зазначимо, що особливе місце у діяльності Поліції посідає профілактична, зокрема індивідуально-профілактична робота. Одним з основних суб'єктів її здійснення в системі Поліції є дільничні офіцери поліції та поліцейські офіцери громад (далі – ДОП та ПОГ). Відповідно до Інструкції з організації діяльності ДОП та ПОГ, серед мешканців відповідної адміністративно-територіальної одиниці вони мають проводити загальну та індивідуальну профілактичну роботу, а саме: превентивну (профілактичну) діяльність (заходи, спрямовані на запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, перевірку дотримання обмежень, установлених законодавством щодо осіб, які перебувають на профілактичному обліку, здійснення поліцейського піклування); превентивний (профілактичний) облік (комплекс організаційно-практичних заходів із запобігання, фіксації та припинення правопорушень, контролю за поведінкою осіб із метою недопущення повторного вчинення ними правопорушень, дотриманням установлених законодавством тимчасових обмежень та виконанням покладених зобов'язань). У переліку обов'язків та основних напрямів діяльності ДОП та ПОГ передусім вказано саме на здійснення профілактичних заходів, спрямованих на запобігання вчиненню кримінальних та інших правопорушень, а також на виявлення причин та умов, що призводять до вчинення кримінальних та/або

адміністративних правопорушень, ужиття у межах компетенції заходів для їх усунення.

Відповідно до згаданої вище Інструкції (п. 5, ч. 1, Розділ III), ДОП та ПОГ мають не лише налагоджувати зв'язки з мешканцями громад, але й сприяти у підвищенні рівня їх правової обізнаності. Так, одним з напрямків взаємодії ДОП та ПОГ з населенням є: налагодження ефективної комунікації з населенням громади, у тому числі із застосуванням інноваційних засобів та інформаційних платформ, проведенням тематичних зустрічей для швидкого обміну інформацією щодо вирішення проблем із безпекою, зосередження уваги на причинах учинення правопорушень із метою їх завчасного запобігання [3].

Слід зазначити, що в цій частині повноваження ДОП та ПОГ щодо здійсненню профілактичної роботи відповідають європейським актам. Як зазначено в Європейському кодексі поліцейської етики, європейські поліцейські організації «крім забезпечення правопорядку – виконують також соціальні і сервісні функції в суспільстві». До основних цілей поліції в демократичному суспільстві, заснованому на верховенстві права, у згаданому кодексі віднесено такі, як: підтримка публічного спокою, забезпечення правопорядку в суспільстві; захист і дотримання основоположних прав і свобод людини, закріплених, зокрема, в Європейській конвенції з прав людини; запобігання та протидія злочинності; виявлення злочинів; надання допомоги і послуг громадянам [4].

Зазначимо також, що на міжнародному/європейському рівні визначено різні напрями превентивної, профілактичної діяльності, або такої діяльності з різними категоріями осіб. До прикладу, у Рекомендаціях з питань поліцейської діяльності у багатонаціональному суспільстві Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин акцентовано на те, що суспільство у цілому, у тому числі меншини, мають усвідомити роль поліції в зміцненні гармонійних міжнаціональних відносин, а політичні лідери і керівництво поліції повинні публічно підтримувати таку роль поліції і сприяти розумінню цієї ролі громадськістю. Поліція, при цьому, повинна тісно взаємодіяти з іншими органами державної влади щодо запобігання та врегулювання міжнаціональних конфліктів, сприяти інтеграції меншин та розбудові успішного багатонаціонального суспільства [5].

Отже, Національна поліція як державний орган, покликаний служити суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і правопорядку, має комплекс функцій, повноважень та компетенцій.

Однією з них є профілактична, превентивна діяльність, яка, своєю чергою, неможлива без підвищення рівня суспільної та індивідуальної правової культури та правосвідомості.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://surl.li/gjcyt>.

2. Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України; Програма від 18.10.2001 № 992/2001. URL: <http://surl.li/asihd>.

3. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад: МВС України; наказ від 28.07.2017 № 650. URL: <http://surl.li/gjczc>.

4. Європейський кодекс поліцейської етики : Рекомендація (2001) 10, ухвалена *Комітетом міністрів Ради Європи* 19.09.2001 р. та Пояснювальний меморандум. URL: <http://surl.li/elffl>.

5. Рекомендації з питань поліцейської діяльності у багатонаціональному суспільстві: *ОБСС; Верховний комісар у справах національних меншин*. 2006 (лютий). URL: <http://surl.li/gjcyh>.

СВИСТУНОВА ОЛЕНА ВІКТОРІВНА,
аспірантка кафедри конституційного, адміністративного
та трудового права Національного університету
«Запорізька політехніка»

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

Засади забезпечення права громадян України на соціальний захист знайшли своє закріплення в Конституції України. Зрозуміло, що вони є орієнтирами побудови ефективної системи права, яка призвана задовольняти потреби людини та громадянина у сфері соціальному захисту. Однак норми Конституції України щодо соціального захисту діють не прямо, а через чинне законодавство, яким передбачено надання окремих видів соціального забезпечення. Крім того, норми Конституції України окреслюють рамки соціальної політики, її пріоритети, визначаючи основні завдання держави у соціальній сфері, встановлюючи обов'язки державних органів щодо людини, її соціального забезпечення і соціального захисту.

Основні засади права на соціальний захист відображені у статті 46 Конституції України. Зі змісту цієї статі зрозуміло, що громадяни України мають право на соціальний захист; основою такого захисту є соціальне забезпечення; при настанні у громадян соціальних випадків вони отримують відповідний вид соціального забезпечення - у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом; гарантіями такого забезпечення є загальнообов'язкове державне страхування за кошти страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Загальновідомо, що Конституція України наділена як соціальними, так і формальними властивостями. Це підтверджує її соціальну спрямованість та значущість конституційних цінностей, які забезпечують реалізацію основних соціальних прав та свобод людини та громадянина. Тому призначенням більшості соціальних прав та свобод є попередження, пом'якшення чи усунення несприятливих обставин для людини, яка з незалежних від неї причин опинилася у скрутному матеріальному становищі. У юридичній літературі вчені виокремлюють наступні особливості соціальних прав та свобод: характеризують їх як похідні від особистих прав та свобод; їх реалізація залежить від наявних у державі ресурсів; здебільшого вони розглядаються як соціальні стандарти [1, с. 245].

Бахновська І. вважає, що засади права, які діють у правовій системі, обов'язково повинні бути закріплені в нормах права, зокрема, законодавець може формулювати засади у вигляді окремих норм права, коли поряд із закріпленням правила поведінки норми виражають засади права [2, с.43]. Конституційні норми можуть виступати засадами права соціального забезпечення як галузі права, але мають правову природу конституційних норм-принципів. Тобто, закріплене нормами Конституції правила поведінки набуває якісного характеру у певних актах відповідної галузі. Зрозуміло, якщо конституційна норма регламентує відносини у сфері соціального захисту, то її розглядають як засаду у співвідношенні з галузевими нормами. На думку Р. Кондратьєва закріплення у Конституції України засад права соціального забезпечення, зумовлюється тим, що основи, які не закріплені в нормах права, не можуть вважатися принципами (засадами) права. Вони є лише ідеями правосвідомості, науковими висновками, а не принципами права. Принципи визначають зміст

кожного з інститутів права і його норм. Невід'ємною ознакою принципів є їх точне формулювання і нормативне закріплення в чинному законодавстві [3, с.44]. У юридичній літературі є протилежні думки, щодо конституційних засад у галузях права. Так, А. Колодій вважає, що конституційні засади право соціального забезпечення можуть бути виведені зі змісту різних конкретних норм, тобто вони є різновидом норм права, на які поширюються усі їхні характеристики, а спеціальною ознакою, на основі якою вони виокремлюються в самостійний різновид правових норм, є їхній вихідний, первісний, установчий характер, вища ієрархічність, високий ступінь абстрактності, особлива імперативність, універсальний характер [4, с. 18].

Отже, конституційні засади здійснюють вплив на галузь права соціального забезпечення, гарантують її стабільність та правову визначеність.

Список використаних джерел

1. Веніславський Ф.В. Конституційне право в схемах і таблицях : навч. Посіб. Для студ. Юрид. Вузів та ф-тів. Х.: Право, 2014. 376 с.
2. Бахновська І.П. Питання співвідношення принципів і норм права та їх місця у механізмі правового регулювання. *Університетські наукові записки*. 2013. №1. С. 43-47.
3. Кондратьєв Р. Гернего О. Принципи права та їх роль у регулюванні суспільних відносин. *Право України*. 2000. № 2. С. 43-45.
4. Колодій А.М. Конституція і розвиток принципів права України (методичні питання) : Автореферат дис. ...докт. юрид. наук: спец. 12.00.01; 12.00.02. Київ. 1999. 36 с.

СИСОЄВА ІННА МИКОЛАЇВНА,
проф. кафедри економіки, обліку та оподаткування
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Західноукраїнського національного університету,
доктор екон.наук, проф.

СОЦІАЛЬНИЙ ПАКЕТ ЯК ІМПЕРАТИВ ДЛЯ СПІВПРАЦІ РОБОТОДАВЦЯ ТА ПРАЦІВНИКА

Одним із інструментів управління та проявів соціальної відповідальності бізнесу є соціальний пакет – це набір пільг і компенсацій за працю поза заробітною платою, який надає роботодавець за власною ініціативою. Поняття соціальний пакет не є офіційним терміном в Україні та жодним чином не регулюється

законодавчо; попри це, термін «соціальний пакет» широко використовується і серед роботодавців, і серед працівників. Наявність «повного соціального пакета» є серйозною перевагою під час прийому на роботу.

Поняття «соціальний пакет» часто плутають із соціальними гарантіями. Соціальні гарантії, на відміну від мотиваційного заохочення, є обов'язковими для роботодавця. Вони містять в собі ті права робітника, що передбачені законодавством: обідня перерва, оплачувані лікарняні та відпустку, сплату податків та інші гарантії, передбачені Трудовим кодексом.

Відповідно до ч. 1 ст. 9-1 КЗпП під мотиваційним соцпакетом коректніше розуміти «набір компенсацій і соціально-побутових пільг, які роботодавець надає працівникам із власної ініціативи в межах своїх повноважень і за рахунок своїх коштів» [1]. Доцільно відносити соціальні гарантії до «базового» соціального пакета, поряд з яким існує також мотиваційний соціальний пакет, у складі якого виокремлюють конкурентний (підвищення кваліфікації, відпочинок, розваги, корпоративні заходи, мотивація праці) соцпакет і компенсаційний, що містить відшкодування особистих витрат, пов'язаних із роботою.

Варто зазначити, що необхідність появи соціального пакета сформувалася на основі західних корпоративних традицій і норм ведення бізнесу, де його ефективність вже давно перевірена практикою. Соціальний пакет у своєму вигляді сформувався в 1970-х роках у великих американських, а згодом і європейських корпораціях у зв'язку із зростанням необхідності залучення та утримання кваліфікованого персоналу. У країнах колишнього СРСР соцпакет спочатку надавали лише зарубіжні організації, тоді як у вітчизняних компаніях мотивація мала епізодичний характер і проявлялася лише у вигляді подарунків або премій з нагоди свят і в частковій компенсації особистих витрат співробітників. Із плином часу цього виявилось недостатньо і для українського бізнесу, тому набір пільг, що одержав назву «соціальний пакет», поступово увійшов до загальноприйнятої практики. Це пояснюється розширенням зовнішніх зв'язків і необхідністю відповідати рівню корпоративної культури, а також деяким перерозподілом сил всередині бізнес-структур, унаслідок чого статус робітника почав набувати значимості [2].

Вартість соціального пакета може становити від третини до половини величини заробітку. В Україні зазвичай вважається за стандарт, якщо пільги соціального пакету не перевищують 10-15 % від заробітної плати працівника, а припустимі витрати на управління

соціальними пакетами – 5-7 % їхньої вартості. Водночас у США та країнах Західної Європи соціальний пакет становить 40-50 % базової заробітної плати [3].

Слід зазначити, що основну інформацію про поширені соціальні виплати та блага, які пропонують роботодавці найманим працівникам у різних сферах бізнесу, можна отримати з оглядів заробітних плат, публікацій у професійних виданнях та інтернеті, з рекламних оголошень про вакансії, що розміщуються в різних засобах масової інформації (ЗМІ) та на сайтах з працевлаштування тощо.

Під час проектування соціального пакета необхідно обрати найбільш доцільний підхід до його формування (таблиця 1).

Таблиця 1
Основні підходи до формування соціального пакета

з/п	Назва підходу	Сутність підходу	Примітка
	2	3	4
.	Однакові соціальні виплати та заохочення для усіх працівників.	На таких підприємствах усі функції з управління персоналом виконують перші керівники. Основні зусилля зосереджено на виживанні в умовах високої конкуренції, отриманні максимального результату в короткостроковому періоді. В управлінні персоналом акцентується увага на командній роботі, створенні атмосфери довіри та взаємодопомоги.	Для малих підприємств, де варто підкреслювати рівноправність усіх членів команди.
.	Відповідно до ієрархічної структури підприємства.	Така диференціація соціальних виплат підкреслюватиме статус, заслуги та досягнення вищих посадових осіб, сприятиме підвищенню їхньої мотивації та лояльності. Це також сприятиме посиленню мотивації керівників середнього і нижчого рівнів управління, професіоналів і фахівців.	На великих підприємствах, де має бути розроблена ефективна система підвищення.
.	Відповідно до грейдів.	За такого підходу, чим вищий грейд, до якого належить посада чи робоче місце, тим більший набір виплат і заохочень пропонується працівникам.	Актуальний для середніх підприємств.
.	Формування соціальних виплат і заохочень за принципом «кафетерію».	За цим підходом складається кілька пакетів (наборів) соціальних виплат на однакову суму, але з різним наповненням. Працівникам надається можливість обрати той пакет, який максимально б відповідав їхнім потребам та інтересам.	Для відповідних категорій чи грейдів може бути запропоновано кілька соціальних пакетів.

Продовження таблиці 1

	За принципом «шведського столу».	За цим підходом працівникам надається право на певну суму грошей або балів обрати виплати та заохочення із запропонованого переліку. Кожне заохочення має грошовий еквівалент або оцінене в балах.	Для працівників різних категорій чи грейдів може встановлюватися різна сума.
	Монетаризація (грошова компенсація).	За цим підходом окремі витрати соціального характеру компенсуються працівникам грошима, приміром, витрати на харчування чи мобільний зв'язок. За такого підходу працівники можуть їх використовувати на власний розсуд. Багато працівників може віддати перевагу такому підходу, хоча він не є мотивуючим для працівника.	Фахівці з управління персоналом не рекомендують поширювати монетаризацію на всі соціальні блага й заохочення.
	Змішаний підхід.	Передбачає поєднання елементів декількох підходів до формування соціального пакета.	Наприклад, 2, 3 та 4 підходи.

Джерело: розробка автора.

Прикладні наукові дослідження надалі мають бути спрямовані на конкретизацію вимог та розроблення основних положень щодо проектування соціального пакета відповідно до сучасних соціально-економічних умов, вироблення рекомендацій про узгодження інтересів найманих працівників і роботодавців щодо структури соціального пакета, розміру та порядку виплати окремих його складових тощо.

Досягнення конкурентоспроможності стає основною стратегічною метою підприємства і також є загальним корпоративним інтересом учасників його економічної діяльності. Отже, загальний корпоративний інтерес усіх учасників економічної діяльності підприємства є об'єктивною основою для пошуку та досягнення консенсусу способом соціального діалогу соціальних партнерів [4].

Для оцінювання ефективності реалізації соціальної відповідальності бізнесу доцільним є визначення загальних показників, за якими може здійснюватися моніторинг і контроль соціального захисту працівників та сприяння соціальному національному розвитку.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України: Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII: станом на 13 квітн. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

2. Сисоева І., Загородній А., Пилипенко Л., Томілін О., Балазюк О., Погріщук О. Аналіз потенційних ризиків аудиту аграрних підприємств. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*. Ukraine, 2021. Vol. 7. № 1. P. 164-191. URL: <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.01.09>

3. Соціальний пакет. *Вікіпедія*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальний_пакет (дата звернення: 13.04.2023).

4. Сисоева І., Гриник О., Погріщук О. Соціальна складова обліку та її використання в аудиті. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 5. С. 24-32.

СЛАБКО КАТЕРИНА ВАСИЛІВНА,
аспірантка Науково-дослідного інституту публічного права

РИНОК ЦИФРОВИХ РЕКРУТИНГОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Динаміка розвитку цифрових технологій та інтернет-комунікацій свідчить про масштабність процесу цифровізації. Його вагомість важко переоцінити, адже такі технології та інструменти є одним зі способів оптимізації рутинної роботи, забезпечення її раціоналізації, а також «полем» для втілення конкретних функціональних завдань.

Загалом цифровізація стосується багатьох сфер та напрямів діяльності з поширеністю як на державний, так і приватний сектори. Причому більшою мірою йдеться про оптимізацію процесу надання послуг. Зокрема сфера надання кадрових послуг не є тому виключенням, адже передбачає необхідність вчинення дій з пошуку, вивчення, відбору, оцінювання й створення резерву кандидатів з метою реалізації їхніх здібностей та можливостей для досягнення цілей організації [1, с.58].

В Україні рекрутингову діяльність здійснюють як спеціалізовані агенції [2, с.230], фрилансери-рекрутори (хедхантери), так і відповідні підрозділи або працівники на підприємствах. Таким чином, рекрутмент останнім часом класифікують як внутрішній і зовнішній [2, с.230].

Зрозуміло, що ведучи мову про ринок рекрутингових послуг йдеться про зовнішній рекрутмент, послуги якого можуть бути публічними (діяльність системи державних установ – Державної

служби зайнятості) та приватними (які надаються суб'єктами господарювання).

Загалом ринок рекрутингових послуг – достатньо новий та молодий напрям, що пропонується у сфері ділових послуг в Україні [2, с.227]. Через появу диджитал-інновацій останніми роками він став більш динамічним [3, с.80], що підтверджується високим та стабільним попитом на послуги кадрових агентств [2, с.227], адже вбачається, що перевагою співпраці з рекрутинговими агенціями є те, що вони підбирають не просто кваліфікованих, а й інтелектуально розвинених, психологічно сумісних кандидатів, які відповідають усім вимогам замовника. Головна конкурентна перевага рекрутингової агенції – висококваліфікований персонал [4, с.24].

Як приклад, за інформацією Djinni, у листопаді 2022 було відкрито 16 тис. вакансій для айтівців [5]. На тлі такого попиту зросла активність IT-рекрутингових компаній, повний цикл діяльності яких передбачає: 1) розробку стратегії пошуку (аналіз ринку кандидатів, визначення каналів пошуку, формування цільового портрету кандидата тощо); 2) опис та публікацію вакансії; 3) активний та пасивний пошук кандидатів на різних платформах; 4) проведення телефонних/онлайн/офлайн інтерв'ю (з використанням різноманітних методів та інструментів); 5) ведення бази кандидатів, формування звітів по вакансії; 6) підготовку оферів та інших необхідних документів для початку співпраці кандидата з компанією; 7) онбординг нового працівника. Окрім таких професійних вмінь, IT рекрутер повного циклу повинен бути ефективним комунікатором, мати знання про відповідну технологічну сферу, навички управління проектами та тайм менеджменту.

Окремо зазначимо, що наразі стає досить поширеною послуга рекрутерів з навчання своїх технологій [1, с.59]. Такі курси розраховані як на новачків у професії, так і на тих, хто частково виконує обов'язки менеджера з персоналу і, бажаючи рухатися далі, хоче отримати практичні і системні знання і будувати кар'єру [6].

Відповідно, узагальнено зміст ринку цифрових рекрутингових послуг в Україні можна схарактеризувати через два базових аспекти: діяльність суб'єктів рекрутингу (надання кадрових та інформаційно-консультативних послуг освітньої спрямованості) та використання цифрових технологій та інструментів при наданні таких послуг.

Отже, ринок цифрових рекрутингових послуг в Україні можна визначити як сукупність соціально-економічних відносин, функціонування яких породжено необхідністю задоволення попиту на послуги цифрового кадрового менеджменту.

Список використаних джерел

1. Наумік К., Жилиєва І. Уточнення змісту поняття «рекрутинг» як інструменту гармонізації комунікаційних процесів в організації. *Проблеми економіки*, 2010. № 2. С. 56-60.
2. Писаревська Г. Розвиток ринку рекрутингових послуг в Україні. *Бізнес Інформ*, 2013. № 10. С. 227-232.
3. Вонберг Т., Головка А. Тенденції розвитку рекрутингу персоналу через призму диджитал-інновацій. *Інфраструктура ринку*, 2020. Вип. 45. С. 79-82.
4. Базалійська Н., Кошонько О. Рекрутинг як інноваційна технологія формування персоналу на промисловому підприємстві за сучасних умов господарювання. *Вісник Хмельницького національного університету*, 2020. № 4. Т. 1. С. 22-31.
5. Від закриття складної вакансії до кар'єрного консультування: навіщо потрібні IT-рекрутингові агенції. *ITExpert*, 2022. URL: <https://itexpert.work/uk/vid-zakryttya-skladnoyi-vakansiyi-do-karyernogo-konsultuvannya-navishho-potribni-it-rekrutyngovi-agencziyi/>.
6. Програма on-line курсу рекрутер. *Учбовий центр «Статус»*, 2022 URL: <https://www.status.in.ua/rekruter/>.

СОСОНОВИЧ МАКСИМ ВАЛЕРІЙОВИЧ,
аспірант першого року навчання
Академії адвокатури України

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРИ ПОСВІДЧЕННІ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ ЯК РУШІЙНИЙ ПРОЦЕС ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Нині в Україні стає звичайним використання шлюбного договору як спеціального юридичного інструменту, який ладен запобіганню конфліктам майнового характеру, як під час шлюбу, так і після його розірвання, однак нотаріальна процедура його посвідчення в Україні потребує вдосконалення. Варто дослідити досвід зарубіжних країн у порівняльному аспекті, оскільки відносини можуть виникати і за участі іноземного елемента, що зосереджує увагу на результатах аналізу українського нотаріального законодавства щодо посвідчення шлюбного договору у порівнянні із нормативно-правовими актами окремих країн Європейського Союзу.

Якщо порівнювати законодавство України та Франції, то український законодавець, як і французький, наполягає на

обов'язковій участі нотаріуса в укладенні шлюбного договору, підписанні сторонами договору в присутності нотаріуса і, відповідно, одночасному посвідченні підписів сторін [1,с.91]. У Німеччині потрібно не тільки нотаріальне посвідчення, а й залучення двох незаінтересованих свідків підписи яких нотаріус повинен засвідчити. У той же час у Великій Британії та Швеції відсутня норма про обов'язкове нотаріальне посвідчення, хоча очевидна доцільність нотаріального посвідченні шлюбного договору.

Для посвідчення шлюбного договору нотаріус перевіряє факт досягнення особами шлюбного віку, у Франції це відповідно до ст. 144 Цивільного кодексу Франції (далі за текстом - ЦК Франції) - 18 років для чоловіків і 15 років для жінок, хоча повноліття виникає з 21 року, тому потрібна обов'язкова нотаріально посвідчена згода батьків на укладення шлюбу, в Україні відповідно до ст.22 СК України це загальний строк 18 років, але суд може за заявою особи зменшити цей вік до 16 років, якщо це буде відповідати її інтересам (ч.2 ст.23 СК України), також нотаріусу слід отримати нотаріально посвідчений дозвіл від батьків або піклувальників неповнолітнього на укладення шлюбного договору(ч.2 ст.92 СК України)[3].

У Франції момент укладення шлюбного договору може бути нотаріально пов'язаним з державною реєстрацією шлюбу, можливий конкубінат (подружнє життя без вінчання), тому 15 листопада 1999 року у цій країні було ухвалено закон про фактичні шлюби, що надав можливість особам, які спільно проживають у незареєстрованому шлюбі, укладати квазішлюбні договори – договори про майнову спільність. Відповідно до ст. 5151 ЦК Франції договір про майнову спільність – це контракт, укладений двома повнолітніми особами однієї або різних статей для організації спільного проживання. Цей договір може бути завірений у канцелярії трибуналу (суду першої інстанції) за місцем спільного проживання фактичного подружжя [2, с.88], тобто фактично по суті це той же шлюбний договір, тільки без укладення шлюбу. На це нормативне положення варто звернути увагу, адже в Україні існує багато так названих “цивільних” шлюбів. Відповідно до актів вітчизняного законодавства можна укласти шлюбний договір як до шлюбу (за наявності підтвердження подачі заяви до органів реєстрації актів цивільного стану) так і у період шлюбу.

Французьке законодавство дає повну свободу змісту шлюбного договору – подружжя має право домовлятися про правовий режим подружнього життя, якщо такі домовленості не суперечать добрим звичаям, зазначати певні санкції майнового характеру у

договорі, які будуть застосовані до того з подружжя, який порушує сімейні устава або зловживає наркотиками, алкоголем і відповідно завдає моральне страждання іншому. В Україні натомість існують обмеження, які не дозволяють повної свободи шлюбного договору: до тексту шлюбного договору не можуть бути внесені пункти про врегулювання особистих немайнових відносин подружжя та між ними та їх дітьми; не може бути зменшений обсяг прав дитини (наприклад на аліменти чи на частку у майні батьків); не можна ставити одного із подружжя у не вигідне матеріальне становище; не може передаватися у власність одному з подружжя нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації (ст.93 СК України) [3].

Відповідно до актів німецького законодавства забороняється у шлюбному договорі зазначати про особисті відносини між подружжям та між ними та дітьми, обмежувати їх конституційні права, а також передбачувати пункти договору, які не відповідають цивільному та сімейному кодексу ФРН або Конституції.

Водночас у Німеччині змістом шлюбного договору є: режим подружнього майна (§ 1363 і положення наступних статей Німецького цивільного кодексу (майно,набуте подружжям у шлюбі, поділ майна, майнова спільність)); вирівнювання пенсійних виплат, утримання після розлучення та вирівнювання частки спадщини (§ 2276 абз. 2 Німецького цивільного кодексу) [4, с.363].

Французьке законодавство взагалі не визнає іншого з подружжя спадкоємцем майна після смерті чоловіка (дружини), тому, подружжя часто домовляються про укладення шлюбного договору, в якому можна врегулювати майнові (зокрема і спадкові) відносини на свій розсуд [2, с.87], що підкреслює значну свободу шлюбного договору у Франції.

Васильченко В.В. зазначає, що укладаючи шлюбний договір у формі спадкового договору згідно зі ст. 1094 ЦК Франції, подружжя отримує навіть своєрідні переваги, порівняно з іншими видами договорів про майно подружжя, оскільки безпосередньо за ним подружжя може передати одне одному як право власності (у тому разі, коли вони не залишать після себе дітей), так і узуфрукт (право користування у разі, коли залишилися діти або інші низхідні родичі) щодо майна, на яке поширюється режим законної частки [5, с.138]. Це схоже на змішаний договір, що може укладатись в Україні, коли нотаріуси посвідчують шлюбний договір з елементами дарування.

Відповідно до французького законодавства визначені чотири варіанти шлюбного договору із зазначенням правових титулів майна, які можуть укласти громадяни: загальне володіння спільно нажитим

майном (la communauté réduite aux acquets); роздільне управління майном (la séparation des biens); участь у володінні спільно нажитим майном (la participation aux acquets); спільне володіння майном (la communauté universelle) [6].

Щодо першого, то він не підлягає нотаріальному посвідченню і схожий до загального регулювання майнових відносин в Україні без укладення шлюбного договору. Щодо другого, то він підлягає нотаріальному посвідченню і полягає в тому, що все майно, яке було придбане до і під час шлюбу залишається за титульним власником, борги відшкодовуються тим, хто їх взяв, інший з подружжя за них не відповідає; якщо особа хоче, щоб інший з подружжя отримав частку майна, то потрібно оформлювати договір дарування у нотаріуса. Щодо третього, то це найскладніша модель, адже потребує нотаріального посвідчення шлюбного договору. Щодо четвертого, то також потрібна нотаріальна форма, адже майно, яке було набуто подружжям як до шлюбу, так і після його укладення вважається спільним, для того щоб певне майно вважалось особистою власністю потрібно пряме зазначення у договорі.

Стосовно фіксування шлюбного договору, то в українському законодавстві є значна прогалина, адже немає жодного електронного реєстру, до якого він має бути внесеним, хоча наприклад французький законодавець зобов'язує фіксувати у свідоцтві про шлюб сам факт укладення шлюбного договору, що є цілком вираженою вимогою. Цікавою видається практика в Іспанії де поряд із нотаріальним посвідченням шлюбний договір має бути зареєстрованим в Цивільному реєстрі.

Таким чином, аналіз основних положень інституту шлюбного договору за національним законодавством та законодавством окремих європейських держав дозволяє зробити висновок щодо гармонізації національного законодавства у сфері сімейних відносин з правом європейських держав, при цьому варто спрямувати подальші зусилля на подолання прогалин та реальне використання позитивного досвіду, що перевірений часом.

Список використаних джерел

1. Олійник О.С. Шлюбний договір: порівняльно-правовий аналіз різних правових систем: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.С. Олійник. Івано-Франківськ, 2009. 112 с.
2. Хобор Р.Б. Шлюбний договір як регулятор майнових відносин подружжя за законодавством Франції. *Прикарпатський*

юридичний вісник. 2015. Вип. 3. С. 86-89.
URL:http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3_2015/18.pdf.

3. Сімейний кодекс України редакція від 19 лютого 2022 № 2947-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 01 березня 2023 року).

4. Онуфрієнко Сергій. Укладання шлюбного договору при міжнародних шлюбах: національний та європейський досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С.361-364. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/12/68.pdf>.

5. Васильченко В.В. Юридична сутність інституту спадкового договору та його місце в системі цивільного права. *Право України*. 2003. № 6. 155 с.

6. Семенюк І. Регулювання майнових відносин між подружжям за законодавством зарубіжних країн. *Держава та регіони*. Серія Право. 2015. № 2 (48). URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2015/12.pdf (дата звернення: 03 березня 2023).

СУС МИХАЙЛО СЕРГІЙОВИЧ

аспірант четвертого року навчання

відділу конституційного права та місцевого самоврядування

Інституту держави і права ім. В.М.Корецького

Національної академії наук України

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ПРОЦЕСІ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Конституція України (далі також – «Конституція» або «Основний Закон») гарантує кожному право на підприємницьку діяльність, не заборонену законом (ч. 1 ст. 42 Основного Закону). У свою чергу, відповідно ч.3 ст. 42 Конституції держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності; зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренції не допускаються; види та межі монополії визначаються законом. Згідно з п.8 ч.1 ст.92 Конституції правові засади і гарантії підприємництва, правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання визначаються виключно законами [1].

Важливість належної реалізації конституційних засад державного захисту конкуренції важко переоцінити, особливо з огляду на євроінтеграційний рух України. У зв'язку з цим однією з найбільш значущих зон дослідження є проблематика такого елементу забезпечення державного захисту конкуренції як здійснення контролю за дотриманням суб'єктами господарювання законодавства про захист економічної конкуренції (далі також – «конкуренційне законодавство»). Цей контроль українським законодавством покладений на Антимонопольний комітет України (далі – «АМКУ»), який наділений виключними повноваженнями із встановлення порушень конкуренційного законодавства та притягнення порушників до відповідальності, в тому числі, накладення штрафів.

У рамках виконання АМКУ його контрольних функцій на практиці виникає низка проблем забезпечення принципу верховенства права, гарантованого Основним Законом. Зміст конституційного принципу верховенства права був предметом неодноразової інтерпретації з боку Конституційного Суду України (далі – «КСУ»). Узагальнюючи підходи КСУ, до складових цього принципу, серед іншого, відносяться правова визначеність, ясність і недвозначність правової норми, передбачуваність (прогнозованість) [2].

Зловживання монопольним (домінуючим) становищем вважається одним із найбільш тяжких порушень конкуренційного законодавства. Контроль за поведінкою суб'єктів господарювання, які займають це становище, є традиційним фокусом уваги конкуренційних відомств, в тому числі, і АМКУ. Українське законодавство, як і законодавство ЄС, не вважають сам по собі факт зайняття монопольного (домінуючого) становища порушенням, порушенням вважається зловживання цим становищем. Загальна заборона зловживання монопольним (домінуючим) становищем встановлена на рівні Основного Закону, що підкреслює загальну спрямованість держави на протидію цьому явищу, та в подальшому деталізована на рівні Закону України «Про захист економічної конкуренції» (далі – «Закон»), зокрема, його статті 13, яка встановлює визначення «зловживання монопольним (домінуючим) становищем» та загальні підстави для кваліфікації порушення (ч.1 ст.13), а також невиключний перелік діянь, які вважаються зловживанням (ч.2 ст.13).

Для визначення того, що являє собою зловживання монопольним (домінуючим) становищем на ринку Закон використовує широкі та доволі абстрактні формулювання: *"дії чи бездіяльність суб'єкта господарювання, який займає монопольне (домінуюче) становище на ринку, що призвели або можуть призвести до*

недопущення, усунення чи обмеження конкуренції, або ущемлення інтересів інших суб'єктів господарювання чи споживачів, які були б неможливими за умов існування значної конкуренції на ринку" (ч.1 ст.13) [3]. Підхід із використання широких формулювань для визначення складу порушення є в цілому зрозумілим та виправданим, так як форми зловживання та наслідки, в яких вони можуть проявлятися, можуть мати різні прояви, які об'єктивно неможливо чітко викласти у правовій нормі. Водночас широта формулювань породжує можливість різних інтерпретацій та значну правову невизначеність для суб'єктів господарювання, які мають ознаки монопольного (домінуючого) становища, в частині допустимості тієї чи іншої їхньої поведінки. З огляду на значні негативні наслідки, які для суб'єкта господарювання, який займає монопольне (домінуюче) становище, потенційно може мати встановлення органами АМКУ зловживання цим становищем (штраф до 10 % доходу (виручки) від реалізації продукції, примусовий поділ тощо), постає питання забезпечення виваженості, адекватності та розумності правозастосування в частині визнання порушень аби, серед іншого, до відповідальності не притягалися ті, хто його не вчиняв.

Правова невизначеність, як в Україні, так і в інших державах, усувається в процесі розвитку правозастосовної практики. Попри тривалий час існування Закону та доволі активну практику органів АМКУ із визнання порушень у формі зловживання монопольним (домінуючим) становищем, подальшу перевірку законності відповідних рішень органів АМКУ судами, аналіз наявної практики, зокрема, судової [4; 5], показує, що чітких та однозначних навіть загальних підходів та орієнтирів, за яких певні дії чи бездіяльність суб'єкта господарювання з точки зору конкуренційного законодавства вважаються правомірними, а коли переходять у стан зловживання монопольним (домінуючим) становищем, на жаль, сформовано не було. Зокрема, це стосується змістовного наповнення такої кваліфікуючої ознаки згаданого вище порушення як «неможливість за умов існування значної конкуренції на ринку».

Ступінь правової визначеності впливає на межі свободи суб'єкта господарювання у його підприємницькій діяльності. За наявності широких формулювань статті 13 Закону, за яких значний перелік діянь суб'єкта господарювання, який має ознаки монопольного (домінуючого) становища, формально підпадає під ознаки порушення, відсутність розуміння за яких обставин такі діяння будуть або принаймні з високою ймовірністю можуть бути кваліфіковані як

порушення може негативно впливати, в тому числі, і на здатність такого суб'єкта господарювання ефективно конкурувати.

Оскільки розвиток правозастосовної практики, яка усуває правову невизначеність, є питанням динамічним та залежить в першу чергу від пріоритетів АМКУ, для суб'єктів господарювання очікування виникнення практики, релевантної до їх ситуації, для вирішення питання чи вчиняти ті чи інші діяння навряд чи є прийнятним способом вирішення проблеми. Ті інструменти, які чинне законодавство надає для попереднього погодження певної поведінки з АМКУ, зокрема, отримання висновків щодо кваліфікації дій у порядку ст.14 Закону, мають певні особливості, які в деяких випадках можуть робити практичну доцільність використання цих інструментів сумнівним. У зв'язку з цим постає питання альтернативних способів усунення правової невизначеності та створення фундаменту для формування легітимних очікувань з боку суб'єктів господарювання.

Чинне законодавство надає АМКУ повноваження видавати документи рекомендаційного/роз'яснювального характеру (рекомендаційні роз'яснення та методичні рекомендації), в яких він може викладати своє розуміння та інтерпретацію певних правових норм та підходи до оцінки тих чи інших фактичних обставин у світлі цих норм. Подібні інструменти АМКУ використовував на практиці, зокрема, для роз'яснення поняття контролю, підходів до оцінки різних видів концентрацій тощо. Вказані вище документи АМКУ хоча і не мають сили нормативно-правового акту, принаймні є важливим джерелом інформації, адже проливають світло на його погляди щодо інтерпретації правових норм, що особливо важливо у світлі сформованої наразі практики, коли АМКУ має дуже широкі повноваження та дискрецію щодо кваліфікації порушень та визначення способів та методів їх доведення, а суди здійснюють перегляд рішень АМКУ в доволі усічених межах. При послідовному застосуванні вказаних вище документів самими органами АМКУ вони можуть виступити одним із ефективних способів усунення правової невизначеності. У силу необов'язкового характеру рекомендаційних роз'яснень чи методичних рекомендацій будь-які суперечки щодо адекватності змісту конкретних їх положень між АМКУ та суб'єктами господарювання, у разі виникнення, можуть бути передані на розгляд суду.

Щодо змістовного наповнення рекомендаційних роз'яснень/методичних рекомендацій щодо зловживання монополієм (домінуючим) становищем, у зазначених вище документах доцільно було б відобразити загальні підходи АМКУ до оцінки тих чи інших

діянь саме як зловживання монопольним (домінуючим) становищем та правові й економічні методи встановлення цього порушення залежно від різних його видів, принаймні тих, які прямо закріплені в ч.2 ст. 13 Закону. Зважаючи, що для доведення багатьох видів зловживання монопольним (домінуючим) становищем потребується всесторонній та ґрунтовний економічний аналіз, особливо в частині цінових зловживань, як завищення цін, так і «хижацького» ціноутворення, і цей аналіз має базуватися на відповідних виважених з точки зору економічної науки теоріях шкоди та підходах до оцінки, які, в свою чергу, є універсальними, при розробці документів варто було б врахувати кращі світові практики із розгляду подібних справ. Виходячи із євроінтеграційного руху України, основним орієнтиром видаються напрацювання Європейської Комісії (далі – «ЄК») та практика суду ЄС, не в останню чергу, в силу розробленості відповідної правозастосовної практики. При цьому ЄК сама пішла шляхом видання документів інформаційного характеру, в яких пояснила свої пріоритети щодо розслідувань справ щодо зловживання домінуючим становищем та загальні правові й економічні підходи, які нею застосовуватимуться при оцінці певної поведінки на предмет наявності порушення. Відповідне повідомлення ЄК щодо пріоритетів у розслідуванні справ, які пов'язані із так званими «виключними» зловживаннями (exclusionary abuses), було оприлюднене у 2009 році [6] та у березні цього року оновлене [7] виходячи із розвитку правозастосовної практики ЄС. ЄК наразі здійснює збір поглядів заінтересованих сторін щодо ініціативи узагальнити напрацьовані підходи щодо розслідування справ, пов'язаних зі зловживанням домінуючим становищем, на рівні настанов (guidelines) [8], як, наприклад, було зроблено щодо узгоджених дій. Таким чином, в ЄС інструменти "м'якого" права активно використовуються для підвищення рівня правової визначеності та передбачуваності застосування відповідних правових норм. Використання подібних інструментів в частині зловживання монопольним (домінуючим) становищем в Україні могло б принести низку позитивних ефектів.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками). 3.4. Верховенство права. *Конституційний*

Суд України. Офіційний вебсайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>.

3. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>.

4. Огляд судової практики Вищого господарського суду України та Верховного Суду України з питань застосування законодавства про захист економічної конкуренції: Інформаційний лист АМКУ від 31.12.2017. *Антимонопольний комітет України. Офіційний вебсайт*. URL: <https://amcu.gov.ua/npas/oglyad-sudovoyi-praktiki-vishchogo-gospodarskogo-sudu-ukrayini-ta-verhovnogo-sudu-ukrayini-z-pitan-zastosuvannya-zakonodavstva-pro-zahist-ekonomichnoyi-konkurenciyi>.

5. Огляд судової практики Верховного Суду з питань застосування законодавства про захист економічної конкуренції: Інформаційний лист АМКУ від 03.06.2022. *Антимонопольний комітет України. Офіційний вебсайт*. URL: <https://amcu.gov.ua/npas/oglyad-sudovoyi-praktiki-verhovnogo-sudu-z-pitan-zastosuvannya-zakonodavstva-pro-zahist-ekonomichnoyi-konkurenciyi?v=6299bc17c0235>.

6. Guidance on the Commission's enforcement priorities in applying Article 82 of the EC Treaty to abusive exclusionary conduct by dominant undertakings: Communication from the Commission published on 24.02.2009. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52009XC0224%2801%29>.

7. Amendments to the Communication from the Commission Guidance on the Commission's enforcement priorities in applying Article 82 of the EC Treaty to abusive exclusionary conduct by dominant undertakings: Communication from the Commission published dated 27.3.2023. URL: https://competition-policy.ec.europa.eu/system/files/2023-03/20230327_amending_communication_art_102_0.pdf.

8. Antitrust: Commission announces Guidelines on exclusionary abuses and amends Guidance on enforcement priorities. *European Commission. Official Website*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_23_1911.

ТОКАР АЛЛА МИКОЛАЇВНА,
ст. викладач кафедри конституційного, адміністративного та
фінансового права Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова, канд. юрид. наук

РОЛЬ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МОБІЛЬНИМ ЗВ'ЯЗКОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військова агресія російської федерації проти України зумовила запровадження режиму воєнного стану, що посилило роль суб'єктів публічного адміністрування в запровадженні режимних заходів безпечного функціонування держави. Мобільний зв'язок в умовах воєнного стану став одним з основних видів телекомунікаційного зв'язку, який дозволив громадянам оперативно отримувати інформацію про стан здоров'я рідних та близьких осіб.

Суб'єктом публічного адміністрування, який здійснює правову регламентацію основних засад управління телекомунікаційними мережами у мирний та воєнний час, є Кабінет Міністрів України. Ще в 2004 році уряд нашої держави прийняв постанову №812 «Деякі питання оперативно-технічного управління телекомунікаційними мережами в умовах надзвичайних ситуацій, надзвичайного та воєнного стану» [1], відповідно до якої, в період воєнного стану надавачі послуг мобільного зв'язку та власники всього телекомунікаційного обладнання підпорядковуються Національному центру оперативно-технічного управління мережами телекомунікацій, який утворюється як державна установа у структурі Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації.

Адміністрація Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України як центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом забезпечує захист критичної інфраструктури під час воєнного стану, а також протягом дванадцяти місяців після його припинення чи скасування [2]. Мобільний зв'язок є видом електронної комунікації із застосуванням радіотехнологій, яка поряд з енергозабезпеченням, водопостачанням та водовідведенням, продовольчим забезпеченням та іншими важливими послугами належить до сектору критичної інфраструктури.

Забезпечення в умовах воєнного стану безперервного функціонування телекомунікаційних мереж покладається на Національний центр оперативно-технічного управління мережами телекомунікацій та центри оперативно-технічного управління

операторів телекомунікацій, центри оперативно-технічного управління телекомунікаційними мережами центральних органів виконавчої влади (крім спеціальних споживачів), підприємств, установ та організацій. Таке забезпечення повинно здійснюватись з урахуванням визначеною урядом послідовності: 1) державна система урядового зв'язку, національна система конфіденційного зв'язку, спеціальні споживачі, система оперативно-технічного управління; 2) органи державної влади та органи місцевого самоврядування; 3) медичні заклади, пожежні частини, організації, які надають інформацію про виникнення стихійних явищ (землетруси, повені, урагани тощо), дошкільні виховні та навчальні заклади, заклади науки і культури; 4) дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав; 5) підприємства, установи, організації та громадяни [1]. Незважаючи на те, що громадяни в цій послідовності зазначені на останньому місці, можемо відмітити досить високий рівень ефективності діяльності мобільних операторів щодо надання якісних послуг мобільного зв'язку.

На початку повномасштабного вторгнення всі оператори мобільного зв'язку зазнали значних перешкод якісного функціонування, а саме: значне пошкодження обладнання забезпечення мобільним зв'язком, перевантаження мережі мобільного зв'язку, пошкодження ліній електропередач, що зумовило значні витрати на паливо для автономних генераторів, втрата кваліфікованих спеціалістів, також основні оператори мобільного зв'язку вказують на значне зменшення користувачів мобільним зв'язком (близько 20% від всього населення виїхало за межі держави).

Усупереч наявним проблемам, операторам мобільного зв'язку вдалось налагодити якісне надання послуг мобільного зв'язку. В значній мірі цьому посприяла взаємодія операторів мобільного зв'язку між собою та надання один одному доступу до мереж зв'язку (громадяни отримували мобільний зв'язок без прив'язки до належності оператора, в перші місяці війни було запроваджено скасування абонплати).

Важливу роль у забезпеченні мобільним зв'язком також відіграє ще один центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку (НКЕК) [3], яка, окрім створення умов для ефективного функціонування та розвитку сфер електронних комунікацій, також здійснює державний нагляд (контроль) щодо виявлення та запобігання порушенням вимог законодавства

суб'єктами господарювання та забезпечення інтересів суспільства у сфері електронних комунікацій. Так, НКЕК в перший день повномасштабної війни схвалила тимчасовий Порядок користування радіочастотним спектром спеціальними та загальними користувачами в особливий період та в умовах надзвичайного або воєнного стану [4]. За період воєнного стану НКЕК неодноразово надавала приписи щодо усунення порушень, виявлених під час заходів нагляду (контролю) операторами мобільного зв'язку [5].

Підсумовуючи зазначене, відмічаємо, що серед суб'єктів публічного адміністрування саме НКЕК має значні важелі впливу на операторів мобільного зв'язку, якість послуг яких не відповідає умовам сьогодення та повинна більш жорсткіше підходити до контролю за виконанням операторами ліцензійних умов.

Список використаних джерел

1. Деякі питання оперативно-технічного управління телекомунікаційними мережами в умовах надзвичайних ситуацій, надзвичайного та воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 червня 2004 р. № 812. *Офіційний вісник України*. 2004. №26. Ст. 1696.

2. Про затвердження Положення про Адміністрацію Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2014 р. № 411. *Офіційний вісник України*. 2014. №73. Ст. 2066.

3. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку : Закон України від 16 грудня 2021 року № 1971-ІХ. *Офіційний вісник України*. 2022. №16. Ст. 838.

4. Про схвалення тимчасового Порядку користування радіочастотним спектром спеціальними та загальними користувачами в особливий період та в умовах надзвичайного або воєнного стану : рішення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку від 24.02.2023 року №3. URL: <https://nkrzi.gov.ua/index.php>

5. Про продовження строку усунення порушень, зазначеного в приписі про усунення порушень законодавства про електронні комунікації та радіочастотний спектр від 27.03.2023 № 2/9/ЕК, виданого ПрАТ «Київстар» : Рішення НКЕК від 27.04.2023 № 156. URL: <https://nkrzi.gov.ua/index.php?r=site/index&pg=533&id=10544&language=uk>

ФОРОСТЮК ОЛЕГ ДМИТРОВИЧ,
доц. кафедри прав людини, міжнародного та європейського права
Академії адвокатури України, канд.юрид.наук, доц.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

18 лютого 2023 року міністр цифрової трансформації Михайло Федоров оголосив, що ChatGPT, розроблений американською компанією штучного інтелекту OpenAI, уже доступний в Україні [1; 2]. Штучний інтелект (ШІ) не просто став реальністю, а увійшов у повсякденне життя. Розробники вказують на позитивні зміни, які він принесе. Це насамперед стосується покращення якості життя. За допомогою ШІ можна підвищити продуктивність та ефективність у таких царинах, як медицина, фінанси, транспорт, виробництво та інші. Штучний інтелект сприятиме забезпеченню зайнятості населення, розвитку новітніх технологій, інновацій та економіки у цілому. Висловлюють впевненість, що ШІ зіграє важливу роль у вдосконаленні безпеки у різних сферах, таких як транспорт, медицина та оборона країни [3]. В умовах російсько-української війни важливо забезпечити використання технологій штучного інтелекту у системах командування та управління; озброєння та військової техніки; збору та аналізу інформації під час ведення бойових дій; аналізу, розвідки, підтримки проведення розвідувальних заходів, обробки картографічної інформації; протидії кіберзагрозам, попереднього виявлення потенційно небезпечної інформації, проведення аналізу інформації щодо авторства та джерела походження, що дозволить мінімізувати повторні інформаційні атаки, знешкодження кібератак і шкідливих кодів; імітаційного та когнітивного моделювання бойової обстановки; когнітивного аналізу спроможностей військових підрозділів тощо. Сподіваються на суттєве підвищення якості освіти, ефективний розвиток нових форм навчання та навичок, що підвищать рівень інтелекту та знань у людей. Уряд України наголошує на важливості запровадження інформаційних технологій, зокрема й технології штучного інтелекту, що дозволить створювати та розвивати конкурентоспроможне середовище у соціально-економічній, науково-технічній, оборонній, правовій та інших сферах діяльності держави та суспільства [4].

Водночас штучний інтелект — один із серйозних викликів, який стоїть перед людством. Штучний інтелект може перетворитися на інструмент для стеження [5] і репресій [6]. Існують ризики

наповнення системи штучного інтелекту матеріалами, які поширюють упередження і різні форми дискримінації, що призведе до шкідливих наслідків [7; 8]. Дослідники висловлюють занепокоєння можливістю перетворення ChatGPT на зброя пропаганди. Громадянська мережа ОПОРА вже звертає увагу, як легко чат-бот ретранслює риторику російських пропагандистів [9]. Викликають нарікання порушення конфіденційності [10]. Правозахисники вказують на вразливість баз даних в Україні, зокрема в медичній інформаційній системі Helsi. Російським каральним органам на окупованій території за її допомогою ставала доступною інформація про осіб, які воювали в АТО, що несло загрозу їхньому життю. До порушення прав людини може призвести застосування технології розпізнавання облич Clearview AI в умовах відсутності відповідних законів щодо регулювання у сфері використання програм штучного інтелекту в Україні [11].

Різні країни світу з огляду на можливості та ризики приділяють прискіпливу увагу до питань правового регулювання у сфері використання технології ШІ. Законодавці мають запровадити відповідні запобіжні заходи, щоб з одного боку захистити громадськість від ризиків, а з іншого боку не нашкодити передовим інноваціям. Європейський Союз, в якому розташовано лише шість із 100 найкращих стартапів штучного інтелекту в усьому світі [12], активно прагне усунути ризики, спричинені використанням ШІ, за допомогою набору додаткових, пропорційних і гнучких правил. ЄС уже зробив значний крок у захисті конфіденційності приватних даних. 14 квітня 2016 року ухвалили Загальний регламент про захист даних (General Data Protection Regulation), який набув чинності 25 травня 2018 року [13]. 21 квітня 2021 року Європейська комісія запропонувала першу в історії законодавчу базу для регулювання використання штучного інтелекту – Закон про штучний інтелект (Artificial Intelligence Act). Нормативний акт спрямований на вирішення ризиків, пов'язаних із використанням штучного інтелекту, виділяючи чотири різні рівні: неприйнятний ризик, високий ризик, обмежений ризик і мінімальний ризик [14; 15]. План дій з розвитку ШІ в Європейському Союзі містить широкі заходи щодо розвитку системи ШІ, підтримки досліджень та інновацій, забезпечення етичного використання технологій, а також зміцнення кібербезпеки та захисту персональних даних. Однак остаточне ухвалення цього закону відклали, оскільки поява чат-бота ChatGPT внесла свої корективи. Окремі депутати Європарламенту у лютому 2023 року навіть запропонували класифікувати подібні ChatGPT програми, як

ризиковані [16]. Попри все документ уже називають важливою віхою на шляху до вироблення європейського стандарту для управління штучним інтелектом [7]. На думку оглядачів, закон може стати навіть глобальним стандартом. Регулювання штучного інтелекту в ЄС уже викликало міжнародний резонанс [17].

У свою чергу Україна теж активно працює над правовим регулюванням використання ШІ. 2 грудня 2020 року Кабінет Міністрів України ухвалив Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні [4]. Водночас в інтересах держави вчасно й адекватно реагувати на ризики і можливі виклики, пов'язані зі швидкими технологічними змінами. Назріла нагальна потреба в розробленні й ухваленні Закону України «Про штучний інтелект».

Отже, штучний інтелект перетворився на одну з найперспективніших галузей розвитку технологій в сучасному світі. Його використання має великий потенціал для покращення життя людей і підвищення ефективності бізнесу та державних структур. Однак, зростання можливостей ШІ також викликають суттєві етичні, соціальні та правові питання, що потребують ретельного регулювання з боку держави.

Список використаних джерел

1. Глоба Костянтин, Вахліс Інна. Закон України «Про штучний інтелект»: він є? // *Юридична Газета*. 2023. 13 березня. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informacyjne-pravo-telekomunikaciyi/-zakon--ukrayini-pro-shtuchniy-intelekt-vin-e.html>.

2. Коріновська Анастасія. ChatGPT тепер доступний в Україні. *Суспільне: новини. Акціонерне товариство «Національна суспільна телерадіокомпанія України»*. 2023. 18 лютого. URL: <https://suspilne.media/389651-chatgpt-teper-dostupnij-v-ukraini-fedorov/>.

3. Benefo E.O., Tingler A., White M. et al. Ethical, legal, social, and economic (ELSE) implications of artificial intelligence at a global level: a scientometrics approach. *AI and Ethics*. 2022. Vol. 2. pp. 667–682. URL: <https://doi.org/10.1007/s43681-021-00124-6>

4. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.

5. Feldstein Steven. The Global Expansion of AI Surveillance. *Carnegie Endowment for International Peace*, 2019. URL: https://carnegieendowment.org/files/WP-Feldstein-AISurveillance_final1.pdf.

6. Feldstein Steven. How Artificial Intelligence Is Reshaping Repression. Carnegie Endowment for International *Peace. Journal of Democracy*. 2019. Vol. 30. URL: <https://carnegieendowment.org/2019/01/09/how-artificial-intelligence-is-reshaping-repression-pub-78093>.

7. Broadbent Meredith, Arrieta-Kenna Sean. AI Regulation: Europe's Latest Proposal is a Wake-Up Call for the United States. *Center for Strategic & International Studies*. URL: <https://www.csis.org/analysis/ai-regulation-europes-latest-proposal-wake-call-united-states> (дата звернення: 18.05.2021).

8. Manyika James, Silberg Jake, Presten Brittany. What Do We Do About the Biases in AI? *Harvard Business Publishing*. 2019. 25 жовтня. URL: <https://hbr.org/2019/10/what-do-we-do-about-the-biases-in-ai>.

9. Лорян Роберт. Штучний інтелект як суперінструмент для дезінформації та пропаганди. *Сайт громадянської мережі ОПОРА*. URL: https://www.oporaua.org/blog/polit_ad/24507-shtuchnii-intelekt-iak-superinstrument-dlia-dezinformatsiyi-ta-propagandi (дата звернення: 30.01.2023).

10. Cameron F. Kerry. Protecting privacy in an AI-driven world. *Brookings*. 2020. 10 лютого. URL: <https://www.brookings.edu/research/protecting-privacy-in-an-ai-driven-world/>.

11. Щербатюк Максим, Володовська Віта, Міняйло Віталій. Використання штучного інтелекту під час війни: чи нові технології можуть порушувати права людини? *Сайт Української Гельсінської спілки з прав людини*. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/vykorystannia-shtuchnoho-intelektu-pid-chas-viyny-chy-novi-tekhnologii-mozhut-porushuvaty-prava-liudyny/> (дата звернення: 04.04.2023).

12. AI 100: The most promising artificial intelligence startups of 2022. *CB Insights*. URL: <https://www.cbinsights.com/research/report/artificial-intelligence-top-startups-2022/> (дата звернення: 17.05.2022).

13. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). *An official website of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32016R0679>.

14. A European approach to artificial intelligence. *European Commission website*. URL: [224](https://digital-</p></div><div data-bbox=)

strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-approach-artificial-intelligence (дата звернення: 15.04.2023).

15. Proposal for a Regulation laying down harmonised rules on artificial intelligence. 21 April 2021. *European Commission website*. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/proposal-regulation-laying-down-harmonised-rules-artificial-intelligence>.

16. Greis Friedhelm. Hype um Chatbots bringt EU in die Bredouille. *Golem*. 2023. 8 квітня. URL: <https://www.golem.de/news/ki-verordnung-hype-um-chatbots-bringt-eu-in-die-bredouille-2303-172461.html>

17. The Artificial Intelligence Act. Future of Life Institute. URL: <https://artificialintelligenceact.eu/> (дата звернення: 15.04.2023).

ФРІДМАН-КОЗАЧЕНКО МАРІЯ МИХАЙЛІВНА,
доц. кафедри кримінального процесу та криміналістики
Академії Адвокатури України, канд.юрид.наук, доц.

КРИПТОВАЛЮТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У зв'язку із стрімким розвитком цифрових технологій та цифрової економіки, сьогодення змінює і конфігурації грошей як платіжних засобів. Інформаційні технології та в цілому спрощення доступності до ринків зміцнили зацікавленість й популярність електронних валют, що спроможні досить швидко зреагувати на трансформації віртуального ринку платежів. У нинішній системі міжнародних валютно-фінансових та кредитних відносин цифрова валюта є достатньо комфортною формою електронних розрахунків й перспективною конфігурацією інвестування. Разом з тим, не можна оминати того факту, що криптовалюта являється «іспитом» для класичних монетарних систем національних економік, позаяк децентралізований характер обігу грошових коштів не може впливати на трансакції.

Криптовалюта – це рівноправна, децентралізована, цифрова валюта, виконання якої залежить від принципів криптографії для перевірки операцій та формування самої валюти. Вона фактично є готівкою у мережі Інтернет, яка дозволяє будь-кому володіти валютою і використовувати її. Такі операції є безповоротними та не можуть бути заблоковані, а також їх дуже важко відстежити [1]. У світі існує близько 1500 криптовалют [2]. Така валюта виступає цифровим аналогом вартості, це електронні гроші із захистом від підробки, а да-

ні, що в ній зашифровані, неможливо дублювати і регулювати з боку.

Авжеж, готівка залишається «фаворитним» інструментом в корупційних схемах, зокрема найпоширенішим способом відмивання корупційних доходів є зарахування коштів у готівковій формі на рахунки підконтрольних фізичних осіб, які перебувають на керівних посадах державних підприємств, установ, організацій, або пов'язаних з ними фізичних чи юридичних осіб з подальшим придбанням активів, послуг, чи інвестуванням в діяльність юридичних осіб, що знаходяться під їх контролем або з зарахуванням готівки на депозитні рахунки та подальшого вищезазначеного інвестування [3, с.19]. Але не можна оминати того факту, що за даними аналітичної блокчейн компанії The Chainalysis, в Україні найбільше застосувань віртуальних активів населенням у світі [4].

Для України криптовалюта є інноваційним продуктом на ринку платежів і вона не внесена до національного Реєстру платіжних систем. Разом з центральними банками країн ЄС Національний банк України виконує інформаційно-роз'яснювальну функцію щодо ймовірних ризиків та потенційних загроз її використання. Згідно з Конституцією України (стаття 99), Цивільним процесуальним кодексом України (стаття 192), Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (стаття 3) закріплено, що лише гривня як грошова одиниця України є єдиним законним платіжним засобом та приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території країни для проведення переказів та розрахунків. При цьому Національний банк України має монопольне право на здійснення емісії національної валюти України та організацію готівкового грошового обігу (стаття 7 Закону України «Про Національний банк України»). Випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються (частина друга статті 32 Закону України «Про Національний банк України»). Національний банк України розглядає віртуальну валюту як грошовий сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю і не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це суперечить нормам українського законодавства [5, с.19].

Таким чином, проаналізувавши чинні законодавчо-нормативні акти, здійснення та проведення розрахунків у віртуальних валютах можна вважати такими, що не врегульовані та розрахунки мають відноситися до сфери тіньової економіки, протиправних дій, у тому числі сфери гіпотетичного відмивання коштів, отриманих злочинним

шляхом. Однак, розвиток платіжних технологій та інформаційних систем ніяким чином не дозволить ізолювати країну від світових ринків.

Останні роки окрема увага підрозділів фінансової розвідки та правоохоронних органів була надана дослідженню саме комплексним схемам відмивання коштів з використанням в них криптовалют. Основною функцією фінансової розвідки є виявлення фактів відмивання коштів та передача виявленої інформації правоохоронним органам для подальшого розслідування. Функціями фінансової розвідки наділена Державна служба фінансового моніторингу, яка здійснює діяльність відповідно до постанови Кабінету Міністрів України №537 від 29 липня 2015 р. «Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України», підпорядкована Міністерству фінансів України, котра реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. При цьому фінансова розвідка позбавлена права проведення слідчих дій. У випадку виявлення фактів відмивання коштів вона у межах своєї компетенції може винести рішення про замороження активів до з'ясування всіх обставин справи та отримання пояснень від особи, щодо якої прийнято таке рішення [6].

Швидкість операцій за допомогою криптовалют є надзвичайно великою, ідентифікація учасників майже неможливою, особливо в умовах нерегульованості вказаного ринку фінансових послуг, що становить один з найбільших ризиків [7]. Тобто кошти можуть бути вилучені або конвертовані набагато швидше, ніж через більш традиційні канали. Наслідком такої швидкості транзакції є ускладнення її моніторингу та додаткові труднощі для заморожування коштів.

Останнім часом спостерігається тенденція щодо популяризації використання віртуальних валют в протиправних фінансових схемах, спрямованих на легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, в переважній більшості, які отримані в готівковій формі. Так, особливо поширеним є факт використання криптовалют організованими злочинними угрупованнями як інструменту протиправної діяльності пов'язаної із шахрайськими діями в сфері ІТ-технологій так званих «фінансових пірамід». Основними факторами, які впливають на зростання вказаної тенденції є відсутність правового статусу віртуальних валют в Україні, відсутність як зовнішнього так і внутрішнього адміністрування, а також центрів, які контролюють (повна децентралізація що унеможливорює зупинення операцій,

накладення арештів), анонімність розрахунків тощо. Саме вказані фактори, а також одночасне міжнародне поширення та адаптування фінансового законодавства окремих країн до врегулювання відносин, пов'язаних із віртуальними валютами, робить цю категорію фінансових послуг привабливою для протиправних дій. З метою виявлення загроз, які виникають у зв'язку з використанням віртуальних валют, можна визначити наступні індикатори ризику, що застосовуються до криптовалют. Віртуальний адміністратор валют або компанія з обміну валют, розташована в одній країні, але мають рахунки в інших країнах, де вони не мають значної клієнтської бази. Рух коштів між собою між банківськими рахунками, що зберігаються різними адміністраторами віртуальної валюти або компаніями з обміну віртуальними валютами, розташованими в різних країнах (може свідчити про просторову активність, оскільки вона не відповідає бізнес-моделі). Обсяг та частота здійснення касових операцій (іноді структурованих нижче порогу звітності), проведених власником віртуальної валютної адміністрації чи віртуальної компанії обміну валют, не мають економічного сенсу. Застосування засобів контролю для транзакцій з віртуальними валютами може допомогти запобігти порушенням у даному напрямі [2, с.27].

Висока капіталізація ринку криптовалют збільшує кількість їх користувачів та розширює сферу застосування цих валют у розрахунках на міжнародному рівні. Дискусійним є питання щодо ефективного прогнозування курсів та надійності інвестицій у криптовалюту. Проте безперечним є той факт, що криптовалюти і блокчейнова система, їх функціонування кардинально змінюють систему фінансового регулювання національних економік і з часом можуть ліквідувати виняткову монополію держави в сфері монетарного регулювання. Криптовалюти набувають масового транснаціонального характеру використання, добре інтегровані з офіційними фінансовими інструментами – електронними гаманцями, банківськими рахунками та картами. Особливої уваги заслуговують механізми створення ефективного законодавчого та правового поля для регулювання функціонування ринку криптовалют й імплементації кращих світових практик регулювання, а також визначення податкового статусу цих валют.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Типологій легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення у 2017 році

від 22 грудня 2017 року № 186. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN039351> (дата звернення: 14.04.2023).

2. Типологічні дослідження Державної служби фінансового моніторингу України за 2017 рік. К., 2018. 148 с. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/Typologia_2017_ukr.pdf (дата звернення: 12.04.2023).

3. Ризики використання готівки. Державна служба фінансового моніторингу. 2017. 69с.

4. Всеукраїнське професійне юридичне видання *Юридична газета online* від 01.09.20. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/ukrayina-1-u-sviti-z-vikoristannya-kriptoalyut--mincifri.html> (дата звернення: 14.04.2023).

5. Богомазова В.В. Криптовалюта як специфічний фінансовий інструмент. *Сучасні проблеми економіки та фінансів*. URL: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/31719/SPEF_2018_28.pdf?sequence=1 (дата звернення: 12.04.2023).

6. Типологічне дослідження відмивання доходів від податкових злочинів, затверджено Наказом Державної служби фінансового моніторингу України від 21.12.2020 №122. Київ. 2021. URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/411/%D0%A2%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%20%D0%94%D0%A1%D0%A4%D0%9C%D0%A3/Typology_2020_bookUA.pdf (дата звернення: 12.04.2023).

7. Рисін В.В. Правовий статус криптовалюти як фінансового інструменту. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»* №11. 2018. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2018/9.pdf (дата звернення: 12.04.2023).

ХМЕЛЕВСЬКА НАТАЛЯ ВОЛОДИМИРІВНА,
доц. кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзьков, канд.юрид.наук, доц. ;
НЕДОБОРСЬКА КАРИНА ЛЕОНІДІВНА,
студентка 4-го курсу юр. факультету Хмельницького університету
управління та права імені Леоніда Юзькова

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УКРАЇНІ

Зі зміною суспільних реалій сьогодення виникає нагальна потреба в дослідженні можливості та доцільності впровадження

ювенальної юстиції, використовуючи провідний досвід країн Європейського Союзу та враховуючи національні потреби.

Досліджено, що ювенальна юстиція – це профілактичні заходи підліткової злочинності та соціально-психологічна реабілітація як неповнолітніх осіб, якими вчинене кримінальне правопорушення (у тому числі засуджених, які перебувають в місцях позбавлення волі), так і неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень. Діяльність ювенальної юстиції полягає у роботі із двома категоріями дітей: дітьми-правопорушниками та дітьми, які знаходяться у складних життєвих обставинах (сиротами, позбавленими батьківського піклування, безпритульними, свідками та жертвами кримінальних правопорушень та ін.) [1, с.129].

Оскільки наша країна прагне запроваджувати європейські стандарти, потрібно розширювати перелік законодавчих документів стосовно запобігання та попередження злочинності неповнолітніх осіб із врахуванням вимог міжнародно-правових актів у цій галузі.

Треба відмітити, що міжнародні засади та норми стосовно ювенальної юстиції передбачені, перш за все, Конвенцією ООН про права дитини, «Пекінськими правилами», «Ер-Ріядськими керівними принципами». Потрібно, щоб кожна з держав, які підписали Конвенцію ООН про права дитини, інтегрувала до своєї системи національного законодавства перелічені міжнародні стандарти [2, с.169].

Варто зауважити, що на сьогоднішній день у багатьох високорозвинутих країнах Європейського Союзу, таких, як Франція, Німеччина, Нідерланди, Італія та ін., створені та ефективно функціонують системи ювенальної юстиції. Доцільно розглянути детальніше систему захисту прав дитини окремих країн.

Треба зазначити, що система ювенальної юстиції Франції характеризується двома напрямками: 1) профілактичною роботою в рамках «організаційного захисту» (коли сім'я неповнолітнього правопорушника самостійно звертається за допомогою, щоб вирішити проблему з вихованням своєї дитини та ін. або погоджується на стороннє втручання в ситуацію); 2) захистом прав дитини в рамках «правового захисту», якщо підтверджується неблагополуччя, насильство в сім'ї та інші чинники, які можуть завдати шкоду дитині (тоді на вимогу суду сім'я зобов'язана виконувати певні заходи стосовно їх недопущення), або якщо стосовно дитини скоєно кримінальне правопорушення [3, с.143].

Варто вказати, що в Нідерландах сформована багатоступінчаста система захисту прав дитини. Неповнолітні в

Нідерландах мають доступ до цілого ряду освітніх та реабілітаційних програм. Наприклад, для того, щоб реагувати на правопорушення, було розроблено програми «HALT» та «STOP». Програма «STOP» розроблена для профілактики правопорушень серед неповнолітніх осіб віком до 12 років, тоді як програма «HALT» призначена для дітей старшого віку. В цих програмах поєднуються напрями реабілітаційного та відновного правосуддя [1, с.130].

Слід відмітити, що в Німеччині засадами ювенальної юстиції є гуманне ставлення до дитини та пріоритет заходів виховного характеру. Профілактичними та реабілітаційними програмами передбачається надання психосоціальної підтримки неповнолітньої особи, послуг посередника в рамках відновного правосуддя, здійснення контролю соціальними працівниками спеціальних державних служб, проведення виховних заходів в освітніх закладах, спеціальних тренінгів і семінарів, застосування до правопорушника спільно корисної діяльності. Суддею може бути призначений штраф, короткострокове затримання, деякі види громадських робіт [3, с.144].

Треба зауважити, що кримінальними законами більшості країн Європейського Союзу все більше враховуються індивідуальні та вікові особливості психіки підлітків з метою реалізації гнучкої системи кримінально-правових заходів, яка допоможе повернути правопорушників в суспільство.

Опрацьовано, що в нашій країні відбувається поступове реформування законодавства з питань ювенальної юстиції. Так, протягом останніх років було прийнято низку законів, що стосуються переходу від карального правосуддя стосовно неповнолітніх осіб до відновного, а саме: Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Закон України «Про національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2016 року», Указ Президента України «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх» та ін. Крім того, в чинний Кримінальний кодекс включено главу 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх», що можна вважати першим кроком на шляху впровадження ювенальної практики [1, с. 130].

Однак існує низка об'єктивних та суб'єктивних перешкод (соціально-економічних, ідеологічних, морально-етичних, правових), які заважають здійснити ефективний перехід від карального правосуддя стосовно неповнолітніх осіб до відновного.

В процесі дослідження з'ясовано, що основними проблемами на шляху впровадження в нашій країні ювенальної юстиції та відновного правосуддя є наступні:

- низка науковців, громадськість, церква та інші інституції негативно ставляться до запровадження ювенальної юстиції. Слід зауважити, що у засобах масової інформації все частіше публікують статті з такими назвами: «Ювенальна юстиція: насильство над батьками та дітьми», «Підводні камені ювенальної юстиції в Україні», «Ювенальна юстиція – узаконене руйнування інституту сімейного виховання дітей», «Ювенальний фашизм в Україні» та ін. Це, з одного боку, свідчить про те, що громадянське суспільство небайдуже відноситься до проблем неповнолітніх правопорушників, а з іншого, про те, що громадяни не достатньо проінформовані стосовно ювенальної юстиції як дієвого інструменту забезпечення найкращого захисту прав дітей [2, с.170];

- відсутні спеціально підготовлені кадри для здійснення роботи з неповнолітніми особами в судових та правоохоронних органах під час реформування. При проведенні підготовки кадрів для роботи в сфері ювенальної юстиції необхідно звертати увагу на педагогічну майстерність претендентів. Система захисту прав дітей характеризується також плінністю кадрів, що можна пояснити низькою заробітною платою та високим морально-психологічним напруженням і навантаженням, які зумовлені специфікою їх діяльності;

- чинне законодавство України не відповідає Міжнародним стандартам стосовно ювенальної юстиції. Слід відмітити, що наближення нашої країни до європейських стандартів не повинно бути механічним копіюванням західної моделі. Україна має свою власну історію, традиції, які формувались протягом століть, соціально-економічні, політичні, морально-етичні, етнічні, побутові та культурні особливості.

Слід зазначити, що таку невідповідність зумовлює, перш за все, економічна нестабільність та повномасштабна війна з російським агресором. У законодавчій сфері не досягнуто європейського рівня. Тому запровадження в Україні ювенальної юстиції стане більш ефективним після узгодження законодавчих нововведень в сфері цивільних, сімейних, кримінально-правових та іншого роду відносин із стандартами країн Євросоюзу [3, с.147].

Так, наприклад, у статті 164 Сімейного кодексу України передбачається вичерпний перелік ситуацій, коли батьків можуть позбавити батьківських прав, зокрема, якщо: 1) батьки залишили дитину в пологовому будинку або в іншому закладі охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не піклувались про неї; 2) батьки не виконують своїх обов'язків стосовно виховання дитини; 3) батьки жорстоко відносяться до дитини; 4) батьки дитини є хронічними алкоголіками або наркоманами; 5) батьки експлуатують дитину, примушують її жебракувати та займатись бродяжництвом; 6) батьків засуджено за вчинення умисного злочину стосовно дитини.

Варто сказати, що згідно з європейськими стандартами, існує набагато більше підстав для того, щоб позбавити батьків їх батьківських прав. Так, відповідно до діючих в країнах Євросоюзу норм, більшість українських сімей є неблагополучними, а отже, є наявні підстави для позбавлення батьків їх прав на піклування про дітей. Мова йде про сім'ї, де немає батька чи матері (на них звертають підвищену увагу незалежно від рівня доходу родини), сім'ї, де не задовольняються всі потреби дітей (тому приймається рішення про вилучення дитини із сім'ї і виховання її у дитячому будинку) [2, с. 170].

Отже, провівши дослідження сучасних міжнародних тенденцій функціонування ювенальної юстиції на прикладі таких країн, як Франція, Нідерланди, Німеччина, можна стверджувати, що запровадження ювенальної практики в Україні є необхідним кроком. Адже ювенальна юстиція є цілою системою взаємодії судової влади, державних та громадських інституцій, закріпленою на законодавчому рівні. Слід зауважити, що не потрібно копіювати «західну модель», для нашої країни більше підходить розуміння інституту ювенальної юстиції як системи допомоги дітям, якими вчинено правопорушення чи дітям, які стали його жертвою, а не як існуючої в західних країнах окремої системи правосуддя для дітей і сімей. Потрібно наголосити, що система ювенальної юстиції в Україні повинна формуватись на багатовікових традиціях розвитку державності та правотворчості, враховувати різноплановість проблеми протидії злочинності неповнолітніх. Необхідно повністю адаптувати її до національних потреб, тобто треба враховувати особливості соціально-економічного, політичного, морально-етичного, етнічного, релігійного, культурного, виховного аспектів. Все це сприятиме подальшому успішному становленню ювенальної практики в Україні.

Список використаних джерел

1. Дударев Д. Ювенальна юстиція – перспективи для України. *Юридичний авангард: всеукраїнський правничий і громадсько-політичний часопис*. 2022. № 2. С. 129-131.
2. Юзікова Н. С. Сучасна практика ставлення європейських країн до вирішення проблем протидії суспільно небезпечним діям неповнолітніх. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 168-173.
3. Шевчук Т.А. Питання впровадження ювенальної юстиції в Україні. *Вісник Кримінальної асоціації України*. 2022. № 3. С. 142 - 150. URL : <https://univd.edu.ua/science-issue/issue/202>.

ЦУКАН СЕРГІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ,
аспірант кафедри фундаментальної юриспруденції
та конституційного права ННІ права
Сумського державного університету

ПОНЯТТЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

За останнє десятиліття відбулося феноменальне зростання кількості нових цифрових інструментів, які характеризуються легшими, швидшими та з мінімальними комісіями глобальними платежами та переказами. Дані цифрові інструменти складають широку категорію активів. Загальні ринкові терміни, що стосуються таких нових продуктів, включають *криптовалюти, цифрові валюти, криптоактиви, віртуальні активи*. Усі вони описують системи зберігання та фіксацію цінностей і прав у цифровій формі.

В Україні досить довго не було законодавчо закріпленої дефініції поняття «віртуальний актив», однак, ситуація з правовим визначенням зазначеної категорії кардинально змінилася після прийняття Закону України «Про віртуальні активи» № 2074ІХ від 17.02.2022 року [1] (далі - Закон).

Відповідно до прийнятого закону, віртуальний актив - це нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Український законодавець дотримався Рекомендацій міжнародної група з протидії відмиванню брудних грошей (FATF) обравши до застосування це визначення.

Позиція Європейського Союзу стосовно правової кваліфікації віртуальних активів викладена у Директиві ЄС 2018/843, зокрема у

ній простежується інше поняття - «віртуальні валюти», що визначаються як цифрове вираження вартості, яке не випускається чи не гарантується центральним банком або державним органом, яке не обов'язково пов'язане із законодавчо встановленою валютою та не має правового статусу валюти чи грошей, але приймається фізичними або юридичними особами в якості засобу обміну, який можна передавати, зберігати та торгувати в електронному вигляді. Варто зауважити, що дане визначення має технологічно-нейтральний характер, оскільки не містить жодних зв'язків із технологіями розподіленого реєстру чи подібними технологіями [2].

Серед науковців немає єдиного підходу до змісту поняття «віртуальний актив». Часто віртуальний актив або цифровий актив отожднюють із поняттям «криптовалюта», проте віртуальний актив, за справедливим зауваженням А.С. Овчаренко, є ширшим поняттям. Дослідниця О.А. Ушинкіна під віртуальним активом розуміє актив в електронній формі, створений із використанням криптографічних засобів, який існує у вигляді цифрового програмного коду і не має фізичної форми, право власності на яке засвідчується шляхом внесення цифрових записів до реєстру цифрових транзакцій і має економічну цінність [3, с.100]. Дане визначення є влучним та більш чітко у порівнянні із законодавчо закріпленим, характеризує істотні властивості зазначеного інноваційного фінансового феномену.

Відповідно до ст. 4 вказаного вище Закону, віртуальні активи поділяються на забезпечені та незабезпечені. Для світової законодавчої практики цей поділ є досить незвичним. Незабезпечені віртуальні активи не посвідчують майнових прав, забезпечені - посвідчують майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Під забезпеченням віртуального активу розуміється посвідчення ним майнових прав, зокрема прав вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Інші класифікації віртуальних активів відповідно до Закону відсутні.

Кожна країна дотримується власних логічних принципів державного регулювання, що полягають у різних ступенях урегульованості наявних суспільних відносин. Так, французьке законодавство, уводить таке тлумачення видів віртуальних активів:

1) будь-яке цифрове представлення вартості, яке не гарантується та не випущено центральним банком або державним органом, необов'язково прив'язане до законно встановленої валюти та не має юридичного статусу валюти або грошей, але приймається юридичними або фізичними особами в якості засобів обміну, які можуть передаватися, зберігатися і продаватися в електронному вигляді;

2) токени, тобто нематеріальні цифрові активи, що включають права, які можуть бути випущені, зареєстровані, збережені й передані електронним шляхом, якщо вони не кваліфікуються як фінансові інструменти.

Законодавство Великої Британії визначає три типи активів, зокрема:

1) обмінні токени, які не випускаються й не підтримуються центральним банком, але призначені для використання як засіб обміну;

2) сек'юритизовані токени, що мають характеристики цінних паперів, таких як паї, акції тощо;

3) службові (допоміжні) токени, які надають їхнім держателям доступ до певних можливостей (послуг тощо), але не надають прав, подібних до тих, що отримують власники сек'юритизованих токенів.

На рівні Європейського парламенту встановлено диференціацію віртуальних активів на дві великі групи: суверенні (central bank digital currencies - CBDC); приватні (які поділяються на криптовалюти, токени та гібридні активи, що поєднують деякі ознаки і властивості токенів та валют одночасно). Зазначена класифікація є вже сталою і використовується Європейським центральним банком та Європейською комісією з крипто-активів [4].

У структурі віртуальних активів, А.С. Овчаренко виокремлює наступні види:

1. Віртуальні валюти (криптовалюти).

2. Віртуальні товари – нематеріальні об'єкти, які купуються користувачами соціальних мереж і онлайн-ігор, а тому не мають матеріальної цінності та не забезпечуються реальними активами (активи гравців віртуальних ігор: зброя, спорядження, артефакти, внутрішньоігрові гроші тощо). Такі активи є неконвертованими, адже використовуються в обмежених мережевих доменах.

3. Віртуальні токени – записи в розподіленому реєстрі.

4. Доменні імена як ідентифікатор юридичних або приватних осіб в Інтернеті [2].

Виокремивши зазначені класифікації віртуальних активів, простежується, що їх поділ у Законі України «Про віртуальні активи» лише за ознакою забезпеченості є досить незвичним для світової законотворчої практики, може бути «небезпечним» із точки зору встановлення нечіткого правового режиму регулювання та призводить до правової невизначеності.

Порівнявши дефініцію поняття віртуальних активів, яка запропонована українським законодавцем, із позицією Європейського Союзу та думкою науковців щодо даного визначення, вбачається, що

законодавче поняття не зовсім відповідає сучасним термінологічним тенденціям. Це дає підстави вважати, що Закон України «Про віртуальні активи» потребує доопрацювання в частині визначення категорії та класифікації віртуальних активів, оскільки в ньому не враховано ряд важливих аспектів, які стосуються саме їх сутності. Такий обмежений законодавчий підхід, може створити ситуацію, коли більшість віртуальних активів так і залишаться поза межами правового поля держави.

Список використаних джерел

1. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
2. Овчаренко А. С. Віртуальні активи як об'єкти фінансового моніторингу. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2020. № 3. С. 98-103.
3. Ушинкіна О. А. Концептуальні підходи до визначення поняття «віртуальні активи» в Україні та у світі. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/16880/24197>.
4. Черних О.С. Класифікація віртуальних активів в Україні. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/klassifikatsiya-virtualnyh-aktyviv-v-ukrayini>.

ЧЕРНОП'ЯТОВ СТАНІСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ,
доц. кафедри права Дніпровського гуманітарного університету,
канд.юрид.наук

ДОКТРИНА JURA NOVIT CURIA ТА ПРИНЦИП ДИСПОЗИТИВНОСТІ У ЦИВІЛІСТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

Jura novit curia (альтернативне написання *iura novit curia*), дослівно – «суд знає право» / «суд знає закон», є доктриною, яка стосується питання співвідношення доказування «питань права» та «питань факту». У загальному *jura novit curia* передбачає, що учасники судового процесу не повинні, хоча і мають право, доводити нормативні підстави своїх вимог та заперечень («питань права»), на відміну від фактичних підстав своїх вимог та заперечень («питань факту»). В свою чергу, остаточне встановлення застосовних норм права покладається на суд. В основі *jura novit curia* лежить обґрунтоване деонтичне припущення про те, що суд повинен знати

застосовне право і є фаховим в цьому питанні. Доктрина *jura novit curia* походить із Римського права. Однак артикульоване застосування у сучасному українському праві *jura novit curia* набуло досить нещодавно – на рівні судової практики та висновків Верховного Суду, у тому числі і у складі Великої Палати.

Наявні деякі сучасні доктринальні спроби надати характеристику *jura novit curia* в українській правовій науці. Так, Олександр Івасин зазначає, що «застосування принципу «*jura novit curia*» («суд знає закони») передбачає, що суд: 1) не може виходити за межі позовних вимог; 2) має здійснювати юридичну кваліфікацію правовідносин та належним чином визначати норми права, які слід застосувати до спірних правовідносин; 3) повинен застосовувати такий принцип незалежно від заяв чи клопотань сторін; 4) повинен не порушувати принцип диспозитивності; 5) враховувати встановлені судами обставини у справі» [1, с. 62].

Андрій Потапенко, що «суд за принципом *jura novit curia* («суд знає закони») самостійно здійснює правову кваліфікацію спірних правовідносин та застосовує для прийняття рішення саме ті норми матеріального права, предметом регулювання яких є відповідні правовідносини, що не приводить до зміни предмета позову та/або вибраного позивачем способу захисту. Помилкове посилання на норму матеріального права для обґрунтування предмета позову та/або вибраного позивачем способу захисту не буде визначальним під час вирішення спору судом» [2, с. 41].

Іван Міщенко (суддя Касаційного господарського суду Верховного Суду) формулює три основні елементи *jura novit curia*: «1) суд знає закон (на мій погляд, більш доречно використання терміну «право») 2) суд здійснює пошук та аналіз правових норм щодо спору безвідносно посилання сторін; 3) суд застосовує норми права до фактичних обставин спору (*da mihi factum, dabo tibi jus*)» [3, с. 2].

Відповідно до принципу диспозитивності, суд розглядає справи не інакше як за зверненням особи, в межах заявлених нею вимог і на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом. У зв'язку із тим, що внаслідок застосування *jura novit curia* суд може не лише відійти від нормативного обґрунтування позову, але іноді й певною мірою змінити спосіб захисту (оскільки спосіб захисту ґрунтується передусім на правових нормах), постає важливе питання співвідношення *jura novit curia* та принципу диспозитивності. Якщо абсолютизувати диспозитивність, то вона видається несумісною із *jura novit curia*. Однак насправді жоден із

процесуальних принципів не є абсолютним, і часто один принцип балансується іншим (як, наприклад, «диспозитивність – публічність»).

Важливе в цьому сенсі формулюванні *jura novit curia* міститься у Постанові Верховного Суду у справі № 361/8742/15-ц: «згідно з принципом *jura novit curia* («суд знає закони») під час розгляду справи суд має самостійно, виходячи із підстав позову, тобто фактичних обставин, встановити характер спірних правовідносин та застосувати відповідну норму права» [4]. Це прочитання *jura novit curia* звертає увагу на важливе обмеження: суд вільний (і зобов'язаний) самостійно кваліфікувати відносини, віднаходити та застосовувати відповідну норму права, однак залишаючись при цьому в межах підстав позову. При цьому Верховний Суд розділяє фактичні підстави позову – фактичні обставини, якими обґрунтовуються вимоги – і нормативні (правові) підстави позову – норми права та кваліфікація відносин, якими обґрунтовуються вимоги. При цьому Верховний Суд вважає, що процесуальні кодекси під «підставами позову» мають на увазі саме фактичні підстави (див., наприклад, Постанову Верховного Суду у справі № 359/3373/16-ц [5]).

Зазначене є суттєвим чинником, який узгоджує *jura novit curia* та прямо відображений у позитивному процесуальному праві принципу диспозитивності в тій його частині, яка вимагає розгляду справи на підставі доказів, поданих учасниками справи або витребуваних судом. До речі, слід звернути увагу, що нормативний принцип диспозитивності «обмежує» суд саме доказами, поданими учасниками справи або витребуваними судом, а не обставинами, на підтвердження яких ці докази подані. Тобто, врахування обставин, які впливають із поданих доказів, але не артикульовані у заявах по суті справи, не є порушенням диспозитивності.

Також суд, очевидно, має враховувати і предмет позову, тобто зміст позовних вимог і формулювання запитуваних позивачем способів захисту, залишаючись принаймні концептуально в межах предмету позову.

Важливе доктринальне значення має інша Постанова Верховного Суду у справі № 487/10132/14-ц [6], де Суд зазначив: «[...]/ Верховний Суд України правильно вказав на те, що неможливим є одночасне подання віндикаційного та негативного позову, й у випадках, коли такі вимоги заявлені одночасно, суд має самостійно визначити, яку вимогу по суті, а не за формою, поставив позивач, і застосувати належні норми права. Зазначений підхід відповідає принципу *jura novit curia* («суд знає закони») [...]» (п. 101).

Тобто, Верховний Суд цілком правильно, на нашу думку, орієнтує на те, що при активному застосуванні *jura novit curia* в умовах, коли позивач кваліфікував правовідносини та визначив застосовне право помилково, суд має, аби лишатися в межах предмету позову, враховувати саме суть позовних вимог, а не їх формальну сторону. Тобто суд має правильно витлумачити той «запит» про захист прав, свобод і законних інтересів, на якому ґрунтуються формалізовані у позовній заяві позовні вимоги. Наприклад, якщо особа зазнає порушень права власності і помиляється у виборі між віндикаційною та негаторною вимогами, необхідно з'ясувати дійсну суть її вимоги, яка полягає в усуненні порушення права власності; якщо звільнений працівник помиляється у виборі способу захисту і просить не поновити його на роботі, а визнати наказ про звільнення нікчемним та застосувати наслідки нікчемності, то необхідно з'ясувати дійсну суть його вимоги, яка полягає у відновленні трудових правовідносин та компенсації втраченого заробітку тощо. Яскравим прикладом з практики є також застосування судом трансформація судом договірної вимоги у кондиційну: замість задоволення вимоги про стягнення грошових коштів в рахунок невиконаного договірної зобов'язання суд, встановивши, що договірні грошові зобов'язання не виникли, стягнув грошові кошти, набуті без достатньої правової підстави [7].

З огляду на викладене вище вважаємо, що *jura novit curia* не суперечить принципу нормативного диспозитивності ані в частині невиходу за межі позовних вимог (якщо зберігається «дух» позовних вимог), ані в частині врахування лише доказів, які у встановленому порядку подані до суду чи витребувані судом. *jura novit curia* певним чином балансує принцип диспозитивності, утримує його від абсолютизації а суд – від надмірного формалізму – в тій мірі, в якій це може зашкодити інтересам реалізації мети цивілістичного процесу. Відтак *jura novit curia* перебуває у діалектичному зв'язку із принципом диспозитивності, що дає змогу (вкупі із власне змістом *jura novit curia*) вважати, що *jura novit curia* є одним із проявів принципів публічності та об'єктивної істини. А з огляду на те, що *jura novit curia* спрямована передусім на реалізації належного і застосовного матеріального права та забезпечення судового захисту прав, його можна вважати також проявом або наслідком глобального принципу верховенства права.

Список використаних джерел

1. Івасин О. Застосування принципу «*jura novit curia*» у судовій практиці верховного суду під час розгляду господарських спорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 58-63.

2. Потапенко А. Вимога ефективного захисту права у процесуальних документах: погляд з позиції сторін цивільного процесу. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 35-42.

3. Міщенко І. «Суд знає закони» та змагальність сторін: баланс та взаємодія: *Презентація. ІХ Щорічний судовий форум*. 2020. 14 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezent_Mischenko.pdf.

4. Постанова Верховного Суду від 11.09.2019 року у справі № 361/8742/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84876645>.

5. Постанова Верховного Суду від 23.11.2021 року у справі № 359/3373/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101829985>.

6. Постанова Верховного Суду від 11.09.2019 року у справі № 487/10132/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86243059>.

7. Постанова Верховного Суду від 10.10.2019 року у справі № 753/9947/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85032770>.

ЧОРНОБАЙ ОЛЬГА ВАДИМІВНА,
студентка 3-го курсу факультету міжнародних відносин і права
Хмельницького національного університету

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Проблеми організації місцевого самоврядування зарубіжних країн на сьогодні є актуальними, як і раніше, адже Україна при розробці та подальшому реформуванні з метою вдосконалення своєї системи місцевого самоврядування не може не звертати увагу на досвід інших країн задля того, аби побачити усі переваги і недоліки кожної моделі місцевого самоврядування.

Питання місцевого самоврядування розглядали у своїх працях такі українські учені, як А.З. Георгіца, І. А. Грицяк, М. П. Орзіх, Л.П. Юзьков, В.М. Кампо, В.М. Цвік, П.Ф. Гураль, В. Ф. Погорілко, В.Я. Тацій та ін. Саме вони започаткували формування сучасних поглядів на інститут місцевого самоврядування.

Місцеве самоврядування у зарубіжних країнах пройшло довгий шлях розвитку, що призвело до утворення різних його моделей, які на сучасному етапі існують у різних країнах світу.

Для початку варто визначити, що являє собою місцеве самоврядування. Місцеве самоврядування – це діяльність населення та виборних органів в межах певної територіальної одиниці по управлінню його справами. Територія майже будь-якої держави, окрім

дуже дрібних острівних, поділена на адміністративно-територіальні одиниці, на які поширюється влада та законодавство цієї держави, але в межах кожної територіальної одиниці існують свої органи місцевого самоврядування, які вирішують питання на місцях та можуть в межах своїх повноважень видавати акти, які діють на території адміністративно-територіальної одиниці. Такими керуючими місцевими органами можуть бути призначена особа та обрана громадянами рада [1]. Територіальний поділ держави існує для найбільш ефективного вирішення питань місцевого значення.

В літературі виділяють різні моделі місцевого самоврядування, що різняться між собою принципами формування органів управління, їх взаємодією з органами державної влади та взаємовідносинами між виконавчо-розпорядними та представницькими органами [2]. Розглянемо ці моделі.

1. *Англосаксонська* – характерна для Великої Британії, США, Канади, Австралії. Особливостями такої моделі є значна автономія органів місцевого самоврядування, відсутність опіки органів місцевого самоврядування представником центральної влади, виборність певних посадових осіб місцевого самоврядування, за діяльністю органів місцевого самоврядування діє судовий контроль або контроль центральними міністерствами, органи місцевого самоврядування можуть вчиняти лише в межах своєї компетенції, яка прямо передбачена законом [3];

2. *Романо-германська (континентальна)* – характерна для Франції, Італії, Польщі, Болгарії, Туреччини, Сенегалу. Ця модель наділена такими рисами: вищий ступінь централізації, ніж у англосаксонській моделі, тому наявне вертикальне підпорядкування, на місцях поєднується місцеве самоврядування та пряме державне управління, органи місцевого самоврядування можуть вчиняти, як вважають за потрібне, якщо це не заборонено законом [1]. Така модель може функціонувати або на всіх субнаціональних рівнях, або лише на «низовому», це відбувається через розрізнення «природних» та «штучних» адміністративно-територіальних одиниць.

При першому варіанті на всіх субнаціональних рівнях, окрім «низового», у «штучних» адміністративно-територіальних одиницях будуть функціонувати виборні органи разом з призначеними представниками центральної влади, що будуть контролювати виборні органи. В такому разі на «низовому» рівні залишаються лише органи первинної територіальної громади. За умов створення на «низовому» рівні у «природних» адміністративно-територіальних одиницях

органів місцевого самоврядування, на субрегіональному рівні функціонують призначені місцеві державні адміністрації [3].

3. *Іберійська* – поширена у Мексиці, Іспанії, Бразилії, Португалії. Має схожість із континентальною моделлю. За такої моделі на місцях діють представницькі органи місцевого самоврядування, обрані населенням, які очолюють призначені центральною владою мери, префекти, що здійснюють контроль за діяльністю ради [4].

4. *Змішана* – поєднує в собі ознаки англосаксонської та романо-германської моделі. Характерна для Німеччини та Австрії.

5. *Радянська* – ознаки цієї моделі на сьогодні притаманні таким державам, як КНДР, КНР, Куба та В'єтнам. Характеризується тим, що всі ради є державними органами, влада яких поширюється на територію адміністративно-територіальної одиниці, ради створюють виконавчі комітети, що підпорядковуються цій раді та виконавчому комітету вищого рівня. Також важливою особливістю цієї моделі є те, що присутня чітка ієрархічність та притаманне заперечення розподілу влади [3].

Усі моделі різняться між собою та кожна з них не є ідеальною, тому будь-яку модель можна постійно вдосконалювати та поєднувати їх між собою. Місцеве самоврядування у кожній державі розвивається та вдосконалюється уже багато років від часу, коли стало конституційно визнаним. Досі кожна держава обирає для себе методи регулювання питання місцевого управління.

Якщо брати до прикладу Францію, то серед багатьох демократичних країн Європи вона є найбільш централізованою. Втім для Франції в даний час гостро стоїть питання неефективності централізованого управління, адже існує дуже приблизне бачення місцевих проблем та велика кількість етапів від моменту прийняття рішення до його фактичної реалізації. Також розвиток місцевого самоврядування – це важливий крок, щоб зробити управління більш демократичним. Над місцевими органами не має бути такого жорсткого контролю.

На сьогодні звісно міські уряди у Франції недосконалі. Їх діяльність поширюється на території, що не збігаються з територіями агломерацій, які швидко займають міста-метрополії, що постійно зростають. Їм бракує закріпленого законом надмуніципального статусу для вирішення міжмуніципальних конфліктів та проблем. Це є наслідком небажання центральної влади та менших одиниць місцевого

самоврядування співпрацювати з містами-метрополіями [5]. Постійне вдосконалення моделі місцевого самоврядування врешті призведе до більш ефективного вирішення питань на місцях.

Отже, можна зробити висновок, що немає схожих підходів до правового регламентування місцевого самоврядування, адже кожен підхід є унікальним та багатограним. Кожна держава може розробити для себе оптимальну модель, знайти підходи до організації та розвитку місцевого самоврядування, що зроблять його ефективнішим. Для цього потрібно на законодавчому рівні закріпити чіткий розподіл повноважень між органами місцевого самоврядування та центральними органами влади, визначити межі кожної адміністративно-територіальної одиниці, на яких буде поширюватися дія органів місцевого самоврядування, удосконалити систему фінансового забезпечення адміністративно-територіальних одиниць для виконання повноважень органами місцевого самоврядування в повному обсязі.

Список використаних джерел

1. Наулік Н. С. Місцеве самоврядування і управління в зарубіжних країнах. *Юридичний вісник*. 3(16) 2010. С. 69-73.

2. Кульчій І. О., Штепа А. А. Формування та розвиток системи місцевого самоврядування: Досвід країн європейського союзу. URL: http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/1213/3/Kylziy%20Shtepa_sttua%202016%20p.%20червень.pdf.

3. Ільяшенко В. А. Розвиток місцевого самоврядування в зарубіжних країнах. *Державне управління*. 2010. № 3. С. 48-54.

4. Лелеченко А. П. Зарубіжний досвід організації функціонування місцевого самоврядування: імплементація в Україні. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=266>.

5. Федоренко В. Л., Чернеженко О. М. Конституційні моделі місцевого самоврядування у державах-учасницях ЄС, Швейцарії та Україні. Монографія. Київ : Ліра-К, 2017. 288 с.

ШКВАРУК ДІНА ГРИГОРІВНА,
викл. кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Вінницького навчально-наукового інститут економіки
Західноукраїнського національного університету;
ДОНЧАК ЛЕСЯ ГРИГОРІВНА,
доц. кафедри економіки, обліку та оподаткування
Вінницького навчально-наукового інституту економіки
Західноукраїнського національного університету, канд.екон.наук

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

У сучасних умовах розвитку світових інтеграційних та глобалізаційних процесів, все більшого значення та актуальності набувають шляхи екологізації економіки, які визнані одними з ключових та фундаментальних європейських цінностей. У цьому контексті екологічні моменти розвитку аграрного сектору становлять особливий інтерес, оскільки від рівня їх реалізації та дотримання залежить подальше існування та збереження світової цивілізації в цілому. Теоретичне осмислення та методологічне забезпечення удосконалення державного регулювання агропромислового комплексу в умовах глобальних змін зовнішнього середовища зумовлено, насамперед, необхідністю швидкої адаптації галузі до нових умов господарювання та створенням передумов для довгострокового стабільного розвитку сільського господарства України. Тому все більше актуалізується пошук нових теоретичних і практичних підходів до вдосконалення державного регулювання сільськогосподарського виробництва з урахуванням накопичених наукою знань та кращого зарубіжного і вітчизняного досвіду.

Державна підтримка аграрного сектору економіки являє собою сукупність різних інструментів і форм економічного впливу на розвиток сільського господарства з метою формування стабільності й конкурентоздатності всіх категорій господарств, створення можливостей для насичення ринку якісним товаром, розвитку сільських територій і досягнення продовольчої безпеки країни [1, с.112].

Теоретичні та практичні питання екологізації аграрного сектору висвітленні у працях багатьох вітчизняних та закордонних науковців, а саме: Т. Коваленко, С. Марченко, К. Кондратьєва, О. Бородіна, П. Гайдуцький, Т. Оверковська, В. Єрмоленко та інші. Разом із тим правові засади потребують постійного оновлення та удосконалення, адже науково-технічний прогрес не стоїть на місці і всі

нау-хау мають мати місце у нормативно-правовій базі. Тому подальші дослідження у сфері екологічного та аграрного права все більше актуалізуються.

Інтеграція України у світове співтовариство зумовлює необхідність системного підходу до аналізу сучасних процесів розвитку аграрного виробництва з метою розроблення відповідних механізмів державного регулювання, які здатні забезпечити швидку адаптацію АПК до нових умов господарювання. Серед них особливе місце належить обґрунтуванню теоретичних засад державної підтримки сільського господарства [2, с. 171]. Дійсно, лише ефективно сформована державна політика у сфері аграрного сектору допоможе вирішити низку питань та забезпечить належний рівень розвитку національної економіки.

Слід зазначити, що на сьогодні в Україні майже відсутня державна політика екологічної адаптації виробництва:

- 1) слабка система державного екологічного контролю;
- 2) недосконала нормативно-правова база;
- 3) низький рівень координації діяльності суб'єктів господарювання, та низький рівень нагляду [3, с.12].

Важливою є роль держави у формуванні правових засад розвитку економіки АПК. Основна її мета – це створення належних умов для ефективного функціонування аграрного сектору на екологічній основі. Тут не обійтися без основного закону Конституції України. Основними формами правового регулювання аграрних відносин в Україні виступають: закони України; укази і розпорядження Президента України; постанови та інші акти Верховної Ради України; постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України; нормативно-правові акти центральних органів; нормативні акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Аналізуючи положення чинного законодавства нашої країни варто зауважити, що екологізація АПК повинна відбуватися в межах:

- впровадження норм охорони навколишнього середовища та екологічно безпечного використання природних ресурсів для сільськогосподарського виробництва;
- реалізація заходів правового характеру щодо збереження продуктивності сільськогосподарських угідь;
- правового забезпечення виробництва екологічно безпечної сільськогосподарської продукції;
- застосування еколого-безпечних технологій та нормативів застосування органічних добрив;

- посилення юридичної відповідальності за невиконання вимог з охорони земель і збереження ґрунтів [4, С. 140];
- інтеграція аграрного законодавства України до європейських стандартів;
- розвиток нових організаційно-правових форм господарювання на селі;
- цінова реформа для досягнення паритету цін на сільськогосподарську продукцію тощо.

Основними проблемами державної підтримки сільського господарства в Україні є, насамперед, недовіра до держави у цій сфері з боку сільськогосподарських виробників, брак коштів у державному бюджеті України, бюрократичні процедури виплат та недостатній вплив заходів на розвиток вітчизняного сільського господарства.

Отже, процес розвитку та вдосконалення ринкових відносин вимагає розробки нових підходів до державного регулювання агропромислового комплексу на екологічній основі, спрямованих на створення національної продовольчої безпеки, надання пріоритетного значення розвитку сільського господарства, докорінної перебудови економічних, соціальних і правових відносин в аграрному секторі, які б включали не лише отримання максимального прибутку, але й збереження навколишнього середовища.

Список використаних джерел

1. Музиченко А.С., Голуб Т.І. Сучасний стан державної підтримки розвитку аграрного сектора України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип.6(2). С.112-115.
2. Роздайбіда О.В. Економіко-правові засади сучасного державного регулювання економіки АПК України. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. № 5. 2011. С. 168-179.
3. Багорка М.О. Екологізація виробництва аграрних підприємств як інноваційна складова їх розвитку. *Економічні студії*. № 3(33). 2021. С. 10-16.
4. Оверковська Т. Правові засади екологізації сільськогосподарського виробництва. *Аграрне право*. №6. 2018. С. 136-141.

ЯКИМЕНКО АНДРІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ,
голова циклової комісії з права, ст. викладач
Хмельницького фахового коледжу Університету «Україна»

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Сучасне становище національної системи розвитку інформаційного суспільства та розвитку електронного урядування характеризується наявністю в нашій державі окремих складових частин моделі. Для підвищення рівня ефективності державного управління та розвитку електронного урядування потрібно здійснити комплекс необхідних заходів, поставити конкретні завдання розвитку електронного урядування в діяльності органів державної влади, створити систему показників оцінки такого стану, підвищити рівень координації діяльності органів державної влади, управління та місцевого самоврядування.

В Україні розвиток електронного урядування з самого початку свого впровадження став потужним євроінтеграційним чинником, який надає дієвий імпульс гармонізації взаємодії органів влади з бізнесом, інститутами громадянського суспільства та іншими органами влади відповідно до вимог та стандартів Європейського Союзу» [1, с. 18].

Для цього потрібно виконати комплекс заходів за такими напрямками:

1. Удосконалення публічних послуг шляхом розвитку взаємодії органів державної влади, громадян, суб'єктів господарювання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

2. Удосконалення державного управління за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

3. Модернізація розвитку впровадження електронного урядування.

Натомість, на думку Ю. Соломко «трансформаційний шлях, який пропонується в рамках Концепції, є революційним та робить акцент на посиленні функціональних можливостей електронного урядування та зниженні витрат органів влади на реалізацію владних повноважень шляхом застосування сучасних інноваційних підходів, методологій та технологій (зокрема Інтернету речей, хмарної інфраструктури, Blockchain, Mobile ID, shareding economy, просування методики опрацювання даних великих обсягів (Big Data), нормативно-правового врегулювання принципів «цифровий за замовчуванням»,

«одноразове введення інформації» та «сумісність за замовчуванням», а також застосування перспективних форм організації виконання завдань і проектів розвитку електронного урядування, зокрема публічно-приватного партнерства» [2, с. 142].

Держава повинна бути головним суб'єктом у розвитку державної політики електронного урядування. Створення інфраструктурної складової електронного урядування, розвиток мережі Інтернет, комп'ютеризація громадян та суб'єктів господарювання здійснюється в основному завдячуючи процесам самоуправління. Також, розвиток електронного урядування в умовах сучасних кризових явищ повинно враховувати:

- визначені обмеження прав і свобод на доступ до інформації, зменшення рівня демократичності, відкритості органів державної влади, управління та органів місцевого самоврядування, можливостей суб'єктів брати участь у прийнятті рішень під час кризи управління;
- недостатність інформації, ресурсів з метою прийняття рішень;
- потреба у застосуванні методів управління з питань антикризового управління;
- збільшення рівня вимог до захисту інформації в інформаційно-комунікаційних системах;
- функціонування системи державного управління загрози кібертероризму.

На нормативно-правовому рівні «повинні бути чітко визначені:

- режими функціонування електронного урядування;
- обмеження на електронне урядування для кожного з його режимів;
- критерії переходу електронного урядування з одного режиму на інший режим тощо» [3, с.16].

Як ще один важливих шляхів розвитку впровадження електронного урядування є реалізація проекту «Цифрова держава», що повинна об'єднати усі відомства в єдину та дієву систему «Дія» («Держава і я»). Портал Дія представлений не лише як веб-сайт, але й як мобільний додаток, що спрощує користування ним. Його наповнення здійснюється швидкими темпами: майже за рік вдалося оцифрувати більш ніж 30 електронних послуг для громадян і суб'єктів господарювання. Причому були об'єднані кілька послуг в одну з метою уникнення зайвих дій, підтвердити ідентифікацію особи через електронний студентський квиток, ID-картку та біометричний закордонний паспорт, водійські права. Е-паспорти у цьому проекті є

цифровими аналогами паперових документів, що визнаються в різних державах та затверджені законодавчо.

Крім того, для економії коштів платників податків і зменшення рівня витрат на аутсорсинг ІТ-послуг, в Міністерстві цифрової трансформації України створено державне підприємство «Дія» (ДПА Companу), завданням якого виступає розроблення та оцифрування послуг для відповідного порталу й мобільного додатку. Це рішення зекономить приблизно 2 млрд. гривень на процеси проведення тендерів, зниження корупційних ризиків.

Сподіваємося, що сучасні темпи розвитку електронного урядування не будуть зменшуватися і навіть перевиконуватимуться у кількісних виразах та якісно вплинуть на повсякденне життя громадян, хоча для цього потрібно докласти ще чимало зусиль.

Гуменна К. вказує, що «такий цифровий прорив можливий тільки в разі виконання кількох умов: по-перше, глобальна цифровізація охопить усі сфери суспільства, по-друге, вона відбуватиметься системно та стане основою в державних стратегічних документах; по-третє, проекти спрямовуватимуться на послідовний розвиток основ цифровізації (доступ до Інтернету, наявність інфраструктури швидкісного Інтернету, цифрові компетенції громадян)» [4 с.143].

Отже, вкажемо наступні шляхи удосконалення розвитку електронного урядування в діяльності органів державної влади:

- 1) модернізація вимог до розвитку та управління сучасними інформаційними системами;
- 2) запровадження правил, процедур для роботи із сучасними інформаційними системами;
- 3) створення єдиного порталу надання всіх державних електронних послуг;
- 4) підвищення гарантії безпеки та конфіденційності баз даних за передовим європейським досвідом;
- 5) розробка власного плану забезпечення кібербезпеки та захисту мережі в усіх державних органах влади та управління;
- 6) оприлюднення всієї відкритої інформації;
- 7) запровадження правил розміщення інформації на офіційних веб-порталах та веб-сайтах;
- 8) широко використовувати електронний документообіг;
- 9) інтеграція баз даних і реєстрів у єдину систему обміну даними;
- 10) впровадити нормативні і технічні заходи з електронної ідентифікації;

11) розширити та модернізувати відповідно до вимог мережеву інфраструктуру;

12) якісно експлуатувати сервери, робочі станції, мережеве обладнання та їх безперервна модернізація;

13) постійне оновлення операційних систем та необхідного програмного забезпечення;

14) постійне фінансувати програм розвитку електронного урядування органів державної влади, управління та місцевого самоврядування з коштів державного та місцевих бюджетів;

15) проведення перевірок усіх власників та керівників державних інформаційних систем.

Таким чином, правове регулювання розвитку електронного урядування на основі цифрової трансформації та діджиталізації публічного управління – неминуче майбутнє України як частини розвиненого сучасного світу. Успішність цих змін та вплив їх на добробут українців буде залежати від того, як швидко буде здійснена така трансформація і яких масштабів вона сягне. Тому подальшими важливими напрямками наукових досліджень повинні стати правове регулювання проектів стосовно побудови сучасної телекомунікаційної інфраструктури доступу до мережі Інтернет, а також запровадження рівних умов доступу для громадян та суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Базенко О. Д., Ручинська Н. С. Впровадження електронного урядування в Україні. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2019. №17. URL : [https://doi.org/10.31521/modecon.V17\(2019\)-03](https://doi.org/10.31521/modecon.V17(2019)-03).

2. Соломко Ю. Електронне урядування: поняття, сутність, принципи та напрями розвитку. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 2 (55). Ч. 1. С. 135-143.

3. Концепція розвитку електронного урядування в Україні / О.А. Баранов, М. С. Демкова, С. В. Дзюба, А.В. Єфанов, І.Б. Жилиєв, Е.Л. Клепець, Ю. Місников, О. Арво, Т. В. Попова, І.А. Рубан, А.І. Семенченко, С.А. Чукут. За ред. А.І. Семенченко. К. : Міжнародний фонд «Відродження», 2019 р. 16 с.

4. Публічне управління та митне адміністрування. *Університет митної справи та фінансів*. Дніпро: Гельветика, 2020. № 2. 234 с.

Зміст

Авсісвич А.А. КОНЦЕПЦІЯ LEX ELECTRONICA ЯК ТРАНСНАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ ТА ВИРІШЕННЯ СПОРІВ.....	3
Базалук Е.О. ВИДИ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК ТА ДІВЧАТ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ.....	7
Балов П.О. СПРОЩЕНІ ПОРЯДКИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ США.....	12
Бекас Я.А. ЗАСАДИ ЕТИЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МІЖ ДЕРЖАВНИМИ СЛУЖБОВЦЯМИ ТА ГРОМАДЯНАМИ.....	16
Бессарабова В.М. СУЧАСНА МОДЕЛЬ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ З ДЕРЖАВНОЮ ЧАСТКОЮ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ.....	19
Бориславська М.В. ЩОДО ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПО СІМЕЙНИХ СПОРАХ.....	23
Вавринчук М.П. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ЮРИДИЧНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ В МЕЖАХ КРАЇНИ.....	26
Вавринчук М.П., Чорнобай О.В. ПРИЧИНИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ЮРИСТА.....	30
Варецький І.В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЮ ПУБЛІЧНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА ТА ІНШИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	33

Вереша Р.В. ЗАСАДНИЧІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	37
Вереша Р.В., Карпушина М.Г. МЕДІЙНИЙ СЕГМЕНТ ЯК ПРЕВЕНТИВНИЙ ЧИННИК ЗАПОБІГАННЮ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МЕДИЧНІЙ СФЕРІ.....	40
Волянська О.І. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ДИТИНИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН ЄС.....	45
Галус О.О. ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЮ У СФЕРІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ.....	50
Гамбург І.А. МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	52
Голдзіцький К.А. ПРОБЛЕМИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ.....	56
Грузенський В.В. ЗЕМЛІ ТА ҐРУНТИ УКРАЇНИ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ, ЯК ОБ'ЄКТИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ.....	58
Давиденко О.І. ЗМІСТ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ДЕРЖАВ-КАНДИДАТОК НА ВСТУП ДО ЄС У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА БЕЗПЕКИ.....	62
Даниленко А.О. ТЕОРІЇ ВИНИКНЕННЯ ТА ПАРАДИГМИ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ ГЛОБАЛЬНОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА.....	67
Даценко О.Ф. ЕКОЛОГІЧНІ ЗАГРОЗИ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ.....	69

Добрянська О.Д. ДО ПИТАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ПОЗИЦІЙ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....	74
Довгань В.І., Захаркевич Н.П. ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН.....	78
Зубко А.О. ЗМІСТ ТА СУТНІСТЬ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	83
Ігнатенко О.С., Нога С.Р., Манзуля А.А. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СФЕРІ ТРАНСПОРТУ: АСПЕКТИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА.....	86
Калашлінська М.В. ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ ПРАВОМ У КОНТЕКСТІ КООРДИНАЦІЇ ДІЙ ЩОДО БІЖЕНЦІВ.....	89
Кащук Д.А. УСУНЕННЯ ВІД ПРАВА НА СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ НІМЕЧЧИНИ.....	94
Ковальський В.С. КРИТИЧНЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ІДЕОЛОГІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО МИРУ В УКРАЇНІ.....	98
Ковтун О.М. ДЕЯКІ ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ КОМПЕНСАЦІЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДОВКІЛЛЮ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ.....	102
Когут О.В. АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	107
Кравчук С.Й. ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ОФОРМЛЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТИМЧАСОВО ВИЛУЧЕНОГО МАЙНА.....	113

Лагойда Т.В. ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЕКОЛОГІЧНОГО ОМБУДСМЕНА В УКРАЇНІ ЯК ВИМОГА ЧАСУ.....	118
Литвиненко А.О. РОЛЬ ІНФОРМАЦІЇ У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	122
Логінова С.М. ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	127
Маркслова В.М. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ТИМЧАСОВОГО ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	132
Місяць А.П., Понич А.А. ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	136
Міщенко І.В. ПРАВО БУТИ ПОЧУТИМ У МИТНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ ТА ЄС.....	140
Муза О.В. РЕКОДИФІКАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	144
Назаров В.В. ІНСТИТУТ ТРЕТЬОЇ ОСОБИ, ЩОДО МАЙНА ЯКОЇ ВИРІШУЄТЬСЯ ПИТАННЯ ПРО АРЕШТ: РЕАЛЬНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМИ.....	148
Островський А.М. ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СТОРІН ДОГОВОРУ ПОСТАЧАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ ЧЕРЕЗ ПРИЄДНАНУ МЕРЕЖУ.....	153
Охман О.В. ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАК ВОЄННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	156

Панкратова В.О. ПЕТИЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ: ДОСВІД КРАЇН ЄС.....	161
Петечел Н.М. ПРОГРАМА МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ ЯК ІСТОТНА УМОВА ДОГОВОРУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ.....	164
Петреченко С.А. ІСТОРИЯ ВИБОРЧОГО ПРАВА ЖІНОК НА ТЛІ ГЕНДЕРНИХ КВОТ У КРАЇНАХ СКАНДИНАВІЇ НАПРИКІНЦІ ХХ СТОЛІТТЯ.....	167
Попов Г.В. «ГРУМІНГ» ЯК КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	169
Присяжнюк М.П., Лучковська С.І. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	172
Пунда О.О., Арзянцева Д.А. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СИСТЕМ ОПОДАТКУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ: ПРИКЛАД ЧЕХІЇ.....	177
Рафальський М.Л. ПРИОРИТЕТИ РОЗВИТКУ РЕГУЛЯЦІЇ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ.....	181
Рибалко А.О., Смолярова М.Л. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗА ВІКОМ У ПОЛЬЩІ ТА В УКРАЇНІ.....	186
Рижук І.В. КОАЛІЦІЯ ДЕПУТАТСЬКИХ ФРАКЦІЙ В РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ.....	189
Рудаков Д.І. СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ НА ДОСТУПНЕ ЖИТЛО.....	193
Рябовол Л.Т., Порало О.О. НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ТА ПРАВООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	196

Свистунова О.В. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ.....	200
Сисосва І.М. СОЦІАЛЬНИЙ ПАКЕТ ЯК ІМПЕРАТИВ ДЛЯ СПІВПРАЦІ РОБОТОДАВЦЯ ТА ПРАЦІВНИКА.....	202
Слабко К.В. РИНОК ЦИФРОВИХ РЕКРУТИНГОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	206
Сосонович М.В. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРИ ПОСВІДЧЕННІ ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ ЯК РУШІЙНИЙ ПРОЦЕС ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	208
Сус М.С. ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ПРОЦЕСІ КОНТРОЛЮ ЗА ДОТРИМАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ ЕКОНОМІЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ.....	212
Токар А.М. РОЛЬ СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МОБІЛЬНИМ ЗВ'ЯЗКОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	218
Форостюк О.Д. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ.....	221
Фрідман-Козаченко М.М. КРИПТОВАЛЮТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ.....	225
Хмелевська Н.В., Недоборська К.Л. ДОЦІЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УКРАЇНІ.....	229
Цукан С.В. ПОНЯТТЯ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ.....	234

Черноп'ятов С.В. ДОКТРИНА JURA NOVIT CURIA ТА ПРИНЦИП ДИСПОЗИТИВНОСТІ У ЦИВІЛІСТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ.....	237
Чорнобай О.В. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	241
Шкварук Д.Г., Дончак Л.Г. ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ.....	245
Якименко А.А. ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	248

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Збірник тез доповідей
IV Всеукраїнської наукової конференції,
17 квітня 2023 р.

Відповідальний за випуск: *Ваєринчук М.П.*

Комп'ютерну верстку здійснено кафедрою права

Збірник розміщено в інституційному репозитарії
Хмельницького національного університету

29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11

e-mail: pravo@khnmu.edu.ua

